

2471
2472
2473

84

U-63

ԳԵՂՏԵՒԻ ԲԱՐԻՉԻ

84

U-63

ՔԱՂՏԵՐԻ ԲԱՐՈՋԻ

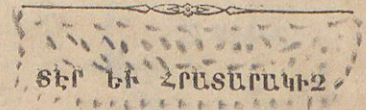
ԹԱԳՄԱՆԵՑ

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

Հիւնգերորդ հասողը

ՏԻԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ

ՉՄԲԲԵՒՄ

ՏԳՍԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ

1869

ԳՐԱԳՐԱԿ ԲՈՒԿ

2
11
91

Գ Ա Ղ Տ Ն Ի Ք Բ Ա Ր Ի Զ Ի

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա

Ս Է Ս Ի Լ Ի

ՔՆԹԵՐՅՈՂԸ՝ տիկին Սէրաֆէնի և տիկին Բիրլէի խօսակցութեան
 ունկնդիր ըլլալէն առաջ՝ պէտք է գիտնայ որ Անաստասի նօտարին ա-
 ուարինութեան և բարեպաշտութեան վրայ բնաւ կասկած չունենալով
 Լուիզ Սօրէլի և Ժէրմէնի մասին ցոյց տուած խտուածիւնը սաստիկ կը
 պարսաւէր։ Գոհասպանուհին մի և նոյն պարսաւին արժանի կը համա-
 րէր բնականապէս և տիկին Սէրաֆէնը. սակայն իբր վարպետ քաղա-
 քագէտ՝ տիկին Բիրլէ, մեր վերջէն ընելիք պատճառներով, իր հակառա-
 կութիւնը տեսչուհին դէմ կը սքողէր մտերմական ընդունելութեամբ մը։

Տիկին Սէրաֆէն Գապրիճնի անարժան ընթացքը կերպապէս եպե-
 րելէն ետև՝ վրայ բերաւ։

— Զարմանալի բան. Պ. Պրատամանտին (Բօլխորի) ինչեղեր է
 այս օրերս։ Երէկ իրկուն իրեն գրեցի, պատասխան չկայ. այս առտու
 եկայ զինքը տեսնելու, մարդ չկար. . . : Յուսամ որ այս անգամ աւելի
 քարեքաղղ կ'ըլլամ։

Տիկին Բիրլէ սաստիկ սրտնեղութիւն մը կեղծեց։

— Ո՛հ, մնա որ — գոչեց նա — բաղդը բանուկ չէ։

— Ի՞նչպէս։

— Պ. Պրատամանտին դեռ ևս տուն չեկաւ։

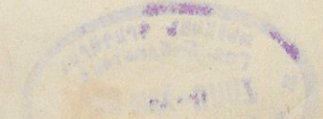
— Այդ անտանելի է։

— Հը՛մ, իբրա որ տաղտկալի է, իմ խեղճ տիկին Սէրաֆէնս։

— Եւ ինչէ՛ր ունի՛մ՝ ընելիք անոր։

— Երբ մարդ բաղդ չունի, պարսայ է։

— Եկու նայէ որ միշտ խձիպ մը կը հնարեմ այս տեղ գալու հա-
 մար. ինչու որ եթէ Պ. Ֆէրրան կասկածի անգամ որ այս ճամբարակը
 կը ճանչեմ, նա որ այնքան սրբակրօն. . . այնքան խղճահար է. . . դա-
 տէ անգամ մը. . . ի՛նչ փոթորիկ պիտի հանէ։

— Ճիշտ Ալֆրէտս ալ այդպէս է. անանկ կրօնասէր, անանկ կրօնասէր է որ ամէն բանէ զող կ'երնէ :

— Հիմա չգիտես արդեօք թէ Պրատամանտին երբ պիտի դառնայ :

— Մէկուն հետ երեկոյեան ժամը վեցին կամ եօթին ժամադիր եւ զաւ. ինչու որ ինձի ալ ապսպրեց որ եթէ ուշ առնը դառնայ բեւմ այն մարդուն որ նորէն գայ . . . : Ուստի դու ալ երեկոյեան դէմ եւ կուր, ստոյգ եղիր որ զանի հոս կը գտնես :

Եւ Անաստասի մտովին յարեց : Ապահով եղիք, ժամէ մը Նօրմանտիայի ճամբան բռնած պիտի ըլլայ :

— Ուրեմն իրկուր նորէն պիտի դամ — ըսաւ տիկին Սէրաֆէն նեղացած դէմքով մը : Ապա յարեց : — Ուրիշ բան մ'ալ քեզի պիտի ըսէի, սիրելի տիկին Բիրլէ . . . : Արդէն գիտես թէ այն թշուառական Լուիլին զլիկն ինչ ձիւն եկաւ, այն օրիորդին զոր ամէն մարդ համեստ կը կարծէր :

— Մի, մի խօսիր ինձ անոր վրայ — պատասխանեց տիկին Բիրլէ աչերը վեր վերջնելով վշտակրութեամբ — մարմինս փուշ փուշ կ'ըլլայ քանի այդ խօսքը բացուի :

— Քեզ պիտի ըսէի որ առանց սպասուհիի մնայլիք, եթէ հեռուէն հեռու ականջիդ զարնէ թէ խիստ խնօր, խիստ աշխատասէր, խիստ պարկեշտ աղջիկ մը տեղ կը փնտռէ, շնորհ ըրէ մեզի զրկելու զանի : Այնչափ դժուար է հիմա աղէկ ծառայի հանդիպել, որ ամէն կողմէ փնտռելու է գտնելու համար . . . :

— Անհոգ եղիր, տիկին Սէրաֆէն . . . : Եթէ խմանամ որ անանկ սպասուհի մը կայ, քեզի խնաց կտամ . . . : Իրաւ որ, աղէկ սպասուհիներուն չափ աղէկ առններն ալ հազուադիւրս են :

Ապա Անաստասի յարեց միշտ մտովին :

— Արողը տանի իս եթէ ձեր սնակը աղջիկ մը զրկեմ, որ անօթով թուծենէ կը մեռնի անշուշտ : Քու գլխաւորդ շատ կծծի ու շատ չար է. միթէ երկուսը մէկէն, թշուառ Լուիլն ու Պ. Թերսէնը բանտ չգրաւ :

— Պէտք չունիմ բեղու քեզ — վրայ բերաւ տիկին Սէրաֆէն — թէ մեր տունն որչափ հանգարա է, միշտ մեր առնը ծառայող աղջիկ մը շահաւոր կ'երնէ : միակ 'ի բնէ գէշ աղջիկ մը պիտի ըլլար այն

(11718-57)
21578-60

Լուիլն որ ծուռ ճամբու մէջ քալեց, Պ. Ֆէրրանի ընտիր և սրբազին խրատներուն միտ չընելով . . . :

— Շատ իրաւ է . . . : Ուստի վտաս հեղի վրաս քու ուզածիդ պէս աղջիկ մ'եթէ գտնեմ, ժամ առաջ քեզի կը զրկեմ . . . :

— Ուրիշ բան մ'ալ կայ — վրայ բերաւ տիկին Սէրաֆէն — Պ. Ֆէրրան կը փափաքի որ, եթէ հնարին է, այն սպասուհին ընտանիք չունենայ, ինչու որ, խելքդ կը համար անշուշտ, դուրս ելնելու առիթ չունենալով գէշ ճամբու մէջ ալ ընկնելու վտանգ չունենար. ուստի, եթէ անանկ աղջիկ մը գտնուի, մեր պարտն աւելի աղէկ ունի որ որք ըլլայ, կարծեմ . . . նախ անոր համար որ բարի գործ մ'ըլլած կ'ըլլայ, և երկրորդ՝ ինչպէս որ ըսի, անոր համար որ եկող դացող սարազաններ (tenants et aboutissants) չունենալով դուրս ելնելու ալ պատրուակ չունենար : Այն թշուառական Լուիլը մեծ դաս մ'եղաւ մեր տիրօջ . . . իրաւ որ . . . իմ բարեմիտ տիկին Բիրլէ : Անոր համար հիմա դժուարաւ կ'ընդունի ծառայ մը : Մերկնին պէս բարեպաշտօն տան մէջ այնպիսի խայտառակութիւն մ'ընէ . . . : Ինչպէ՞զպի բան : Լաուրեմն, իրկուր պիտի դամ. Պ. Պրատամանտին սենեակն երթալու ստեն Պիւրէզ խաթունին խուցն ալ պիտի մտնեմ :

— Նորէն տեսնուինք իրկուր, տիկին Սէրաֆէն, և Պ. Պրատամանտին պիտի գտնես, ապահով եղիք :

Տիկին Սէրաֆէն դուրս ելաւ :

— Նայէ անգամ մը սրբոր, ինչպէս Պրատամանտին կը փնտռէ — ըսաւ տիկին Բիրլէ — ինչ առնելիք տալիք ունի անոր հետ . . . : Եւ այս ալ ինչպէս միտքը դրեր է Նօրմանտիա երթալէն առաջ՝ չտեսնել Սէրաֆէնը : Սիրտս փորա կը խաղար որ չըլլայ թէ Սէրաֆէն տիկինը վեր ելնէ, մանաւանդ որ Պ. Պրատամանտին երէկ իրկուն եկող կնկան կ'սպասէ. աղէկ մը չտեսայ անոր երեսը, բայց այս անգամ բոլոր ճիգս պիտի թափեմ որ քոյր վար առնեմ, ինչպէս որ ըրի անցածն օր այն երկու ստրկի հրամանատարին սիրուհին : Նորէն ոտք չկոտեց հոս . . . այն անարժամ բժիշկը : Ոխ առնելու համար, իր փետերը պիտի վառեմ . . . : Հա, փետը պիտի վառեմ . . . չպիտոյ թեթեւօտիկ . . . : Արբիւր, այն քու 12 անպիտան Փրանքովդ և կածուխիկ (ver luisant) պարեգ օտիովդ : Գոնէ անով բան մ'ընէիր : Բայց ո՞վ է սա Պ. Պրատամանտինը :

մանտին տիկինը . . . ստանիկ կամ գոեհիկ կին մը . . . Կ'ուղէի զիտ-
նալ այս բանս, ինչու որ անծեղի պէս հետաքրքիր եմ, իմ ձեռքս չէ,
որորմամբ Աստուած ասանկ ստեղծեց իս: Ի՛նչ որ կ'ուղեն թող ըսեն,
այս է իմ բնաւորութիւնս: Գէն . . . միտքս բան մ'եկու, և նշանաւոր
բան մը, սոյն կնկան անունը խմանալու համար պէտք է որ փորձ մ'ը-
նեմ: Բայց սա եկողն ո՞վ է: Ա՛հ, անեցիկներու թագաւորն է: Բա-
րն', պարոն Ռօտուլֆ — ըսաւ տիկին Բիբլէ զինւորական զիրք մը
բռնած՝ նախ ձեռքն ետևի կողմն կեղծամլն տանելով:

Եւ իրօք եկողը Ռօտուլֆն էր: Պ. տ'Արվիլի մահը դեռ խնայած
չէր:

— Բարի լոյս, տիկին Բիբլէ — ըսաւ նա ներս մտնելով — Մի-
թէ օրիորդ Ռիկօլէդ տունն է. անոր խօսելիք ունիմ:

— Այն, այն խեղճ փոքրիկ կատուն, և երբ դուրս ելած ունի. իր
գործն ո՞ր ձոյէ: Միթէ հանգիստ ունի՞ բնաւ . . . :

— Եւ Մօրէի կինն ինչպէս է, քիչ մը ոգի առաւ:

— Այո, պարոն Ռօտուլֆ . . . Իրաւ որ, քու կամ այն պաշտպանին
հնորհիւն, որուն գործակատարն ես, թէ կինն և թէ զաւակները հի-
մակ շատ երջանիկ են . . . Ջրի մէջ ընկած ձկներու կը նմանին, կրակ,
օդ, աղւոր անկողիններ ունին, աղւոր սնունդ, հոգատար մ'ունին,
թող օրիորդ Ռիկօլէդն ալ, որ փոքրիկ ջրշունի պէս իր գործին
զանուելէն զատ՝ թէև կարծես թէ բան մը չընէր, անսր աչքէն չհե-
ռայներ, մաս որ . . . Ասկից զատ՝ քու կողմէդ սեւերես բժիշկ մ'եկաւ
Մօրէի կինը նայելու . . . Է՛հ, է՛հ, է՛հ, տես անգամ մը, պարոն
Ռօտուլֆ, ինքն իրենս ըսի: Այն արևուս, այս մրտաբորտը (moricaud)
ածխավառներուն բժիշկը պիտի ըլլայ: Վախ չունի ձեռներն ազտուելու
երբ անոնց երակը դնէ: Փոյթ չէ, գոյնէն ի՛նչ կ'ենէ, կ'երևի թէ
անուանի բժիշկ մ'է, իր սեւութեան հնայելով: Մօրէի կնկան անանկ
գեղջուր մը տուաւ որ շուտ մը վրայ եկաւ:

— Թշուաւ կին, միշտ տրտում է անշուշտ:

— Ա՛հ, ճիշտ է, պարոն Ռօտուլֆ . . . Ի՛նչպէս չըլլայ խեղճը . . .
քանի որ իր էրկը խնդ . . . և ասկէ զատ՝ իր Լուիզն ալ բանտն է:
Գիտես որ, իր Լուիզը, իր սրտի մաշուքն է: Պարկեշտ ընտանիքի մը
համար ահռելի բան մ'է . . . Եւ քանի մտածեմ որ քիչ մ'առաջ՝ ն

տարին տեսուհին, տիկին Սէրաֆէնը՝ հոս եկաւ և այն ողորմելի օրի-
որդին վրայ սուկալի բաներ պատմեց՝ կը փոքրիմ: Եթէ անոր կրօնիկ
սուտ մը կլլել տալու ստիպուած չըլլայի, գործն ասանկ չէր դառնար,
բայց քառորդի մը չափ Սէրաֆէնին հետ անուշ դացի: Չէս ըսեր թէ՞
ինչ երեսի ջրով եկաւ ինձ հարցնելու որ Լուիզին տեղն այն մուրացկան
նոտարին տունը դնելու համար սպասուհի մը կը ճանչնամ . . . : Ի՛նչ
աներես և ժլատ մարդիկ: Մտածէ անգամ մ'որ, եթէ հանալիպի,
որք աղջիկ մը կ'ուզեն իբր սպասուհի: Ինչու համար, զխտն, պա-
րոն Ռօտուլֆ: Ինչու որ, կ'ըսեն, ծնողք չունենալով, զանսր տեսնելու
ալ առիթ չուննար և սյապէս տունը հանդարտ կը նստի: Բայց բանին
մէջ օւրել ըսան կայ, ըսածնին շարք մ'է: Ճշմարտան այս է որ մէկէ մը
կախում չունեցող սրտիկ աղջիկ մը կ'ուզեն ճանիկ տակ ձոյել, որպէս
զի խրատ տուող չունենալով՝ ուղածուն չափ ասոր ամուսականները քա-
մեն: Ճիշտ չէ, պարոն Ռօտուլֆ:

— Այո . . . այո . . . — պատասխանեց սա մտախոհ դէմքով մը:

Ռօտուլֆ՝ խմանալով որ տիկին Սէրաֆէն Պ. Ֆէրանի մօտ Լուի-
զին տեղը բռնող որք աղջիկ մը կը փնտէ՛ թերևս ստոյգ միջոց մը
նշմարեց այս պարագային մէջ նոտարը պատժելու: Ուտի տիկին Բիբ-
լէի խօսակցութեան ժամանակն ինք Սէսիլի մինչ ցայն կէտ մտովին
յատկացուցած դերը սխաւ քիչ քիչ փոխել, այն Սէսիլին զոր իբր
զլխաւոր գործիք մը պիտի գործածէր Լուիզ Մօրէի դահճին արդար
պատուհաս մը տալու համար:

— Արդէն վտահ էի որ ինձի պէս պիտի դատես և դուն — վրայ
բերու տիկին Բիբլէ. — հն, կը կրկնեմ որ անտէր աղջիկ մը կ'ուզեն
առնել իրենց տունն որ անոր թոշակը կտրեն, ես ալ մեռնիմ երթամ
չպիտի դիմեմ մէկը: Նախ և առաջ մարդ չեմ ճանչեր . . . բայց թէ որ
ճանչեմ անգամ չպիտի թողում որ անանկ խրճիթ մ'երթայ: Այսպէս
ընելու իրաւունք չունիմ, պարոն Ռօտուլֆ:

— Տիկին Բիբլէ, կ'ուզես ինձ մեծ ծառայութիւն մ'ընել:

— Տէր ողորման, պարոն Ռօտուլֆ . . . ըսէ, կ'ուզես որ կրակը իյ-
նամ, եռացող եղով կեղծամս դանդրեմ, կ'ուզես որ մէկը խածնեմ . . .
հրաման տուր . . . ինչ որ կ'ուզես պատրաստ եմ . . . ես և իմ սիրտս
քու գերինեք ենք . . . բայց միայն Ալֆրէտիս դպչելիք բան մը չընենք
. . . :

— Այդ մասին անհոգ եղիր, տիկին Բիրբէ . . . ահա իմ խնդիրս . . .
. . . Նորահասակ որբ աղջկի մը տեղ կը փնտռեմ . . . օտարական է . . .

Բարիք բնառ եկած չէ, և կ'ուզէի զանի Պ. Ֆէրրանի քովը գնել . . .
— Հիմակ կը խղզուիմ . . . ինչպէս, այն խրճիթին մէջ, այն ծե-
րուկ կծծիին մօտ . . .

— Միշտ սրաշտօն մ'է . . . Թէ որ ըսած նորատի աղջիկս հոն
չկրնայ ընել, թող վերջէն երնէ . . . բայց դոնէ իր ապրուստը կը շահի .
. . . և ես ալ անոր վրայ հոգ մը չեմ ունենար :

— Իբրև որ, պարոն Ռօտուլֆ, քու զխնայիք բանդ է . . . մեղքը
չյիբբօք . . . իսկ թէ որ այն տեղը յարմար դատես . . . ազատ ես . . . : Աս-
կէ զատ՝ պէտք է արդար ըլլալ նօտարի մասին, եթէ գէշ կողմն ունի,
աղէկն ալ ունի . . . : Հունի պէս ժլատ է, էշի պէս խիստ, լուսարարի
պէս ջերմեանդ, իրաւ է . . . բայց անոր պէս ալ պարկեշտ մարդ
չգտնուիր . . . : Քիչ թողակ կուտայ . . . բայց կանխիկ և օրն օրին կը վճա-
րէ . . . : Արեւմտեան անպիտան է . . . բայց ամէն օր մի և նոյն բանն է :
Վերջապէս, անանկ տուն մ'է՛ ուր աւանակի պէս աշխատիլ պէտք է,
բայց անանկ տուն մ'է՛ որուն նմանը չկայ մարդս մահու չափ տաղտուկ
զգացու համար . . . ուր վտանդ չկայ որ նորատի աղջիկ մ'իր կերպերը
փոխէ . . . : Լուիզ, այն դիպուած մ'էր :

— Տիկին Բիրբէ, քու պատիւը դադանիք մը պիտի հաղորդեմ :
— Խօսէ, և հաւատ որ եմ Անաստասի Բիրբէ, Ապիմար ծնած, և
խօսքս խօսք է, ինչպէս որ մէկ Աստուած կայ երկինքը . . . և թէ Ալ-
ֆրէտ մինակ կանաչ հաղուստ կը հաղնի . . . հաւատ որ խլուրդի պէս
գաղանապահ պիտի ըլլամ :

— Պ. Բիրբէին ալ բան մը չպիտի ըսես . . .
— Իմ սիրական ծերուկիս գլխին վրայ երգում կ'ընեմ . . . և թէ ըսե-
լիքդ օրինաւոր բան է . . . :

— Ա՛հ, տիկին Բիրբէ :
— Այն աստի ամէն բան անոր աչքին կը գունաւորեմ, բան մը
չպիտի կրնայ հասկնալ. երեւակայէ որ էրիկս վեց ամիսուան մեծուկ մի
է անմեղութեան և խորագիտութեան կողմէ :

— Աստահութիւն ունիմ՝ քու վրայ : Արեւմն մտիկ ըրէ ինձ :

— Մինչ'ի կեսանս, մինչ'ի մահ է մեր սրտակցութիւնը, իմ անեցի-
ցեբուս թաղաւորը . . . : Հիմակ ալ շարունակէ :

— Քեզ խօսած նորահասակ աղջիկս յանցանք մ'ըրաւ . . . :

— Հասկցայ . . . Եթէ տօնահինգ տարիէ վեր Ալֆրէտին հետ կար-
դուած չըլլայի, ես ալ հարելաւոր յանցանքներ կը գործէի . . . բիրա-
ւոր յանցանքներ : Ի՛նձ . . . ինձ ասանկ մի նայիր . . . վառ օդի պէս կրակ
ու բոց էի, կոյսը Մարիամ : Բարեբաղդօրէն Պ. Բիրբէ իր առարկու-
թեամբը կրակս մարեց . . . ապա թէ ոչ . . . խենդ ու խելատ բաներ պի-
տի ընէի մարդիկներու հետ : Ըսել կ'ուզեմ որ եթէ այն նորատի աղ-
ջիկը մինակ մէկ յանցանք ըրաւ . . . գեռ յոյս կայ :

— Ես ալ այդպէս կը կարծեմ : Այն գեռահաս օրիորդը, Գերմա-
նիա, իր Քի աղղականին տունը սպասուհի էր, այս աղղականին տղան
սղջիկն արիւնը մտաւ . . . կը հասկնաս :

— Թըրքաւական . . . կը հասկնամ . . . իբր թէ ես ըրած ըլլայի
այն յանցանքը :

— Տղուն մայրը սպասուհին վունտեց, բայց պատանին ալ խենդ էր
որ հօրենական տունը ձգեց և այս խեղճ աղջիկը Բարիք բերաւ :

— Ինչ պիտի ընես . . . այս պատանիներն ասանկ են . . . :

— Առաջին յիմարութիւնէ ետքը՝ մամուրքն առաւ զինքը՝ և այս
մամուրքին արդիւնքն եղաւ ունեցած ստակն ալ ուտելը : Իմ նորահա-
սակ աղղականս ինձի գիմեց, ես ալ պէտք եղածը հոգալով մօրը քովը
դարձնելու յանձն առի, այս պայմանաւ որ այն աղջիկը հոս թողու որ-
պէս զի գործի մը գնեմ :

— Ես ալ նոյնը կ'ընէի որդիիս համար . . . Եթէ Բիրբէն որդի մ'ինձ
չնորհելու յօժարէր . . . :

— Հաս ուրախ եմ որ այս բանիս հաւան ես, մինակ նորատի օրի-
որդն օտար ըլլալուն՝ պատասխանատու մը չունի, և շատ դժուար
է զանի տուն մը ծառայութեան գնել . . . : Եթէ հաճիս ըսելու տի-
կին Սերաֆինին որ Գերմանիա բնակող աղղականներէզ մէկն այն
աղջիկը քու վրայ զրկեր է յանձնարարութեամբ, թերեւս նօտարն իր
քոյն առնու, և ես ալ կրկնակի գո՛հ կ'ըլլամ : Սէսիլի, այս է անոր
անունը, Սէսիլի մըրքած ըլլալուն միայն՝ անտարակոյս կ'զգատանայ
նօտարին պէս խտաւար տան մը մէջ . . . : Մանաւանդ այս է պատ-
ճառն որ կ'ուզեմ սոյն նորարոյս աղջիկն Պ. Ժաք Ֆէրրանի տունը
մանելը : Աւերել է ըսել թէ Սէսիլի քեզի պէս անձէ մը ներկայանա-
ւամ . . . քեզի պէս յարգելի անձէ մը . . .

— Ա՛՛՛, պարոն Ռօտոլֆ :

— Քեզի պէս մեծարելի . . .

— Ա՛՛՛, իմ անեղիներու թագաւորը . . . :

— Անշուշտ պիտի ընդունիքու յանձնարարութեամբ տիկին Սէրաֆինէնը, մինչդեռ, եթէ ես ներկայացնեմ այն աղջիկը . . . :

— Հասկցայ . . . իբր թէ ես ալ պատանի մը ներկայացնէի : Լաւ, լաւ, կը հաւանիմ . . . մուշտակ հագածի չափ պիտի ըլլամ . . . : Թըրը ըշտուական . Սէրաֆինէն ապուրը կըլեց : Աղածս ալ այդ է . քիչ մ'ոխուռնիմ անոր դէմ, գործը զլուխ պիտի հանեմ, պարոն Ռօտոլֆ : Կոշոր խոշոր սուտեր պիտի շարդեմ, պիտի ըսեմ շնոր թէ չգիտեմ քանի ատենէ վեր Գերմանիա բնակող մօրաքեռ աղջիկ մ'ունիմ, ճշմարիտ հայրեմբ մը, թէ այս օրերս լուր ատի թէ մեռեր է, նոյնպէս էրիկը, և թէ իրենց աղջիկն որ որք է, օրին մէկը պիտի գայ բեռ մը պիտի ըլլայ վրաս :

— Շատ աղէկ . . . : Գու անձամբ Սէսիլին Պ. Գերրանի տունը կը տանիս, առանց անոր վրայ տիկին Սէրաֆինէնի խօսելու : Արովհետեւ քանս ասրիէ վեր մօրաքեռ աղջիկը տեսած չես, չես կրնար անոր համար պատասխանատու մնալ, այլ այսչափ միայն զիտես որ Գերմանիա գնալէն հետէ՝ անորմէ զիր մ'առած չէիր :

— Հասպա թէ որ աղջիկը մինակ գերմաններէն կը թոթովէ :

— Գարդիարէն լեզուն ալ քաջ կը խօսի . ես անոր պէտք եղած դասը կտամ . դու ուրիշ բանի հոգ մ'ընել, մինակ տիկին Սէրաֆինէնին յանձնէ զանի ջերմագին . կամ, չէ, ուրիշ բան մը կը մտածեմ . . . : Վասն զի կրնայ ըլլալ որ կարծէ թէ զինքը բունագատեւ կ'ուզես . . . : Արդէն զիտես, շատ անգամ բան մը խնդրելու որ ելնես կամաւ կը մերժեն . . . :

— Արու կ'ըսես այդ բանը . . . : Ես ալ անոր համար շողորթութիւնը միշտ քովէս վճարեմ եմ : Եթէ իզնէ բան մը չխնդրէին . . . կարելի է տայի . . . :

— Այդ կը պատահի միշտ . . . : Աւտի տիկին Սէրաֆինէնին բնաւ առաջարկութիւն մը մի ընել, և թող որ այն քեզի դայ . . . : Մինակ ըսէ անոր թէ Սէսիլի որք, օտարական, նորաբոյս, շատ սիրուն աղջիկ մ'է, թէ քու վրագ ծանր բեռ մը պիտի ըլլայ, և թէ անոր համար

մեծ սէր չունիս, վասն զի մօրաքեռ աղջկանդ հետ աւուեր էիր, և կը զարմանաս թէ ինչպէս այն գլխի ցաւը քեզի զրկեր է . . . :

— Աստուծոյ զօրքին մեռնիմ . սասանային առջի ոտքն ես . . . : Բայց անհոգ եղիր, ես ալ ետեկնն եմ, քեզմէ վար չեմ մնար . նայէ անգամ մը, պարոն Ռօտոլֆ, ինչպէս իրարու միտք կը հասկնանք . . . : մեկը երկուքնիս . . . : Երբ կը մտածեմ որ եթէ իմ տարիքս ունենայիք այն ատենն որ ես կրակի կտոր մ'էի . . . հըմ, ինչ կ'ըսես ասոր :

— Սուս . . . թէ որ Պ. Բիբլէն . . .

— Աստուած չար աչքէ պահէ : Իմ խեղճ մարդօ, ասանկ խեղիւստակութիւններու վրայ մտածելու ատեն չունի : Կոր փորձանքը դեռ դու չգիտես . . . սա Գապրիօնը նոր խայտաւակութիւն մ'ալ ըրաւ . . . : Բայց վերջէն պիտի խօսիմ ասոր վրայ . . . : Իսկ քու նորասփ օրիորդիդ գալով, անփոյթ եղիր . . . դրաւ կը գնեմ որ Սէրաֆինէնը պիտի յորդորեմ իմ աղղականս իրենց տունն առնլու :

— Եթէ յաջողիս, իմ սիրելի տիկին Բիբլէ : Հարիւր Ֆրանք կայ քեզի համար : Հարուստ չեմ, իրաւ, բայց . . . :

— Ինչի՞ տեղ դրեր ես իս, պարոն Ռօտոլֆ : Արդեօք կը կարծես թէ շահու համար պիտի ընեմ այս բանս : Աստուծոյ կրակին գամ . . . թէ որ զուտ բարեկամութիւն չէ ըրածս . . . : Հարիւր Ֆրանք մի :

— Բայց մտածէ անգամ մ'որ եթէ այն աղջիկը երկայն ատեն վրաս մնար, այս գումարէն սուելի ծախս պիտի ընէի . . . քանի մ'ամեն ետքը . . . :

— Աւրեմն քեզ ծառայութիւն ընելու համար պիտի ընդունիմ այն հարիւր Ֆրանքը, պարոն Ռօտոլֆ : Բայց իրաւ որ քու մեր տունը դարդ մեծ բարդ մ'է ինչի համար : Արեւամ մունետիկի պէս պոռայ որ տունուրներուն թագաւորն ես . . . : Այն, երկանիւ մը . . . : Անշուշտ Պ. Արատամանտիկն փորրիկ կ'ինն է . . . : Երէկ ալ եկաւ, չկոցայ աղէկ մը տեսնել երեսը . . . : Հիմակ հետը պիտի բարբաջեմ գիմակը վար առնլու համար . ասիէ զատ՝ հնար մը մտածեցի իր անունն իմանալու համար . . . : Հիմակ տես թէ ինչ շահանք պիտի կորեմ . . . պիտի գուարձանաս :

— Չէ, չէ, տիկին Բիբլէ, այն կնկան երեսն ու անունը ճանչելու փափաք չունիմ . . . ըսաւ Ռօտոլֆ օթեկին խորը մնամբով :

— Եմուսնիդ վիշտերուն միշտ վշտակից կը գանուիմ, տիկին Բերէ
... Եւ Ռօտոյ՞ տիկին տՕբակնիկին առ Բօլխօրի ըրած այցելու
թեան վրայ անդադար խորհելով՝ օրիորդ Ռիօլէզին սենեակը դիմեց :

Գ Լ Ո Ւ Ի Ռ Բ

ՌԻՓՕԼԵԳԻ ԸՌԸՁՈՆ ՎԻՅՏԸ

Ռիփօլէզի սենեակը միշտ կը ծփար մի և նոյն գողտրիկ մաքրու
թեամբ, արծաթէ խոշոր ժամացոյցը, որ առախտէ շրջապարզի մը մէջ
վառարանին վրայ դրուէր էր, ժամը չորս կը նշանակէր. ցրտին սաստ
կութիւնը դադրած ըլլալով՝ անտես գործուհին իր կրակաբանը չէր
վառած :

Հաղիւ թէ պատուհանէն կը տեսնուէր կապոյտ երկնի մէկ անկիւ
նը, տանիքներու, ձեղնայարկներու և բարձր ծխահաններու անկանոն
կոյակն մէջէն որ փողոցին միւս կողմէն հօրկոնք կը յօրհնէր :

Յանկարծ արևուն մէկ ճառագայթն իբր թէ մոլորած՝ երկու բարձր
պատերու քիւէն տահելով՝ եկաւ նորատի օրիորդին սենեկին աղիւսա
կերտ յատակը մէկ քանի վայրկեան ծեղանեղջին ներկել փաղվլուն :

Ռիփօլէզ պատուհանին մօտ նստած կաշխատէր. իր չքնաղ կիտա
ռէմն աղօթաղին անուշ նկարը լուսաւոր ու թափանցիկ ասպակին վր
այ կը ծրարէր, իբր ցօղաւէտ սպեակութեամբ երկնադոյն ակն մը՝
կարմրուն յատակի մը վրայ : Փաղվլուն նշոյննը՝ դիօին ետևը հիւսած
օւ գիտակին վրայ կը շրջէին և իր փոքրիկ փղակերանան ժրջան ձեռ
ներն՝ որ անհամեմատ շոյտութեամբ կը գործածէին ստեղը, անուշ
սաթեգոյն կը ներկէին : Իր գօրը շրջագեատին երկար ծալքը՝ որուն
վրայ կը հաստներ կանաչ գոգնոցի մը ատամնաձև շրջանը կիսովին կը
ծածկէր իր յարդաշէն ամուր. իր երկու սիրուն ոտներն՝ զոր միշտ
կատարեալպէս ազուցեր էր, իր առջև կեցած ամօտակին ետք կը
յննուէին :

Ինչպէս որ մեծ իշխան մը կ'ըրօնուէ երբեմն ըստ հաճոյս հիւղի մը
պատերը շողուն զարդերով ծածկել, նոյնպէս մառը մանտիլ արևը պահ
մը՝ բիւր ու բիւր խաղաղ շառախոնքով լուսաւորել տոյն սենեկիկը :

մոխրագոյն ու կանաչ սրարիկ կտուէ վարպոյցները ոսկեփայլ նշոյնն
լով վէրվէրէց (moirer), ընկուզէնի կարասներուն ողորկութիւնը
փողփողեց, գեանադեւը իբր կարմիր սղինձ շողացուց, և արճնուհիւ
թուչնիկներն իբր ոսկեգոյն վանդակով պատեց :

Բայց, աւաղ, տոյն արևու նշոյնն գրգռիչ զուարթութեան հույն
լով երկու էդ ու արու դեղձանիկներն անձկալի կը լնուէին և իրենց
սովորութեան հակառակ չէին երգեր :

Որովհետև իր սովորութեան հակառակ Ռիփօլէզ ալ չէր երգեր :
Երեքնին ալ միասին կը դեղդեղէին : Գրեթէ միշտ Ռիփօլէզին թար
մաբոյր ու առաօտեան երգը՝ թուհիներուն երգերուն զրդիւ կտար,
քանի որ ասոնք տեղի ծոյլ ըլլալով՝ կանուխիկ չէին երներ իրենց բու
նէն : Ահա այն ատեն յատակ, հնչական, դեղդեղուն, նաբը ձայներու
մեղմարան ու գուպարը կ'սկսէր իրենց մէջ՝ և որմէ թուհիները միշտ
յողթական չէին երներ :

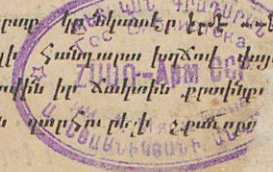
673-2013

Ռիփօլէզ չէր երգեր... վստն գի իր կեանքին մէջ առաջին անգամ
էր որ վէշը կը կռէր : Մինչ ցայն կէս՝ Վօրէլի թշուստութեան տեսիլը
դինքը յուզեր էր, բայց այնպիսի տեսիլներ ընտել ըլլալով ազբառ դա
սերու՝ իրենց երկայնասե վշտակութիւն մը չէն պատճառ էր :

Ռիփօլէզ՝ բաս կարի տոյն թշուստներուն ամէն օր օյնիկէն, անտոյ
հետ ողբալէն ետև՝ թէ սրտայոյլ և թէ դօհ կ'երևէր... սրտայոյլ
անտոյ աղէալից համար... գօհ անտոյ կարեկից գանուելուն :

Բայց ասի վէշը մը չէր :
Շատ չէր անցներ Ռիփօլէզի բնասորութեան ընդարցոյս զուարթու
թիւնը կը յողթէր... Եւ սոպա, ատանց ետութեան, այլ լոկ բաղդա
տութեան ատթիւ մը, ինքզինքն այնքան երջանիկ կը համարէր իր
պղտիկ սենեկին մէջ՝ Վօրէլեց ասուելի հղիկէն երնէրն ետև՝ որ իր
վաղամեակի տրտմութիւնն իսկոյն կը փարատէր :

Այս իր տպագրութեան թեթևութիւնն ինքնասիրութիւնէ բոլոր
վին անարատ էր, ըստ որում, արճնուհին՝ պատառչ այնու թեան
կը խորհէր և իբր սրարը կը ձկնուէր, երբ արեւ Ռշառաներուն բա
ժինը հանել, սրբէս զի հանդարտ խոճով վայելէ վիճակ մ'որ թէ
ինքնին անկայուն և լուսին իր ձախոյն քրտնոր
զարձեալ անհաստին զարհուրելի չքան որ
գրեթէ ճօխ կ'երևէր :

«Հանդարտ խղճով երգելու համար — կըսէր նա միամտօրէն — երբոր մարդ անանկ ողորմելի թշուառներու մօտ կը գտնուի, պէտք է որ ըստ կարի անոնց պիտակէր եղած ըլլայ:»

Ռիկօլէզին առաջին վարին պատճառն ընթերցողին յայտնելէն առաջ կը փախարկէր սոյն նորատի օրերովն առաջինութեան վրայ, եթէ կամրած մ'ունի, ինովն փարատել և ապահովել:

Ականց կը դործածենք այս առաջինութեան բառը, ծանրակշիռ, պերճ շքեղ բառ մ'որ միշտ վշտալի զոհողութեան, կրկի գէմ տածանելի մարտաւանդութեան, և աշխարհիս իրերուն վրայ անաչառ խորհրդածութիւններու տեսիլը կ'ենթադրէ:

Այս տեսակէն չէր Ռիկօլէզին առաջինութիւնը:

Ոչ մարտեր և ոչ խորհրդեր էր նա:

Այլ միայն աշխատէր, ծիծաղէր և երգեր էր:

Իր խնայողութեանը, ինչպէս որ Ռոտալքին կ'ըսէր նա պարզօրէն և անխելճութեամբ, մանաւանդ ժամանակ վերաբերող խնդիր մ'էր... «Արքայաց յոստի և սիրահարներու...»: Ամենէն առաջ՝ զուարթ, ծիր, բարեկարգ ըլլալուն կանոնապահութիւնն, աշխատութիւնը, զուարթութիւնը դիմելը պահէր, սրահպաններ, սղատներ էր:

Թերեւս այս բարոյականը անմը թեթեւ, գիւրջն և զուարթագին գտնեն, բայց ինչ փոյթ է շարժառիթը քանի որ արդիւնքը կը տեսնուի:

Ինչ փոյթ է բոյսի մ'արմատներուն ուղղութիւնը քանի որ իր ծաղիկը կը կը փթթի անարատ, փայլուն և հոտաւէտ...:

Մեր առաջին վրայ խօսելու ատեն թէ՛ ընկերութիւնը պարտաւոր է ընկերային ձիրքով երևելի հանդիսացող արհեստաւորներու քաջալերութիւն, նպատակ և վարձատրութիւն շորհել, խօսեցանք նաև այն ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆ ԼՐՏԵՍՈՒԹԵԱՆ վրայ, որ մեծին «Վախկէօնի մէկ խորհուրդն էր: Անթաղները թէ մեծ մարդուն այս արդիւնաշատ խորհուրդն իրացած է...»:

Անոր կողմէն քարէն քարէն զարմուն ունեցող ճշմարէտ մարդասերներէն մին Ռիկօլէզը գտաւ:

Այս սիրատուն օրերովը թէև ընկեցիկ, առանց խորհրդատուի, անառա... րութեան ամեն փորձովներու, և երեսասարգութեան արտաքին անհանգստացած անհն տեսակ փորձութիւններու կենթա...

կայ էր, բայց անարատ մնացիւր էր. իր պարկեշտ, ժխտածիր կեանքը կրնար իբր դաս և օրինակ ծառայել ու բիշնեբուն: Այս աղջիկը չէ թէ վարձի մը, չէ թէ նպատակ մը, այլ հաւատարմեան, քաջալերութեան, քանի մը սրտաշարժ խօսքերու ալ արժանի շարժիչ ըլլար, որով իր նորմաներին զիտակցութիւնը պիտի խնամար, ինքն իր աչքին պիտի բարձրանար, և նոյն իսկ ապագային համար պիտի պարտաւորէր: Գոնէ պիտի խնամար որ այնքան արիւթ թեամբ և անթեհերութեամբ քաջած զժուրբին շաճբուն մէջ խնամուտար և պաշտպան ակնարկ մ'իբեմ կը նայի...: Արի խնամար որ եթէ օր մը քարձի պակտութեանը կամ կ'առաջարկէր այս աշխատութեան և առաջնութեան վրայ կոչացած քաւար և բազմազարդ կենաց հաւատարմելու թիւնը վերջովն սպասուայ, թէ թեև նպատակ մը իբր վարձ իր անցեալ արժանիքին, իրեն օգնութեան պիտի հասնի:

Անշուշտ պիտի առաջին շատերը թէ անհնարին է հասնուանել այս խնամակալու հօկողութեան սրտածնը որով կ'առաջարկուի շրջապանը իրենց նախորդ ընտրի վարձով շարժուելու խնամայ արժանի քարտուղ անձնորը:

Մեզ կը թուի թէ ընկերութիւնն այս խնդիրն արդէն լուծած է:

Միթէ արդէն հաստատած չէ կենաց և ժամանակի բարձր ստեղծութեան հօկողութեանը, որուն օգտակար նպատակն է քննել անկող իրենց նախնի վարձի վարձով նշատակի արժանի քարտուղ քարտուղ անձնորը:

Ինչու համար ընկերութիւնը չպիտի վարէ նաև ԲԱՐՉԲ ԲԱՐՈՏԱՆԱՆ ՈՂՈՐՄԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՀՅՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԸ:

Բայց անընթաց արձարձէն իջնելը և Ռիկօլէզին առաջին վշտի շարժառիթը փնտռելը:

Ժեռանէն զամ որ պարզելիս և ծանրորարայ սրտանի մ'էր, պճնուհիւն զբացնելը՝ ի սկզբան ատոր բնատուր ընտելութիւնն, և Բարձր զբացութեան ծառայութիւններն իբր նշանակելի պարճար սեպեր էին. բայց այս պարճաները վերջէն ստիպուել էին զարմանար և բանահեղով գիտել որ Ռիկօլէզը իրենց համար անայլին զուարթութիւններու սիրուն և զուարթ ընկերակի մը, պաշտօնատէր և անհնայ գրաչորհի մը պիտի ըլլար, և չէ թէ արհուհի մը:

Իրենց զարմանքն ու քամահանքն որ առաջ շատ սաստիկ էին, քիչ քիչ ամորեցին սքճնուհիին համարձակ և սիրալիր բնաորով թխնը տեսնելով. սակից դամ ինչպէս որ օրիորդն ու շմբէն Ռօտորժիին ըսեր էր, դրացիները հարաւ էին թեւն առնուլ սիրուն աղջիկ մ'որ իրենց սրտաւ կը բերէր ամէն կերպով (Ռիկօլէզ հոգ չէր ընէր արասքին երեւոյթներու վրայ), և այլ չէր նստեր քանի որ լոկ բաժին մ'ունէր այն համեստ զուարճութիւններէն, որոց զինը կ'աւելնար իր ներկայութեամբն ու ազնուութեամբը:

Աս սակայն սիրասուն աղջիկն որչափ քիչով կը շտամար... կարօտութեան օրերն իր ճաշն ինչպէս աղւորիկ մը և զուարթագին կ'ընէր՝ ուտելով դրասկի կտոր մը, զոր իր սրտի սպիտակ սիրաներուն բոլոր ուժովը կը կրճէր, իսկ յետոյ, ինչպէս կը զուարճանար Պարզարեանին կամ անցուղիները ժող. գաղով:

Եթէ մեր ընթերցողներն գոյն համակրութիւն կ'գոյն Ռիկօլէզին համար, տխրի հուանին որ շատ անմիտ կամ շատ դժման բլլալ պէտք էր մերժելու այս շնորհալի էակէն որ շարժւոր մի անգամ այն սրբազ զուարճութիւնները վայելէ, թէև ինքն ալ, նախանձելու իրաւունք մը չունենալուն, չէր արգիլէր բնու սր իր հոնանիները (sigisbè) երթան իր խստութիւններէն սիրտով մը գանեն նուազ անգամ քիչընդինքնումս:

Պրանտուա Թէրմէնը մինակ նորտաի օրիորդին ընտելութեան վրայ անմիտ յոյս մը չհիմնեց. սրտի բնազգում կամ մտքի նրբութիւն համարէ՞ սրտանին առջի օրէն գուշակեց թէ քանի զմայրելի կ'ընար բլլալ Ռիկօլէզին շնորհած զարմանալի ընկերակցութիւնը:

Ինչ որ անվրէպ սրտասհելու էր, սրտասհեցաւ: Թէրմէն կաթողին սիրեց իր դրացուհին, և չիշխեց այս սէրին վրայ անոր խօսք մը բռնալ:

Թէրմէն ոչ միայն իր նախորդներուն չհետեւեցաւ, (որոնք՝ համազուեւում որ չպիտի կարենան յաջողիլ Ռիկօլէզին մօտ՝ ուրիշ սէրեր վնասելով միեմտարուեր էին, առանց անոր հետ իրենց ունեցած բարբարաւորութիւնը ընդհատելու) այլ նորաբոյս օրիորդին մտածում թխնը զնայելի կերպով վայելէր էր, անոր մօտ անցնելով ոչ միայն կերակրին, այլ բոլոր այն իրիւրաններն որ զբաղած չէր: Այս կերպարտու տեսութեան

ժամանակ Ռիկօլէզ՝ ինչպէս միշտ ինքում երես և թեթև երևցեր էր, խի Թէրմէն փափկասիրտ, մտազիր, ծանրակաց և երբեմն ալ քիչ մը արտամ:

Իր միակ թերութիւնն էր այս արամութիւնը. վասն զի, իր կերպերն որ ի բնէ ազնիւ էին, անկարելի էր համեմատել ուրևոր վաճառական՝ Պ. Թիրօտին ծաղրաշարժ պահանջումներուն հետ, կամ Գապրիօնի խռովարկու այլանպակու թխններու հետ, բայց Պ. Թիրօտ իր անսպառելի լեզուողարութեամբն, և սրտակերհամն ոչ նուազ անսպառելի զուարթութեամբը Թէրմէնէն աւելի զուարճալի էին, որուն անուշ ծանրութիւնը փորը ինչ զբացուհիին սրտակտանք կ'ազդէր:

Ռատի Ռիկօլէզ մինչև այն ատեն մտնաւ որ համակրութիւն մը չունէր և ոչ սիրարկուններէն մէկուն...: Բայց սրովհետև դատողութեան տէր աղջիկ մ'էր, կը գիտէր որ Թէրմէն բնաորեալ էր այն ամէն յատուութիւններով որ Բանասիր կ'ին մը կրնան երջանիկ ընել:

Այս նախորդ պարագաները բացատրելէն ետև. պիտի սրտամեր հիմանկ թէ ինչ պատճառաւ Ռիկօլէզ արտամ էր, և թէ ինչո՞ւ ոչ ինքն և ոչ իր թոհիները չէին երգեր: Իր կյանքի և թարմալին դէմքը քիչ մը զեղներ էր, իր մեծ սև աչքն որ սուրբարար զուարթուն էին և փայլուն, նուազեր էին և սքօղեր, իր ձրեւսին գծերն անսովոր յոյնութիւն մը կը յայտնէին: Բոլոր գիշերուան մէկ մասը աշխատելով անցուցեր էր: Ատեն ատեն իրեն մօտ սեղանին վրայի բաց նամակի մը կը նայէր արամագին, այս նամակը Թէրմէն զրկեր էր իրեն և հետեւեալ ասօղբը կը սրբունակէր:

«Օրիորդ, «Բնասիր իր թիկն Բանասիր»

«Իմ՝ ցժբազգութեանս մեծութիւնը կրնաս երևակայել այն զերս ցրած տեղէն: Իբր գող բանտարկուեր եմ...: Ամենուն առջև մեղաւարար եմ, և սակայն քեզ գրելու կը համարձակիմ»:

«Վասն զի ստակալի է ինձ հատուղ որ դու ալ զիս իբր մեղապարտու անտրդ էակ մը կը նկատես: Նաղաշեմ այն նամակս կարգալէն առաջ մի դատողութեան զիս...: Եթէ դու ալ ինչեւ երես գարձնես... այս յետին հարուածը զիս լեռվին կարեմէր պիտի վիրաւորէ»:

«Ահա տալի եղելու թխնը»:

«Բանի մ'ատենէ վեր Գանըլ փոքրը չէի բնակեր, բայց կ'իմանայի»

Տէր Առ իղին միջոցաւ որ Վօրէի բնասնիքն որոց հողը դու և ես պն-
քան կը տանէինք, երթալով կը թշուառանայ: Աւանդ, աոյն խղճարի
ընտանիքին համար ունեցած գութն իմ կորուստս պատճառեց: Չեմ
զղջար այս բանին վրայ, սակայն իմ վիճակս քանի՜ աւժանելի է...

«Ներէի սովորական հաշիւներու համար Պ. Ֆէրրանի տունէն
ուշ ելայ: Աշխատած սենեկին մէջ դրասեղան մը կար. գլխաւորս ա-
մէն օր ընելիք դործս անոր մէջ կը դնէր: Այն իրիւուն որ շատ անհան-
դիստ, մտայցող կ'երևէր, ինձ ըստ. — Մինչև որ սա հաշիւները չա-
ւարտես մ'երթար. զանոնք գրասեղանին մէջ կը դնես, որուն բանալին
ահա քեզի կը յանձնեմ: — Եւ դուրս ելաւ:

«Ներ դործս աւարտեցի, գրոցը բացի անոր մէջ ամփոփելու հա-
մար. աչքս մերենասպէս բաց նամակի մը վրայ կեցաւ որու մէջ անա-
հատ ձեռքով Վօրէ անունը կարդայի:

«Ար խոստովանեմ, տեսնելով որ ինչքին այս թշուառին վրայ է,
այն նորակը կարդալու անխոհեմութիւնը դործեցի, որով և իմացայ
թէ այն արհեստաւորը միւս օրը ձերբակալ պիտի ըլլայ 1,300 Փրանքի
համար, Պ. Ֆէրրանի կողմէն, որ շինծու անունով մը զանի բանտար-
կել պիտի տար:

«Այս գիրը գլխաւորին դործակատարին կողմէն էր: Արդէն Վօրէ-
լնոց վիճակին քաջ հմուտ ըլլալով կ'երևակայէի թէ անխոհեմին
բանտարկութիւնն ինչ սակայն հարուած մը պիտի բերէր անոնց...
Սըստիութիւն ու վիշտ սիրտս գրաւեցին: Գծրազգօրէն նոյն գրոցին
մէջ բաց տուի մը տեսայ, որուն մէջ ոսկի կար, 2,500 Փրանք կը
պարտանակէր...: Աոյն պահուն Առ իղին վեր ելնելը բեցի, իմ գոր-
ծիս ճանրութեան վրայ շնորհակալով, 1,300 Փրանք տուի: Սոցաւեցի որ
Առ իղ անցի, այն գումարը անոր ձեռք տուի և ըի: «Աւարտ առտու
կանուխ հայրդ պիտի ձերբակալ ընեն 1,300 Փրանքի համար. առ էս
գումարը, զնա հայրդ աղաւթ, բաց մի ըսեր որ այս ասակը խնէ ա-
սիբ...» Պ. Ֆէրրան անզգամ մարդ մ'է...»

«Ար տեսնես, օրիորդ, բարի էր իմ գլխաւորութիւնս, այլ գտտա-
պարտելի ընթացքս քեզնէ բան մը չեմ սրահեր...: Հիմեհ պիտի մէջ
բերեմ արդարացումս:

«Ներկայ ասնէ վեր. մեծ խնայութիւն ընելով 1,300 Փրանքի

փոքրիկ գումար մը ժողովրդ և սեղանաւորի մը մօտ շահու գրեք էի:
Ութ օր կայ որ խնայ տուա ինձ որ պարտասնեակին պայմանաւանը
ընանալու մօտ ըլլալով՝ պատրաստ է փոխ տուած գումարս դարձնելու
եթէ նորէն պայմանաւանը նորոգելու միտք չունիմ:

«Հետեւապէս նօտարէն առածէս աւելին ունէի քովս. միւս օրը
կրնայի իմ 1,300 Փրանքս առնուլ: Բայց սեղանաւորին արկղակեար
կէսօրէն առաջ գլխաւորին գրաստուը չպիտի դար, և Վօրէն ալ առ-
տու կանուխ ձերբակալ պիտի ընէին... ուստի պարտաւոր էի այս վեր-
ջինը կանուխ վճարելու առիկիւլ, ապա թէ ոչ, եթէ ցորեկը երթայի
և վիսքը բանաէն հանէի, դարձեալ իր կնոջ աչքին առջև ձերբակալ
ըլլալով բանտ գրուած պիտի ըլլար, որով կինն անշուշտ վարձանքի մը
պիտի հանդիպէր: Ասկից զատ՝ ձերբակալութեան ահալին ծախան ակ-
նահատին վրայ պիտի մնար: Քաջ կը հասկնաս որ այս ամէն դժբաղ-
դութիւնները չէին պատահէր եթէ 1,300 Փրանքս առնուի, զոր՝ Տե-
տեալ օրը դեռ Պ. Ֆէրրան բան մը չիմացած, նորէն գրոցին մէջ
գնելու կը յուսայի: Գժբաղդօրէն սխալեցայ:

«Պ. Ֆէրրանի տունէն դուրս ելայ, և զկն դործել տուող սրամտու-
թեան և զթափերութեան տարաւորութեան ներքև չըլլալով՝ իմ վիճա-
կիս վտանդին վրայ սկսայ մտածել. բիւրաւոր կասկած ու վախ միտքս
պաշարեցին. նօտարին խոստութիւնը կը ձանձիւնէի, կրնար իմ մեկնելէս
ետե՛ գալ և գրոցը նայիլ... Գողութիւնը երեսն հանել. վառն դի իր
առջև, ամենուն առջև... Գողութիւն մ'է այս:

«Այս մտմտուրը վիս վրդովեցին. թէ և ուշ էր, սեղանաւորին գոցի
աղաչելու որ ստակս իսկոյն ձեռքս յանձնէ. այս տարօրինակ խնդրոյս
պատճառ մը պիտի տայի, և ապա Պ. Ֆէրրանի տունը պիտի գառնայի
առած գումարս տեղը գնելու համար:

«Սեղանաւորը՝ դժնդակ գիպուածով մ'երկու օրէ վեր Պէրլիլ կը
գանուէր, իր գիւղատունը գոցեր էր քանի մը անկարկու թիւններու
համար: Միւս օրը տպակցի անպատում անձկութեամբ, վերջապէս
Պէրլիլ հասցայ...: Ամէն բան ինձի դէմ կը գաւաղբէր, սեղանաւորն
ալ ճիշտ նոյն պահուն ձամբոյ ելեր էր Քարիզ գաւառալու, նորէն Քա-
րիզ կը վաղեմ, հուսի ուրեմն ստակս կ'ստանամ, Պ. Ֆէրրանի տունը
կը դառնամ... բայց արդեն բանը երեսն ելեր էր...»

«Բայց ասոնք զեռ իմ՝ աղէտիցս մէկ մասն են . հիմն հոտարը կամ ըստ ասոնէ զիս, որպէս թէ 13,000 Փրանքի լուսնատն գոյցեր եմ իրմէ, և որոնք զբանազանն զգրոցին մէջէն, կըբէ, 2,000 Փրանք սակիին հետ : Այս անարժան ամբաստանութիւն մը, վատանուն տուած ին մ'է : Ար խոտովանիմ՝ առաջին գումարը խորեղ, սակայն՝ աշխարհիս ամենէն նո իրական բանի վրայ կ'երգնում քեզ, օրիորդ, որ երկրորդ գոլութեան մասին անսրաւ եմ . . . : Նոյն զգրոցին մէջ բնաշումատուն մը չտեսայ, մինակ 2,000 Փրանք սակի կար, որմէ 4,300 Փրանքն առի և փոխարէնը հետս կը բերէի :

«Այս է ահա ճշմարտութիւնը, օրիորդ . ծանր ամբաստանութեան սը ներքե կը գտնուիմ, և սակայն կը հաւատամ որ անկարգ եմ առ խօսելու . . . : Բայց միթէ ինձ պիտի հատան . . . : Բարէ, ինչպէս որ Գ, Ֆէրրան ըստ, սրբիկի գումար մը գողցողը կընայ մեծագոյն գումար մ'ալ գողնալ, և իր խօսքերը հաւատարմութեան արժանի չեն :

«Օրիորդ, զխնայում թէքանի բարի, անձնու էր ես, քանի աննկնդ և աղտախօս ես, կը յուսամ թէ սիրազ քեզ կ'առաջնորդէ ճշմարտութիւնը որ կողմն է ըմբռնելու . . . : Արի՜շ բան մը չեմ ուզեր . . . : Իմ խօսքերուս հաւատ ընծայէ և պիտի տեսնես թէ՛ որչափ պարտախնայքան կարեկցութեան արժանի եմ, վասն զի, նորէն կ'ըսեմ, զիս աւարտութիւնս բարի էր, անգուշակելի պարագաներ միայն զիս 'ի կուրատա մասնեցին :

«Ա՛հ, օրիորդ Արիփոլէզ . . . շատ դժբաղդ եմ . . . : Աթէ զիսնայիք թէ ինչ տեսակ մարդերու մէջ սպրեւը ստիպում եմ մինչև դատասանիս օրը :

«Երէկ տեղ մը սարին զիս որ ոտակնատ թիւան դրան զխաւհը (dépôt) կը կոչուի : Անհնար է նկարագրել զգոյցսս երբ մտ թ ասնոյ՝ զէ մ'ենթեկէն ետեւ . երկրթէ գոնիկ ունեցող գրան մ'առջև հաւայ, զոր բացին և ապա վրայէս գոցեցին :

«Այնչափ սրբոյրէր էի որ 'ի սկզբան չկրցայ բան մը տեսնել : Եսք, նոյնպիսի օք մ'երեսիս վէջ . ձայներ ու աղողակներ լսելի խոսն 'ի խոսն շարագուշակ ծիծաղելու, բարկութեան շեշակու և կոշտ երգերու հետ . զբան մօտ անշարժ կը կենայի սոյն սրահին ստալոյց սարքիները զխեղով, և չէի կարող ոչ առաջ ել թալ և ոչ աչքս վեր առնել, կարծելով թէ ամէն մարդ զիս կը գնէ :

«Ամէրը զիս կը զիտէին, սուրի կամ պակաս կալանատ որ մ'այս մարդկան համար նոյն բանն է : Աերջապէս զլուս վեր անդու իշխեցի : Ինչ սակարկ գեմքեր, Ատուած իմ, ինչ ծուխի ծուխի հաղտուներ, ինչ աղմուկի հնոտիներ . թշուառութեան և մոլութեան ամէն երևոյթները : Բառտուն յիսուի չափ կային, սրը նստած, սրը կանդուն կամ պատկած էին սրտին կցած նստարաններու վրայ, աւաղակ, գող, մարդասպան, վերջապէս ամէն անոնք որ ջորեկը կամ զիշերը ձերբակալ եղեր էին :

«Երբ իմ ներկայութիւնս տեսան՝ տխուր մտիթարութիւն մ'զայցի նշմարելով որ կը հասկնային թէ իրենց դատէն չեմ : Անոնք իրբ ու ծիծաղկոտ երեսով մ'ինձ նայեցան, ապա սկան կամացուկ մ'իբարտահա խօսակցիլ, չգիտեմ ինչ պժղալի լեզուով՝ զոր չէի հասկնար : Քիչ ատենէն ամենէ յանդուզն կալանատուն եկաու ուսիս զարկաւ և ստակ ուղեց իմ ֆալսագա շնորհատուրելու համար :

«Քանի մը մանրուկ ստակ տուի, այսպէս հանդատութիւնս գնելու յուսով, բայց ասով դո՛հ չեղան և աւելի ուղեցին, ես ալ մերժեցի : Այն ատեն շատերը չորս զիս ստին նախատիք և սպասուելք տեղաւոր վրաս . իմ վրայ յարձակելու կը սրտաբաստէին, երբ պահակ մը բարեբաղդօրէն աղմուկը լսելով՝ ներս մտաւ : Գանդատեցայ անոր պահանջեց որ ստած ստախ գարձնեն ինձ . և ըստ որ թէ ուզեմ կընամ թէ թե գումար մը վճարելով՝ Բէֆֆալ ըստած տեղը անցնիլ, այսինքն կընամ առանձին խցիկ մ'ունենալ : Շնորհակալութեամբ ընդունեցայ այս ստալարկութիւնը և այս ոճրապորձներէն հեռացայ, որոնք սպասուելիներ կ'ընէին ինձ սպաղաղին համար . վասն զի, կ'ըսէին, նորէն պիտի տեսնուինք և այն ատեն միշտ իրենց հետ պիտի մնամ :

«Բանտարարք զիս իցիկ մը սարաու ուր բողոր գիշերն անցուցի : «Ահա տակից կը գրեմ քեզ, օրիորդ Արիփոլէզ : Աերջը՝ հարչաքննութեան ետքը՝ ուրիշ բանս մը պիտի առաջնորդեն զիս որ լա Գօբա կը կոչուի, և կը վստեմ որ Գէպաէ ընկերներէս շատերն այն տեղ պիտի գտնեմ : Բանտարարահն՝ իմ վշտէս և արտուրէս շարժելով՝ խօսք տուա ինձ սոյն նամակը ձեռքը հասցնելու, թէ և սաստիկ աղբիլուած է իրեն այսպիսի շնորհներ ընելու :

«Օրիորդ Արիփոլէզ, քու վաղեմի բարեկամութեանդ վերջին ծառա-

յու թիւն մը պիտի խնդրեմ, եթէ Հիմակ այս բարեկամութիւնն ամօթ չես սեպեր քեզ: Աւտի եթէ խնդիրս կատարելու չորհ ընես, ահա կ'առաջարկեմ. նամակիս հետ պիտի ընդունին փոքրիկ բանալի մը և Պուլվար Սէն-Տրեի, թիւ 11 ընտրած տանս դռնապանին ուղղեալ երկրող զիրս: Սոյն գրովս կ'իմացնեմ անոր թէ ինչի պէս կրնաս գործածել ունեցածս և թէ սարսառ որ է հրամաններդ կատարելու . . .

• Բեզ իմ խուցս պիտի տանի: Ղրկած բանալիովս գրասեղանս կը բանաս. մեծ պահարանս մը պիտի գտնես, որուն մէջայլ և այլ թղթեր կան, կ'աղաչեմ սոյն թղթերս պահես. անոնց մէկը քեզի ուղղեալ էր, ինչպէս որ հասցէէն պիտի դիտես . . . : Միւսներն ալ + Էրոսեոք գրուած են, և այս ալ շատ երջանիկ օրերու մէջ . . . : Մի նեղանար . . .

• Երբէք պիտի չտեսնէիր այն դիրքը: Աղաչեմ որ նոյն գրասեղանին մէջ գտնուած քիչ մը ստակն ալ առնուս, նոյնպէս սնդուսէ քակիկ մը և նարնջազոյն մետաքսէ փոկրիկ միկապ մը՝ զոր մըր վերջին կիրակի օրուան շրջապայութիւններու տոները կը կատէր, և ինչի առիւր Գանրլի փողոցէն հեռանալու օրս: Արջապէս կը փափաքէի որ բաց ՚ի քանի մը ճերմակիղէն լաթերէ՝ զորս բանալը զրկելու կը հաճիս, բոլոր ունեցած զոյքս ու կարասիս ծախել տայիր. թէ անպարտ թէ դատարար գտնուիմ, դարձեալ անունս արատած պիտի ըլլայ և Բարիղէն ելնելու պիտի ստիպուիմ . . . : Ա՛ր պիտի երթամ . . . : Ա՛ր պիտի գտնեմ ապրուստս . . . : Ատուած միայն դիտէ . . . : Տիկին Պուլվար, Գանրլի վաճառուհին՝ որ արդէն շատ մը բաներ ինձ ծախու տուած և առած է, կարելի է ունեցածս դնէ. պարկեշտ կի՛ն մ'է. այս կարգադրութեամբ մեծ շփոթութենէ կ'ազատիս, վասն զի գիտեմ թէ քանի թանկարկն է ժամանակդ . . . :

«Տասն վարձքը կրնիսիկ վճարած եմ, կը խնդրեմ միայն որ դռնապանին սրտիկ պարզ և մը տաս: Աերէ, օրիորդ, եթէ այս մանր մունր բաներով քեզի ծանրութիւն կտամ, բայց դու ես աշխարհիս երեսը միակ անձն որուն համարձակիմ և կարող ըլլամ գիմելու: Այնայի սոյ ծառայութիւնը Պ. Ֆերրանի մէկ զրազրէն պահանջել՝ որուն հետ մտերմութիւն ունիմ, բայց վստիցայ որ քանի մը թղթերու մասին անխոհեմութիւն մը կ'ընէ, անոնցմէ շատերը քեզի կը վերաբերին, ինչպէս որ ըսի, մէկ քանին իմ կենացս տխուր պարագաներու կը ստա-

կանին: Ա՛հ, հաւատս ինձ, օրիորդ Աիկօլէդ, թէ որ խնդիրս կատարես, քու հիւսօրեայ համակրութեանդ այս վիճակն ապացոյցն իմ միակ միթիթարութիւնս պիտի ըլլայ զիս տառապող գժբարդութեանս մէջ, ահամայ կը յուսամ որ մերժում մը չեմ տեսներ քու կողմէդ: Վոյնպէս կը խնդրեմ որ հրաման տաս ինձ ուր ուրեմն քեզ գրելու . . . : Քանի քաղցր ու փափաքելի է ինձ տառապողին արտունութիւնս յայտնել բարեւեր սրտի մը . . . :

«Աւանդ, միայնակ եմ աշխարհիս մէջ, ոչ ոք իմ հոգս ունի . . . : Այս մնտութիւնն արդէն տածանելի էր ինձ, հիմակ դատէ թէ ինչէ . . . : Եւ սակայն պարկեշտ եմ . . . և սակայն ուրիշի ֆլաս չընելուս, և միշտ իմ կենացս վտանգն աչքս առնող ամէն զէշ բանի ատելութիւնս յայտնելուս գիտակցութիւնն ունիմ . . . : Ինչպէս որ պիտի տեսնես այն թղթերէն զոր կրնաս կարգալ, և կ'աղաչեմ, լու պահել . . . : Բայց այս խօսքիս ո՞վ պիտի հաւատա: Ամէն մարդ Պ. Ֆերրանը կը յարգէ, ՚ի վաղուց անախ իր ուղղանտութեան համբաւը հաստատուած է, իրաւացի զանգատ մ'ունի ինչի գէմ: . . . և զիս պիտի խորտակէ: Անխաւ իմ ճակատագրիս զլուս կը ծոնեմ: Արջապէս, օրիորդ Աիկօլէդ, եթէ ինձ կը հաստատուի, զիս բնաւ չպիտի արհամարհես . . . իմ վրայ պիտի ջարհիս, և երբեմն անկողմ բարեկամի մը պիտի մտածես: Այն ատեն, եթէ շատ . . . շատ դու թող շարժեմ, կարելի է այնքան վեհանձնութեամբ կը շարժիս որ կ'ենես օր մը . . . : Արախի՛ Եր Տը, (աւանդ, այս բար ուր քանի քանի յիշատակներ կը բերէ միայն) մինչև անդամ բանտիս խօսարանը կ'գաս գիմնագրաւ զիս տեսնելու:

«Բայց ոչ, ոչ, այսպիսի տեղ մը քեզ տեսնել . . . Երբէք չպիտի համարձակիմ . . . և սակայն, դու այնքան բարեպետ ես . . . որ . . . :

«Սոյն զիրս ընդհատելու և բանալիով ու դռնապանին երկրող զրովս՝ զոր շատարա հիմակ պիտի գրեմ, քեզ զրկելու ստիպուած եմ: Բանտապահը կ'իմացնէ ինձ որ զիս դատաւորին առջև պիտի հանեն . . . : Մ'նաս բարեւ, մնաս բարեւ, օրիորդ Աիկօլէդ . . . երես մի գարձնեք իջնէ, քու, միմակ քու վրայ գրած եմ յոյսս:

«ՔԲԱՆՍՈՒԱ ԺԵՐՄԷՆ

«Յ. Գ. — Եթէ պատասխան գրես, նամակդ Պօրթի բանան ուղղէ»: Հիմակ ընթերցողը հասկցաւ անշուշտ թէ ինչ էր Աիկօլէդին վշակն առաջին շարժառիթը:

Իր ընտիր սիրտը սատուիկ յուզուեր էր թշուառութենէ մը՝ որուն վրայ բնաւ կասկած մ'ունեցած չէր: Թէրմէնին՝ Մէրը տ'երօյի թշուառ սորդւոյն պատմութեան ճշտութեան կուրօքէն կը հաւատար . . . :

Հաս խառարարոյ չըլլալուն՝ կը կարծէր իսկ որ հին գրացին չափազանց կը մեծցնէ իր վաւարմանը: Ընտանիքի թշուառ հայր մ'ազատելու համար գումար մը խորեր էր՝ որուն փոխարէնն անպատճառ պիտի հատուցանէր: Պճնու հիին աչքին այս գործը լոկ վեհանձնու թիւն էր:

Այնքան յատուկ եղած հակասութեամբ մը, մանաւանդ Արիօլէզի ֆարդի կիներուն, այս օրիորդն որ մինչև այն օրը՝ ինչպէս միւս գրացիներուն համար՝ Թէրմէնի մասին ալ զուտ գուարթուն և մտեւունական զարեկամութիւն մը զգացեր էր, ասոր համար վաւ վաւուն համակրութիւն զգաց: Այն ինչ իմացաւ որ Թէրմէն թշուառ, յանիրաւի աստատանուած, բանտարկուած է, անոր յիշատակը միւս հետամուտներուն յիշատակը ջնջեց: Արիօլէզի զգացումը դեռ ևս սէր չէր, այլ աշխոյժ, անկեղծ, արդահատելի, անձնուիրութեամբ անվեհեր յօժարութիւն մ'էր, ամենամօր զգացում մ'էր իրեն համար՝ մանաւանդ անոր միացած գաղտնութեան նայելով:

Այս էր Արիօլէզի բարոյական կացութիւնն, երբ Ռօտուլֆ իր խաչը մտաւ, գուտը խոհեմարար զարնելէն ետև:

— Բարի լոյս, գրացուհիս — ըսաւ Ռօտուլֆ Արիօլէզին, — արդեօք գործիդ արդեւք կ'ըլլամ:

— Ա՛չ, գրացի՝ ընդ հակասակն շատ գոհ եմքեզ տեսնելուս, ինչու որ շատ վիշտ ունիմ:

— Եւ իրօք քեզ գունատ կը գտնեմ, կ'երևի թէ լացեր ես:

— Անշուշտ լացեր եմ . . . և լացու ալ սխառմաւ ունիմ . . . : Թշուառ Թէրմէն . . . ահա, սա կարդա . . . — Եւ Արիօլէզի կարճատև որին նամակը Ռօտուլֆին յանձնեց: — Նայէ որ սիրա կը զիմանայ: Ըսեր է իր ինձ որ անոր հոգը կը տանիս . . . ահա ցոյց սալու ժամանակը հասաւ: — յարեց նա՝ մինչդեռ Ռօտուլֆ ուշի ուշով կը կարդար: — Միթէ այն դարձիք Ֆէրբանն ամենուն ետևէն ընկեր կը հալածէ: Նախ Աուիլին ետևէն ընկաւ, հիմակ ալ Թէրմէնին դէմ: Ա՛՛՛՛, չար չեմ . . . բայց եթէ սա նօտարկն զլիսին աղւոր ձիւն մը գար շատ պիտի ուրախանայի . . . : Կ'նշուէս կը յանդիմնի այնպիսի սրտիկէտ պատանի մ'ամե

բատանել թէ 15,000 ֆրանքը գողցեր է . . . Թէրմէնը . . . այն . . . նոյն ինչն հաւատարմութիւնը, և ամից զատ՝ քանի կանոնապահ, քանի անուշ . . . քանի տխուր է . . . որչափ ցուակցու թեան արժանի է, տէր Աստուած . . . այն չարագործներուն . . . այն բանախն մէջ . . . : Ա՛՛՛՛, սրտոն Ռօտուլֆ, այս օրէն կ'սխալմ գիտել որ մարդկային կեանքին մէջ ամէն բան վարդապոյն չէ . . . :

— Եւ ինչ ընելու միտք ունիս, գրացուհիս:

— Ի՛նչ ընելու միտք ունիմ . . . ինչ որ Թէրմէն ինչէ կը պահանջէ պիտի ընեմ և որչափ կարելի է շուտով պիտի ընեմ . . . : Մինչև հիմակ դուրս ելեր էի թէ որ սա ասիպողական գործն՝ որ ընկցուցի, չըլլար, և զոր իսկոյն Մէնդ-Օնօրէ փողցը պիտի տանիմ՝ Թէրմէնին սենեակն ալ երթալով ըսած թուղթերն առելու համար: Գիշերուան մէկ մտանաւ աշխատելով անցուցի որ քանի մը ժամ շահիմ: Այնչափ գործ ունիմ ընելու իմ աշխատութենէս զատ . . . որ պէտք է ամէն բան մտածեմ . . . : Նախ՝ տիկին Մօրէլ կը խնդրէ որ երթամ՝ Աուիլը բանար տեսնեմ . . . : Արելի է դժուարին է, բայց վերջապէս պիտի աշխատիմ . . . : Գէշն այն է որ չգիտեմ թէ որո՞ւ զիմել պէտք է . . . :

— Այդ բանին մտածեցի . . . :

— Գո՛ւ, գրացիս:

— Ահա քեզ հրամանագիր մը:

— Ի՛նչ երջանկութիւն: Արդեօք չէիր կրնար թշուառ Թէրմէնին բանան երթալու համար ալ հրաման մը տառնալ . . . որչափ պիտի ուրախանար . . . :

— Թէրմէնն ալ տեսնելու ճարը կը գտնեմ քեզի:

— Ա՛՛՛՛, շնորհակալ եմ, սրտոն Ռօտուլֆ:

— Միթէ չես վախնար անոր բանան երթալու:

— Անշուշտ, առաջին անգամ՝ սիրտս ստառիկ պիտի դարձէ . . . : Բայց հող չէ: Միթէ, երբ Թէրմէն երջանիկ էր, միշտ իմ իղձերս կասարելու սրտորաստ չէի՞ գտներ զինքը, միթէ միշտ լիսարուն կամ ժուռ գալու չէր ամներ դեռ, և իրկունները չէր կարդար: Այն, հիմակ ինքը ներդրութեան մէջ է, իմ կարդա է անոր օղնը: Կ'նձի պէս փողրիկ միկ մը ձեռքէն մեծ բան մը չգար . . . գիտեմ . . . բայց վերջապէս, կրցածս պիտի ընեմ . . . կրնայ վտահ ըլլալ . . . պիտի տեսնէ եթէ բարեխորտ

բարեկամութիւն մ'եմ: Ճշմարիտը, պարսն Ռօտուլֆ, բան մը կայ որ սիրտս կը ճնկէ... այս է իր կասկածաբարութիւնը...: Կնչպէս կը կարծէ թէ զինքը կարող եմ արհամարհել...: Ե՛ս արհամարհեմ, կը հարցնեմ քեզ թէ ինչո՞ւ համար: Այն ազահ ծերուկ նոտարէն կամ բաստանաւի իբր դող... ինչ փոյթս է... քաջ զիտեմ որ սուտ է: Թէ որ Թէրմէնին դիմն արեւուն լուսին պէս պայծառ չհաստատէր անդամ որ յանցաւոր չէ, դարձեալ զինքն անարարտ պիտի համարէի, հէքիք է տեսնել, ճանչել զինքը համարեալ համար որ պիտի կարելի դործ մ'ընելու անկարող է: Պ. Ֆէրրանի պէս անզգամ մէկն ըլլալու է ասանկ զրպարտութիւններ ընելու համար:

- Ապրին, գրացուհիս... կը հաւնիմ սրտմտութիւնդ:
- Ո՛հ, իբր. որ... մարդ կ'ուզէի ըլլալ որ երթամ այն նոտարը դանեմ... և ըսեմ. «Ա՛հ, կը սնդես թէ Թէրմէն կողոպտեց քեզ, լաւ, առ, առ քեզի, ստախոս ծերուկ, ասի չզոգնար քեզիս», և բազ, բազ... կը ծեծէի զինքը բուրդի պէս...:

— Շատ կարուկ է դատաստանդ — լաւ Ռօտուլֆ ժարեղով Ռի-կոյէդին ցատումին վրայ:

— Որովհետեւ այս բանս մարդուն սրտին կը դաշի... և ինչպէս որ Թէրմէն իր նամակին մէջ կ'ըսէ, ամէն մարդ իրեն դէմ մեծաւորին թերը պիտի բռնէ, ինչու որ մեծաւորը հարուստ, ակնածելի... մինչ-դեռ Թէրմէն անպաշտպան խեղճ պատանի մ'է... միայն թէ դու Պ. Ռօտուլֆ անոր օղնութեան հասնիս, դու որ բարեւէր անձեր կը ճանչես...: Արդեօք անոր համար բան մ'ընելու ճարը չից:

— Պէտք է որ իր դատաստանին սոյստէ...: Անգամ մը, ինչպէս որ կը յուսամ, անպարտ երեսնէն ետե՛ւ պաշտպանութեան շատ մը ցոյցեր պիտի ըլլան անոր համար, հաւատարմ եղբի...: Բայց միտ դիբ, դրացուհիս, փորձով զիտեմ որ կարելի է վստահել դաղնապահութեանդ...:

- Ո՛հ, այո, պարսն Ռօտուլֆ... ամենևին չազակարատ չեմ:
- Լաւ ուրեմն, պէտք է որ ոչ որ ինձնայ, և նոյն իսկ Թէրմէն չզիտնայ որ շատ մը բարեկամներ անոր վրայ կը հսկին... ինչու որ բարեկամներ ունի...:
- Իբրև:

— Շատ զօրեղ, շատ անձնուէր բարեկամներ:
 — Եթէ զխոնայ, որչափ սիրտ պիտի առնու:
 — Տարակոյս չից: Բայց կարելի է որ երևան հասնու: Այն ատեն Պ. Ֆէրրան վախնալով կ'ուշայ զուշու թիւններ ձեռք առնալ, և իր կասկածներն զրոյսիլ: և որովհետեւ շատ վարպետորդի է, դժուարին կ'ըլլայ զանի ամբաստանել, որուն վախճանը ցտարի կը գտնուի: վասն զի ոչ միայն Թէրմէնի անմեղութիւնն երևան ելնել պէտք է, այլ և իր զրպարտչին դիմալը վար առնալ:

- Ար հասնիմ միտքդ, պարսն Ռօտուլֆ...:
- Նոյնպէս է նաև Լուիլին համար. այն հրամանագիրը բերիքեղձ որպէս զի զինքը տեսնես և աղաչես որ ինձ յայտնած բաներէն ոչ ինչ չըսէ մէկու մը... այն գիտէ ինչ ըսել կ'ուզեմ:
- Այս բաւական է, պարսն Ռօտուլֆ:

— Մէկ խօսքով, թող Լուիլ չզանգատի բնաւ իր բանտին մէջ տիրող անզգամութենէն, ասի կարևոր կէտ մ'է...: Բայց պէտք է որ իր պաշտպանութեան համար իմ կողմէս զրկելիք վատարանին ամէն բան յայտնէ, այս բաները լաւ մ'ապստղե անոր:

— Հանդարտ եղբի, դրացիս, բան մը չպիտի մտնամ... լաւ յիշողութիւն ունիմ...: Բայց ես լաւութեան վրայ կը խօսիմ... գու՛ր միայն լաւ ես և վեհասնձն...: Եթէ մէկը ցառ ունենայ, իսկոյն անոր առջև կը տնկուիս...:

— Քեզ արդէն բոյ, դրացուհիս, խեղճ դործակատար վաճառական մ'եմ, բայց երբ, ասդիս անդին ճան հաւաւ ատենս, պաշտպանութեան արժանի ընտիր մարդիկ տեսնեմ, ինչո՞ւ կտամ բարեւէր անձի մ'որ իմ վրայ կատարեալ վստահութիւն ունի, և շուտ մ'անոնց կ'օգնէ...: Ասկէ աւելի մտտ չունիմ այս բաներուս մէջ:

- Եւ ո՞ր կը բնակիս, հիմակ որ սենեակը Մօրէլէնց յանձնեցիր:
- Ար բնակիմ... կաղմ սենեակ մը:
- Ո՛հ, ինչ զղբեղի բան է այդ ինձի համար: Բնակիլ ուր որ ամէն մարդ բնակիբ է, իբր թէ ամէն մարդ քու տունդ բնակածի պէս բան մի է:

— Միտակ զիշերները կ'երթամ, և այն ատեն...:
 — Կ'իմանամ... այնչափ անհաճոյ չէ...: Եւ ասկայն ինչ բաներ կը

Հանդիպին մարդուս, պարոն Ռօտոլֆ . . . : Իմ գոհան տեղս քանի երջանիկ կ'ընէր վրս, քանի Հանդարտիկ կեանք մը վարելու կարողութիւն էի, և բնաւ մտքէս չէր անցնէր որ վիշտ մը պիտի ունենամ . . . և սակայն տես մի անդամ . . . : Ա՛չ, չեմ կրնար բացատրել թէ Թէրմէնի դժբաղդ դու թիւնն ինչ մեծ հարուած եղաւ ինձ : Տեսայ Մօրէի լինին և ուրիշ ուղղակի ընտանիքներ, իրաւ է, բայց վերջապէս թշուառութիւնը միշտ թշուառութիւն է . աղքատ մարդիկ այս բանս զխտն, զարմանք չպատճառեր և ամէն մէկն իր ձեռքէն եկած օգնութիւնը կ'ընէ : Այսօր մին է թշուառ, վաղն ուրիշ մը : Սակայն մարդս արիւթ թեամբ և դուար թեամբ ազէկ գէշ իր գլխին ճարը կը նայի : Բայց տեսնել խեղճ պատանի մը, պարկեշտ և բարի, որ երկար ատեն բարեկամը եղած է, տեսնել զանի գողութեամբ ամբաստանուած և սճրագ ործներու հետ խառն 'ի խուսն բանտարկուած . . . ս՛հ, իրաւ որ, պարոն Ռօտոլֆ, սիրտս չլի մանար այս բանին, անանկ դժբաղդութիւն մ'է որ մտքէս բնաւ անցած չէր, և զիս սատակի կը վրդովէ . . . :

Եւ Արիօլէ դին մեծ աչերը արտասրով լցան :

— Արիւթ թիւն, արիւթ թիւն, նորէն զուարթութիւնդ պիտի դաննես իրր բարեկամը դատէն անպարտ ելնէ . . . :

— Ա՛հ, անտարակոյս պէտք է որ անպարտ դատուի . . . : Բաւական է դատարաններուն կարողալ ինձ դրած գիրը . . . այնպէս չէ, պարոն Ռօտոլֆ :

— Եւ արդարեւ, այս պարզ և սրտաշարժ նամակը ճշմարտութեան գրոշմն ունի . պէտք է որ անոր օրինակը առա ինձ, Թէրմէնին պաշտպանութեան կրնայ նպաստել :

— Անշուշտ, պարոն Ռօտոլֆ : Եթէ ճշմարիտ կատուի մը պէս չլքէի, թէ և այն բարի Թէրմէնէն դաս ալ առ երեւմ, կ'առաջարկէի քեզ այն գիրն օրինակելու . . . բայց անանկ խոշոր, անանկ ծուռ կը դրես որ . . . ասիկ դաս այնչափ, այնչափ ստուախաղ կ'ընեմ . . . :

— Պիտի խնդրեմ որ նամակը մինչև վաղն ինձ յանձնես :

— Ա՛հա, սա, զբացիս . բայց լաւ պիտի սրահես, այնպէս չէ . . . : Մեր ծանօթութեան առջի օրերը Պ. Գապրիւծովին և Պ. Թիրօտօլին զբաժնոր սիրազրկուն պրեյնի, որոնք բոցալաւ սրտեր, և թղթին վերելք ազանիներ ունէին, և կը կարծէին որ իրենց շղթանարար խօսքերուն սկիւնը

պիտի կախեմ : Բայց Թէրմէնին այս աղէտաւոր նամակը ուշի ուշով պիտի սրահեմ, նոյնպէս ուրիշ գրեր ալ եթէ գրէ . . . : Չանս դե, այնպէս չէ, պարոն Ռօտոլֆ, այս փոքրիկ ծառայութիւնները խնդրեմքն կը հասկցուի որ իմ վրայ հանարուածի :

— Տարակոյս չկայ . ասիկ կ'իմացուի որ կարելի եղածին չափ ամենընտիր փոքրիկ բարեկամութիւնս : Բայց, բան մը կը մտածեմ . . . : Պ. Թէրմէնի մեծ միտակ երթալու տեղ կ'ուզես որ քեզի ուղեկցում :

— Յօժարակամ, զբացիս . Գիշերը մեծ է, և չեմ սիրեր մութին վաղցնելը սրտառի միտակս, մանաւանդ որ Բայէ-Վոյսի կողմնին ալ գործ տանելու պիտի ելլեմ : Բայց այնչափ հեռու ճամբայ քալելը, կարելի է քեզ յոգնութիւն ու ճանձրոյթ տայ :

— Ամենին . . . և իրանիւ մը կը բռնեք . . . :

— Իրաւ : Ա՛հ, որչափ պիտի զուարճանայի կատրով երթալովս՝ և թէ միշտ չունենայի : Եւ վիշտս մեծ պէտք է ըլլայ որ քանի հոս եկած եմ առաջին անգամն է որ օրուան մէջ չեբոցեցի . . . : Թունիկներս բողբոջին շուտեր են . . . : Խեղճ փոքրիկ կենդանիներ . չեն հասկնար թէ ինչ կը նշանակէ այս բանս . Պապ . Քրէթլէն մէկքանի անգամ երկեց զիս զգուշալու խօսման . պատասխանս ալ ուղեցի, ս՛հ, անվիտ էի, շատ չանցաւ սկսայ լալ . . . : Ռաժմէթն ալ սկսաւ, բայց չկոչայ անոր ալ պատասխանել :

— Թոչուններուդ ինչ զարմանայի անուններ առ երեւս, Պապ . Քրէթլէն և Ռաժմէթ :

— Իրաւի, պարոն Ռօտոլֆ, թոչուններս իմ ամենձնութեանս միտթարութիւնն և ստիկն ընտիր բարեկամներս են . իմ մանկութեանս ուրախութիւնն, նոյնպէս իմ ամենալաւ բարեկամներս եղող անձն բուն անուններով կրկնեցի զանոնք, մանաւանդ որ նմանութիւնը կատարեալ բնեւոր համար, Պապ . Քրէթլէն և Ռաժմէթ բարի Աստուծոյ թոչուններու պէս զուարթ էին և կ'երգէին :

— Ա՛հ, հիմակ . . . իրօք . . . կը լինեմ . . . քու որդեգիր ծնողքդ այսպէս կը կոչուէին . . . :

— Այո, զբացիս . այդ անունները ծագրելի են թոչուններու համար, գիտե՛մ, բայց սոյդ ալ ինձ կը վերաբերի . . . : Բան մ'ըլլա՞ր, այս առթիւ ալ զխտնի որ Թէրմէն իմաւ ընտիր սիրտ մ'ունի :

— Ի՞նչպէս ուրեմն :

— Անշուշտ . Պ. Ժիրօտո և Պ. Գապրիօն . . . մանաւանդ Պ. Գապրիօն, միշտ կը ծաղրէր իմ թու չնիկներու անուանները . դեղձանիկ մը Պառայ Բրեյդի անուանել, կ'ըսէր, ինչ սյլանդակ բան : Պ. Գապրիօն անդադար թուչունս մտոր կը փաթ թէր և զբր զբր կը խնայար . . . : — Թէ որ ազաղազ մ'ըլլար — կ'ըսէր նա — ինչ և է, կընայիր զանի Բրեյդի կոչել : Ինչպէս է նաև էդ դեղձանիկդ անունը, Ռաժմէկոյ, որ Ռաժմէի կը նմանի : — Աերջապէս այնքան համբերութիւնս հատուց, որ երկու կիրակի սրանեղա թեհէս հետը դուրս չեւայ, անոր հասկցնելու համար . . . և բացէ 'ի բաց ըսի անոր որ ի թէ կատակները շարունակէ, որ ինձ ցաւ կը պատճառէին, բնաւ հերոզ դուրս չպիտի երնեմ :

— Ի՞նչ անվեհեր որոշում :

— Այս բանս սոյն նստաւ ինձ . . . իրաւ որ պարոն Ռօտովֆ, ես որ Յէսիային պէս կ'ըսապօսէի կիրակի օրերն որ դուրս երնեմ, սիրտս կը նեղանար իրաւ երբ դեղեցիկ օր մը ստունը միս մինակ մնայի, բայց փոյթ չէի ընէր, և աւելի աղէկ ունէի կիրակին զոհելու քան իմ յարգած բանիս վրայ Գապրիօնի կատակները լսելու : Սակայն դարձեալ իմ թու չնիկներու ուրիշ յարմար անուններ տարու չէի դժկամակ' չ, եթէ ունեցածնին մանաւանդ իմաստ մը չընենային ինձի համար . . . : Ճշմարիտը, անուն մը կայ մանաւանդ որ յետին ծայր պաշտելի է ինձ . . . այս է Բօլեպրի . . . : Լաւ, անկից ալ զրկուեցայ, վասն զի իմ ունեցած թու չնիկներու Բրեյդի և Ռաժմէի անուններէն զատ անուն չպիտի տամ երբեք . ոչ, ինձ այնպէս պիտի երևի թէ կը զոհեմ, կը մտնամ իր բարի որդեղիք ծնողքս, այնպէս չէ՛, պարոն Ռօտովֆ :

— Իրաւունք ունիս, հազար անգամ իրաւունք ունիս . . . : Եւ միթէ Ժէրմէն այս անունները չէր հեղներ :

— Ամենևին . . . մինակ, առաջին անգամ, այս անուններն իրեն ծիծաղաշարժ երևցան, ինչպէս ուրիշներու ալ, և զարմանք չէ . բայց երբ իմ պատճառներս մէջ բերի . . . ինչպէս որ Պ. Գապրիօնին ալ մեկներ էի, աչիւն արտաբերով լցան : Այն օրէն ըսի իւրովի . Պ. Ժէրմէն խիստ զնախի և բարի սիրտ մ'ունի, մինակ իր արամութիւնը կ'աւրէ : Եւ, կը տեսնես, պարոն Ռօտովֆ, իր արամութիւնը կարելու զէշ եկաւ

ինձ . . . : Այն սասն տրտում ըլլայն ի՞նչ է չլիտէի . . . հիմակ շատ լաւ կը հասկնամ . . . : Բայց ահա ծրարս լմնցաւ, և տանկու գործս սրատրատ է, շալս կտան ինձ, զբայիս : Լօղիլի պէտք չէ, ցուրտ չկայ, այնպէս չէ՛ :

— Ատրով պիտի երթանք և նորէն պիտի բերեմ քեզ :

— Իրաւ է, աւելի շուտով երթանք և դաւանանք պիտի, ասով ժամանակի ալ կորուստ չըլլար :

— Բայց միտքս բան մ'եկաւ, ինչպէս պիտի ընես Բանտերն ընելիք այցելութիւններէդ գործէդ ետ պիտի մնաս :

— Ո՛հ, բնաւ, ամենևին . . . ես արդէն հաշիւս ըրի : Նախ կիրակի օրերս ունիմ . այս օրերը Ղուիզն ու Ժէրմէնը տեսնելու պիտի երթամ, ճեմելիք ու փոփոխմ մը պիտի ըլլայ ինձ . տարա, շարժու մէջ, մեկ երկու անգամ բանալ պիտի երթամ, և ամէն մէկ անգամուն երեք ժամ պիտի կորուսեմ, այնպէս չէ : Լաւ, կարգս չաւրելու համար, օրը ժամ մ'աւելի պիտի աշխատիմ, կէս զիշերին պիտի պատկիմ, փոխանակ տանամ կիկն պատկելու, և ասով շարաթը եօթն ութ ժամ անվրէպ պիտի շահիմ և Ղուիզն ու Ժէրմէնը տեսնելու պիտի զտրճածեմ . . . : Պը տեսնես երեցածէս աւելի հարուստ եմ — յարից Գիլիօլէդ ժայտելով : —

— Եւ չէս վախնար որ ասով կը յոգնիս :

— Բն, պիտի վարժիմ, մարդ ամէն քանի կը վարժի . . . և այս ալ կայ որ երկար չպիտի տևէ . . . :

— Ահա տոյիկ շարդ, զբացուհիս . . . :

— Այգէ . . . և նայէ որ զիս չկծես :

— Է՛հ . . . զնոյանողը ծոած է :

— Լաւ, ուրիշ մ'աւ . . . բարձիկն միայ կայ . . . : Ա՛հ, քիչ մնայ պիտի մոռնայի, կ'ուզես, զբացիս, շորհ մ'ընել ինձ :

— Հրամայէ՛, զբացուհիս :

— Ինձի համար արդոր զրիշ մը կարէ . . . հաստ ըլլայ . . . որպէս զի 'ի դարձիս կարող ըլլամ գրելու այն խեղճ Ժէրմէնին որ իր ապստարածները կատարելի . . . : Ատն առտու կանուխ նամակս բանտին մէջ ստանալուն, շատ պիտի ուրախանայ . . . :

— Եւ ո՛ր են փետուր գրիչներդ . . . :

— Սեղանին վրայ . . . Զմեղին գորոցին մէջն է . . . Սպասէ , մնան
պիտի վառեմ , որովհետեւ մտ թն սկսաւ կոխել և բան մը չտեսնուիր :

— Հարկաւ լոյս պէտք է գրիչ կտրելու համար . . . :

— Ասկից զատ գրակիս կտրելու համար ալ պէտք ունիմ :

Ռիկօլէզ վառիկ մը շողացուց , և փափկուն աշտանակի մը վրայ
անկուած մամի մը կտորը վառեց :

— Թշուառական . . . մամ ալ ունիս . . . դրացուհիս . . . ինչ ճոխու-
թիւն է այդ :

— Աւառած մնան այնչափ սղի ճատիր ինչ որչափ կանթեղը , և ա-
ւելի մաքուր է . . . :

— Աւելի սուղ չէ :

— Տէր Աստուած , չէ , հասցրա՛ւ Այս մամի կտորները քաշով կը
դնեմ , և կէս քաշ բան մը գրեթէ տարին կը հանէ :

— Բայց — ըսաւ Ռօտովֆ գրիչն ուշադիր կտրելով , մինչդեռ
պճնուհին գրակը կը կտտէր հայրին առջև — կը նայեմ որ կերակուրի
պատրաստութիւն չունիս :

— Ամենին անօթի չեմ . . . : Այս առտու թաս մը կաթ խմեցի . .
. այս իրկուն ալ թաս մը պիտի խմեմ . . . քիչ մը հացով . . . և այսչափը
բաւական է :

— Միթէ չե՞ս ուզեր՝ առանց քաշուելու ըսէ , հետս ճաշ ընել ,
Ժէրմէնը տեսնելէն ետե :

— Ընորհակալ եմ , դրացիս , սիրտս շատ ելած է , ուրիշ անգամ սի-
բով կընդունիմ . . . : Նայէ իմ միտքս ինչ է , Ժէրմէնին բանտէն ելնե-
լու առջի իրկունը քու հիւրդ պիտի ըլլամ , և ապա զիս թատրոն ալ
պիտի տանիս . առանկ աղէկ չըլլար :

— Զատ աղէկ կըլլայ , դրացուհիս . հաւատի եղիր որ չպիտի մոռ-
նամ այս խոստումս . . . : Բայց , այսօր , ինչո՞ւ կը մերժես :

— Ար մերժեմ , պարոն Ռօտովֆ , որովհետեւ անհամ ընկերուհի մը
պիտի ըլլամ , և ժամանակի ալ կորուստ պիտի ունենամ : Գտածէ ան-
գամ մ'որ . . . մանաւանդ հիմակ ծուլութիւնը մէկը լի թող տալ պէտք
եմ . . . և պարտապ անդ քառորդ մը չկորուսել :

— Այն , այս օրուան համար . . . կը հրածարիմ այդ զուարճութենէ

— Ահա , ծրարս սա , դրացիս , դուռը պիտի գոցեմ :

— Ահա քեզ ընտիր գրիչ մը . . . հիմակ աւ ծրար . . . :

— Նայէ որ չաղատես . . . լարակ մեռաքսէ կերպաս է . . . ծալքը
չշտկուիր . . . ձեռքդ բռնէ . . . սապէս . . . թեթեւ մը . . . : Աղէկ է . . .
հիմակ անցիր . . . լոյսը կը բռնեմ քեզ . . . :

Եւ Ռօտովֆ վար իջաւ , մինչդեռ Ռիկօլէզ առջևէն կեղծար :

Այն միջոցին որ դրացի ու դրացուհի դռնապանին օթեկին առջև
էն անցան , Պ. Բիբլէն տեսան , որ , թեւերը կախ , գաթիկն խոբէն
դէպ իրենց կը դիմէր , մէկ ձեռնով բռնել էր ծանուցադիրն որ հասա-
լակութեան կիմացներ թէ Բարեկամութեան հաշտութեան կընդ-
Գապրիօնի հետ , միւս ձեռնով անիծեալ պատկերհանին կենդանադիրը :
Արժեքտի յուսահատութիւնն այնքան ծանր էր որ իր կողմը կրծքին կը
գպէր , և մինակ լայնբերան փեղդրին ահագին յատակը կը տեսնուէր :
Անոր գայը տեսնելով այսպէս կորագլուխ՝ դէպ ՚ի Ռօտովֆ ու Ռիկօ-
լէզ , մարդ կարծէր թէ լոյ մը , կամ քաջ ախոյեան մ'է որ պատե-
րադի կը պատրաստուի . . . :

Զատ չանցաւ Անաստազի օթեկին սեմին վրայ երեցաւ , և իր ամու-
սինը տեսնելով պօռաց :

— Այն ուրեմն , սիրական ծերուկ . . . ահա դարձար . . . ինչ ըսաւ
քեզ ոստիկանը . . . Արժեքտ . . . Արժեքտ . . . շորս դիւ նայէ , հիմա
պիտի կոպչե՞ս առնուորներուս թագաւորը . . . առջևդ կեցեր է . . . :
Ներքէ , պարոն Ռօտովֆ . . . այն անօրէն Գապրիօնն է որ օր օրի ան-
բան կը դարձնէ էրիկս . . . : Անշուշտ գրաստ մը պիտի ընէ . . . այս
սիրական ծերուկը . . . : Արժեքտ , բերանդ կարե՛ր ես , խօսէ :

Այս իր սրտին սիրելի ձայնը լսելուն Պ. Բիբլէ զլուխը վերցուց . իր
դէմքին վրայ մթին դառնութիւն մը կը տիրէր :

— Ռատիկանն ինչ ըսաւ քեզ . . . հարցուց Անաստազին :

— Անաստազի , պէտք է մեր քիչ շատ ունեցած բաները ժողկել ,
մեր բարեկամները գրիել , մեր մտտեկները պատրաստել . . . և . . . Բա-
րիդէն . . . Ֆրանսաէն . . . իմ գեղեցիկ Ֆրանսաէս . . . տարագիր եր-
թալ . . . ինչու որ , հրէ չն անպատիժ մնալիքը գիտնալով ամէն տեղ պիտի
հարածէ զիս . . . նոյն իսկ պետութեան բոլոր դատարներու տարածու-
թեան մէջ . . . :

— Ինչու, ոստիկանն ինչ ըրաւ :

— Ոստիկանն — գոչեց Պ. Բիբլէ զայրագին սրամտութեամբ մը — ոստիկանը . . . քթիս խնտաց . . . :

— Քու քթիդ մի . . . դու որ ալևոր մարդ մ'ես, դու որ անանկ պատկառելի երես մ'ունիս որ սաղի պէս անբանի տեղ պիտի անցնիս եթէ առաքինութիւններդ չձանչեն . . . :

— Լաւ, դու սա նայէ որ, երբ յատեան հանեցի անխաժութեամբ իմ դանդամներուս և որդեքներուս համբարը այն դժոխային Գապրիճին դէմ . . . դատաւորը . . . ծիծաղելով, այո՛, ծիծաղելով . . . և կը համարձակիմ ըսելու, անվայել կիբայով ծիծաղելով նայելէն ետև . . . ծանուցադիրն ու կենդանադիրն իրր հաստատական փաստեր, այն դատաւորը պատասխանեց ինձ. «Իմ քաջս, այդ Գապրիճնը ծիծաղաշարժ մարդ մը պիտի ըլլայ, և ծաղրածուն մէկը, իր կատակները բանի տեղ մի գնեց: Քեզ կը յորդորեմ պարզապէս որ ինտաս աննայ վրայ, և իրօք ալ ինտալու բաներ են: — Ինտալ մի, որ աւրօ՞ն — գոչեցի ես, ինտալ մի . . . բայց տրամութենէ կը հարիմ կը մեղիմ ես . . . բայց այս անօրէնը կենսաբ կը թուճառ որէ . . . դիս առակ նշաւակի կ'ընէ, ինչքս պիտի թուցնէ . . . : Կը ինդրեմ որ բանտարկուի, արտաքսուի . . . դոնէ իմ փողոցէս:» Այս խօսքիս վրայ դատաւորը ժպտեցաւ և քաղաքավարութեամբ մ'ինձ գուռը ցցուց . . . : Դատաւորին այս շարժումը հասկըցայ . . . և ահա այս տեղ դարձայ եկայ . . . :

— Զպիտոյ դատաւոր . . . — գոչեց տիկին Բիբլէ :

— Ամէն բան բուսաւ, Անատողի . . . ամէն բան լմնցաւ . . . ան յոյս չկայ, ալ արդարութիւն չկայ Քրանտաի մէջ . . . չարաչար նահատակ կ'ընեն զիս . . . :

Իւ իբր վերջաբան՝ Պ. Բիբլէ բոլոր ուժովը դաթին խորը նետեց ծանուցադիրն ու կենդանադիրը . . . Ռօտուլֆ և Ռիկօլէդ Պ. Բիբլէի յուսահատութեան վրայ փոքր ինչ ժպտեր էին հետուէն ստուերին մէջ. Ալֆրէտին քանի մը միտիմարական խօսքեր ուղղելէն ետև թէև Անատողի զանի հանդարտելու կը ջանար, որ անորոնէրու Խաբաւորը Գանբլ փողոցի տունը թողուց զնայ Ռիկօլէդին հետ, և երկուքին ալ երկանքս մը մտան Քրանտա ծէրմէնին բանտը երթալու համար :

Կ Տ Ս Կ

Քրանտա ծէրմէն՝ Սէն-Տընի պուրվարն թիւ 44 տունը կը բնակէր: Հարկ է յիշել ընթերցողին, քանի որ մտոյած պիտի ըլլայ անշուշտ, թէ տիկին Մաթիէօ անդամանդեղէնի միջնորդուհին, որուն վրայ Յօրէլ անահաստին առթիւ խօսեր էինք, ծէրմէնին բնակած տունը կը նստէր: Ռօտուլֆ Ռիկօլէդին ընտիր բնաւորութեան այլ և այլ նշաններն դիտեց երբ Գանբլ փողոցէն մինչ Սէնդ-Օնօրէ երկայն փողոցը կ'երթային, ուր Ռիկօլէդին գործ տուող գլխաւոր կարկարուհին կը բնակէր, և որուն պիտի տանէին ձգէին սուսջ լմնցած կարեւրը: Գնադրուումով բարի և անձնուէր անձերու պէս՝ Ռիկօլէդն ալ իր վարմունքին փափկութեան և վեհանձնութեան գիտակցութիւնը չուներ, վասն զի ըրածը իրեն շատ բնական կ'երևէր:

Թէպէտ շատ դիւրին բան մ'էր Ռօտուլֆին համար Ռիկօլէդին ներկան ու ապագան առատաձեւութեամբ ապահովել, և Լուիզ ու ծէրմէնը ողորմաբարար միտիմարել տալ, այնպէս որ այցելութիւններուն պատճառաւ աշխատանքէն որ իր միակ օրասպահին էր, դողցած ժամանակին վրայ անհող ըլլայ, բայց իշխանը սիճնուհին անձնուիրութիւնը դիւրին գործելով, կը վախնար անոր արժէքը տկարացնել, որչափ որ անոր անգիւս և սիրուն յատկութիւնները ժամանակին վարձատրելու որոշած ըլլալով կը փափաքէր գիտել թէ այս նոր ու սրատու ճախորդութեան մէջ Ռիկօլէդ մինչև վերջն ինչպէս պիտի վարուի:

Միթէ հարկ է ըսել, որ եթէ նորաբոյս օրիորդին առողջութիւնը փոքր ինչ աղքատ էր իր աշխատութիւնն արիսպէս աւելցնելուն պատճառաւ, որպէս զի շաբաթը քանի մը ժամ անահաստին աղջկին և Մէդր-տէրօլին որդւոյն նուիրէ, Ռօտուլֆ անմիջապէս անոր օգնութեան պիտի համակէր:

Ինդութեամբ ու այլայլութեամբ կը զննէր այս ՚ի բնէ երջանիկ և տրամութեան անհարորդ բնաւորութիւնը, որ ատեն ատեն ցնծութեան նշոյլ մը դեռ ևս զանի կը լուսաւորէր:

Ժամէ մը՝ երկանիւր Սէնդ—Օնօրէ փողոցէն դառնալով Սէն—Տընի պարկարը թիւ 11 անշուք տան մ'առջև կանկ առաւ : Ռօտովֆ Ռիկօլէշին օդնեց որ վար իջնէ, և ներս մտաւ դռնապանը տեսնելու և Ժէր Զինի խնդիրն անօր հաղորդելու, չմտնալով նաև ընծան : Սէդր տէքօլի որդին իր անուշ ընտօրութեան պատճառաւ ամէն տեղ ինքզինքը սիրցուցեր էր : Պ. Բիբլէի պաշտօնակէցն ահ ու դողելաւ իմանալով որ տունէն սլախ կորուսեն պարկեշտ և հանգարաւ տունօր մը . . . : Ասանք իր խօսքերն էին : Պճնուհին ճրագ մը ձեռքը դնաց իր ընկերին միացաւ, և դռնապանը քիչ մը վերջը վեր պիտի ելնէր յետին պատուհանէն ընդունելու համար : Ժէրմէնի խոյը չորօրդ դատիկներ կը գտնուէր : Երբ դրան առջև հասաւ Ռիկօլէզ Ռօտովֆին ըսաւ, բա՛նալին սպառի :

— Առ սա բանալին . . . դուրը բաց, ձեռքս շատ կը դողայ . . . : Հիմանկ սլախ ինասա մտաւ, բայց, քանի մտածեմ որ այն խեղճ Ժէրմէնն ալ հոս չսլախի դայ . . . ինչ կ'երևի թէ մտուելի մը տեսնակը պիտի մտնեմ . . . :

— Ո՛չ ինչ բաներ մի մտածէր, դրացուհիս, և այդ խորհուրդներդ ցրուէ :

— Անհիմն է վախս, բայց ինչ ընեմ, ձեռքս չէ . . . :

Իս արասուք մը սրբեց :

Թէև Ռօտովֆ իր ընկերուհիին չափ այլայլած չէր, սակայն սոյն սրբոյ բնակարանը մտնելուն տխուր սպաւորութիւն մ'զգաց : Գիտնալով թէ Սէդր տէքօլի դատակիցներն ինչ նողկալի միջոցներով հարածեր էին և թերևս տակախին կը հարածէին Ժէրմէնը՝ կը դուշակէր որ այս եղիկին սոյն առանձնութեան մէջ խիստ տխուր ժամեր անցուցած պիտի ըլլար անշուշտ : Ռիկօլէզ ճրագը տեղանի մը վրայ դրաւ : Ըստ պարզ էր այս ամուրիի տեսնելին կարասին, որ կը բաղկանար մահճէ մը, դարանակէ մը, ընկուղիների գրասեղանէ մը, չորս յարդէ աթոռէ և սեղանէ մը . . . ձերմակ կտուէ վարագոյրներ պատուհաններն ու մահճիք կը ծածկէին, իբր զարդ՝ վառարանին վրայ լոկ բլշակ մը և բածակ մը կային : Չբացուած անկողինն ճնշուած տեղեւոյն դիւրին էր նշմարել որ Ժէրմէն ձերմակարութեան առջի դիշերն անօր վրայ հագուած պառկելով քանի մը վայրկեան անզուցած պիտի ըլլար :

— Խեղճ պատանի — ըսաւ Ռիկօլէզ արամային՝ և ուշի ուշով քննելու կտու տեսնելին ներքի կողմը — յայտնի է որ ես ալ իր դրացուհին չէի . . . : Ամէն բան կարգին է, բայց բոլորովին մաքուր չէ : ամէն կողմ փոշի կայ, վարագոյրները ծխոտեր են, սպակիները գեղներ, և գետնն անփայլ է . . . : Ա՛հ, ինչ մեծ սարքերու թիւն կը տեսնեմ . . . : Գտնուել փողոցին խոցն ալ աւելի սարոր չէր, բայց աւելի զուարթուն էր, ինչու որ իմ տեսնելին պէս, ամէն կողմը մաքրութեամբ կը ծփար . . . :

— Պատճառն այն է որ դու ալ հոն էիր . . . և խորհուրդ կտայիր :

— Բայց նայէ անգամ մը — դռնեց Ռիկօլէզ անկողինը ցոյց առաւ իմ անցած գլշեր չէ քնացեր, այնչափ անհանգիստ է եղեր : Նայէ : սա թաշկինակն որ ձգեր է հոս արտաքով թրջեր է : Յայտնի կ'երևի . . . : — Իս զայն առաւ յարելով :

— Երբ երջանիկ էինք՝ Ժէրմէն իր տուած մէկ նարնջադոյն մետաքսէ փորելի վզկապս պահեց, ևս այս ցոյց թաշկինակը պիտի պահեմ ի յիշատակ իր թշուառութիւններուն, սայդ եմ որ չպիտի սրբողի այս բանիս . . . :

— Ընդհակառակն, ուրախ պիտի ըլլայ այդ սիրոյդ մէկ նշանին համար :

— Հիմանկ աւելի ծանր ինդիքներու մտածենք. դարձնակին մէջ գտած բարձր ձերմակ լաթերը սլախի ծրարեմ որ իրեն տանիմ՝ բանոր, իսկ Պուվար խաթունն ալ՝ որ վաղը հոս պիտի դրկեմ, միւս բաները կարգի կը դնէ . . . : Առաջ դրասեղանը սլախ բանամ որ թղթերն ու ստակն առնում, վասն զի Ժէրմէն կ'աղաչէ որ քույր պահեմ :

— Բայց աղէկ միտքս ընկաւ — ըսաւ Ռօտովֆ — երէկ Լուիլ Մօրէլ 1,300 ֆրանք ոսկի ինչ յանձնեց՝ զոր Ժէրմէն իրեն տուեր էր աւնահատին պարտքը վճարելու, և ես արդէն վճարեմ էի : այս դումարը քույր է, Ժէրմէնին ստակն է, քանի որ նոտարին պահանջը վճարեց, քեզի սլախ տամ զայն որպէս զի այն ստակին մօտ գնես, որուն աւանդապահն ես :

— Նույզէս որ սերժան դատես, պարոն Ռօտովֆ, սակայն, աւելի լաւ կը տեսնեմ այդպիսի մեծ դումար մը տունս չպահել, հիմանկ գող շատ կայ . . . : Եթէ թողիմ ըլլայ հոյ չէ . . . վախ չկայ, բայց ստակը . . . վաճաղաւոր է . . . :

— Թերևս իրաւունք ունիս, գրացուհիս. կուզեմ որ քովս աւանդ պահեմ այն գումարը: Եթէ Թերմէն բանի մը պէտք ունենայ, ինչոյն ինձ իննց տուր, իմ հասցէս քեզի կը թողում և խնդրածը քեզի կը դրկեմ:

— Ճշմարիտը, գրացիս, չպիտի համարձակէի այս շտրհը քեզնէ ինդրել, այսպէս սուելի աղէկ է. նոյնպէս քեզի պիտի յանձնեմ ծախուելիք բաներէն գալիք գումարը...: Արդ՝ նայինք սա թղթերը — Ըստ նորատի օրիորդը գրասեղանն ու շատ մը գորոցներ բանալով: — Ա՛հ, հաւանական է որ սա է... ահաւասիկ խոշոր պահարան մը: Ա՛հ, Աստուած իմ, նայէ անդամ մը, պարոն Ռօտողֆ, ինչ տխուր բան է թղթին վրայ գրածը:

Եւ Ռիկօլէդ այլալուծն ձայնով մը կարդաց:
«Եթէ երբէք բուռն կամ բնական մահուամբ մեռնիմ, կ'աղաչեմ սոյն գրասեղանս բացող անձն՝ որ այս թղթերը օրիորդ Ռիկօլէդին կարկարուհիին տունը տանի յանձնէ, որ կը բնակի Գաննիլ փողոցը, թիւ 17:»

— Արդեօք կրնամ այս պահարանի զմուռն հանել, պարոն Ռօտողֆ:

— Անշուշտ: Թերմէն գրած չէ քեզի որ սոյն թղթերուն մէջ յատկապէս քեզի ուղղեալ նամակ մը կայ:

Նորատի օրիորդը զմուռը քակեց. շատ մը գիրեր կային անոր մէջ, որոցմէ մին սա հասցէն ունէր. Աս օրէնք Ռիկօլէդ, և հետեւեալ տողերը կը պարունակէր:

«Օրիորդ, երբ այս նամակը կարդաս իմ շունչս աւանդած պիտի ըլլամ...: Եթէ, ինչպէս որ կը վախնամ, բուռն մահուամբ մեռնիմ թակարդի մը մէջ ընկնելով՝ որուն նմանը տեսայ մօտ օրերս և հազիւ աղատեցայ, ասոնց կցորդ՝ Ժանօթուֆիան Կենաց Վրայ խորագրով թղթի մը մէջ տուած քանի մը տեղեկութիւններէս, կարելի է մարդասպաններուն հետքը գտնել...:»

— Ա՛հ, պարոն Ռօտողֆ — ըստ Ռիկօլէդ խօսքն ընդմիջելով — ալ հիմակ չեմ գործնաւոր եթէ Թերմէն այնքան տխուր էր...: Թշուառ Թերմէն, միշտ այսպիսի տեսիլներու ճարակ եղեր էր...:

— Այո, ՚ի հարկէ վշտահար պիտի երևէր, բայց իր ամենէն գէշ օրերն անցուց... հաստն ինձ...:

— Աւել, իմ փախստս ալ այդ է, պարոն Ռօտողֆ. բայց բանս մնալ... իբր գնդ ամբաստանուիլ...:

— Անհոյ եղիր, անդամ մ'իր անմոզութիւնը հաստատուելէն ետև՝ փոխանակ առանձնութեան դատարարտուելու... բարեկամներ պիտի գտնէ... նախքեզ, ասոր սիրական մայր մը՝ որմէ իր մանկութեան վեր բաժնուեր է:

— Իր մայրը... միթէ մայր ունի:

— Այո... և մայրը կարծէր թէ որդին կորուսած է: Երևակայէ անդամ մը թէ ինչ ուրախութիւն պիտի զգայ երբ զանի վերստին տեսնէ, բայց բարբառիկ իրեն գէմ եղած անարժան ամբաստանութենէ անպարտ ելած: Ուրեմն իրաւունք ունէի ըսելու քեզ որ իր թշուառ օրերը ընկնան: Մի խօսիր անոր բան մը մօրը վրայ: Այս գաղտնիքը կը հաղորդեմ քեզ որովհետև այնպիսի վեհանձնութեամբ Թերմէնին բողոքին վշտակից կ'ըլլաս որ գտնէ քու անձնուիրութեան հետ անազորայն կակիծներ ալ պէտք չէ որ կրես անոր արագայ վիճակի մասին:

— Շնորհակալ եմ քեզ, պարոն Ռօտողֆ, անհոյ եղիր, այդ գաղտնիքը պիտի պահեմ...:

Եւ Ռիկօլէդ Թերմէնին նամակին ընթերցումը շարունակեց:

«Եթէ հաճիս, օրիորդ, այս ծանօթութիւններուն վրայ աչք մը նետել, պիտի տեսնես որ բոլոր կենացս մէջ շատ թշուառ եղեր եմ... բայց ՚ի այն ժամանակէն որ քու քովի անցուցի...: Ինչ որ քեզ երբէք ըսելու չպիտի համարձակէի, գրուած պիտի գտնես տեսակ մը յիշատակարի մը մէջ՝ որուն խորագիրն է, Ի՞՞ երջանկալեան օրէնք քեզ:»

«Գրեթէ ամէն իրիւրն՝ երբ քեզնէ կը բաժնուէի, համակրութեանդ ինձ ներշնչած սիրովիլի զգացումներս այս թղթին մէջ կը թափէի, և ասոնք միայն կենացս գառնութիւնը կ'ամբէին...: Ինչ որ բարեկամութիւն էր ըստ քեզ, սէր էր ինձ համար: Այսպէս քեզ սիրելու պահեցի, մինչև ցայսօր որ ըլլ տխուր յիշատակ մ'եմ քեզի համար...: Իմ ճակատագիրս այնքան տաժանելի էր որ երբէք այս զգացումն չպիտի յայտնէի քեզ... թէ և խորին էր և անննդ, քու թշուառութեանդ պատճառ կրնար ըլլալ...»

«Ար մնայ ինձ վերջին խոճս ալ յայտնել, և յուսամ որ զայն կատարելու կը հաճիս:

«Տեսայ թէ ինչ հիմանայի արիտ. թեամբ կ'աշխատիս, և սրչափ կարգ կանոն, խոհեմութիւն պէտք էր քեզ որ դժուարաւ վաստկած փորձի վարձքովդ ապրիս: Շատ անգամ, առանց քեզ յայտնելու, կը դողայի քանի մնած էի որ թերեւ ծանր աշխատութենէդ հիւանդութեան մը հանդիպելով՝ այնպիսի սոսկալի վիճակի մը մէջ կրնայիր դըրիլ, որուն գաղափարը միայն զիս կը սարսուէր . . . : Քաղցր է ինձ խորհիլ որ դո՛ւն մեծ մասամբ կարող եմ աղատել քեզ այն մաստանջութենէ թերեւ . . . աղէտներէ, զոր քու անհող երեսասարգութիւնդ, բարեբաղդօրէն, չնախատեսեր:»

— Ինչ բան կ'ուզէ, պարոն Ռօտովֆ. — վրայ բերաւ Ռիկօլէդ զարմանալով:

— Շարունակէ . . . հիմակ կը հասկնանք . . . :

Ռիկօլէդ շարացարնց:

«Գիտեմ թէ սրչափ քիչով կ'ապրիս և ինչ մեծ օգնութիւն կրնայ ըլլալ քեզ, դժուարին պարագաներու մէջ, ամենէն դոյզն գումարը. ես ալ շատ աղքատ եմ, բայց անդու խնայողութիւն ընելով 4,500 ֆրանք մը մէկդի պահեցի և սեղանաւորի մը մօտ շահու տուի. այս է իմ բոլոր հարատու թիւնս: Ասոնց մէջ գտնուած մէկ հրիտակին ուժովը՝ կը համարձակիմ այն գումարը քեզ կտակելու. ընդունէ զայն բարեկամի մը, բարի եղբոր մը կողմէ . . . որ արդէն մեռած է:»

— Ա՛հ, պարոն Ռօտովֆ — ըսաւ Լիկօլէդ յորդ արտառք թափելով և նամակն իշխանին տալով — այս բանս ինձ մեծ ցաւ կը պատճառէ . . . բարի ծէրմէն . . . այսպէս իմ ասրազայիս հողը տանի . . . :

Ա՛հ, ինչ սիրտ, տէր Ատուած, ինչ ընտիր սիրտ:

— Ազնիւ և բարեհիւրտ պատանի մ'է արգարեւ — ըսաւ Ռօտովֆ այլայլութեամբ: — Բայց սիրադ հանդարտէ, աղջիկս: Փառք Ատուածոյ, ծէրմէն մեռած չէ, այս կանխադիր կտակէն գոնէ պիտի իմանաս թէ որչափ կը սիրէր քեզ . . . և որչափ դեռ ևս կը սիրէ . . . :

— Եւ զարմանալին այն է, պարոն Ռօտովֆ — յարեց Ռիկօլէդ արտառքը սրբելով — որ բնաւ չէի կասկածեր այսպիսի սէր մը: Սեր դրացիութեան առջի օրերը Պ. Թիրօս և Պ. Գապրիօն անդադար կը խօսէին ինձ իրենց քոյգաժամ սիրոյն վրայ, ինչպէս որ կ'անուանէին. բայց երբ սեսան որ օգուտ մը չէն քաղեր, ասանկ բաներ ըսելու վարժու-

թիւնը կորուսին: Ընդհակառակն՝ ծէրմէն լնաւ սիրոյ վրայ խօսած չէր ինձ: Երբ առաջարկեցի իրեն որ իբր բարեկամ ապրեմք, անկեղծօրէն ընդունեց ինչպիսի, և անկէ վեր ճշմարիտ ընկերակիցներու պէս վարուեցանք իբրբու հետ: Բայց . . . ճիշտ կ'ուզես . . . հիմակ կրնամ բացէ՛ր բաց խոստովանիլ քեզ, պարոն Ռօտովֆ, որ դո՛ւ կ'ըլլայի երբ ծէրմէն, միւսներուն պէս, չէր ըսեր որ զիս կը սիրէ . . . :

— Բայց, վերջապէս, զարմանալով չէր տաներ:

— Այո, պարոն Ռօտովֆ, կարճէի թէ այսպէս վարուելուն պատճառը . . . արտմութիւնս էր . . . :

— Եւ քիչ մը կը սրդողէիր . . . այս արտմութեան վրայ:

— Այո էր իր միակ պակասութիւնը — ըսաւ պարզմտօրէն սքճնուհիւն. — բայց հիմակ անոր կը ներեմ . . . կը ցաւիմ խի որ անոր երեսին տուի . . . :

— Նախ անոր համար որ դիտես թէ զժբարդօրէն շատ ցաւեր ունէր, և երկրորդ . . . թերեւ անոր համար որ քեզմ տոյց ես որ՝ այս ցաւերուն չնայելով . . . քեզ կախովն կը սիրէր — յարեց Ռօտովֆ ժարելով:

— Իրան է . . . այսպիսի բարի երիտասարդէ մը սիրուիլը զգուցիլ է սրտի . . . այնպէս չէ, պարոն Ռօտովֆ:

— Եւ թերեւ օր մը այս սիրոյն հաղորդ գտնուիս:

— Իբր որ, պարոն Ռօտովֆ, շատ ակտիւ իր կըլլար այդ բոնորքանի ցաւակցութեան արժանի է այս խեղճ ծէրմէնը: Ես անոր անդը կ'անցնիմ . . . եթէ, այն պահուն որ ինքզինքս ընկեցի, ամենուտ անգոնամ կարճէի, բարեկամուհի մը՝ իմ յուսացածէս աւելի դոյրովայր՝ զար դէպ ինձ, որչափ երջանիկ պիտի ըլլայի: — Պահ մը լուս կենալէն ետեւ՝ Ռիկօլէդ վրայ բերաւ հատալով մը: — Միւս կողմէն . . . այնքան աղքատ երբ երկու ճիւղս ալ որ թերեւ խելք չէ . . . : Նայէ, պարոն Ռօտովֆ, չեմ ուզեր ասոր վրայ մտածել, կարելի է կը սխալմ: Այս դիտմ որ ծէրմէն որչափ ստեղծ որ բնութ մնայ, անոր համար ձեռքէս եկածը պիտի ընեմ: Երբ անգամ մ'աղատի, ժամանակ ունենամ պիտի տեսներ թէ անոր համար զգացածս բարեկամութիւն է թէ սէր. այն ստեղծ, եթէ սէր է . . . ինչ կ'ուզես որ ըսեմ, բարեկամ, սէր պիտի ըլլայ . . . : Մինչև այն ատեն չպիտի զիմնամ թէ ինչ ճամբ-

բայ բունեմ: Բայց ժամանակն ուշ է, պարսն Ռօտորֆ: Խնդրեմ սա թղթերը հասարէ որ ես ալ երթամ ճերմակ դէհնները ծրարեմ . . . : Ա՛հ, սիսի մոռայի անոր տուած նարնջադոյն պղտիկ վկիսալը պարու նակող քսակիկը: Անշուշտ՝ սա վզրոյնն մէջն է: Այո՛, ահա ապիկ . . . : Ա՛հ, տես անգամ մը թէ ինչ աղւոր է, սա քսակիկը . . . և բոլորովն բանուած . . . : Խեղճ Ժերմէն, իբր մասունքը սրահեր է սա վաքրէկ վկիսալս . . . : Ար յիշեմ այն օրն որ վերջին անգամ կապեցի և իրեն տուի: Ա՛րջափ, ո՛րջափ դո՛հ եղա . . . :

Նայն պահուն սենեկին դուռը վարկին:

— Ա՛լ է այն — հարցոյց Ռօտորֆ:

— Մամիէօ խաթունը կուգէի տեսնել — սրատասխանեց նուրը ու կերկերուն ձայն մը, այնպիսի շեշտով մ՛որ սինքրոյններու յատուկ է (Տիկին Մամիէօն մեր արդէն յիշած անգամանդի միջնորդուհին էր):

Այս ձայնն՝ որ կարմանալի շեշտ մ՛ունէր, Ռօտորֆի մտքին մէջ քսակի մանամբ ճրարի սուտ և դուռը բանալու դնաց: Իր դիմացը տեսաւ օկրուհին կապիւնը յաճախող մը՝ զոր իսկոյն ճանաչեց, այնքան դժնդակ և խորին կերպով նշանակուած էր այս անթուտ և սրատանկան դէմքին վրայ մնող թեան գրշիկը, այս էր Պարպիշոն:

Այն Պարպիշոնն՝ որ սուտ կատալարը ըլլալով Մէդր անէքօն ու լա Շուէզը Պուգվալի դար ու փոս ճամբան տարեր էր, այն Պարպիշոնն՝ որ ընտ. միտի աղարակին մշակները լա Աուալէօզին գեմ գրգռող թշուտու կամ ընտ. հին էրիկը սպաններ էր: Աստայն է որ այս անդամը Ռօտորֆին դէմքը մոռցեր էր, զոր օկրուհին կապիւնը մէկ անգամ միայն տեսեր էր, կամ՝ այն է որ հազարիս փոփոխութիւնը Շարքիէօքէ յաղբարը ճանաչելու կարգիլէր որ զանի սենեկունը զարմանք մը չյայտնեց:

— Ինչ կուզես — ըսաւ Ռօտորֆ:

— Նամակ մը բերի Մամիէօ խաթունին համար . . . : Պէտք է որ ձեռքս իրեն յանձնեմ — սրատասխանեց Պարպիշոն:

— Հոս չբնակիր այն, դիմացի դուռը նայէ — ըսաւ Ռօտորֆ:

— Շնորհակալ եմ, ստանիկս, ինձ ըսին թէ ձախ կողմի դուռն է, կերեի թէ սխալ էր եմ:

Ռօտորֆ անդամանալի միջնորդուհին անունը մոռցեր էր, ըսաւ ու

բում Մօրէլ ակնահաստը մէկ երկու անգամ անոր անունը տուեր էր: Աստի պատճառ մը չունէր հոգը տանելու այն կնկան որուն Պարպիշոն զիր մը բերեր էր: Մակայն, թէև այս աւազակին ոճիրները չէր գիտեր, անոր դէմքն այնպիսի չարագործի մ՛երևոյլին ունէր որ զրան սեմին վրայ կեցաւ, հետաքրքիր ըլլալով տեսնելու այն անձն որուն Պարպիշոն իբր բանբեր եկեր էր:

Հապիւ թէ Պարպիշոն Ժերմէնի սենեկին դիմացը գտնուած դուռը վարկու որ բացուեցաւ, և միջնորդուհին՝ յիսուն տարեկան մարմնիկ կին մը, երևան ելաւ՝ ճրար մը ձեռքը բռնած:

— Մամիէօ խաթուն դուն ես — ըսաւ Պարպիշոն:

— Ես եմ, տղաս:

— Ահա զիր մը քեզի, սրատասխան կուզես . . . :

Եւ Պարպիշոն բայց մ՛տաւ միջնորդուհին խոցը մննելու համար, բայց սա նշան ըլլաւ անոր որ չմտնէ, նամակը բացաւ՝ միշտ ճրարը ձեռքը բռնած, կարգաց և դոհունակ երեսով մ՛ըսաւ:

— Հաս աղէկ, տղա. ըսէ որ ուզածինս պիտի բերեմ: Միւս անգամին պէս որոշեալ ժամուն պիտի երթամ: Բարեկերս տուր . . . այն կնկան . . . :

— Հաս լաւ, խաթուն . . . մի մոռնաք բանբերին բաշխիչը . . . :

— Քեզ զրկողներէն գնա ուզէ վարձքդ, ինչէ սեղի հարուստ են . . . :

Եւ միջնորդուհին դուռը գոցեց:

Ռօտորֆ Ժերմէնին տունը մտաւ, տեսնելով որ Պարպիշոն շապաւ սանդղէն վար կ'իջնէ: Աւազակը պուրվարին վրայ ցած և վայրագ դէմքով մէկը գտաւ, որ կրակակի մ՛տալէ կ'սպասէր: Թէև շատերը կրնային լսել ըսածն, այլ ոչ հասկնալ, Պարպիշոն այնչափ դո՛հ կ'երևէր որ իր ընկերին ըսաւ ուրախութենէն:

— Եկուր ճերմակ ընդ քնիկէն, Նիդօլաս. սրատասխան մոռնաւ զայն թէ քեզ հետեւը կ'երկնէ . . . լա Շուէզին տունը պիտի բերին տանէ քոյ. Մարտիալ խաթունը մեզ պիտի օգնէ որ իր փայտեան քարերը զբոսը վայելն փէրէնք առնենք, և ետքը՝ քե՛տից պիտի բերուինք նախալից փէլ:

— Աւրեմն, կ'իջնէ քնիկէն. պէտք է որ կանուխ Անիէր գտնուիմ. կը վախնամ որ Մարտիալ եղբայրս կ'սպաննու մը չառնու: . . .

Եւ երկու ոճրագործներն՝ իրենց մտիկ ընտղներուն այս անհասկանալի խօսակցութիւնն ընելէն ետեւ՝ Սէն-Տընիի փողոցը զիմեցին :

Քանի մը վայրկեան ետքը՝ Ռիիօլէզ ու Ռօտտլֆ Թէրմէնին սենեկէն ելան , կտորը մտան և Գանըլ փողոցը հասան :

Կտորը կեցաւ :

Գունակը բացուելու միջոցին՝ Ռօտտլֆ օրը վաճառ ին կանթեղնի բուն լուսին ճանչեց իր հաստատարիմ Մըրֆին՝ որ դա թիւն դուռը կ'սպասէր :

Անդ զիսցի սեպուհին ներկայութիւնը միշտ ծանր կամ անակնկալ դէպքի նշան էր , վասն զի այն միայն զիսէր թէ ուր կը գնաւու իշխանը :

— Ի՞նչ կայ . — հարցոյց անոր Ռօտտլֆ աշխուժով մը , մինչդեռ Ռիիօլէզ այլ և այլ ծրարներ կտորին մէջէն կը ժողվէր :

— Մեծ դժբաղդութիւն մը , աէր իմ :

— Խօսէ՛ , յանուն Աստուծոյ :

— Պ. ա՛՛ Արլիլ մարքիզ . . . :

— Զիս դո՛ղ կը հանես :

— Այսօր ի՞ր քանի մը բարեկամներուն կոչուք մը առեր էր . . . : Ամէն ինչ ուրախ դուարթ անցեր էր . . . մանաւանդ՝ ինքն երբէք այնքան խնդումներն չէր երեցած , երբ աղէտալի անխոհեմութիւն մը . . . :

— Շուտ . . . շուտ խօսէ :

— Պարսպ կարծած մէկ հրացանակովը խաղալու առեն . . . :

— Կարեւի՛ր վերադարձ է :

— Տէր իմ . . . :

— Լըռ ուրեմն . . . :

— Մտակալի բան մը :

— Ի՞նչ կ'ըսես :

— Մեռան . . . :

— Տ՛Արլիլ . ա՛հ , ա՛հ ուիլի բան . — գոչեց Ռօտտլֆ այնպիսի աղիւղով շեշտով մ'որ Ռիիօլէզ նոյն միջոցին սր կտրէն վար կ'իջնէր , գոչեց :

— Աստուած իմ , ինչ ունիս , պարսն Ռօտտլֆ :

— Խիստ տխուր լուր մը յայտնեցի հիմա բարեկամիս , օրիորդ — ը-

առաջը զիս հաստ օրիորդին . վասն զի իշխանը՝ վշտաբեկ չէր կրնար պատասխանել :

— Ուրեմն մեծ դժբաղդութիւն մը պիտի ըլլայ — ըսաւ Ռիիօլէզ բոլորովին գողգոջուն :

— Խիստ մեծ դժբաղդութիւն մը — պատասխանեց սեպուհը :

— Ա՛հ , զարհուրելի բան — ըսաւ Ռօտտլֆ քանի մը վայրկեան լուռ կենալէն ետեւ . — ապա՝ Ռիիօլէզը միտքն ընկնելով՝ անոր ըսաւ :

— Ներէ՛ , աղջիկս . . . եթէ չեմ կարող ուզելիցել քեզ մինչև սենեակը . . . Վաղը . . . քեզ իմ հասցէս և արածուայիք մը պիտի զրկեմ Թէրմէնի բանալը մտնելու համար . . . քիչ օրէն կը տեսնուիք :

— Ա՛հ , պարսն Ռօտտլֆ , կը հաւատտեմ քեզ , այդ դժբաղդութեանը մասնակից կը գնաւու իմ . . . : Շնորհակալ եմ ինձ ուղևից ըլլալու . . . քիչէն կը տեսնուիք , այնպէս չէ՛ :

— Այո՛ , աղջիկս , քիչ օրէն :

— Գիշեր բարի , պարսն Ռօտտլֆ — յարեց Ռիիօլէզ տրամադին , և դառնալով մէջ անընթաց եղաւ , Թէրմէնին տունէն բերած այլ և այլ բաներով :

Իշխանն ու Մըրֆ կտորը հեծան , և Բըլումֆ փողոցը գացին :

Ռօտտլֆ իսկոյն հեռեւեալ նաճակը գրեց Գըլմանսֆին :

«Տիկին ,

«Այս պահուն կ'իմանամ անակնկալ փորձանքն որ ձեզ հասաւ և ամենէն ընտիր բարեկամներէս մին յախշտակեց . զանց կ'առնու մայշտութիւնս , ցաս ձեզ նկարագրելու :

«Սակայն այս անագորոյն գէտքէն զուրս՝ խնդրոյ մը փրց գրելու կը պարտաւորեմ ձեզ . . . : Հիմակ ինչ իմացոյ որ մօրու . քանի մ'առնէ վեր անշուշտ Բարիդ գնաւու երե՛զ այս իրկուն Նօրմանսֆա կը գառնայ , իր հեան աւելով Բօլիւօրթն :

«Ասկէ կրնաք երեակցել թէ ձեր հայրն ինչ վտանդի մէջ կը գնաուի . Թոյլ տուէր ինձ օգտաւէտ խորհուրդ մը տալ ձեզի : Այս առաւօտեան ստակալի գժբաղդութենէ ետքը՝ յայտնի է թէ մեծ վախաք ունիք քիչ մը առնուան համար Բարիդէն հեռանալու . . . : Ուստի , անվրէպ , ելէք , ճամբայ ելէք շուտ մ'Օպիէ երթալու , որպէս զի այն տեղ հասնիք , եթէ ոչ մօրուիք հետ գնէ անոր հասած ժամանակը :

Հանդարտ կզկը, տիկին. մօսէն, նոյնպէս հետուէն ձեր վրայ կը հասնմ. . . ձեր մօրուին դարշերի խորհուրդներն ՚ի գերե պիտի կեննն:

«Մնար բարե, տիկին, այս առիւթը շատապա կը դիմմ ձեզ . . . Սիրտս կը խարտակի երբ կը ընտձեմ թէ երէկ իրկուն զանի թողուցի. . . առեկի հանդարտ, առեկի երջանիկ քան ինչ որ էր շատ ատենէ վեր:

«Աստահեցէք, տիկին, իմ խորին ու անկեղծ անձնուիրութեան:

«ԲՕՑՑԱԳ»

Իշխանին խորհրդին համեմատ տիկին ա՛րքիլը, այն դիւն ընդունե- լէն երեք ժամ ետքը՝ իր աղջկան հետ Վօրմանոսի ճամբան էր:

Թղթաւորի կտաք մը՝ Ռօտոլֆին ապարանէն ելնելով նոյն ճամբան կը հեռուէր:

Գծբարդօրէն Գրէմանս՝ այս խտուն ՚ի խուսն գէպերուն պատճառաւ այրայտ թնէնէն և ճամբայ երկելու շտապէն՝ իշխանին մտայա իմաց տալու որ Ֆլէօր-տը-Մարին Սէն-Վալար գտեր է:

Կնիւնը թեթեա կը յիշէ որ առջի իրկուն՝ լա Զուէգ Էկեր էր տիկին Սէրաֆէնի սպառնալու որ լա Կուալէօն երեան պիտի հանէ, ստուգելով (և ճշմարտ կը լուէր) թէ դիտէ այն օրիորդին և-ր գնումի- լը: Պարտ է յիշել նաև որ այս խօսակցութենէ ետքը Ժաք Ֆէրբան նօտարը՝ վախճանով որ իր գատապարտելի գաւերը վեր կ'իշնեն, իր շահերուն անհրաժեշտ համարեց լա Կուալէօն անհետ ընելու, որուն գոյութիւնն և թէ անգամ մ'երեան գար, զինքը մեծ վտանգի մէջ կրնար ձգել: Ռատի իր գաւակիցներէն Պրատամանտիին՝ զիբ մ'ուղ- ղել առեր էր, որ գոյ զինքը տեսնէ նոր դարան մը լարելու մտօք, ո- ռուն զոհ պիտի ըլլար Ֆլէօր-տը-Մարի: Պրատամանտի, տիկին ա՛րքիլի մօրուին առեկի ստիպողական շահեղէն տոխալ, որ չարա- գուշակ խորհուրդներ ունենալ պէտք էր այս խարերան Պ. ա՛րքիլի մօտ տանելու համար, Պրատամանտի՝ անշուշտ իր վաղեմի բարեկա- մուհիին ծառայելն առեկի շահաւետ գանկով՝ նօտարին հրաւելին շարատարանեց, և առանց տիկին Սէրաֆէնը տեսնելու՝ Վօրմանոսիս գնաց: Ժաք Ֆէրբանի զլխն փոթորիկը կը գոտար, նոյն օրը՝ լա Զու- էգ որ իր սպանապիքը կրկնելու եկեր էր, և հաստատելու համար որ իր սպանապիքն ընդունայն չեն, յոյաներ էր նօտարին՝ որ փոքրիկ օրի- սրդն՝ որ երբեմն տիկին Սէրաֆէն երեսի վրայ թռչել էր, նոյն վիջու-

յին լա Կուալէօն անունով Սէն-Վալարի բանար կը դանուի, և եթէ երեք օրուան մէջ 10,000 Ֆրանք չտայ, այն նօրատի օրիորդին պիտի յանձնէ այնպիսի թղթեր սրով պիտի իմանայ թէ ինչն ՚ի մանդրութենէ Ժաք Ֆէրբանի ինամոց տանդուեր է:

Իր սովորութեան համաձայն՝ Ժաք Ֆէրբան՝ ամէն բան յանդիտու- թեամբ ուրացաւ, և լա Զուէգը վնասեց իբր լրբների ստախօս կին մը, թէև համարուեր և վախցիր էր անոր սպառնալիքին վտանգայն կարևո- բութենէ: Նօտարն իր բազմաթիւ յարաբերու թիւններուն շնորհիւ՝ նոյն օրն իսկ (մինչդեռ Ֆլէօր-տը-Մարի տիկին ա՛րքիլի հետ կը խօսակցէր) հնարը գտաւ ստուգելու թէ լա Կուալէօն Սէն-Վալարի բանան էր, և իր բարի վարուցը սպառնալու այնքան կը դժուար որ քիչ օրէն իր ազատութիւնը գանձելու յոյս կար: Այս տեղեկութիւնները տանապուսն՝ Ժաք Ֆէրբան՝ սատանայական խորհուրդ մ'երկնելով՝ զգաց որ զայն ՚ի գործ գնելու համար՝ Պրատամանտիին օղնութիւնն իրեն անհրաժեշտ է, և ահա այս առթիւ տիկին Սէրաֆէն ճամբարակը տեսնելու մեծ եռանդ ունէր: Երկուսն իսկ այն խարերային մեկնիլը լսելով՝ նօտարը՝ մօտապուս վտանգէն և երկիւղէն անմիջապէս գործե- լու տոխալամ ըլլալով՝ Վարպալի շնամոհքը յիշեց, այն Եմիլիէի կա- միջին մօտ բնակող անոյշ ջիւերու ստապանկներն՝ որոց մօտ Ղուիլ Վօ- բէլը զրկելու առաջարկեր էր արդէն Պրատամանտի, որդէս զի գանձ անպատիժ անհետ ընեն: Նօտարը գուակցէ մ'անպատճառ պէտք ու- նենալուն՝ իր չարագոյն խորհուրդներն Ֆլէօր-տը-Մարիին գէմ ՚ի գործ գնելու համար՝ վարպետութեամբ պէտք եղած զգուշութիւնները ձեռք առաւ՝ որդէս զի եթէ նոր աճիր մը դործուի՝ ինչն անվտանգ մնայ, և Պրատամանտիին Վօրմանոսիս մեկնելէն հեռուեալ օրը՝ տիկին Սէրաֆէն արտաբնօք Մարտիակոյ ընտանարներ երթալու ելաւ:

Գ Լ Ո Ր Ի Ծ

Բ Ա Ղ Ա Թ Ե Ր Ի Գ Ը Ղ Ի Ծ

Հեռուեալ տեսարանները պիտի անցնին այն օրուան երեկոյին՝ որ սփ- կին Սէրաֆէն Ժաք Ֆէրբան նօտարին հրամանին համեմատ՝ Գեդու-

դասի: Մարտիալեաց բնախարանը եկեր էր, որ Ամիրէրի կամըջին մօտ՝
Սէն գետին մէկ կողեկին ծայրը կը դանուէր:

Մարտիալեաց հայրը՝ իր հօրը պէս գլխատու թեան բեմին վրայ մե-
ռած ըլլալով՝ այրի կին մը, չորս սղայ և երկու աղջիկ թողեր էր . . . :

Արդէն երկրորդ որդին մշտապէս թիարանի դատապարտուէր էր . . .
∴ Այս բազմութիւն ընտանիքէն՝ Ռավաժէօրի կողին (այս անունը կը
արուէր սոյն որջին, պիտի լսենք թէ ինչ պատճառաւ) մնացեր էին մի-
նակ:

Մարտիալեաց մայրը,

Երեք որդի, անդրանիկը (լա Լուվին սիրողը) քսանհինգ, միւսը
քսան, և կրտսերը տասներկու տարու էր:

Երկու աղջիկ. մին տասնութ, միւսը ինը տարու:

Այս տեսակ ընտանիքի օրինակներ՝ ուր կերպով մը ժառանգական է
ոճրագործութիւնը և մշտառեւ, ստէպ կը տեսնուին:

Եւ այս ալ այսպէս պէտք է ըլլայ:

Անգաղար կրկինը. ընկերութիւնը լոկ զարթելու կ'զբաղի, երբէք
չարեաց առաջն առնելու:

Ոճրագործ մը ցլեկանս թիարան կը նետուի . . . :

Ռւբիշ մը կը գլխատուի . . . :

Այս դատապարտները գեոհասակ զուակներ կը թողուն . . . :

Ընկերութիւնն այս որբերը պիտի հոգայ . . . :

Այս որբերուն համար՝ շքեք յեռն ըբո . . . իրենց հայրը քաղա-
քային մահուան դատապարտելով, կամ անոր գլուխը կտրելով,

Ընկերութիւնն օգտակար, պահպանողական ինստիտուտութիւն մը պի-
տի հաստատէ, այն մարդուն ընկնելէն ետեւ զոր օրէնքը անարժան,
վատանուն հրատարակեց . . . այն անձին զոր օրէնքը ուսանեց:

Ո՛չ . . . — Մեռաւ անասունը . . . քորթու խոնարհ զբո՞ր . . . —
կըսէ ընկերութիւնը . . . :

Յակոբյն ընկերութիւնը կը սխալի:

Ապականութեան թունալի որոմն այնքան նուրբ, սպառիչ ու համա-
ճարակ է որ զրեթէ միշտ ժառանգական կը դառնայ. սակայն երբ
ժամանակին դարման տրուի, երբէք անբուժելի չէ:

Այլանդակ հակասութիւն . . . :

Երբ մարմնազննութիւնը հաստատէ որ մարդ մ'աւանդելի հիւան-
գութեամբ մը մեռեր է, շատ մը պահպանողական դարմաններ ընելով,
այն մարդուն յաջորդներն իրեն զո՛հ ընկած ախտէն կը պատսպարուին . . .

Եթէ մի և նոյն իրողութիւնները պատահին բարոյական կարգին
մէջ . . . :

Եթէ ստուգուի որ չարագործ մը միշտ իր որդւոյն կը կտակէ վա-
ղահաս անօրէնութեան որս մը . . . :

Այս նորահաս որդիին փրկութեան համար կ'ընեն ինչ որ բժիշկը
կ'ընէ մարմնոյ մասին՝ երբ հարկ ըլլայ մարտիլ ժառանգային մեղու-
թեան մը գէմ:

Ո՛չ . . . :

Այս թշուառը բուժելու անդ կը թողուն որ ցմահ տորի, փախ . . . :

Եւ այն ատեն՝ ինչպէս որ ժողովուրդը գահճի մ'որդին առ հարկի
գահճի կը համարէ . . . չարագործի մ'որդին ալ առ հարկի չարագործ
պիտի սեպէ . . . :

Եւ այն ատեն՝ իբր անողորմապէս ուղեբաճէր ժառանգութեան մը
հետեւութիւնը պիտի կարծուի՝ ընկերութեան ինքնասէր գանդաղութե-
նէ պատճառած ապականութիւն մը . . . :

Այսպէս որ, եթէ դժնդակ դասերու գէմ կենալով քրիստոս ուժովը
օրք եղողը . . . պատահիւ աշխատատէր և սրբիեշտ մնայ՝ բարբառիկ
նախապաշարում մը՝ իր վրայ ալ պիտի քսէ հայրական աղտը: Անարժան
դատապարտութեան զո՛հ ընկնելով՝ հազիւ թէ աշխատելու գործ պի-
տի գտնէ . . . :

Եւ փոխանակ անոր օգնութեան դալու, վհատութեան՝ յուսահատու-
թեանէ ազատելու, և մանտանց անիրաւութեան վտանգալի խէթէն
պահպանելու, որ երբեմն ամենէն վեհ սրտերն ասպատակութեան, ՚ի
չար կը մղէ . . . ընկերութիւնը պիտի ըսէ .

«Թող ՚ի չար գառնայ . . . և պիտի տեսնենք . . . : Միթէ բանտա-
պեններ, թիապետներ և գահճիներ չունիմ:»

Այսպէս, այն անձին համար՝ որ (հաղուապիւտ և աղւոր բան մը)
մարուր կը մնայ ատելի օրինակներու չհետեւելով՝ չկայ նեցուկ մը, չկայ
բաջալեղութիւն մը:

Այսպէս անոր որ՝ ծնելուն առանին տարեանութեան կեդրանը կը գտնուի և ՚ի ճանկութենէ կը վաստարի, շիտ բժշկութեան յոյս մը:

«Այո, այո, ևս սխալ բժշկում իմ ըրած որբս — կը պտտասխա- նէ ընկերութիւնը — բայց անգին և ժամանակին... բայց իմ կերպովս... բայց անիլ ոչ...»

«Ելունդը կտրելու, սպառը ձեղքելու համար... պէտք է ժամա- նակը դայ...»

Չարագործ մը կը խնդրէ որ իրեն մտիկ ընեն...:

«Բանտ և թխարան, ասոնք են իմ հիւանդարանս... Եթէ ակտս անբուժելի գառնայ դահճին վաղրն ունիմ...»

«Իսկ որբիս բժշկութեան դպրով ձեզ կ'ընեմ որ հոգ պիտի տանիմ. բայց համբերութիւն, թողունք որ իր մէջը տածող սպակեանութեան հունարը հատանայ, թողունք որ անի, թողունք որ ամէն ուրէջ աներ ու քանդ գործէ...»

«Ռեքեմ համբերութիւն... համբերութիւն... Երբ մեր մարդուն մինչև սիրտը վտի, երբ մարմնոյն ամէն ծակախնդրէն ոճիր հոսին, երբ աղւոր դողութիւն, կամ աղւոր մարդատոգնութիւն մը դիմին իր հօրը նստած վտտահամար նստարանը տանին, ո՛հ, այն ատեն կը բու- ժենք շարութեան ժառանգորդը... Ինչպէս որ բուժիչներ զայն ստուրը...»

«Թխարանն կամ դիտատութեան բեմը որքէն իր հօրը տեղը դեռ ևս բողբոջին տար սխալ գտնէ...»

Այո, այս պարագայիս մէջ ընկերութիւնն ողբալէս կը արամարանէ...:

Իւ նա կը դարմանայ, և նա կը սրտնոյի, և նա կ'ահարեկի կողմ- թեան և մարդատոգնութեան աւանդութիւններ աննեղով որ սերունդ գէ սերունդ կը շարունակուին եղևնապէս:

Այս հետեւեայ նկարագրելն որ անուշ ջրէ ստղաստիներու է, նորա տակ ունի յոյց տարութե ընտանիքի մը մէջ Ինչ կրնայ բլլալ, Էրո- րէան ժառանգութիւնը, երբ ընկերութիւնը չհամար թէ օրինապէս, թէ մարդասիրտար օրէնայ սրբեջ պահպանելու իրենց հօրը գէմ տրձակում վճռին ստակալի հետեւութիւններէն պահպանելու համար...:

Մարտիպ ընտանիքին դիտաւորն որ ամենէն առաջոյն փորթիկ կողին հաստատուեցաւ, Աւերիշ (ravageur) էր: Նա անխելու աւերիշ, նոյն պէս փայտանան և պտտալիչ, բոլոր օրը մինչև մէջը ջրի մէջ կը մնան իրենց արհեստը գործելու համար: Փայտանաները ծփող փայտը դուրս կը հանեն: Պարտաւճերը փայտ բերող նաւակները կը ստարան: Աւերիշ- ներուն արհեստն որ միւսներուն պէս ջրային է, տարբեր նպատակ մը ունի: Աւերիշը որչափ որ կարող է հեռու ջրին մէջ յառաջ կ'երթայ և գետին մօրին ներքև գտնուած աւարը խճահան գործիով մը կը քաշէ. յետոյ, բոլորչի փայտեայ տաշտեբու մէջ ժողովելով կը բույ զայն երբ հանրային նիւթ, կամ ջրային խիճ և անկից բազմադան շատ մը մետաղ- եայ կտորներ կը քաղէ, ինչպէս, երկաթ, ձոյլ, կտայար, պղինձ որ անհամարող գործիներու բեկորներէ կը զոյսանան: Կան շատ անգամ աւերիշներն՝ աւաղին մէջ գոհարի և սակի կտորներ կը գտնեն որ Յէն դետը կը թտփին՝ թէ կոյնոյններէն ուր վտակները կ'ողողին, թէ փո- ղոյը գիզուած ձկնի կամ ստուցի կոյտերէն զոր ձմեռը գետը կը նե- տան:

Չգիտեմ թէ ինչ արանդութեամբ կամ սովորութեամբ այս արհես- տաւորները՝ որ առ հասարակ պարկեշտ, հանգարտ և շանտեր են, այնպիսի ստակալի անուն մը կը կրեն:

Մարտիպենց հայրը որ մինչ այն ատեն անբնակ կողին աւաղին բնակիչն էր, աւերիշ բլլալով (յաւալի բացատութիւն), գետեղենայ բնիկները զայն Ռազմեբէրէ կոչելին: Աւալի այս անուշ ջրի ա- պտտակներու բնակութիւնը այն երկրն հարաւային կողմը կը գտնուի:

Յարեկը՝ դրան վերէը տասանող տախտակի մը վրայ կը կարգապահն սա իտարերը:

ԹԱՎԱԾԻՑՈՐՆԵՐՈՒ ԺԱՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ
ԱՂԻՈՐ ԳԻՆԻ, ԱՂԻՈՐ ԵՓԱԾ ԶՈՒՈ

Նաւակներ վաշտա կը որբալն ժուս քալու:

Ինչպէս որ կ'երեկի՝ այս անիծեայ ընտանիքին դիտաւորն իր յայտնի կամ անպա արհեստներուն հետ, կապիտալտի, ձկնորսի և նաւակ- ներու վարձատուի արհեստներն ալ բաներ էր: Այն դիտաւորային որբ- ևարին այն ատենը պահելու կը շարունակէր. անգործ մարդեր, փա-

խօստական գատապարաններ, անասուն խաղչնորդներ, վերաժառանգական խարե-
 բաններ այն սեղ կը դիմէին կիրակի և ուրիշ լուր օրերը զուարճութեամբ
 անցնելու համար: Մարտիպ (լա Ղուվին սիրահարը) ընտանիքին անդ-
 բանիկ տղան՝ ամենէն նուազ յանցաւորը, աստիճան ձկնորսութիւն կը-
 նէր, և ՚ի հարկին՝ իբր ճշմարիտ ախշեան մը՝ տկարներուն թերը կը
 բռնէր հզորներուն գէմ՝ մասնաւոր վարձք ընդունելով: Իր միւս եղ-
 բայրներէն մին՝ Նիգօլա, Պարպիցոնի ապագայ դաւակիցն անդաման-
 դի միջնորդութիւն սպանութեան գործին մէջ՝ առ երեւոյթս աւերել մի
 էր, բայց իրօք Սէն դեաին վրայ և անոր ափունքը ասպատակութիւն-
 ներ կ'ընէր: Աւերջապէս զլիսատեալին որդիներէն ամենէն փոքրը՝
 Ֆրանսուա նաւակով պորտիլ ուզող հետաքրքիրները կ'առաջնորդէր:
 Այս աւթիւ պիտի յիշէր նաև Անպրուազ Մարտիպը՝ որ թիարանի
 գատապարտուէր էր բուն գողութեան և մարդասպանութեան փորձ
 փորձելուն: Մեծ աղջիկը՝ Քալաթ մականունով, իր մօրը կ'օգնէր կե-
 բակուր եփելու և հիւրերուն սեղան պատրաստելու համար. իր իննը
 տարեկան Աննաթին քոյրն՝ իր կարողութեան չափ առանկն գործերուն
 կը պարապէր:

Այն իրկունը աստիկ մաթ էր զիշերը. հողմավար թանձր, մութ-
 րազոյն ու գինահար անպարտ՝ այլանպակ ձեպերու մէջէն՝ ասդիս ան-
 դին կ'երևին՝ աստղերով փարփուն նսեմ կապուտակ գոյներ, Աղդիին
 ստուերադիրն՝ որուն բոլորն անսերև բարտիներ կան, որոշակի սեա-
 րոյն կը նկարուի երկնից թափանցիկ մթութեան և գեանին սպիտակ ու
 պայծառ երեսին վրայ:

Տունն որ պատի անկանան քիւերով է՝ լիովին ստուերին մէջ ընկած
 կ'երևի. գեանայարկին մինակ երկու պատուհանները լուսաւորուած
 են, իբնց ապակիները կը շողան. այս կարմրուն նշքնները՝ հրային
 երկար շաղիներու պէս կը բեկբեկին փոքրիկ կոհակներուն մէջ՝ որ
 ընակութեան մօտ եզրը նաւամատոյցը կը թանան:

Այն տեղ կապուած նաւակներուն շղթաները չարագոյն շաշխն մը
 կը հանեն, որ բարտիներու մէջ ուժգին փշոզ քամիին կը միանայ
 արտանային, և մեծ ջրերուն խոխոջիւնին...

Ընտանիքին մէկ մասը տան խոհանոցը հաւաքուէր նստեր է:
 Այս խոհանոցը ընդարձակ է ու ցած. դրան գիմայն երկու պատու-

հաններ կան, որոյ վրայ երկար բուռ մը կը ասարածուի. ձախ կողմը՝
 բարձր վռտարան մը կայ, աջ կողմը՝ անաղուղ մ'որմէ վերի գտակիւնը
 կ'ելլուի. այս անաղղին մօտ՝ մեծ սրահի մը մուտքը կը տեսնուի, որ
 դինստան յաճախորդներու յատուկ շատ մը սեղաններով զարդարուած
 է: Ասնթիւ մը լոյսը՝ վառարանին բոցերուն միանալով՝ բազմաթիւ
 սաներ և պղինձէ գործիներ կը շողայնէր, որոնք պատին երկայնքը
 կախուած կամ այլ և այլ սյուռիներով դարակներու վրայ շարուած են.
 մեծ սեղան մը սոյն խոհանոցին մէջ տեղը կը բռնէ:

Գլխատեալին պրինձ էր երեք զաւակները չորս կողմն առած՝ կրակին
 մօտ նստած է:

Այս կիներ՝ մեծ և նիհար՝ քառսուն հինգ տարեկան կ'երևի: Սեւեր
 հագեր է. թղպի թաշկինակի մը՝ զոր շուրջ կասեր էր մազերը ծածկե-
 լով իր տակի, գունատ ու արդէն խորշոճած ձակատը կը պատէր.
 իր քիթը շիտակ ու երկար. իր թուշերը ցից, այսերը խոր են. գոյնը
 մաղձաւոր, դեղին. բերնին խորշերն որ միշտ ստոր են՝ այս պաղ, դու-
 ժապէմ և մարմարի գիմակի պէս անաղուղի երեսին երեւոյթն աւելի
 գծնայ կը ջրայնէ. Իք աննշոյլ կասոյտ աչերուն վերելը կ'երևին մոխ-
 րադոյն ունքեր:

Գլխատեալին որբեարին կարի կ'զբաղի, ինչպէս նաև իր երկու աղ-
 ջիկները:

Մեծ աղջիկն որ բարձր է ու չոր՝ շատ կընմանի իր մօրը...: Ճիշտ
 անոր հանդարտ, դժնայ և չար կերպարանը, նուրբ քիթը, խտապիծ
 բերանն ու քփփոյն ախարձ ունի: Սզի մէջ չէ նա, շրջագոյնտը դոր-
 շադոյն է, իր սև շղարչէ գոակին սակէն կ'երևին յանցառ և սանցն
 անհամ դեղին մազերու երկու հիւսակ:

Ֆրանսուա, Մարտիպի տղայ ամենէն փոքրը՝ աթոռակին վրայ չո-
 քած՝ յանց մը կը հիւսէ, աւերիչ ուռկան մ'որուն Սէն դեաին մէջ
 գործածուելը խտիւ արդիւրուած է:

Թէև խորշակէն սեցեր է, այս սղուն Երեսին գոյնը փայլուն է.
 կարմրորակ մազերու թաւուս մը կը գոյէ իր դուրը. գէմէին գծերը
 կըր են, շրթերը խոշոր, ձակատը ցից, աչերը վաւառուն ու սուր են.
 ոչ իր մօրն և ոչ իր մեծ քրոջը նմանի. ամենուկ, վեհերոտ երես մը
 ունի. աստեան աստեան՝ իր ձակաին վրայ ընկած տեսակ մը բաշին մէջէն՝

ընդամենը կը նայի իր մօրը կասկածաւ աչքով մը, կամ իր Ամանտին պղտի քրոջը Տիւն համանամ թեան և սիրոյ ակնարկ մը կը նեւե և փոխադէ- նը կընդունի . . .

Իսկ պղտի օրհորդն իր եղբօրը մօտ նստեր կը պարտադէր՝ չէ թէ ճարտ շինելու՝ այլ առջի երկուն դողցուած ճեղմակեղէնէն ճարտանքը շակեւո . . . Կնը տարու է Ամանտին, իր եղբօրը կը նմանի, որչափ որ քոյրը կը նմանի մօրը . իր գէտին գծերն թէև աւելի կանոնաւոր չեն, Գրանստարի գէտին նուազ կոշա են : Արչափ որ գեղին արտաներ կը ծածկին երեսը՝ գոյնը թարմեւեւ սոյխտակութիւն մ'ունի . շրթերը թանձր, այլ կարմրուն են, մաղերը շէկ, այլ նօսը, սահուն, փայլուն, աչերը՝ փոքրիկ, այլ յատակ և անուշ կապտազոյն .

Երբ Ամանտինն աչքն եղբօրն աչքին կը հանդիպի՝ անոր գուռը կը յոսոյն . այս նշանին Գրանստար հառաչ մը հանելով կը պատասխանէ . ապա, իր քրոջն ա շարժութիւնն աջող շարժում մ'ընելով կը կոչէ և իր մանիչին ծայրոջն ուսկանին տաս օղերը կը համրէ . . .

Տղոց նշանակական լեզուով այս կը նշանակէ թէ իրենց Մարտիակ եղբայրը ժամը տասին պիտի գայ տունը :

Այս շարադէմ և լրակաց կիներն, ու այն անհանդիսա, հասը, երկուս մանկիկները անսնողը կը գուշակէ խնկոյն որ այն տեղ երկու գահիճ և երկու գոհ կաց :

Քաղաքս գիտելով որ Ամանտին պահ մը դործը գազդեցուց խիստ ձայնով մ'անոր ըսա :

— Ե՛րբ պիտի լմնցնես, երբ այդ շապկին նշանը պիտի ջնջես . . .

Փորթիկ օրհորդը զլուխը ծոցն առանց պատասխան տալու . իր մա- սեղուն և մկրտան օգնութեամբը շուտ մը կտաւին վրայի կարմիր դերձանով նշանակուած տասերը ջնջեց :

Քանի մը վայրկեան ետքը՝ Ամանտին՝ որբեարկին գիւնելով երկու- տու թեամբ, իր գործը ներկայեց :

— Մայր իմ, լմնցուցի — ըսա անոր :

Առանց պատասխան տալու, որբեարկին ուրիշ ճեղմակեղէնի կտոր մը նետեց անոր :

Փորթիկ աղջիկը ժամանակին չկրցաւ զայն բռնել և գետինը ձգեց : Իր մեծ քոյրը փայտի պէս կարծր ձեռքով անոր թևին խիստ հարուած մը տուա գոչելով :

— Իշնիկ :
Ամանտին իր տեղը գնաց նստաւ և շուտ մը գործի տկաւ . իր եղ- բօրը նետելով աչք մ'որուն մէջ արտօսը մը կը դարբէր :

Իսահակային մէջ նոյն լուծիւնը կը տրեւր շարունակ :
Գուրար հովը կը մանչէր միշտ և զինտանն նշանակելը կ'օրոգէր .
Այս տխուր կռիւն ու կրակին առև զբուած կախտայն մը խոր ե- ուսնդն էին միայն որ կը լուռէին :

Երկու մանկիկները գաղտնի երկիւղով մը կը դիտէին որ իրենց մայրը չէր խօսեր :

Թէև լուռ կենդան տօնը էր, սակայն այս անբնդ հաս ըտտայհու- թենէն և իր շրթերն ամփոփեղէն կը հասկնային որ այրի կիներ իր ան- խօսուն բարկութեան մէջ կը դռնուէր, այսինքն սակոփ սրտմտ- թեամբ կը ճարակէր :

Փայտը հատնելուն կրակը մարելու կ'ապտահար :

— Գրանստար, կոճղ մը բեր — ըսա Քաղաքս :

Արդիկիպ ուսկաններու նորհասակ կարկտողը վառարանին ճարգա- կին ետին նայեցաւ և պատասխանեց :

— Ա՛յ փայտ չկայ . . .

— Փայտարանը գնա — վրայ բերա Քաղաքս :

Գրանստար քանի մ'անիմանայի խօսքեր միտնաց և տեղէն չլքնուց :

— Հօ, ինձ կը նայիս, Գրանստար, կը լսես — ըսա Քաղաքս կծու ձայնով մը :

Վիստահային այրին ծնկեզուն վրայ դրաւ ղենջակ մ'որուն նշանը կը քակէր, և աչքը ազուն վրայ նետեց :

Իսկ աղան թէև գլուխը ծոեր էր, բայց գուշակեց, բայց կարծեա թէ զգաց մօրը ստիպի ակնարկն որ ղենջը կը շանթէր . . . : Այս ահ- արկու երեսը նայելու սիրտ չընելով տղան անշարժ կը մնար :

— Կ'նշ, խնչ ես, Գրանստար — վրայ բերա Քաղաքս սրտմտելով,
— մայր իմ . . . կը նայիս . . .

Մերևէր թէ մեծ քոյրը սրտուն ունէր երկու մանկիկներն սմբա- տանելու և որբեարկին անխնայ տուած պատիժները անօրինելու :

Ամանտին կանուցուկ մ'եղբօրն արմուկը հընց, թէև ոչ որ տեսաւ անոր այս շարժումն, որպէս զի յորդօրէ լոտիայն Քաղաքսին հնարուն- գելու :

Փրանսուա անդէն չլմտայ :

Մեծ քոյրը մօրը երեսը նայեցաւ յանցաւորին պատիժը խնդրելու . որբեարին անոր միտքը հասկցաւ :

Իր երկար ու ոսկրուտ մատովը ցոյց տուաւ անոր վաւարանին անկիւնը կեցած հաստ ու զիւրաթեք ուռիի փայտ մը :

Քալլպատ ետին դարձաւ , զգաստութեան գաւազանն պաւառ մօրը յանձնեց :

Փրանսուա՞ որ ժօրը բոլոր շարժումները լաւ մը զիտեր էր , յանկարծ ոտը ելաւ և օտտում մ'ընկելով օտրտուալի գաւազանին ծայրէն հեռու տեղ մը կեցոս :

— Ի՞նչ , կ'ուզե՞ս օր մայրոս քեկորներդ խորտակէ — գոչեց Քալլպատ :
Որբեարին՝ միշտ դուււարանն 'ի ձեռքին՝ առելի և օ իր դէմուկ շրթերը կը խածնէր և ատենց բաւ մ'ուրաւարաններու՝ Փրանսուային կը նայէր ակնապիշ :

Ամանային՝ գլխիկէր՝ ի՞նչ ձեռններուն ուղէն՝ և յանկարծ իր վզին կարմրելէն կը յայտնէր որ , թէ և պարտիսի նուարաններու վարժ էր , կը օտակայ իր եղբօրը կրեկիք պարտահասէն :

Իսկ սա խոհանոցին մէկ անկիւնը դըրած՝ գողի և զայրոյթի մէջ կը թուէր :

— Զգոյշ եղի՛ր , մայրս պիտի ոսք երնէ հիմակ , և ետքն աղատում չունիս — ըսաւ մեծ քոյրը :

— Հոգս չէ — վրայ բերաւ Փրանսուա դեմնելով : — Առջի օրուան պէս ծեծ ուտեմ աւելի աղէկ ունիմ . . . քան փայտարանն երթալ . . . և ան ալ զիշերը մեծիմ . . . :

— Եւ ինչո՞ւ համար — վրայ բերաւ Քալլպատ անհամբեր :
— Ե՛ս . . . փայտարանը կը վախնամ . . . — պատասխանեց տղեկը ակամայ գող եղնելով :

— Կը վախնաս . . . ապուշ . . . և ինչ բանէ :
Փրանսուա գլուխն օրեց առանց պատասխան տալու :
— Պիտի ըսես . . . Ի՞նչ բանէ կը վախնաս :
— Զգիտեմ . . . բայց կը վախնամ . . . :
— Հարիւր անգամ գայեր ես , և դեռ երէկ իրկուն ալ հոն էիր :
— Հիմակ չեմ ուզեր երթալ . . . :

— Ահա մայրս ոտը կ'երնէ . . .
— Ի՞նչ փոյթս է — գոչեց տղեկը — թող ծեծե՛ք , թող սպաննէ զիս , փայտարանը չպիտի երթամ . . . մանաւանդ . . . զիշերայն . . .
— Բայց պիտի ըսես պատճառը — վրայ բերաւ Քալլպատ :
— Լաւ , ինչու որ . . . :
— Ինչո՞ւ որ . . . :
— Ինչո՞ւ որ մէկը կոյ . . . :
— Մէկը կոյ . . . :
— Թաղուած մարդ մը կոյ հոն — . . . միմեաց Փրանսուա սարսուէրով :

Գլխատեպին որբեարին՝ թէ և միշտ անասան՝ չկրցաւ յանկարծահատ դող մը զսպել . առջիկն անոր հեռակեցաւ , կարծես թէ այս երկու կիներն մի և նոյն երկտարակիս մտքումով շարժեցան :

— Թաղուած մարդ մը կոյ ըսիր փայտանոցն — վրայ բերաւ Քալլպատ ուտերը վեր վերցնելով :

— Հա՛ — ըսաւ Փրանսուա այնպիսի ցած ձայնով մ'որ հազիւ լսուեցաւ :

— Ստախօս . . . — գոչեց Քալլպատ :
— Իրաւ օր կ'ըսեմ որ երբ փայտերը կը շարէի՝ փայտարանին մէկ սև անկիւնը մեքերի ոսկոր մը տեսայ . . . հողէն քիչ մը գուրս կ'եր էր , և հողն ալ խոնու էր . . . չորս զին . . . — պատասխանեց Փրանսուա :
— Կը բե՛ս , մայր իմ : Ապուշ չէ՞ — ըսաւ Քալլպատ զիսակցութեան նշմար մ'ընկելով որբեարին — ոչխարի ոսկորներ են , ես կը նետեմ այն տեղ լուսայրի համար . . . :

— Զէ , ոչխարի ոսկոր չէր — վրայ բերաւ տղեկը ահաբեկ — թաղուած ոսկորներ էին . . . մեծերի ոսկորներ . . . ոսք մը հողէն գորս ելեր էր . . . եւ ոչ ոքով տեսայ :

— Եւ գայեր շուտ մը այս աղ որ գիւտը . . . եղբօրդ . . . քու Մարսիալ բարեկամիդ յայտնեցիր , այնպէս չէ՞ . — ըսաւ Քալլպատ վայրենի հեղնութեամբ մը :
Փրանսուա ձիկ չհանեց :

— Անպիտակ փորձիկ ւրե՛ս — գոչեց Քալլպատ զայրագին — քանի որ միկ պէս վախկոտ է , կրնայ մեր գլուխը կտրել տալ , ինչպէս որ մեր հօրը գլուխը կտրեցին :

Արտճեանք լրանա կանուանես իս — գոչեց Վրաստանս մինդին —
ամեն բան Վարսիալ եղբորս պիտի լսեմ: Գեո այս բանս անոր էի
յայտնամ, ինչու որ բաւական տանե՛ վեր տեսած չունիմ՝ վերքը . . .
Բայց երբ այս իրկուն տուն դառնայ . . . պիտի . . . :

Տղերը չէշտեց աւարտելու խօսքը: Մայրը գէպ իրեն կըպար, հանու
գարս՝ այլ անողբելի գէմքով մը:

Թէպէտ ամբարարս այս կինը փոքր ինչ կը ծուէր, սակայն իր հա-
ասկը կնկան մը համար շատ բարձր էր. մէկ ձեռքը դաւազանը ստած՝
մուտմը որդիին թեւէն քանեց, և աղծկին սարսակին, ընդդիմութեան,
աղաչանքին և արտասպին ճայելով՝ ետեւէն քաշընց և խոհանոցին խո-
րը գանուած անողբէն փեր ելնելու ստիպեց:

Պահ մ'անցնելէն ետեւ՝ ձեռքին վրայ հեռալուր գովիւններ բաւե-
լան, որ աղաղակներու և հեծկլանքի կը միանային:

Բանի մը վայրկեան ետքը՝ այս աղմուկը գազընցաւ:

Գուռ մը գոցուեցաւ բռնասէլս:

Եւ գլխատեսարին որբւարին վար իջաւ:

Յետոյ՝ միշտ անողբուելի կեղտով մ'ուռնելին գուռազանը տեղը
գրաւ, կրակին մօտ նստաւ, և սուսնոց բաւ մ'ընելու կարը ձեռք ա-
ւաւ:

Գ Ա Ո Ի Խ Ե

Գ Յ Յ Ա Ն Ե Ն

Բանի մը լուսէ լուսիւն պահելէն ետեւ՝ գլխատեսարին կինն իր աղ-
ջկին լսաւ:

— Գնա փոցու բեր. այս իրկուն փայտաբանը գլխի շրթնէ . . . երբ
Նիզօլա և Վարսիալ տուն դառնան:

— Վարսիալ, ուրեմն անոր ալ պիտի լսես թէ . . . :

— Փայտ . . . — վրայ բեքաւ որբւարին յանկարծ ազջիլին խօսքը
կորելով:

Աղջկը՝ այս երկաթեայ կամբին հնազանդելու վարժ՝ լսողտեր մը
փառեց ու գուրս կրաւ:

Այս միջոցին որ գուռը բացաւ՝ գիշերային խաւարն աչքին զարկաւ,

հողմաշարժ բարձր հառնինն շայթիւմը, նաւակներու շրթանե բուն
դողբիւնը, հովին շաչիւնն, դեպին մանչիւնը լսելի եղան:

Այս ձայները յեպին ծայր ախոր էին:

Նախորդ անտարանին ասունը՝ Ամանտինն Վրաստանին վիճակին յա-
զուելով՝ զոր դորովայր կը սիրէր, չհամարձակեր էր ոչ աչերը վեր
տանուլ, ոչ արասուքը սրբել, որ կաթիլ առ կաթիլ ծնկերուն վրայ կը
հոսէին: Իր զսպած հեծկլանքէն կը խղղուէր. նոյն խոլ սրակն բա-
խումներն ալ ճնշել կը ջանար՝ թէ և երկիւղէն թմուր ելեր էր: Արա-
տքն աչերը կը միմայնէին: Մինչդեռ իրեն արուած շապիկն նշանը
քակելու կ'արտարար, մկրասուկը ձեռքը վերատրեւէր, և վերքէն շառ
արին կը վազէր, բայց խեղճ աղջիկն այնչափ իր ցաւը չէր մտածիր
սրչափ այն սրտովն՝ որուն կ'սպասէր ձերմակիղէն արխնովը արա-
սելուն համար: Բարեբաղդօրէն՝ այրին խորին մտածութեամբ համա-
կուած ըլլալով՝ բան մը չգիտեց:

Բարբառ դարձաւ սակաւ մը լի փայտ բերելով: Իր մօրը նայուած-
քին սրատասխան տուաւ գլխի հաստաստական նշանով մը:

Ասով լսել կ'ուզէր թէ իրօք մտերին սօքը հողէն դուրս ելեր էր . . .

Արբւարին շրթները սեղմեց և գործը շարունակեց, ճիւղակ իր անեզն
տակի շտապաւ կը շարժէր:

Բարբառ կրակն արժարձեց, կրակին մօտ կաթիլային ետն ու եփը
նայեցաւ, և ապա իր սօքը քովը նստաւ:

— Նիզօլա ու շաղա — լսաւ անոր: — Ար վախեամ որ այս սուս-
տանան պատաւը՝ Վրաստաննախի կողմէն ոտանակի մը հետ ժամադիր
ըլլալուն՝ անոր խաղ մ'ըրած չըլլայ: Այն պատար տակն ու վրայ կ'ե-
րկէր, ոչ միայք հասկցուց, ոչ անունը յայտնեց, ոչ տակից գալը:

Արբւարին տակը բարձրացուց:

— Չես կարծեր, ծայր իմ, որ Նիզօլա վտանգի հանդիպի . . . :
Մակայն, կարելի է իրաւունք ունիս . . . : Պատաւը կը ինդրէր որ երե-
կոյեան ժամը եօթին՝ Օլիլի քարտիկին մօտ գանուի և հին մարգու մը
սպասէ որ իրեն հետ խօսիլ կ'ուզէ և իբր անցախօս Պրոտոսմանի սնու-
նը պիտի տայ կղեր . . . : Իրաւի, մեծ փոստով մը չեմ տեսներ ասոր
մէջ . . . : Եթէ Նիզօլա կ'ուշտեց գալու, թեքեա ձամբանս աւար մը

զարիսձ ըլլայ . . . ինչպէս անոյսձն օր ալ . . . սա ճերմակեղէն լաթերը
շօթեց լաթ լուսոյող կնկան մը մը նաւակէն . — Եւ յոյց տուաւ նա Ա-
մանտինին ձեռքը գանուած մէկ լաթը . յետոյ , աղջկին գառնալով . —
Գիտես , ինչ ըսել շօթեւ (grinchir) :

— Ըսել է . . . առնել . . . — պատասխանեց աղջկին առանց աչքը
ժեր տանլու :

— Գողնալ , ըսել է , տարւշ աղջիկ , կը ըսեն . . . գողնալ . . . .
— Այո , քոյր իմ .

— Եւ երբ Նիկօլան պէս մտոր շորթել տորիի , միշտ շահով կ'եննէ
. . . երէկուած դողցած ճերմակեղէնը տունը լցոյց և մինակ նշանն հա-
նելու չափ նեղութիւն պատճառեց մեզ . . . այնչպէս չէ , մայր իմ —
յարեց Քալպաս այնպէսի քահքահ մը թողլով որ իր գոյնին պէս դեղ-
նուկ և լերկ ախանները երեսն հանեց :

Արբեւորին անտարբեր կեցաւ այս կատակին :

— Իսկ եթէ մեր տունը տեղը ձրխապէս շահելու հարկ ըլլայ —
վրայ բերաւ Քալպաս — Էստի է որ պէտք եղածը կրնանք ուրիշ
կրպակէ մը գանել : Գիտես որ քանի մ'օրէ վեր ձեր մարդ մ'իկաւ Պ .
Արիֆօնի զխղատունը բնակելու , որ Քալիզի հիւանդարանին բժիշկն է
. . . այն , այն մնաւոր տունն է որ գետափէն հարիւր քայլ հեռու ,
գաճի հնոցին գիւնոցը կը գտնուի :

Արբեւորին գլուխը վար ծոռեց :

— Առջի օրը Նիկօլա կըսէր թէ հիմակ կարելի է աղ ուր առար մը
կայ զարնելու — վրայ բերաւ Քալպաս — Եւ ես ալ այս առաւօտէն
վեր քաջ զխանմ թէ կողոպտու մը կայ . պէտք է զրկել Ամանտինն որ
տանն բոլորաթիւր ժուռ գայ , մարդ անոր ուշ չդէր . պիտի կարծուի թէ
կը խաղայ , և այն ալ աճէն կողմ գիտելէն ետեւ դոյ պիտի մեզ պատմե-
լու տեսածը , Եր ըսն ինչ կը ըսեն — յարեց խառն Քալպաս խօսքն Ա-
մանտինին ուղղելով :

— Այո , քոյր իմ , պիտի երթամ — պատասխանեց աղջկին գող-
նով :

— Միշտ պիտի ընեմ , կըսես , և բան մ'ըրած չունիս , անկողակ :
Այն անգամուսն որ Ամսիէրի նոյարտվաճառին սրտագլին վրայէն հա-
րիւր քու առնողու ապսպրեցի քեզ , երբ ես կրպակէն միւս կողմը ուրիշ

բանի մը դէնքը կ'զբաղեցնէի , ինչո՞ւ համար պատուէրս չկատարեցիր
քանի որ դեղին բան մ'էր , և մարդ մը փորոխի աղջիկէ մը չխախտածիր :

— Քոյր իմ . . . սիրտս դող ելաւ . . . չհամարձակեցայ :

— Հասաւ անոյսձն օր ինչպէս սիրոյ ըրիւ շրջող փերեղակին ծրա-
րէն թաշկինակ մը գողնալու , մինչգեւ դինեպունը առուծախ կ'ընէր .
. . . Ըրբձդ տեսնող եղբ , սնդիտան :

— Քոյր իմ , դուն ստիպեցիր որ սուսուս . . . թաշկինակը քեզի հա-
մար էր , և քսիկը դատ սրտի չէր . . . :

— Ատկից ինչ կ'եննէ :

— Մաս որ . . . այնչափ գէշ բան չէ թաշկինակ մ'առնուլ քեզի
ստակ :

— Երդուսալ կ'ընէ , պատիւ ուրնի . անշուշտ Մարտիան է քեզ
այդ խրատները առողը , այնպէս չէ — վրայ բերաւ Քալպաս հեղնօրէն
— դու աճէն բան անոր պիտի ըսես , չարածձի լրտես . . . և ինչ , կար-
ծես թէ կը վախնանք որ մեզ չըսէ , Մարտիայդ . . . :

Ապա , որբեւորին դառնալով Քալպաս յարեց . — Կը գիտես , մայր
իմ , անոր վերջը դէշ պիտի ըլլայ . . . : Այս անգամնունս վրայ իշխիւ
կ'ուղէ : Նիկօլա անոր գէմ կարողեր է , և սա ինչպէս . . . : Ամանտինն
ու Ֆրանտուսն մեզի գէմ կը գողուէ , քեզն գէմ կը գողուէ . . . : Միթէ
կարելի է որ այս այսպէս անէ . . . :

— Աչ . . . — ըսաւ մայրը սուղ ու հասաւ ձայնով մը :

— Մանտանդ . . . քանի իր Լուվր էն — Լազար կը գտնուի կարողի
չունի պէս քանունս ետեւէն ընկեր է . . . : Մեր յանդարտն ինչ է եթէ
իր . . . սիրուհին . . . բանան է : Նիթէ ազատի , թող մեզի դայ . . . և ա-
նոր պիտի ծառայեմ . . . աղ ուր միջոց մ'է . . . թէ և չար թալ ըլլայ . . . :

Արբեւորին սրահ մը խորհելէն ետեւ իր աղջկին ըսաւ .

— Արդեօք իրօք կը կարծես թէ բժշկին տունը բնակող ձեռքն
կրնանք բան մը շորթել :

— Հոն . . . մայր իմ . . . :

— Մուրացիքնի կը նմանի :

— Բայց դարձեալ քանուակն մ'է ,

— Ամանտինն մը :

— Հոն , և քանի մէջ ոսկի ունի . . . թէ և քանի օր հետի Քալիզի

կերթայ և նոյնպէս կը գառնայ՝ իր հաստ վերջն իրը կառք դարձած ելով:

— Ուսկից դիտես որ ոսկի ունի:

— Մնողամ մ'Անիկէրի թղթատունը դայի Բո՛ւ լծնէն եկած նամակ փնտռելու համար . . . :

Այս խօսքիս՝ որ թիարանի որդին իրեն կը յիշեցնէր, որքեարին տնօրէրը պրտոնց և հատաչ մը ճնշեց:

Քաղպաս շարունակեց .

— Իմ կարգիս կ'սպասէի՝ երբ բժշկին տունը բնակող ծերը ներս մտաւ . իսկոյն իր մագեբուն պէս սպիտակ մօբուսէն զինքը ճանչեցի, նոյնպէս տուսախի դոյն երեսէն . . . սե յօնքէն: Անուշդէմը չունի . . . : Թէև տարօք է, բայց արիասիրտ ծերուկ մը կ'երևի . . . : Գրաբաշխ կ'սկսն ըսաւ . «Ամն տը Աէն-Րբմիի անունին ա'Անժէէն նամակ կայ:

— Այո, պատասխանեց նա, ահաւասիկ հատ մը: — Իմն է, ըսաւ ծերուկը . նայէ՛ անցադիրս:» Մինչդեռ գրաբաշխուհին անցադիրը կը քննէր՝ ծերուկը նամակին ուղղութեամբ (port) վճարելու համար կանաչ մետաքսէ քսակը հանեց . քսակին ցանցին մէկ ծայրէն ոսկիի փայլ տեսայ . հասկիթի պէս խոշորներ կային . . . առնուազն քառսուն յիսուն ոսկի — դոչեց Քաղպաս աչիւն ընչասէր իղձով փայլուն . . . — և սակայն մտորացիանի պէս հաղուած է . . . : Գանձերով շարուած ժլատ մը կ'երևի . . . : Անհոգ եղիբ, մայր իմ, անունը դիտենք . . . կարելի է օրին մէկը կօզտէ մեզ . . . իր տունը մանկու համար . . . երբ Ամանտին մեզ իմաց տայ թէ սպասաւորներ ունի թէ ոչ:

Բո՛ւն հաջելու ձայներ Քաղպասին խօսքն ընդմիջեցին:

— Ա՛հ . . . շուները կը հաջեն — ըսաւ նա . — նաւակի դալուտաը կը լսեն . . . Մարտիալն է կամ Նիկօլա . . . :

Մարտիալի անունին՝ Ամանտինի դէմը բռնազբօսիկ ուրախութիւն մը յայտնեց:

Քանի մը վայրկեան սպասելէն ետև՝ փոքրիկ աղջիկն՝ որ անհասեր և անհանդիստ կը նայէր գրան, վշտալին տեսաւ որ ներս մտնողը Նիկօլան է, Պարպլեյօնի ապաղայ գառակիցը: Այս մտադուն երեսը թէ նողկալի էր և թէ վայրագ . փոքր, վտիտ ու նիհար ըլլալուն՝ մարդ չէր կրնար հաւատալ որ իր վտանգալի և մեղադարտ արհեստը կը բանի:

Գժրադրօրէն բարոյական վայրենի արիւթիւն մ'այս թշուառականին չունեցած նիւթական ոյժին տեղ կը բռնէր: Իր կապոյտ հագտոին վրայէն Նիկօլա տեսակ մ'անթեւ վտառակ կը հաղնէր՝ որ երկարաթաւ գորշ քօշի մորթէն շինուած էր . ներս մտնելով՝ իր ուսին վրայ դժուարութեամբ բերած սղնձէ քծուար մը դեպինը նետեց:

— Բարձրիւուն և բարի կողոպուտ, մայր իմ — դոչեց նա խոր ու կերկերուն ձայնով մը, իր բեռը վար դնելէն ետև . — նաւակիս մէջ դեռ ասոր պէս երեքքծուար, լաթի ծրար մը, և չգիտեմ ինչով լեցուն մնաուկ մը կայ . ինչու որ զայն բանալու ատեն չունեցայ: Կարելի է որ պարասի ելայ . . . նայինք:

— Հապա Պլյի քարափին մարդն ո՞ր մնաց — հարցուց Քաղպաս, մինչդեռ որքեարին իր սողուն երեսը կը նայէր լսին:

Նիկօլա՛ պատասխան տալու սեղ՝ տարատին գրպանը խօթեց ձեռքը, և զայն օրորելով, շատ մը արծթէ տտախներ դռնչեց:

— Այս ամէնն անորմէ՛ առիր . . . — դոչեց Քաղպաս .

— Չէ, ինքը ձեռօքը տուաւ 260 Ֆրանք, և դեռ ևս 800 հատ պիտի կոխէ երբ . . . բայց բաւական է . . . : Առաջ նաւակը պարպենք, և ապա լեզու կը կտրենք . . . : Մարտիալն այս տեղ չէ:

— Չէ — ըսաւ քոյրը:

— Աւելի աղէկ . . . կողոպուտն առանց անոր կը պահենք . . . : Անոր չգիտնալն աղէկ է . . . :

— Անորմէ կը վախնան դու, վատ . — ըսաւ Քաղպաս խտիւ:

— Ե՛ս վախնամ անորմէ, ես . . . — և ուսերը բարձրացուց — մինակ կը վախնամ որ մեզ բերան չտայ . . . : Իսկ վախնալ . . . շփոթե՛ս ծայրն աղէկ սրած է . . . :

— Ա՛հ, երբ այս տեղ չէ . . . մեծ մեծ կը ջարդես . . . բայց երբոր դայ, կը պապանձիս կը մնաս:

Նիկօլա անտարբեր կերպով ընդունեց այս յանդիմանութիւնն ու ըսաւ .

— Օ՛ն երթանք, շուտ շուտ . . . նաւակը . . . : Մայր, ո՞ր է Ֆրանսուան . . . այն ալ կրնայ մեզի օգնել:

— Մայրս զանի աղէկ մը լուաղէն ետև վերի խուցը փակեց, առանց ճաշի պիտի պատկի — ըսաւ Քաղպաս:

— Բայց, հոգ չէ, թող դարձեալ զայ սա նաւակը պարպելու մեղ
օղնէ, կ'նչ կ'րեսս, մայր : Ես, այն ու Բայրասս, ամենքնիս մէկէն պի-
տի դառնանք շրջան մ'ընելէն ետե . . . :

Որբեւորին մատուր ձեղունը ջյտոց : Բայրասս անոր միտքն խնայաւ,
և վեր ելաւ Գրանստան բանտէն հանելու :

Մարտիւլ խաթունին մթաղին երեսը՝ Նիղօրաին դալէն վեր վտրը
ինչ պարզեր էր . զանի Բալբասէն աւելի կը սիրէր, բայց իր Թուրքի
տղէն աւելի նուազ, ինչպէս որ կ'ըսէր . . . վասն զի այս վայրաղ արա-
բածին մայրական սէրն իրեններուն յանցաւորութեան համեմատ կը
սաստիանար :

Այս չարասէր նախադատութիւնը բաւական կը մեկնէր որբեւորին
երկու նորհասակ տղոց համար ունեցած հակառակութիւնն որ յոռի
տրամադրութիւններ կը յայտնէին, և Մարտիւլ իր անդամիկ որդւոյն
զէմատելութիւնը՝ որ, թէև անսպասանելի կեանք մը չէր վարեր, պար-
կեշտ մարդու տեղ կ'ընար անցնել թէ Նիղօրաին, Բալբասին և Թու-
րքի ոճրագործ եղբորը հետ բաղդատուէր :

— Այս գիշեր ո՞ր կողմնն ասպատակեցիր — ըսաւ որբեւորին Նի-
ղօրաին :

— Պէլլի քարափէն դառնալու ատենս՝ ուր հանդիպեցայ այն ու-
սանկին որուն հետ այս իրկուն ժամադիր եղեր էի, Նովարիաներու
կամրջին մօտ՝ աչք մը նետեցի չորս գլխի և քարափին կապած մակոյկ մը
տեսայ : Սաստիկ մութ էր . ինքն իրեն լսի : Նաւահէն (cabine) լոյս
չկայ . . . նաւորդները ցամաքն ելած պիտի ըլլան : Ար մօտենամ . . . թէ
հետաքրքիր մը տեսնեմ, չուանի մը կտոր կ'ուզեմ, իբր թէ թիակս
պիտի կապեմ . . . : Ար մտնեմ նաւահէնը . . . հոգի չկայ . . . : Այն ա-
տեն ձեռքս անցածը կը թաղեմ, լաթեր, մեծկակ սնտուկ մը, և նա
ւակին կամրջին վրայ չորս հաստ պղնձի քծուար, վասն զի երկու շրջան
ըրի և գիտեցի որ մակոյկը պղնձով և երկաթով բեռնաւորուեր էր :
Բայց ահա Գրանստան և Բալբասս դարձան, շուտ նաւակն երթանք . .
. . . Օ՛ն, դու ալ ճամբայ առ, է՛հ, . . . Ամանտին, դու լաթերը պիտի
աւանտ բերես . . . : Որտակն առաջ . . . պէտք է բերել . . . :

Որբեւորին մինակ մնալով ընտանիքին ճաշը սրատրաստելու զբաղե-
ցաւ, սեղանին վրայ բաժակներ, շիշեր, յախճապակէ սնանիներ ու ար-
ծաթեղէն ծածկոյթներ դրաւ :

Այս սրատրաստութիւններն աւարտելու ատեն՝ իր զաւակները ներս
մտան ծանրապէս բեռնաւորուած :

Գրանստան իր ուսերուն վրայ կրած երկու պղնձէ ծանր քծուարնե-
րուն տակ կարծես թէ կ'ընկնէր . Ամանտին իր գլխին վրայ դրած դու-
զանի լաթերուն կոյտին ներքև կ'իտովին աներևոյթ եղեր էր . վերջա-
պէս Նիղօրա, Բալբասին աջակցութեամբը ձերմակ փայտէ սնտուկ մը
կը բերէր, որուն վրայ պղնձէ մուս քծուարը դրեր էր :

— Մտնուկը, մտնուկը . . . խորտակեցք, մտնուկը — գոչեց Բալ-
բաս վայրաղ անհամբերութեամբ մը :

Քծուարները հոգին վրայ նետեցին :

Նիղօրա իր մէջը կրած հաստ տապարին երկաթովը զինուած՝ զայն
խոհանոցին մէջ տեղը դրուած մտնուկին խուփին անցուց, որպէս զի
վերցնէ :

Կրակարանին կարմրորակ ու երերուն նշտը կը լուսաւորէր այն առ-
ու աւարի տեսարանը, իսկ դուրը հովը ևս քան զևս սաստիկ կը սու-
լէր :

Նիղօրա քօշի մարմն հաղած՝ մտնուկին առջև չարեր՝ զայն խորտա-
կելու կը ջանար և ստիկալի յիշուցներ կ'արտաբերէր տեսնելով որ խուփն
իր հոռակու հարուածներուն զէմ կը տուրար : Բալբասս զօշոտ աչքերը
վառեր, եռանդէն սցտերը կարմիր, մտնուկին վրայ ծուկը դրեր էր,
և մարմնին բոլոր ծանրութեամբը կը կոխէր որպէս զի Նիղօրաին լծա-
կին հաստատուն յեմարան մ'ընծայէ : Որբեւորին այն ակնքէն սեղանին
չայտին չափ հեռու ու կանցուն կեցած՝ դարձուն կողմը կը նայէր,
տեսնելայն զօշաբաղդութեամբ փայլուն հայեացքով մը :

Վերջապէս, անսպասելի և զժբաղդօրէն ճարտարագիտական տեսարան
մ'էր տեսնել երկու փորթիկներն՝ որոց ընտիր բնագոյումը տակալ յող-
թանակեր էր սնային գարշելի սոպակամութեան մը ներդրում թեան
զէմ, այս երկու արթիկներն իրենց խաչի խայթն ու երկիւղը մոռնալով
աղէտաբեր հետաքրքրութեան մը հրապարակ դրուուեր էին . . . :

Գրանստան և Ամանտին իրարու սրլուած՝ վատ աչօք, ճնշեալ չնչա-
ռութեամբ՝ միմեներուն չափ հետաքրքիր էին տեսնելու թէ մտնուկին
մէջ ի՞նչ կայ, և Նիղօրաին խորտակիչ ձիգերուն դանդաղութեան հա-
մար կը սրտմեկնէին :

— Լաւ ուրեմն, փոքրիկ զբառաներ — ըսաւ Քաղպաս — ասկից
կանքը Մարմնադէպին խօսքը մտիկ պիտի ընէք . միթէ ասանկ թաշկինակ-
ներ ձեզի տուած ունի՞ այն :

Փրանսուա և Ամանախն իրարու երես նայեցան ; ասպա առանց պա-
նասխան տարու զընկնին վար ստին :

— Չէք խօսիր — վրայ բերու Քաղպաս խտախ . — միթէ բնաւ ըն-
ծայ մ'ըրած է ձեզի Մարմնադ :

— Իրու որ . . . չէ . . . բնաւ ըրած չէ — ըսաւ Փրանսուա իր կար-
մերանդոյն թաշկինակին նայելով խնդու թեամբ :

Ամանախն յարեց խիստ մեղմիկ ձայնով մը :

— Մեր Մարմնադ եղբայրը մեզի ընծայ չտար . . . վասն զի բան մը
չենի որ . . . :

— Եթէ զողով թիւն ընէք կ'ունենար — ըսաւ Նիզօլա խտախ . —
այնպէս չէ՞ Փրանսուա :

— Այո, եղբայր իմ — սրտատախանեց Փրանսուա . ասպա յարեց :

— Ո՛հ, իմ աղւոր թաշկինակս . . . ինչ սիրուն փոզրապ պիտի ըլլայ կի-
թնակի ծրուան համար :

— Եւ իմն ալ ի՞նչ արեւը դիմի կապ պիտի ըլլայ — վրայ բերաւ Ա-
մանախն :

— Ասկից զատ՝ կրեփողին տղաքը աստիկ պիտի կատարին ձեր անց-
նիլը տեսներով — ըսաւ Քաղպաս . և տղոց երեսը քննեց որ անտէ թէ
իր խնայեցուն չարասիրտ խնատը կը բռնեն թէ ոչ : Այս դարշելի ա-
րարածը ետոց ունայնասիրտ թիւնը կը դգուէր որ անոնց խղճի խայթի
քնորոնվին ջնջէ : — Արեփողին տղաքը — վրայ բերաւ նա — մութաց-
նորի պէս պիտի երևին ձեր քովը, նախանձէ պիտի ճաթին : Ինչու որ
չունք . . . ձեր մտնարսէ աղւոր թաշկինակով, փոքրիկ ոտանիկներու
կերպարանը պիտի առնուք :

— Այո, իրու է, — վրայ բերաւ Փրանսուա : ուրեմն ասելի ու-
խախնամով իմ աղւոր փոզրապին համար, քանի որ կրեփողին որդիներն
պիտի կատարին որ նանսը չունին . . . այնպէս չէ՞ Ամանախն :

— Ես, զո՛հ եմ իմ աղւոր դիմախոսք ունենարուս . . . այդչափ միայն
: : : :

— Եւ նանսը հանձնը գնու ալ թմայիկ արջիկ մը պիտի ըլլաս — ըսաւ

արհամարհանօք Քաղպաս . յետոյ սեղանին վրայէն հաց և կտոր մը
պանիր առնելով տղոց սուա և անոնց ըսաւ :

— Աեր ելէք պառկելու . . . : Մա ըսպտերն առէք, կրակ չձգէք և
քանապէն առաջ զայն մտրեցէք :

— Ինձ նայեցէք — յարեց Նիզօլա — Եթէ Մարմնադին նաոխր խենդ
ու խեղառ խօսիք անտուկին, քծուարներուն և լաթերուն վրայ, ձեր
քթէն բերնէն կրակ հանելու չափ ծեծ մը պիտի քաշեմ, և թաշկինակ-
ներն ալ պիտի առնում :

Տղոց երթալէն ետև՝ Նիզօլա և իր քոյրն երան լաթերը ; անտուկը և
քծուարները փոքրիկ նկղի մը խօրը պահեցին ; որ կրակարանէն քիչ մը
հեռու ; խոհանոցին մէջ քանի մ'աստիճանով վար կը բացուէր :

— Ինձ նայէ, մայր, ըմբիլիք կ'ուզեմ, և հին տեսակէն . . . — գո-
չեց ոճրադործը . — կնքուած օղիէն . . . : Օրս աղէկ անցուցի . . . :
Քաղպաս կերակուրը մեծարէ . թնղ Մարմնադ ոսկրները կրծէ, անոր

աւելի բան պէտք չէ . . . : Հիմակ ալ Պիլիի քարափին մարդուն վրայ
խօսակցեցէք, ինչու որ վաղը կամ միւս օր գործը պիտի եփի, Եթէ
խոտապած տակը զըզանել կ'ուզեմ . . . : Ահա բանը պիտի պատմեմ
քեզ, մայր . . . բայց յանկարծանկ . . . օղին ուր է . . . ես եմ մեծարողը :

Եւ Նիզօլա զըզանին հարիւր սուտոց ստակները զըզոց նորէն .
ասպա իր վրայի քօշի մտրեմը, սև բրդէ գլխարկը հեռուն նետելով սե-
ղան նստաւ ; որուն վրայ դրուած էին ահագին սնակի մը մէջ ոչխարի
խորտիկ, հորթի պաղ մեծ կտոր մը և աղյան : Երբ Քաղպաս գինին և
օղին բերաւ, որբեարին՝ որ միշտ անդրդուելի էր և արտում՝ սեղանին
մէկ կողմը նստաւ, աջ կողմն ունենալով Նիզօլան, և ձախ կողմը աղ-
ջիկը : անոր առջև կ'իյնային Մարմնադի և երկու տղոց պարագայ տեղե-
րը : Աճրադործը եղջիւրէ կոթով լայն ու երկար այրատուր դանակ մը
հանեց զըզանէն : Ապրապ զոհուանալով թեամբ մ'այս մահատու զէնքը
նկատելով որբեարիին ըսաւ :

— Համփութս լաւ կը կտրէ . . . հացն ինձ անցուր, մայր :

— Գանակիկ առ թիւ — ըսաւ Քաղպաս — աղէկ մտքս ընկաւ,
Փրանսուան այն բանը տեսեր է . . . փայտակալային մէջ :

— Ի՞նչ բան — ըսաւ Նիզօլա առանց հասկնալու :

— Ոտքին մէկն տեսեր է . . . :

— Մարդուն — գոչեց Նիզոլա :
 — Հաս — ըսաւ որբեարին՝ տղուն պնակին մէջ մին շերտ մը դնելով :
 — Չարմանայի՛ բան . . . թէեւ փոքր շատ խորունկ էր — ըսաւ աւաղակը . — բայց կ'երեւի թէ այն ժամանակէն վեր . . . հողն ուռեր է . . . :

— Պէտք է այս իրկուն ամէնն ալ դետը նետել — ըսաւ որբեարին :
 — Աւելի ապահով կ'ըլլանք — պատասխանեց Նիզոլա :
 — Նաւակի հին շղթայի կտորով քար մը կը կապես անոր — ըսաւ Բալպաս :

— Քեզնէ խելք չեմ սպասեր . . . — պատասխանեց Նիզոլա՝ բաժակը լեցնելով . ապա խօսքը որբեարիին ուղղելով յարեց՝ շիշը բարձր կեկ բռնած . — Օ՛ն, Քրէնկ ընենք, մայր իմ, դինին զուարթարար է : Որբեարին գլուխն օրորեց, բաժակն ետ ետ տարաւ . և իր որդւոյն ըսաւ :

— Հապա Պիլիի քարափին մարդն ո՞ր մնաց :
 — Բանն այս է . . . ըսաւ Նիզոլա, առանց կեր ու խումը դադրելու . . . — երբ նաւախորշը (gare) հասայ, նաւակս կապեցի և քարափն ելայ . Շայօն զինուորական հայարարանին ժամացոյցը եօթը կը դարնէր . չորս քայլ անդին աչք աչքի չէր տեսնուեր : Քատորդէ վեր պատուարին երկայնքը կը սրարտէի, երբ ոտքի ձայն մը լսեցի ետիս . աւելի ծանր քայլը կ'սկսիմ . վերարկուն տակ ծածկուած մարդ մ'ինձ կը մտնի հաղալով . կանկ կ'առնում, ան ալ կանկ կ'առնու . . . : Իր երեսն այնքան միայն տեսայ որ իր վերարկուն քիթը դոյրեր էր և փեղոյրն ալ աչեքը :

(Հարկ է յիշել ընթերցողին որ այս խորհրդաւոր անձը Թաք Ֆէրրան նոտարն էր, որ, Բիէօր-ար - Մարին կորնոյնը ուղելով, նոյն առտու իսկ ափին Սէրաֆէնը Մարտիալենց բնակարանը զրկեր էր, որպէս զի զանաք իր այս նոր ոճրին գործիներն ընէ :)

« Պրաստամանքի, ըսաւ ինձ ոտսանիկը — վրայ բերաւ Նիզոլա — այս էր պառուսին և իմ մէջ որոշուած անցախօսը, այն ստակախնին հետ ծանօթութիւն ընելու համար : — Ռաֆայէօր, պատասխանեցի ես ալ անոր, ինչպէս որ այսպէս խօսք ըլեր էինք :

« — Միթէ անունդ Մարտիալ է — ըսաւ նա ինձ :

« — Այո՛, ոտսանիկ :
 « — Այս առտու կին մը ձեր կողին եկաւ . ի՞նչ ըսաւ քեզ :
 « — Ըսաւ թէ Պ . Պրաստամանսիին կողմէն ինձ խօսելիք ունիս :
 « — Ստակ վաստակիլ կ'ուզես :
 « — Այո՛, ոտսանիկս . . . շատ :
 « — Նաւակ մ'ունիս :

« — Չորս հաս ունինք, ոտսանիկ, այս է մեր արհեստը . նաւարար և աւերիչ ենք յորդուոց որդի, հրամանիդ պատրաստ :

« — Ահա ինչ պէտք է ընել . . . եթէ անվախ ես . . . :
 « — Վա՞նք մի . . . ոտսանիկ, և ի՞նչ բանէ վախնամ :

« — Երբ մէկը տեսնու որ դէպքում իր կողմէն . . . մինակ հարկ է այս դիպուածը պատրաստել . . . կը հասկնաս միտքս :

« — Վայ, ոտսանիկ, ուրեմն կ'ուզես որ անձի մը՝ իբր դիպուածով . . . Սէն գետին ջրէն խմինել . . . այդ դործիս կ'այ . . . բայց որովհետեւ փափուկ պատու մ'է, զայն համեմելը աղի պիտի նստի քեզ . . . :

« — Ո՞րչափ . . . երկու հողի համար . . . :

« — Երկու հողի . . . ի՞նչ, երկու հողի ունիս դեպիս ջրով լուսլու :

« — Այո՛, երկու հողի . . . :

« — Մարդու զլուխ հինգ հարիւր Փրանք . . . ոտսանիկս . . . և այս ալ սուղ չէ, կարծեմ :

« — Լա՛ւ, հազար Փրանք տուի զնայ . . . :

« — Կանխիկ վճարելի, ոտսանիկ :

« — Երկու հարիւր կանխիկ, մնացածը վերջը . . . :

« — Վատահոթիւն չունիս վրաս, ոտսանիկ :

« — Ո՛չ . իմ երկու հարիւր Փրանքս զբաժանելէն ետե՛ կարելի է որ մեր գաշինքը չկատարես :

« — Իսկ դուն ալ, ոտսանիկ, դործն անգամ մը կատարելէս ետը՝ երբ ութ հարիւր Փրանքը սրահանջեմ, կարելի է ինձ ըսես : Մըսի գլխիդ, բան դործ չունիմ հետդ :

« — Այդ ալ բաղդ մ'է . այս կերպով բանիդ կ'այ, այ՞ կամ ո՛չ . երկու հարիւր կանխիկ, և միւս իրկուն ժամն եօթին այս անգ ռիթ հարիւր Փրանքն ալ կը վճարեմ քեզ :

« — Եւ ո՛վ պիտի ըսէ քեզ որ այն երկու հողիկն ջուր խնկուցի :
 « — Ես կ'իմանամ . . . այդ իմ դիմնալիք բանն է . . . : Ա՛նդուանին :
 « — Կ'ընդուանիմ , ոստանիկ :
 « — Ահա քեզ երկու հարիւր Փրանք . . . : Հիմակ միտ դիր ինձ :
 Անշուշտ այս առտու քեզ փնտուելու համար եկող կ'ինք կը ճանչես :
 « — Այո , ոստանիկ :
 « — Ապրը , կամ շատ շատ միւս օրն՝ երեկոցեան ժամը չորսին մի-
 ջոցները՝ պիտի տեսնես անոր զալը՝ ձեր կողմին դիմնոցի եզրը՝ խար-
 տեշ օրիորդի մը հետ , պատան իր թաշկինակը շարժելով քեզ նշան
 պիտի ընէ :
 « — Շատ աղէկ , ոստանիկ :
 « — Ո՛րչափ աստն պէտք է գետեզրէն կողմն համեւը համար :
 « — Շատ շատ բանն վայրկեան :
 « — Ձեր նաւակներուն յատակը տափակ է :
 « — Ձեռքիս պէս տափակ են , ոստանիկ :
 « — Այս նաւակներուն մէկուն յատակը վարպետութեամբ տեսակ
 մը լայն խուփ մը կը զինես , որպէս զի այն խուփը բանալով կարենաս
 ըստ հաճոյս անխթարթի մը մէջ զայն ընկղմել . . . : Միտքս ուր կը նա-
 յի , կը հասկնամ :
 « — Շատ աղէկ կը հասկնամ , ոստանիկ , ի՞նչ հնարազէտ ես : Ես
 տը փտուն հին նաւակ մ'ունիմ , զայն պիտի խորտակէի . . . այս վերջին
 ճամբորդութեան շատ յարմար կը գտնեմ զայն :
 « — Ուրեմն կողմէդ այն խոփուոր նաւակովդ կ'եղես . ուրիշ ըս-
 նաւակ մը ետեւէդ կզայ , զոր ընտանիքէդ մէկը կը վարէ : Գետեզրին
 կը մտիս , պտուտ կ'ինն ու նորասփ խարտեշ աղջիկը՝ ծակուած նա-
 ւակդ կ'աւնուս , և դէպ 'ի կողմդ կը դառնաս . բայց ակէն բտական
 հեռու որ հանիս , ծոելու պէս կ'ընես բան մը շտկելու համար , խու-
 փը կը բանաս և շուտ մը միւս նաւակը կը ցատկիս , մինչդեռ պտուտն
 ու խարտեշ աղջիկը . . .
 « — Նոյն թամէն ջուր կուլ կտան . . . այնպէս չէ . . . ոստանիկ :
 « — Բայց , սոցոյ ես որ խոչնդոտ մը չպիտի երէտ առջեդ . . . : Ե-
 թէ ձեր գիմետունը յաճախորդներ գտնուին . . . :
 « — Այդ կողմէն վախ չունիմ , ոստանիկ : Այն ժամուն՝ մանուսանդ

ձմեռն այն տեղ մարդ չգար . . . մեր անգործ եղանակն է հիմա , եթէ
 գնորդ ալ զայ արգելք մը չեն կրնար ըլլալ . . . ընդ հակառակն . . . ա-
 մէնքն ալ մեզի ծանօթ բարեկամներ են . . . :
 « — Շատ աղէկ : Իբրև է որ վտանգ ալ չկայքեղ համար , պիտի ը-
 ստի թէ նաւակը հին էր և գետին տակը մնաց , և նորասփ օրիորդին
 հետ եկող պատան ալ մէկտեղ անհետ պիտի ըլլայ : Ա երջասէս բոր-
 ըսվին ասպառով ըլլալու համար որ երկուքսին ալ պիտի խղղուին (միշտ
 դիպուածով) կրնաս , եթէ նորէն ջրին երեսն ելնես , կամ նաւակին
 պլլուին , այնպէս մը ձեւայնել թէ բոլոր ձիւղը կը թափես անոնց օդնե-
 լու և . . .
 « — Եւ ձեռնառ ըլլալու . . . որ նորէն գետին յատակը երթան :
 Լաւ , ոստանիկ :
 « — Պէտք է նաև արևը մատը մանեղէն ետև պտոյսն ընել , որպէս
 զի գիշերը մտթ ըլլայ երբ ջուրն ընկնին :
 « — Ոչ , ոստանիկ . վառն զի եթէ լոյս աչքով չդիտեմ , ի՞նչպէս
 պիտի հասկնամ որ այն երկու կ'իններն ցյաղ ջուր ընկեր են , կամ թէ
 ուրիշ ալ կ'ուզեն :
 « — Ճիշտ է . ուրեմն արևուն մատը մանեղէն աստջ պիտի սրտա-
 հի դիպուածը :
 « — Խօսքիս եկար , ոստանիկ . իսկ պտուտը ամենևին բան մը չպի-
 տի գիմնայ :
 « — Ոչ ինչ . . . : Այն տեղ գարուն , ականջիկ պիտի փոխայ : —
 Պէտք է փոքրիկ աղջիկը ջուրը խղղել . նաւան ընկղմելէն չէլ ճ'ասալ
 նշան ըբէ ինչ որ չէզի հետ պրծելու պարտապարտի՛մ : Գու ալ այնպէս մը
 կը պատասխանես պտուտին որ բնու կաւկած մը չունենար :
 « — Այնպէս որ պիտի կարծէ թէ խարտեշ օրիորդը ջուր խնկեւը
 կը տանի . . . :
 « — Եւ ինքն ալ խարտեշ օրիորդին հետ պիտի խմէ :
 « — Ծուղակը սքանչելասէս հիւսուած է , ոստանիկ :
 « — Մանուսանդ՝ պէտք չէ որ պտուտը կասկածի երթայ . . . :
 « — Հանդարտ եղիր , ոստանիկ , մեզիք պէս պիտի կլլէ այս բանս :
 « — Օ՛ն , բարի յաջողութիւն , սուքս : Եթէ գոհ ըլլամ , կարելի է
 նորէն գործածեմ քեզ :

« — Հրամանիդ պատրաստ եմ, ոտամնիկ :

« — Այս խօսակցութենէ ետքն՝ — ըսաւ առաջակն իր պատմութիւնն աւարտելով — վերաբերուով մարդը թողուցի, նաւակն հասայ, և մտկոյցին առջեւն անցնելու ատենս՝ քիչ մ'առաջ բերած կողքալուար յափշտակեցի :

Նիւօլաին պատմածէն կերևի որ նոտարը՝ կրկին ոճիր մը գործելով թէ Գլէօր-ալը-Մարիէն և թէ տիկին Սէրաֆէնէն ազատիլ կ'ուզէր, այս վերջինն ալ ձգելով այն որոգայթին մէջ զոր կարծէր թէ լա Աուալէօլին համար միայն լարուած է : Միթէ հնարք է կրկնել որ Թար Գէրրան՝ իրաւամբ վախնալով որ թերևս լա Շուէզ օրին մէկը Գլէօր-ալը-Մարիին կ'իմացնէ թէ տիկին Սէրաֆէնի ձեռքօք այն վիճակին մէջ ընկեր է, մեծ շահ մ'ունէր սոյն նորաստի օրիորդն անհետ ընել, որուն պահանջումները կրնային թէ իր համբաւին և թէ հարստութեան մահաբեր հարուած մը տալ : Իսկ տիկին Սէրաֆէնի գալով՝ նոտարը՝ զայն ևս զոհելու կը փափարէր՝ որպէս զի իր երկու գաւակիցներուն (միւսն էր Պրատամանտին) ձեռքէն ազատի, որոնք կրնային անոր կողուտը յարգարել, իրաւ է որ իրենցն ալ յարգարելով : Բայց Թար Գէրրան կը կարծէր թէ զերեզմանը՝ քան անձնական շահը՝ լա ևս կրնայ թաղուն պահել իր զաղանիքը :

Արբեւարին և Քալպաս ուշադիր մտիկ ըրեր էին Նիւօլաին՝ որ իր խօսքն կ'ընդմիջէր միայն ըմպելու համար : Հետևապէս զարմանալի եռանդով մը սկսեր էր խօսիլ :

« — Այս բաւական չէ — վրայ բերաւ նա . — ուրիշ գործի մը մէջ ալ մտտ դրի Գէվ փողոցին լա Շուէզին և Պարպիլյօնի հետ : Երեւելի և աղէկ եկամ չքձծն մ'է . և եթէ ձեռք ձգենք, պարծենալով կ'ըլտեմ որ մեր բաղդը պիտի շինենք : Կնդիրն է կողքալուար անդամանդի միջնորդուհի մը՝ որ երբեմն յիսուն հազար Փրանքի արժողութեամբ գոհարներ ունի իր զամբղին մէջ :

« — Յիսուն հազար Փրանք . — զոչեցին մայր ու աղջիկ, որոց աչերը զօշարաղութեամբ փայլեցան :

« — Այս . . . միմակ այնչափ . . . Պրատ-Ռուժ գործին մէջն է : Արդէն երէկ նամակով մը՝ զոր ևս Պարպիլյօնին հետ Սէն-Տրնի պովարը տարի, միջնորդուհին բունեց : Երեւելի մարդ մ'է Պրատ-Ռուժ : Արով

հետև ապրուստ ունի, ամէն մարդ անոր կը վստահի : Միջնորդուհին խոյճ մը տալու համար արդէն չորս հարիւր Փրանքնոց անդամանդ մը ծախեց անոր : Միջնորդուհին անահ պիտի ելնէ երթայ Ելիսեան դաշտին մօտ ունեցած դինետունը երեկոցեան դէմ : Մենք ալ այն տեղ դարանամուտ պիտի սպասենք : Քալպաս ալ պիտի գայ, և Սէն դեպի վրայ նաւակն պիտի պահպանէ : Եթէ միջնորդուհին մեռած կամ կենդանի ծրարելու հարկ ըլլայ, նաւակը հեշտ կառք մ'է որ հետք մը չձգեր : Ահա յատակագիծ մը . . . Հանած վարած Պրատ-Ռուժ, ինչ հանք ունի զլիկն մէջ :

« — Ես միշտ Պրատ-Ռուժին վրայ վստահութիւն չունիմ — ըսաւ որբեարին : — Մօմանդրի փողոցը պատահած գործէն ետքը՝ քու Ամպրուաղ եղբայրդ Թուլօն թխարան դնաց և Պրատ-Ռուժ ազատեցաւ :

« — Արովհետև անոր դէմ փաստ չկար . ինչ չարահայտ է . . . : Բայց ուրիշները մասնել . . . այս բան չունի :

Արբեւարին զըլուր տատանեց, իբր թէ Պրատ-Ռուժին ^{ուղղաճորտութեամբ} վրայ կիսովին համոզուած է :

« Բանի մը վայրկեան խորհելէն ետքն՝ ըսաւ .

« — Պիլիի քարափին գործն աւելի աղէկ ունիմ վաղը կամ միւս օր . . . երկու կիներուն խղճուիլը . . . : Բայց Մարտիալ արդեւք պիտի հանէ . . . ինչպէս միշտ . . . :

« — Արեմն զեհենին հուրը չպիտի ազատէ մեզ անոր ձեռքէն . . .

« — զոչեց Նիւօլա կէս մ'արբած՝ և երկայն դանակը կատաղօրէն տղանին մղելով :

« — Մօրս ըսի որ համը հոտը փախուց, և աւելի համբերելու ճար չկայ — վրայ բերաւ Քալպաս : Բանի որ այս տեղ մնայ, աղաքը չպիտի կարենանք բանի մը գործածել . . . :

« — Ես կ'ըլտեմ որ օրին մէկը մեզ պիտի մասնէ, այն առաջակն — ըսաւ Նիւօլա : — Ար նային հիմա, մայր . . . թէ որ խօսքիս մտիկ ընէիր . . . — յարեց նա վայրագ և նշանակելի երեսով մը՝ մօրը նայելով — ամէն բան ընկած էր . . . :

« — Արի՛՛՛ միջոցներ ալ կան :

« — Այս լաւաղոյնն է — ըսաւ առաջակը :

— Հիմա... աստեղը չէ — սրատափանեց որբևարին այնպիսի մեծաստաց ձայնով մ'որ Նիզոյա բեց մօրը ազդեցութենէ ընկճեալ, ոչ բուն իրեն չափ ոճրագործ և անպատճառ ըլլալը դիտէր իրա, բայց զխաբէր հաւ որ իրմէ աւելի հաստատամիտ էր:

Որբևարին յարեց:

— Այդն առտու կղզիէն ընդ միշտ պիտի հեռանայ:

— Ի՞նչպէս — ըսին միաբերան Բարդուս և Նիզոյա:

— Հիմա պիտի տան դասնայ... հետը կուտի բռնուէ... բայց համարձակ, դէմ առ դէմ, ինչպէս որ երբէք ընելու ժպրհամ չես...: Եթէ պէտք ըլլայ ծեծի ալ բռնուեցէք...: Ուժով է այն, բայց դուք երկու հողի էք, և ես ալ ձեզի կ'օգնեմ...: Բայց դանակ...: արիւն պէտք չէ...: Ծեծը սուր, բայց մի վիրաւորեր:

— Աերջն ի՞նչ պիտի ըլլայ, մայր — հարցուց Նիզոյա:

— Աերջը... խօսքի կը նստինք...: Արեւիք անոր որ վաղը կղզին ձգէ երթայ... թէ ոչ ամէն օր այս իրիկուան աւետարանը պիտի ստատահի...: Ար ձանչեմ՝ վերքը... այս անդուհասա կուխերէն պիտի զզուի: Մինչև այսօր զինքը հանդարտ թողուցինք...:

— Բայց շորիի պէս կամակոր է, կարելի է որ աղոց համար մնայ ինչ որ ալ ընենք... — ըսաւ Բարդուս:

— Աստարեալ միաբացի մ'է... բայց ծեծէ չվախնար... — ըսաւ Նիզոյա:

— Առջի անդամուն համար... ստոյգ է — ըսաւ որբևարին — բայց ամէն օր, ամէն օր... քաշուելու բան չէ, զժօրք է... և պիտի ձգէ երթայ...:

— Հապա թէ որ չերթայ:

— Այն առեւն աւելի ասպահով հնար մ'ունիմ՝ ստիպելու վերնն որ այս իրիկուն, կամ շատ շատ վաղն առտու մեկնի — վրայ բճրաւ որբևարին այլանդակ ժպիտով մը:

— Ստոյգ կ'ըսես, մայր:

— Այն, աւելի ազէկ ունիմ՝ ստիպն կուխներով ահարեկել վերքը, և եթէ չյաջողիմ, այն առեւն... միւս հնարը:

— Հապա թէ որ միւս հնարն ալ չյաջողի, մայր... — ըսաւ Նիզոյա...:

— Աերջին հնար մը կայ որ միշտ կը յաջողի — պատասխանեց որբևարին:

Յանկարծ դուռը բացուեցաւ... Մարտիալ ներս մտաւ:

Գուրն այնքան աստիկ էր հոն որ որբևարին անդրանիկ տղուն զարուսան աւետող շուներուն զողանջը ներսէն չէին լսած:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ

ՄԱՅՐ ՈՒ ՈՐԳԻ

Մարտիալ իր ընտանիքին չար խորհուրդներուն անտեղեակ մտաւ խոհանոցը ծանրաբայլ:

Գլէօր-տը-Մարտիին հետ ունեցած խօսակցութեան առեւն լաւովին քանի մը խօսքերն՝ այս մարդուն զարմանալի կիանքը ծանօթացուցին մեզ: Թէև Մարտիալ ՚ի բնէ բարի ընտղութիւններ ընէր, իրապէս ստորին կամ չար դործի մը հակամէտ էր, բայց զարձեայ անկանոն ընթացք մը կը վարէր: Գաղանուդոյի ձկնորսութիւն կ'ընէր, և իր ջոճը, իր յանդգնութիւնն այնչափ ահ կ'ազդէր ձկնապահակներուն որ անոր զեապին ապօրէն որսորդութեան վրայ ալ կը գոցէին:

Այս արդէն ապօրինաւոր ճարտարութեան հետ Մարտիալ ուրիշ աւելի անարժան արհեստ մը կը դարձէր: Իբր Կաթաբոնի ոչ այնքան արծաթասիրտ թեմէ որբնի ջաջարու թեմէ և մուսարթութեմէ յանձն կ'աւուար մտաղիւր այն ստիպելուն զրեճը բռնել որ ընտանարի կամ բրանտի մէջ զօրաւորացին հակառակորդներու դոճ բնկած են. պէտք է ըսել սակայն որ Մարտիալ բուսկան շարժանութեամբ այնպիսի դատել կ'ընար որ զոր բնիցի կը յաշարանէր. ընդհանրապէս ակարին կողմը կը բռնէր զօրաւորին դէմ:

Լաւուլին սիրահարը Գրանտաւին և Ամանտինին շատ կը նմանէր. միջակ էր հասակը, այլ կտրովի ու թիկնու. իր շիկազոյն մաղերը վրձինի պէս կտրուած լիովին բաց ձակտին վրայ հինգ հատ ծայր կը յօրինէին. իր թմանք խիտ, կարճ մօրուսը՝ իր բայն այտերը, իր քառաձեկ ցից զիճը, իր կապոյտ և ծախրճ աչերը անվահեր երեւոյթ մը կտային սոյն առնի կերպարանին: Մոռած հին զլլաարի մը դրեր էր, ցրտին չնայելով իր բոլորովին մաշած հաստ թաւէ տարաւին և

բաձկնակին վրայէն կապոյտ բաղէն մը հաղեր էր։ Չեղբը վարակոտ ահագին վիրդ մը բռներ էր, զոր իրեն մօտ դարանին վրայ գրաւ։ Աարձառն, որորարուն (à jambe tors) խոշոր շուն մը՝ սև փափլուն մաղեքով, Վարսիալի հետ ներս մտեր էր։ Բայց դրան մօտ կը կենար, և չէր իշխեր ոչ կրակին և ոչ արդէն սեղանը նստող հլուրերուն մօտենալ, փորձառութեամբ յայտնի ըլլալով ձերուկ Միրօնին (այս էր կարճոտն բարակին անունը, Վարսիալի որսորդութեան վաղեմի ընկերը) որ իր սիրովը պէս՝ ընտանիքին հակակիր էր։

— Բայց ո՞ր են սղաք։

Ասոնք եղան Վարսիալի առաջին խօսքերն երբ սեղան նստաւ։

— Ո՛ւր որ են հոն են — պատասխանեց Քալպաս կծու կերպով մը։

— Ո՛ւր են սղաք, մայր իմ — վրայ բերաւ Վարսիալ առանց քրոջը պատասխանին միտ դնելու։

— Պառկեր են — յարեց որբևարին չոր ու յամակ կերպով մը։

— Միթէ ընթրիք չըրին, մայր իմ։

— Քեզի, քեզի ինչ — գոչեց Նիգօլա կոշտարար, իր յանդգնութիւնն աւելցնելու համար մեծ դաւաթ դինի մ'ընկելով, վառն դի իր եղբօրը բնաորութենէն և ուժէն սաստիկ կը սլաակաւէր։

Վարսիալ ինչպէս Քալպասին նոյնպէս Նիգօլային յարձակումներուն անտարբեր մնալով՝ ըսաւ նորէն իր մօրը։

— Ար ցաւ իմ որ սղաք արդէն պառկած ըլլան։

— Մեղք եղաւ... — պատասխանեց որբևարին։

— Հա՛, մեղք եղաւ... վառն դի երբ ճաշեմ զանոնք իւրովս տեսնենելու կ'սխորթիմ։

— Իսկ մեզի համար, քանի որ ղլխայաւ են, զանոնք ճամբեցինք — գոչեց Նիգօլա։ — Եթէ ծանր կղայքեղ այս բանս, գնա՛ զանոնք զանեւլու։

Վարսիալ զարմանալով իր եղբօրը նայեցաւ ակնասիշ։

Ապա՛ իբր թէ կռիւ մը հանելն անօգուտ սեպելով՝ ուսելը բարձրացուց, պատառ մը հայ կտրեց և մնի շերտ մ'առաւ։

Կարճոտն շունը Նիգօլային մօտ եկեր էր, թէև իրար անոնք չէին հեռաորութիւն մը պահելով, ոճրագործը՝ իր եղբօրը քամահելի անհոգութենէ սրտմտած՝ շունին զարնելով անոր համբերութիւնը հառցու-

նելու յուսով՝ Միրօն կատաղի կից մը տուաւ, և շունը ողբագին աղաղակներ արձակեց... Վարսիալ կրակ կտրեցաւ, պրկուն ձեռքին մեջ բռնած դանակը սեղմեց, և կոթովը սեղանին զարկաւ բռնապէս։ Բայց, նորէն ինքզինքը զսպելով իր շունը կոչեց և անոր մեղմիկ ըսաւ։

— Արի, Միրօ։

Շունն եկաւ սիրովն ոտներուն մօտ նստաւ։

Այս չափաւորութիւնը Նիգօլային խորհուրդներն 'ի դերև կը հանէր, իր եղբայրը զրգոնել կ'ուզէր որ կռուի բռնուի։

Ուստի յարեց։

— Ես, շուները չեմ սիրեր... ես... չեմ ուզեր որ շունդ այս սեղմնաց...։

Պատասխանի տեղ՝ Վարսիալ բաժակը գինի լցուց, և ծանրօրէն խմեց։

Որբևարին Նիգօլային արագօրէն աչք մ'ընկելով՝ նշանայի քաջակերեց գինը Վարսիալի դէմ՝ հակառակելու, յուսալով որ, ինչպէս ըսինք, բռնուն վէճ մը կը ծագի և ասով բողբոլովին կ'աւրուին ու կը զատուին։

Նիգօլա ելաւ առաւ ուռնիի բիրն որով որբևարին Քրանսուան ձեծեր էր, և, շունին գիմելով՝ անոր սաստիկ զարկաւ ըսելով։

— Գուրս ելիւր, հէ, Միրօ։

Մինչև այն օրը թէև Նիգօլա ստէպ նենդամօրէն յարձակումներ կ'ընէր Վարսիալին դէմ, բայց երբէք այսչափ յանդգնութեամբ և յամառութեամբ զանի գրգռած չէր։

Լա Լուվին սիրողը մտածելով որ զազանի նարատակաւ մ'իր համբերութիւնը հառցնել կ'ուզեն, աւելի ևս չափաւորութեամբ վարուեցաւ։

Նիգօլային զարկէն շունը սրտապուն՝ Վարսիալ օտք ելաւ, խահանջին դուռը բացաւ, շունը գուրս հանեց և գարձաւ իր ընթրիքը շարունակելու։

Այս անհաւատալի համբերութիւնն՝ որ առ հասարակ Վարսիալի ցասկոտ բնաորութեան հետ չէր յարմարեր, իր հարստահարիչները շփոթեց... Իբրբու երես նայեցան յետին ծայր զարմանալով։

Վարսիալ անցած գարձածին անտարբեր երևելով լիովին, փառաօրայէս իր կերակուրը կ'ուտէր և խորին լուրթիւն մը կը պահէր։

— Գարսալ, գինին վերցուր — ըստ որբեարին իր աղջկան :
 Իսկ սա մօրը հրամանը կատարելու կը փութար, երբ Մարտիալ ըստաւ :
 — Քիչ մը սպասէ . . . դեռ ընթրիքս չլմացուցի :
 — Ի՞նչ փոյժս — ըստ որբեարին նոյն խնրը վերցնելով շերք :
 — Ա՛հ, այդ ուրիշ խնդիր է . . . — վրայ բերաւ լա Ղուվին սիրուը :
 Եւ մեծ բաժակ մը ջուր լեցնելով՝ դայն խնց, լեղուն բերնին մէջ շաչեց և ըստ :
 — Ի՞նչ ընտիր ջուր :
 Այս անասանելի պաղարիւնութիւնը Նիդօլային քինասէր բարկութիւնը կը գրդուէր որ արդէն բազմահեղ ըմպելիքով բորբօքեր էր . սակայն դեռ ևս ուղղակի յարձակում մ'ընելու կը կասէր, քաջ գինասլով եղբօրն անսովոր սլոք : Յանկարծ դոչեց նա՛ նոր ներշնչութենէ մը զմայլելով :
 — Մարտիալ, շունիդ համար աղէկ ըրիր մեզ հնազանդելու . այդ սովորութեան վարժելու պէտք ունիս . վասն զի, ինչպէս որ շունդ փնտեցիք, անանկ ալ պէտք է յուսաս որ օր մ'ալ արքայի տալով սիրուհիդ պիտի վճատենք :
 — Ա՛հ, այս . . . վասն զի, եթէ բանտէն ելնելով իր Ղուվը կրդիս դալու դժբաղդութիւնն ունենայ — ըստ Քալպաս որ Նիդօլային միտքը հասկցաւ — ես առաջ աղոթք մը պիտի սպասակեմ զինքը :
 — Ես ալ անոր լոյղ մը պիտի տամ՝ մօրին մէջ՝ որ կրդիին ծայրը խրճիթին մօտ կը դանուի — յարեց Նիդօլա : — Եւ թէ որ դուրս ելնէ, նորէն մէջը պիտի մղեմ՝ հողաթափի հարուածով . . . այն լեպեշտին . . . :
 Երբ Մարտիալ՝ վայրենի խանդով սիրած լա Ղուվին ուղղուած այս նախատրոնքը լեցի իր հաշտարար խորհուրդները սրտեց, ունքերը պրստեց, արիւնն երեօին զարկաւ, ճակտին երակներն ուսան և պարանոնելու պէս ձգտեցան, սակայն դարձեալ ինքզինքը բուսական զգպելու կարող ըլլալով՝ Նիդօլային ըստ բռնաղբօսիկ բարկութենէ դոյրն ինչ այբայրուն ձայնով մը :
 — Աչքդ բաց . . . կուի կը փնտուես և չփնտուած տոփանդ (tournée) պիտի գտնես :

— Տոփան մը . . . ինձի :
 — Հն . . . վերջինէն լաւագոյնը :
 — Ի՞նչպէս, Նիդօլա — ըստ Քալպաս հեղինակի զարմանքով մը — միթէ Մարտիալ քեզ տոփեց . . . ինչ կ'ըսես, մայր իմ, լեցիք . . . : Ձեմ՝ զարմանար ալ որ Նիդօլա անորմէ շունի պէս կը վախնայ :
 — Ձիս տոփեց . . . վասն զի գաւառանի պէս բռնեց զիս — դոչեց Նիդօլա կատարութենէ մտխիր դարձած :
 — Սուտ կ'ըսես . ծածուկ յարձակեցար վրաս, թոպեցիքեղ և վրադ ալ զլծացի . բայց թէ որ նորէն սիրուհիս խօսք մը նետելու յանդրնիս . . . լաւ կը լսես . . . սիրուհիս . . . այս անգամ անգու թ պիտի ըլլամ . . . և մարմնիդ տալիք նշաններս պիտի կրես :
 — Եւ եթէ ես խօսիմ, ես, լա Ղուվին վրայ, ինչ պիտի ընես — ըստ Քալպաս . . . :
 — Քանի մը կոփոց սիտի տամքեղ խելքդ գլուխդ բերելու համար, և եթէ նորէն սկսիս, ես ալ պիտի սկսիմ մինչև որ զգաւասանաս :
 — Հապա թէ որ ես խօսիմ . — ըստ որբեարին կամացուկ մը :
 — Դն :
 — Այո . . . ես :
 — Դն — ըստ Մարտիալ ինքն իր վրայ բուռն ճիգ մ'ընելով — զն :
 — Ձիս ալ պիտի ծեծես, այնպէս չէ :
 — Ձէ, բայց թէ որ լա Ղուվին վրայ խօսիս, Նիդօլան պիտի կոփեմ . հիմակ ալ, եթէ կուզես խօսէ . . . քու դիտնալիք բանն է . . . նոյնպէս անոր . . . :
 — Դն — դոչեց ոճբագօրծը մոլեղին՝ իր վտանգաւոր ահագին գանակը վերցնելով — դն պիտի կոփես զիս :
 — Նիդօլա . . . գանակը վնդ դիր — դոչեց որբեարին շտապաւ ոտք ելնելով տղուն թեւը բռնելու համար . բայց սա զինիէն և բարկութենէն արբշն՝ ելաւ մայրն անդին հրեց ուժգին և եղբօրը վրայ վառեց :
 Մարտիալ ըմբիկեց աշխուժիւ, ներս մտնելու ատեն դարանին վրայ դրած վարակատ խոշոր վիբոյն առաւ և սկսաւ ինքզինքը պաշտպանել :
 — Նիդօլա, մի՛ գանակով — կրկնեց որբեարին :
 — Բճիզ որ դիտցածն ընէ . — դոչեց Քալպաս ինքն ալ աւերելի տապարն իբր զէնք առնելով :

Նիզօրա՝ իր ահարկու դանակն անդադար կը ճօճէր և եղբօրը վրայ յարձակելու յարմար միջոց մը կը փնտռէր :

— Ահա ես քեզի կ'ըսեմ — գոչեց նա — որ քեզ և քու սինդրոնը Նուվի պիտի ստատակեմ, և ահա կ'սկսեմ . . . : Ինձ հասիք , մայր . . . հասիք , Բալպաս . . . սա անպատկան արիւնը խմեմք , շատ եղաւ ապրիլը :

Եւ կարծելով թէ յարձակումի պատեհ վայրիեան մ'է , աւազակն իր եղբօրը վրայ սրացաւ . դանակը վերուցած :

Մարսիալ՝ իբր հմուտ քրօնաբան (bâtonniste) բոլոր մարմնով ետ քաշուեցաւ . յանկարծուս , իր բիբը վերուց՝ որ կայծակի պէս շոյա՛ ու թաձե շարժում մը դժագրից սուրելով և Նիզօրայն աջ բաղկին վրայ այնպէս ամրապէս իջաւ , որ սա՛ յանկարծական , վշտալի թմբիբ մը զգալով դանակը ձեռքէն ձգեց ակամայ :

— Ապիրասա . . . թէս կոտորեցիր . — գոչեց նա ձախ ձեռքով աջ թևը բռնելով որ անշարժ կախուեր էր կողմնակի :

— Ա՛յ , վիրդս ոտուով մ'ըրաւ . . . — պատասխանեց Մարսիալ ոտքի հարուածով մը դանակը դարձնելն տակ քշելով :

Յետոյ՝ Նիզօրայն կրած ցաւէն օգուտ քաղելով օձիքէն բռնեց՝ մինչև մեր արդէն խօսած նկղին պզտիկ դուռը զանի ուժովն հրեց , մէկ ձեռնովը բացաւ , միւսովն անոր մէջ նետելով իր եղբայրը փակեց , որ գետ ևս չուշաբրեր էր այս յանկարծական յարձակումէն :

Ապա երկու կիներուն դառնալով Բալպասն ուտեղէն բռնեց և , անոր զիմադրութեան , վայնասունին հնայելով՝ նոյնպէս տասպարի մէկ հարուածին՝ որով ձեռքը թեթև մը վիրաւորեցաւ , խոհանոցին միացող դիմետան ստորին սրահին մէջ զանի բանտարկեց :

Այնուհետև՝ Մարսիալ սրբեարիին դառնալով՝ որ տակաւին շուտորբեր մնայեր էր այս հնարադէս և անակնկալ կռուէն , ըսաւ անոր պաղ կերպով մը :

— Հիմակ , մայր իմ . . . կարող մեզի եկաւ . . . :

— Շատ աղէկ , հա՛ . . . կարող մերն է . . . — գոչեց սրբեարին և իր անպարտելի կերպարանը վառեցաւ , զեղնած երեսը գոյն առաւ , մթին կրակ մը մինչ յայն կէտ մարած բիբը լուսաւորեց . բարկութիւնն , աստելութիւնն ահարկու երեւոյթ մը ստովն գէմբին . — հա՛ . . . կարող մերն է . . . — վրայ բերաւ նասպառնայի ձայնով մը , այս

ժամուս կ'սպասէի , վերջապէս պիտի իմանաս թէ սրտիս վրայ ինչ բեռ ունիմ :

— Ես ալ պիտի յայտնեմ քեզ թէ սրտիս վրայ ինչ բեռ ունիմ :

— Հարիւր տարի ալ ապրիս , քաջ գիտցիր , որ այս գիշերը պիտի յիշես :

— Պիտի յիշեմ . . . : Եղբայրս և քոյրս զիս սպաննել ուզեցին . դու զանոնք արգիլելու համար բան մը չըրիր : Բայց խօսիր . . . նայիմ . . . ինչ ունիս ինձի գէմ :

— Ի՛նչ ունիմ :

— Այո՛ . . .

— Հօրդ մահէն վեր . . . լուկ վատութիւններ ըրիր :

— Ե՛ս :

— Այո՛ , վատ . . . : Մեզ օգնելու համար այս տեղ մնալու տեղ , Ռամնույէ փախար , որպէս զի որսորդութիւն ընես անասունները Պէրսի ծանօթ թափառող երէվաճառին հետ :

— Եթէ այս տեղ մնայի , հիմակ Անպուրապին պէս թիարան պիտի ըլլայի , կամ Նիզօրայն պէս այն տեղ երթալու մօտ . գող չուզեցի ըլլալ ձեզի պէս . . . ասկից է ձեր ատելութիւնը :

— Եւ ինչ գործ կը բանիս : Երէ կը գողնայիր , ձուկ կը գողնաս . անվտանգ գողութիւն , վատի գողութիւն . . . :

— Չուկն երէին պէս և ոչ մէկուն է . այսօր մէկին , վաղը ուրիշին ձեռքն է . զայն որսալ զիսցողինն է . . . : Չեմ գողնար . . . : Իսկ վատութիւնս ո՛ր . . . :

— Գու ստրկի համար քեզնէ տկար մարդիկ կը ծեծես :

— Որովհետև իրենցմէ աւելի տկարները ծեծեր էին :

— Վասի արհեստ . . . վատի արհեստ . . . :

— Աւելի պարկեշտ արհեստներ կան , իբր . . . բայց քեզի չկնար այս բանն ինձ ըսելու :

— Ինչո՞ համար այն պարկեշտ արհեստներուն չհետեցար դու այն ատենը , փոխանակ պարսպ նստելու և իմ կրնակէս ապրելու :

— Քեզ կտամ բռնած ձուկս և ունեցած ստակս . . . այս շատ չէ , այլ բաւական է . . . ես քեզի սղի չեմ նստիր բնաւ . . . : Չանայի դարբին ըլլալ աւելի վատիկելու համար . . . բայց քանի որ տղայութեանէս

վեր գեւին վրայ և անտաներու մէջ թափառելու վարժեցայ, ուրիշ բանի մը չկրցայ կատարել. ալ լննցաւ... սարուստս քիչ շատ կը ճարեմ... Ասկից զատ... — յարեց Վարսիալ մթին կերպարանքով մը — միշտ լաւագոյն սեսպած եմ ջրի վրայ կամ անտառն ապրիլ... այն տեղ ոչ որ հարց ու փորձ կ'ընէ զիս, մինչդեռ այլուր երբ հօքս վրայ խօսին... պէտք է ըսել թէ... զխատուած է, եղբօքս վրայ... թէ թխաւորտ է, քրոջս վրայ... թէ գողուհի է:

— Եւ մօրդ համար ինչ կ'ըսես:

— Ա՛րքեմ թէ...:

— Ի՞նչ:

— Ա՛րքեմ թէ մեռած է...:

— Եւ շատ աղէկ կ'ընես, ինչպէս որ ես ալ... քեզ կ'ուրանամ, վնաս դու: Եղբայրդ թխարանն է, հաւզ և հայրդ արիարար զխատութեան բեմը ելան քահանան և դահիճը ծաղրելով: Անոնց վրէժը լուծելու տեղ, կը գողնաս...:

— Ա՛րքե՛ժ լուծել...:

— Լն, ճշմարիտ Վարսիալ մ'երեւիլ, Շարօխն դանակին և կարմիր մտաւակին վրայ թքնել, և կեանքդ կնքել հօրդ և մօրդ, եղբօրդ ու քրոջդ պէս...:

Վարսիալ որչափ որ վարժ էր իր մօրը վայրագ բոբբոբումին՝ դարձեալ չկրցաւ իր սարսուռը զսպել:

Գլխատեալին որբեւարիին դէմքն ահռելի էր այս վերջին բառերն արտասանելու ատեն:

Իր մտքեղուծիւնը հետզհետէ աստիկանալով շարունակեց:

— Ո՛հ, վատ, այլ ուեղի ապիրատս քան վատ: Գու պարկեշտ մարդ կ'ուզես ըլլալ...: Պարկեշտ. միթէ գո՛ւ միշտ չպիտի սնդոնիս, նախատուիս, իրը մարդասպանի որդի, իբր թխարարտի եղբայր: Բայց դու, փոխանակ վրէժ և կատաղութիւն սրտիդ մէջ պահելու, դու երկիրդ կը պահես, փոխանակ խածնելու, դու կը փութիս. երբ կառապիմարը հօրդ գլուխն առաւ... դու մեզ թողալիք գացիր... վատ. և զիտէիր որ առնեն երթարու համար երբ կողիէն կ'եխէինք՝ ամէնքը մեր ետեւէն կ'ոտային և իբր կատաղի շուներ սեպելով՝ մեզ կը քարկոծէին...: Ո՛հ, ստոյգ եղիր, փոխարէնը պիտի վճարեն, հա՛, պիտի վճարեն...:

— Մարդէ մը, տաս մարդէ չեմ վախնար. բայց երբ իբր դատապարաններու որդի ու եղբայր՝ զիս խողք ու խայտառակ ըրին... Է՛հ, այն ատեն չկրցայ համբերել... աւելի աղէկ սեպեցի անտառները քաշուիլ և Բիէրին՝ երէվաճառին հետ որս ընել:

— Աւրեմն պէտք էր... անտառները մնալ:

— Գարձայ եկայ՝ որովհետեւ պահակի մը հետ դորձ ունէի, մանաւանդ տղոց համար... քանի որ ուրիշին օրինակովը դէ՛շ ճամբու մէջ մանկելու տարիքն ունէին:

— Ի՛նչ վնաս ունի քեզ այդ բանը:

— Սա վնասն ունի... որ չեմ ուզեր Անպրուաղին, Կիւզալին, Քալպալին պէս անպիտան դառնան...:

— Անկարելի բան:

— Եւ եթէ միմտակ ձեր ձեռքը մնային անշուշտ ըստծա կ'ըլլային: Արհեստի մը վախայ որ սարուստ մը շահիմ և զանոնք... այս տղաքը քովս առնում, և կողիէն հնուանամ... բայց Քարիդ ամէն բան կ'իմանցուի, միշտ զխատեալի որդի... եղևնապորձի եղբայր պիտի սեպուէի... ամէն օր կազ ու կոխ ունէի... և վերջապէս տաղտկացայ...:

— Եւ միթէ պարկեշտ ըլլալէն չտաղտկացար... Ընչ շահ կը բերէր քեզ այն... ինչո՞ւ արիւթիւն չունենաս մեզի միանալու, մեզի պէս ընելու... ինչպէս որ տղաք ալ պիտի ընեն... կամբիդ հակառակ... աշոյն քեզ հակառակ...: Գու կարծես թէ ձուկերովը զանոնք կը շահիս... բայց մենք այս տեղն ենք...: Արդէն Ֆրանսուսն մեզի հետ է... կամ ասոր մօտ բան մը... եթէ առիթ մը պատահէ, մեր խմբէն պիտի ըլլայ...:

— Ես կ'ըսեմ թէ ոչ...:

— Պիտի տեսնես թէ այն... իմ սպրանքս կը ճանչեմ...: Անոր ներքը Բուրձիւն կայ, բայց դու զանի կը նեղես...: Իսկ Ամանախինն գարով սնդամ՝ որ տասն հինգ տարին կոխէ, ինքն իր գլխին ճարը պիտի նայի...: Ո՛հ, մեր ետեւէն քարեր նետեցին. ա՛հ, մեզ կատաղի շուներու պէս հարածեցին... պիտի տեսնեն թէ ինչ է մեր ընտանիքը... բայց ի՛նչ քեզնէ... վատ դու... վասն զի միմտակ դու մեզ նախատիք կը բերես:

- Ինչ ցաւայի բան . . .
- Եւ որովհետեւ դու մեզնով կրնաս խանդարիլ . . . վաղն ասկից կերթաս և ուրիշ անդամ այս տեղ ոտք չես կոխեր . . .
- Մարտիալ վարմանօք նայեցաւ իր մօրը . պահ մը լուռ կենալէն ետև՝ անոր բառ .
- Ընթրիքի ատեն կուի հանեցիք որ խօսքը հոս բերես :
- Այո՛ , քեզ ցոյց տալու համար թէ ինչ փորձանքի պիտի հանդիպիս , եթէ մեր կամքին հակառակ այս տեղ մնալ ուզես . դժոխք մը . . կը լսես . . . դժոխք մը . . . ամէն օր կուի , ծեծ , կազ , և այս իրիկուան պէս մինակ չպիտի ըլլանք , մեզ օգնող բարեկամներ ալ պիտի ունենանք . . . և շաբաթ մ'անդամ չպիտի կարենաս համբերել . . . :
- Կարծես թէ դիս կրնամ վախոյնել :
- Ես ըլլալիքը կ'ըսեմ քեզ . . .
- Փոյթս չէ . . . պիտի մնամ . . .
- Այս տեղ պիտի մնաս :
- Այո՛ :
- Մեր կամքին հակառակ :
- Բու , Գալպասին , Նիկօլան , և բոլոր ձեզի պէս չքոտիներուն կամքին հակառակ :
- Վահ . . . ծիծաղս կը շարժես :
- Այս գուժադէմ և վայրազ կնկան բերնին մէջտոյն խօսքերը ստակալի էին :
- Ես քեզ կ'ըսեմ թէ այս տեղ պիտի մնամ մինչև որ տղոց հետ պահէն ճարելու հնարը գտնեմ այլուր . եթէ մինակ ըլլալի , փոյթս չէր , անտառները կը դառնայի , բայց՝ անոնց պատճառաւ , ժամանակի կարօտ եմ . . . փնտռածս գտնելու համար . . . : Աւտի մինչև այն ատեն , պիտի մնամ :
- Ա՛հ , պիտի մնաս . . . մինչև այն ատեն որ տղաքը հետդ տանելու կարողանաս :
- Ըսածիդ պէս :
- Տղանքը պիտի տանիս :
- Երբ անոնց , Եկէք , ըսեմ , պիտի գան . . . և վազելով պիտի գան , ստոյգ եզիր :

- Որքեարին ուսերը բարձրացուց ու վրայ բերաւ .
- Մտիկ ըրէ . քեզ մ'առաջ քեզ ըսի որ՝ եթէ հարիւր տարի ալ ապրիս այս գիշերը չպիտի մոռնաս . հիմակ ասոր պատճառը պիտի բացատրեմ քեզ , բայց նախ ըսէ ինձ թէ ասկից չերթալու իրօք որոշերես :
- Այո՛ , այո՛ , հազար անգամ , այո՛ :
- Քիչ մը ետքը պիտի ըսես ո՛չ , հազար անգամ , ո՛չ : Աղէկ միտ դիր . . . : Արդօք դիտես թէ եղբայրդ ինչ արհեստ կը բանի :
- Կասկած մ'ո՞ւնիմ , բայց գիտնալ չեմ ուզեր . . .
- Պէտք է գիտնաս . . . գողութիւն կ'ընէ . . .
- Վայն իր գլխին .
- Եւ քու ալ :
- Ի՛մ ալ .
- Գիշերանց բռնապէս կը գողնայ , և այս ալ թխարան տանող յանցանք մ'է . իր գողնը կը պահենք . եթէ երևան հանին , իբր գողակից անոր կրէիք պատժին պիտի դատաստարտուինք , և գու՛ ալ . ընտանիքը կ'առնուն կը տանին , և տղաք փողոցը կը մնան , մըր քու պապիդ և հօրդ արհեստն ուզեն չուզեն պիտի սորվին , ինչպէս այս տեղ :
- Ե՛ս , իբր գողակից , իբր ձեր գաւակիցը ձերբախտ ըլլամ . և ինչ իրաւամբ :
- Ինչպէս ասրիւր մարդ չգիտէ . դետին վրայ կը շրջիս , դէ՛ռ մարդու մը համբան ունիս , քանի որ մեզի հետ կը բնակիս . որո՞ւ պիտի կարենաս հաւատայնել թէ կ'անդիտես մեր գող ու գողակից ըլլալը :
- Պիտի հաստատեմ թէ չգիտեմ :
- Քեզ պիտի ամբաստանենք իբր մեր արհեստակիցը :
- Պիտի ամբաստանէք զիս . ինչո՞ւ համար :
- Քեզ վարձատրելու համար որ մեր կամքին հակառակ այս տեղ մնայիր :
- Քիչ մ'առաջ զիս վախոյնելու համար կերպ մը գործածեցիր , հիմակ ալ ուրիշ կերպ մը կը գործածես . ես չպիտի բռնուիմ . պիտի հաստատեմ թէ երբէք գողութիւն չեմ ըրած . . . : Աւտի կը մնամ :
- Ա՛հ , դու կը մնաս : Աւրեմ նորէն մտիկ ըրէ , արդեօք կը յիշես թէ՛ անցեալ տարի . . . Կաղանդին գիշերն այս տեղ անցած դարձածը :

— Կաղանդին զիշերն — ըստ Մարտիակ իր յիշատակները ժողովելու շանարով :

— Փնտուէ . . . ըստ փնտուէ . . . :

— Չեմ յիշեր . . . :

— Չես յիշեր որ Պրա-Ռուժ իրիոճը վայելուչ հաղուած մարդ մը բերաւ հոս , որ սահուելու պէտք ունէր . . . :

— Այո , հիմակ կը յիշեմ , վեր ելայ սրտակելու և այն մարդը ձեզի հետ ընթրելու թողուցի . . . : Կիշերն այս տեղ անցուց , և արևը չեւած՝ Նիզօրա՝ Սէնդ-Ռէն տարաւ զանի :

— Սոցոյդ ես որ Նիզօրա Սէնդ-Ռէն տարաւ զանի :

— Այդպէս բարե ինձ միւս առտու :

— Աւրեմն կաղանդին զիշերը՝ դու այս տեղն էիր :

— Այո . . . ի՛նչ կայ :

— Այն զիշերը . . . այն մարդը , որ իր վրայ շատ ստակ ունէր . . . այս տան մէջ սպանուեցաւ :

— Այն . . . այն տեղ . . .

— Եւ կողպարուեցաւ . . . և փոքր փայտարանը թաղուեցաւ :

— Այդ իրաւ չէ — գոչեց Մարտիակ և սարսափէն գոյնը նետելով՝ չուղեց իրեննեբուն այս նոր ոճրագործութեան հատարու : — Դու վախցնել կ'ուզես զիս . . . : Կորէն կ'ըսեմ՝ որ ըսածդ ճշմարիտ չէ :

— Աւրեմն քու սիրած Ֆրանսուսիկ հարցուր թէ այս առտու փայտարանն ինչ տեսաւ :

— Ֆրանսուան . . . ի՛նչ տեսաւ :

— Մարդուն ոտներէն մէկն որ հողէն դուրս ելեր էր . . . առ ըսող տերը , զնա և աչքովդ ստուգէ :

— Ա՛չ — ըստ Մարտիակ իր ձախտի պաղ քերտը սրբելով — ո՛չ , ըսածիդ չեմ հաստոր . . . : Այդ կ'ըսես որպէս զի . . . :

— Արդէս զի փորձով համոզեմքեզ որ եթէ մեր չուղերովն այս տեղ բնակիս , ամէն վայրկեան իբր գողի և մարդասպանի դաւակից ձերբաւ կող բլլալու վտանգին մէջ կը գտնուիս . . . դու այս տեղն էիր Կաղանդին զիշերը , պիտի ըսենք որ մեզի աջակից գտնուեցար այն եղևուսագործութիւնը կատարելու : Ի՛նչպէս պիտի կարենաս առոր հակառակը հաստատան :

— Աստուած իմ , Աստուած իմ — ըստ Մարտիակ իր դէմքը ձեռքին մէջ պահելով :

— Հիմակ ալ պիտի ձդես երթմա . . . — ըստ որբեւորին սնուցէլի ժպիտով մը :

Մարտիակ գեանէ գեախն անցեր էր . . . դժբաղդօրէն տարակոյս մը չունէր ալ մօրն ըսածին վրայ . . . իր վարած թափառիկ կեանքն՝ այսպիսի եղևուսագործ ընտանիքի հետ բնակչութիւնը՝ արդարեւ իր վրայ ստակալի կասկածներ պիտի դրուէր , և այս կասկածները գատաւստանի ժամանակ կրնային ստուգութեան դառնալ , եթէ իր մայրն , եղբայրն ու քոյրն կըր իրենց դաւակիցն ամբաստանէին զինոր :

Որբեւորին իր որդիին տաղնասպին վրայ կը հլճուէր :

— Այդ սրտամաշութէն ազատելու միջոյ մ'ունիս . . . մատնէ մեզ :

— Հարկ էր մասնել ձեզ . . . : Բայց չպիտի ընեմ այդ բանը . . . շատ քաջ զիտէք :

— Այս պատճառաւ ամէն բան յայտնեցիքեղ . . . : Հիմակ ալ պիտի երթմա :

Մարտիակ այս ժանա կիներն ՚ի դու թ շարժելու փորձ փորձել ուղեց . . . ամուր ձայնով մ'անոր ըստ :

— Մայր իմ , չեմ կարծեր որ այն մարդասպանութեան գործն ըրած ըլլաւ . . . :

— Ի՛նչ որ կ'ուզես կարծէ , բայց կորիք դնա . . . :

— Պայմանաւ մը պիտի երթամ :

— Պայման չեմ ընդունիր :

— Մէկուն քով տղաքն արհեստի կը դնես . . . ասկից հետո . . . դաւառի մը մէջ . . . :

— Տղաք այս տեղ պիտի մնան . . . :

— Ըսէ նայիմ . . . մայր իմ . . . տղաքը Նիզօրային , Քաղպասին / Մուրուաղին , հօրս նման արարածներ ընելէն ետե . . . ի՛նչ պիտի շահիս . . . :

— Անոնց օգնութեամբն աւար զարնելու պիտի օգտիմ : Արդէն շատ որ չենք . . . : Քաղպաս ինձի հետ առնը կը նստի գինետունը պահելու համար . . . : Նիզօրա միմակ է : Անպամ մ'որ կրթուին , Ֆրանսուա և Ամանտին անոր պիտի օգնեն : Անոնց ալ քարեր նետեցին , այն փորքներուն . . . պէտք է որ վրէժ առնուն . . . :

— Մայր իմ, քաղաքան ու Նիզորան կը սիրես, այնպէս չէ՞ :

— Վե՛րջը :

— Եթէ պղտիկներն ալ անոնց օրինակին հետեւին... Եթէ ձեր և անոնց ուժիրներն երեսն ելնեն... :

— Վե՛րջը :

— Գլխատուժեան բեմը պիտի ելնեն հօրս պէս... :

— Վե՛րջը, վե՛րջը :

— Եւ իրենց այս ճակատադրէն չեն դողար ասհարեկ :

— Իրենց ճակատադրին ալ իմինիս պէս պիտի ըլլայ, ոչ աւելի լաւ և ոչ աւելի յուրի... : Ես կը կապտեմ, անոնք ալ կը կապտեն... : Ես կ'սպաննեմ, անոնք ալ կ'սպաննեն... : Ով որ մայրը բռնէ պղտիկներն ալ պիտի բռնէ... : Իրարմէ չպիտի բաժնուինք... : Եթէ մեր զրուխներն իննան, նոյն կողովին մէջ պիտի իննան... : ուր իրարու մնաս բարեւ պիտի լսեն : Չպիտի ընկրկինք . մինակ դու վատ ես ընտանիքին մէջ, քեզ ալ կը վռնտենք... : կորի՛ր... :

— Բայց աղւնք, աղար... :

— Տղաք պիտի մեծանան . քեզ կ'ըսեմ որ եթէ դու չըլլայիր արդէն կը թուած էին : Փրանսուան գրեթէ սրատրաստ է, և իր մեկնիս, Ամանտին ալ կորուսած ժամանակը կընայ ձեռք ձգել... :

— Մայր իմ, կ'աղբըսեմ քեզ, հասանէ աղաքն ասկից հեռու մէկու քով արհեստի դնել :

— Քանի անգամ ըսելու է քեզ որ այս անգ ՆՐՀԵՍՏ ԿԸ ՍՈՐՎԻՆ... :

Գլխատեալին որբեարին այնպիսի անողորբի կերպով մ'արտասանեց այս խօսքերն որ Մարտիալ այս պի՛նձէ սիրան ամբերլու յոյսը կորուս :

— Քանի որ այդ այդպէս է... — լսաւ նա սուղ ու հաստուն ձայնով մը — դու ալ ինձ մտիկ ըրէ, մայր իմ... : Այլ մնամ :

— Հն՛, հն՛... :

— Չէ՛, այս տունը չէ... : Նիզորա պիտի սպաննէ զիս, կամ քաղաքապետ պիտի թունաւորէ . բայց քանի որ ուրիշ տեղ բնակելու համար ստակ չունիմ, կղզիին ձայրի անակը պիտի նստիմ աղոյց հետ, դուռն ամուր է, և աւելի պիտի ամբայնեմ... : Անգամ մ'որ այն տեղ մննեմ, հրացանս, վերդս և շունս հետս, և ոչ մէկէ կը վախնամ : Վաղն առ-

տու աղաքը պիտի տանիմ... : Յորեկը հետս պիտի գան, թէ նա աւելիս մէջ, թէ դուրսը . գիշերն ալ ինձի հետ պիտի պատկին խրճիթը . ձինորսու թեամբ պիտի ապրինք . մեր օրն այսպէս պիտի անցնենք մինչև որ անոնց տեղ մը գտնեմ, և պիտի գտնեմ... :

— Ա՛հ, ուրեմն այդպէս :

— Ա՛հ դու, ոչ եղբայրս, ոչ քաղաքս չէք կրնար արդիւնէլ այս բանս, այնպէս չէ... : Եթէ ձեր գողութիւններն ու սարանս թիւնները յայտնուին կղզին բնակելու ատենս... : առ ու կրողին, վստանիս աչքս կ'առնում . պիտի ըսեմ որ դարձայ, աղոյց համար կղզին մնացի, որպէս զի գող չըստնան... : Ե պիտի դատեն... : Բայց կայծակի դամ եթէ կղզին թողում, և եթէ աղաք օր մ'ես այս տունը մնան... : Այո, և եթէ կրնար ելիք առջևս, դու և քուկիներդ, զիս կղզիէն վռնտելու :

Արբեւարին Մարտիալի արիւթիւնը կը ճանչէր . աղաք իրենց անդրանիկ եղբայրը կը սիրէին, նոյնպէս և անորմէ կը վախնային . ուստի երբոր ուղէր անոր պիտի հետեւէին, Իսկ ինքը՝ լաւ զինուած՝ անվեհեր, միշտ զգոյշ, ցորեկը նաւակը, գիշերը կղզիին անակը քաշուած և պատասխարուած՝ իր ընտանիքին չար խորհուրդներէն վախնալու բան մը չունէր :

Ուստի Մարտիալի խորհուրդն կրնար հիմնովին 'ի գործ գրուիլ... : Բայց որբեարին անոր գործադրութիւնն արդիւնելու շատ մը պատճառներ ունէր :

Նախ՝ ինչպէս որ պարկեշտ արհեստաւորներ երբեմն իրենց աղոյց շատութիւնն իբր հարստութիւն կը նկատեն, անկից իրենց ընդունած ծառայութեան համեմատ՝ որբեարին ալ Ամանտինին և Փրանսուաին վրայ դրեր էր յոյսը՝ որպէս զի իրեն օգնեն ուժիրներ գործած ժամանակը :

Իրկորոգ՝ իր էրկին ու որդիին վրէժն աւելու համար բաժնեբը ճշմարիտ էին : Ասն արարածներ՝ որ չարազորութեան մէջ սնամ՝ ձեւը քաշած և քարացած ըլլալով բացէ 'ի բաց կ'ապագտանին, կատաղօրէն կը մարտին ընկերութեան գէմ, և նոր նոր ուժիրներով ոխ աւնուլ կը կարծեն այն սպտժէն որ իրենք կամ իրենց ընդոճիները կրած են :

Վերջապէս Փիէօր-տը-Մարիին և այնուհետև միջնորդուհիին դէմ՝ Նիզորաին գուժալի խորհուրդները, Մարտիալի ներկայութեամբը կրնային ապարդիւն մնալ : Արբեւարին յոյս ունէր անմիջապէս բաժ-

նուեղու կերպով վարուիլ Մարտիարի հետ, կամ Նիզոյալին կոխը
դրողներով, կամ անոր յայտնելով որ եթէ կողին մնալու սնդէր, կընար
իր բազմաթիւ ոճիրներու դատակից դատուիլ:

Արբեւարին իբր նենդամիտ և սրամիտ տեսնելով որ յոյսն ՚ի դերև
ելաւ, զոչաց որ խորամանկութիւն բանեցնել պէտք է իր որդին արև-
նայի թակարդի մը մէջ նետելու համար...: Աւտի բաւական երկար
լուծենէ մ'ետքը յարեց կենդ դառնութեամբ մը...:

— Ներքին խորհուրդդ կը հասկնամ, դու անձամբ չես ուզեր մատ-
նել մեզ, այլ տղոց միջոցս կ'ուզես մատնել:

— Ե՛ս:

— Հիմակ դիտեն որ այս տեղ թաղուած մարդ մը կայ, գիտեն որ
Նիզոյալ դողութիւն քրած է...: Եթէ արհեստի մ'աշակերտութեան
դրուին, պիտի խօսին, և մենք ալ պիտի բռնուինք և ամէնքնա նոյն
ջրով պիտի լուացուինք...: դու ալ, մենք ալ. ահա այս պիտի պատա-
հի, եթէ քեզ մտիկ ընեմ, և եթէ տղաքն ուրիշ տեղ գործի գնենք...:
Չեմ պահանջեր որ զիս սիրես, բայց մեր ձերբակալութեան ժամը մի
փութայնէր:

Արբեւարին անուշադին ձայնին Մարտիալ կարծեց թէ իր սարսուռ-
լիցն անոր վրայ օգտաւէտ ներդործութիւն մ'ունեցաւ, բայց ստակալի
թակարդի մը մէջ ընկաւ:

— Ես տղաքը կը ճանչեմ — ըսաւ նա — ստոյգ եմ որ եթէ
ապսպրեմ որ բան մը չյայտնեն դուրսն ոչ ինչ չեն ըսեր...: Մտկայն
ինչ որ ըլլայ, միշտ անոնց հետ պիտի մնամ և անոնց դադանապահու-
թեան մասին քեզ կ'ապահովեմ:

— Ա՛յլ երնայ ապահով ըլլալ տղու մը խօսքին վրայ... մանաւանդ
Բարիկ ուր ամէն մարդ հետաքրքիր է և շատախօս...: Աւտի ոչ մի-
այն երբ կողոպուտ ընենք մեզ աջակցելու, այլ մեզ ալ բերան չապու-
համար զանոնք հոս պահելու կը փախարիմ:

— Միթէ աստն աստն աւանն ու Բարիկ չեն երթար. ով կ'արդիլէ
զանոնք խօսելու... եթէ խօսելիք մ'ունին...: Եթէ ասկից հեռու
գտնուէին, ինզիրը կը փոխուի. ինչ որ ըսն վտանգ մը չծաղիր...:

— Ասկից հեռու, և ո՛ւր — ըսաւ արբեւարին որդիին նայելով ակ-
նասիչ:

— Թո՛ղ որ զանոնք տանիմ... քու ինչ վնդիւր է...:

— Եւ ի՞նչպէս պիտի ապրիս, անոնց հետ:

— Իմ հին դարբին վարպետս բարի մարդ մ'է. ես անոր պէտք ե-
ղածը պիտի ըսեմ, և կարելի է տղոց սիրունքիչ մը բան փոխ տայ ինձ.
այն ատակով ասկից հեռու վայր մը կը տանիմ կը տեղաւորեմ զանոնք:
Երկու օրէն կը մեկնինք, և այնուհետև մեր խօսքը չես ըսեր...:

— Չէ, ճշմարիտը... կ'ուզեմ որ ինձի հետ մնան, աւելի ապահով
կ'ըլլամ:

— Այն աստն կողիին տնակը կը հաստատուիմ վաղը, աւելի ազուր
օրերու ապաստելով...: Նոս ալ գլուխ մ'ունիմ տալու, գիտես...:

— Այո, գիտեմ... սէ, որչափ կը փախարէի ասկից հեռանալով
տեսնել...: Ինչո՞ւ համար անտառներու մէջ չմնայիր:

— Ահա կ'առաջարկեմ քեզ խնէ և ստոյգմէ ազատելու միջոց մը...
...:

— Աւրեմն այս տեղ պիտի ձդես լա Ղուվը, գոր այնքան կը սիրես...
... ըսաւ յանկարծ արբեւարին:

— Այդ ինձ կը վերաբերի. ընելիքս դիտեմ, միտք մ'ունիմ...:

— Եթէ թոյլ տամ քեզ որ Ամանայի և Քրանատան տանիս, ուրդը
Բարիկ պիտի կոխես...:

— Երեք օրէն մեկնած և ձեզի համար իբր մեռած պիտի համա-
րուինք:

— Աւելի աղէկ ունիմ այդ բանը քան քեզ քովս ունենալ, և անոնցմէ
միշտ կասկածիլ...: Աղէ, քանի որ հպատակիլ պէտք է, տար զա-
նոնք... և որչափ կարելի է շուտով ճամբայ ելիք... և աքս նորէն
չտեսնէ ձեզ...:

— Աւրեմն կը հաւանին...:

— Այո, կը հաւանիմ: Յա ներդին բանալին տուր որ Նիզոյան
դուրս հանեմ:

— Ա՛յ, թող այն տեղ գինիէն սթափի, վաղն առտու պիտի տամ
քեզ բանալին:

— Հապա Բարիտարը:

— Այդ տաքեր է. վեր երնելես ետքը գուռը բաց, անոր տեսքը
ղզուանը կտայ ինձ:

— Կորիւր . . . Աստուծոյ կրակին գաս :

— Այդ է գիշեր բարեգ , մայր իմ :

— Հն . . . :

— Բարեբաղդօրէն վերջինն է — ըսաւ Մարտիալ :

— Ղերջինն է — վրայ բերաւ որբեարին :

Մարտիալ կանթեղ մը վառեց , ապա խոհանոցին դուռը բացաւ , շուշնին սուլեց , որ ուրախ դուարթ գրէն վազեց եկաւ , և իր տիրոջն ետևէն գնաց մինչև վերի գատիկոնը :

— Կորիւր . . . բանդ ընցաւ . — մրմնաց մայրն իր կուսին որդւոյն ցոյց տալով , որ սանդղէն այն ինչ վեր ելեր էր . — դու այսպէս ուզեցիր :

Յետոյ Քալպասին օգնութեամբը , որ գնաց շատ մը շինծու բանալիներու տրցակ մը բերելու , որբեարին Նիգօլաին գտնուած նկրին գուռը բացաւ , և զանի ազատ թողուց :

Գ Լ Ո Ւ Խ Է

ՓՐԱՆՍՈՒՆ ՈՒ ԱՄԱՆՏԻՆ

Քրանսուա և Ամանտին՝ խցի մը մէջ կը ստուկէին՝ որ անմիջապէս խոհանոցին վրայ՝ վերնագաւթին ծայրը կը գտնուէր , և ասոր ալ երկայնքը շատ մ'ուրիշ սենեակներ կային , որ գինետան յաճախորդներուն իբր ընկերութեան դահլիճներ կը ծառայէին :

Այս երկու տղաքն՝ իրենց պարզ ընթրիքն ընելէն ետև՝ լապտերները մարելու տեղ , ինչպէս որ որբեարին սպասարէր էր , արթուն նստեր և գուռը կէս մը բաց ձգեր էին՝ որպէս զի իրենց Մարտիալ եղբօրը գուռասար գիտեն և սենեակը մննելը տեսնեն :

Լապտերը կազ աթոռակի մը վրայ գրուած՝ գեղին ըյս մը կ'արձակէր մահկանան թափանցիկ ապակիէն :

Գորշ տախտակաշար բռնաց պատեր , Քրանսուային համար խշտակ մը , Ամանտինի հատակին համար խիտ կարծ աղու փոքրիկ անկողին մը , Ռաֆաէլի կըշիկն զինետան կուտարար յաճախորդներու ձեռք խորտակուած նստարաններու և աթոռներու կոյտ առ կոյտ բեկորներ , այս էր ահա սոյն հոկին ներքին կողմը :

Ամանտին՝ խշտակին ծայրը նստած՝ Նիգօլա եղբօրը պարզեաւ գուռնի մետաքսէ թաշկինակով , զլիկ կապ մ'ընելու կը ջանար :

Քրանսուա ծոռնի չգրած իր քրոջը կը ներկայէր հայլիկ մը կտորն , որ դուխը կիսովին դարձուցած՝ նոյն պահուն կ'զբաղէր թաշկինակին երկու ծայրերը կցելով շինած խոշոր վարդը բռնալ :

Քրանսուա այս գլխի կապին վրայ ուշադիր և հիացած՝ սրահ մը գտնոյ ըրաւ այնպէս մը ներկայել հայլիկին կտորն՝ որ քրոջը նկարն անոր մէջ ցորանայ :

— Բայց հայլին քիչ մ'աւելի բարձր բռնէ — ըսաւ Ամանտին . — երեսս մէջը չեմ տեսներ . . . : Սապէս բռնէ . . . աղէկ է . . . քիչ մ'ալ հասրերէ . . . հիմակ կը ընցնեմ . . . : Գէն , նայէ անդամ մ'ինձ . առ զէկ շտկեցի գլխի կապս :

— Ո՛հ , շատ աղէկ , շատ աղէկ . . . : Աստուած . ո՛հ , ինչ աղբոր վարդի կապ է . . . : Հատ մ'ալ փողկապին պիտի շինես , այնպէս չէ :

— Այո , հիմակ պիտի շինեմ . . . բայց թնղ որ քիչ մը պտրտիմ : Գու ետ ետ քալէ . . . միշտ հայլին բարձր բռնելով . . . որ քալելու ատեն կարող ըլլամ երեսս մէջը նայելու . . . :

Քրանսուա այս դժուարին դոբը կըցածին չափ կատարեց՝ ՚ի մեծ գոհունակութիւն Ամանտինի , որ սիգաքայլ կը սրբեկեթէր իր թաշկինակին ահագին ծօպերուն ներքև :

Այս պչրասիրութիւնը՝ թէև տարբեր պարագայի մը մէջ կրնար շատ պարզ ու անմեղ երևիլ , գատապարտելի կը գառնար գողունի թաշկինակի մ'առ թխ , նոյնպէս այս գողոնն ալ Քրանսուային և Ամանտինին յայտնի էր : Այս ալնոր սպասցոյց մ'է թէ ինչ ահատու դիւրութեամբ՝ նոյն իսկ բարեմիջն տղաք յանդէտս կը խանդարին՝ երբ մեղապարտ մթնոլորդի մը մէջ ընկրեմս կն շարունակ :

Եւ դարձեալ այս փոքրիկ թշուառներուն միակ մնտորն՝ իրենց Մարտիալ եղբայրն ինքնին անսպասելի չէր , արդէն ըսինք . թէև գուռութիւն կամ սքանտութիւն ընելու անձեռնհաս՝ թափառաշրջիկ ու անկանոն կեանք մը կը վարէր : Հարկաւ իր ընտանիքին ոճիրնե բուն գէտ՝ կը զայրանար , երկու տղաքը գորովանօք կը սիրէր , ուրիշներուն խստութիւններէն զանոնք կը պաշտպանէր , իր ընտանիքին փնասակար աղղեցութիւնէ զանոնք հեռու պահելու կը ջանար , բայց իր խրատնե :

ըբ՝ խիստ ու հաստատուն բարոյականութեան հրահանգներու համեմատ արուած չըլլարով թերևս ներդործութիւն մ'ունէին երկու տղայ վրայ : Քանի մը չար դործեր չէին ուզեր կատարել, չէ թէ սրբիկնշտութենէ, այլ Մարտիային հնազանդելու համար, զոր կը սիրէին, և իրենց մօճն անաստելու համար, զոր կատէին և կը վախնային :

Իսկ բարոյն և շարին գաղափարն ամենեկն չունէին, քանի որ ընտելացեր էին ամէն օր իրենց աչքին առջև ունեցած զլուսելի օրինակներով, վասն զի, ինչպէս որ ըսինք, այս քեղջիկան քինեպոտնը՝ ուր վատազղի խոժանին թափթփուրը կը յաճախէր, սովորի գինեմոլներու և ցփասէր անառակներուն թասրն էր. և Մարտիայ, որ այնքան հաւատարի էր գողութեան և մարդասպանութեան, այսպիսի աղտոզի զեղ խոթիւններու անտարբեր կ'երեւէր :

Ասկից կ'իմացուի թէ քանի կասկածելի, անխոյուն, վաղանցուկ էին տղայ բարոյականութեան զգացումներն, մանաւանդ Քրանսուտի մասին որ հասեր էր այն վառագայի հասակին՝ ուր հողին կը վարանի, կը տատանի բարիքն և չարքն մէջ, և կրնայ վայրկեանի մը մէջ կորուսիլ կամ ազատիլ ընդ միշտ . . . :

— Այս կարմիր թաշկինակն ինչպէս երեսիդ կը վայլէ, քոյր իմ — վրայ բերաւ Քրանսուտ — սրչափ սիրուն է : Եբբ զիշէն երթանք և կիրազօրծին հնոցին առջև խաղանք, պէտք է որ այդ կերպով կասկես զըլտը, որպէս զի իր գլուխները կատղին, որ միշտ մեզի քար կը նետեն և հոտի կ'առաջնորդեն (guillotiné) կը կանչեն . . . : Ես ալ իմ կարմիր փողկապս պիտի կասկեմ և անոնց պիտի ըսենք : Հողերնին է, մեզի պէս դուք ալ մտտարսէ կարմիր թաշկինակներ չունիք :

— Բայց, մտիկ ըրէ, Քրանսուտ . . . — վրայ բերաւ Ամանտին պահ մը մտածելէն ետև — և թէ գիտնան որ մը կըրած թաշկինակները գողցուած են . . . փոքրիկ գողեր պիտի կանչեն մեզ . . . :

— Ո՛րչափ ուզեն թնղ պտուան որ դող ենք :
— Թէ որ իրաւ չըլլար . . . հող չէր . . . բայց հիմակ . . . :
— Քանի որ Նիդօլան այս թաշկինակները գողցաւ, մենք գողցած չենք ըլլար :

— Այո՛, բայց անի, մակոյկի մը մէջէն առաւ, և մեր Մարտիայը յայրն ըսաւ որ պէտք չէ գողութիւն ընել . . . :

— Բայց քանի որ Նիդօլան գողցաւ, մեզի կ'նշ :
— Այդպէս կը կարծես, Քրանսուտ :
— Հասա . . . :

— Բայց, ինձ կ'երևի որ աւելի աղէկ ունէի որ այս թաշկինակներուն տէրը մեզի տար զանոնք . . . հասա քեզի ինչպէս կ'երևի, Քրանսուտ :

— Ինձի համար, հող չէ . . . : Մեզի ընծայ ըրին զանոնք, հիմակ մերն են :

— Արդեօք ապահով ես :
— Հասա, հասա, հանդարտ եղիք :
— Եթէ այդպէս է . . . աղւոր բան, մեր Մարտիայեզօր պատուէրը կը պահենք, և սիրուն թաշկինակներ ալ ունինք :

— Ի՛նձ նայէ, Ամանտին, թէ որ Մարտիայ իմանար որ անցածն օր Քարպաս քառադիմ վիզակ մ'առնել տուաւ քեզ սասարտաւորին ծրարէն, երբ կ'ունակը մեզի դարձուցեր էր, ինչ պիտի ընէր :

— Ո՛հ, Քրանսուտ, մ'ըներ այդ բանը — ըսաւ խեղճ աղջկը՝ ուրուն աչերն արտուրով լցան : — Եթէ իմանար կարելի է Մարտիայ եղբայրս իս աչքէն հանէր . . . կը հասկնան . . . և մեզ այս տեղ մինակ ձգէր . . . :

— Մի վախար . . . միթէ կարծես թէ անոր պիտի խօսիմ այդ բանին վրայ : Միմակ ինտալու համար ըսի . . . :

— Ո՛հ, մի ինտար այս բանիս վրայ, Քրանսուտ. արդէն սիրտս բաւական ցաւեցաւ, բայց պէտք եղաւ որ ընեմ. արիւններու չափ քստմեց քոյրս իս, և ասկից զատ՝ աչերն անանկ, անանկ կը դարձնէր . . . դարձեալ երկու անգամ սիրտ չըրի, կարծէի թէ բնաւ ձեռքէս չպիտի գայ . . . : Աերջապէս սասարտաւոր բան մը չտեսաւ, և քոյրս վիզակն առաւ : Թէ որ բռնուէի, Քրանսուտ, իս բանտ պիտի տանէին . . . :

— Բունէ թէ գողութիւն չըրիր, քանի որ չբռնուեցար :
— Ար կարծես :
— Հասա :
— Արդեօք որչափ թշուաւ կ'ըլլայ մարդ բանտին մէջ :
— Ա՛հ, անշուշտ . . . ընդ հակառակն . . . :

- Ինչպէս ըսիր, Ֆրանսուս, ընդ հակառակն մի :
- Գէն, կը ճանչէ՞ս այն խոշոր կաղն որ պապա Միքուլին տունը կը բնակի, Բարիզ, Նիկոլային փերեզակը . . . որ Պրասարիի անցքին մէջ կազմիկ տուն մը կը պահէ :
- Խոշոր կաղ մը :
- Հասցն, որ աշնան վերջերը՝ պապա Միքուլին կողմէն այս տեղ եկաւ կապիկ ցուցնողը մ'ու երկու կնիկներու հետ :
- Ա՛հ, այն, այն . խոշոր կաղ մ'որ այնքան, այնքան ստակ վատնեց :
- Կը հատամ անշուշտ, ամէն ստակը կը վճարէր . . . : Կը յիշե՞ս դետին վրայ մեր ըրած պտոյտները . . . ես կը տանէի զանոնք պտըտելու . . . մինչև անդամ կապիկ խողջնողը իր երգեհոնը հեար բերաւ նաւակին մէջ ածելու համար . . . :
- Հասցա իրկունն ալ աղ որ հրախաղութիւններ ըրին, Ֆրանսուս :
- Իսկ խոշոր կաղը կծծի չէր . ինձի սաս սու տուտա : Ընտիր դիտնի կը խմէր միայն, միշտ հաւեր կ'ուտէին ճաշի ատեն . քիչէն քիչ ու թտուն Ֆրանքի չափ ծախս ըրաւ :
- Այնչափ շատ, Ֆրանսուս :
- Ո՛հ, այնչափ . . . :
- Ըսել է թէ շատ հարուստ էր :
- Ամենեկն . . . ծախս ըրածը՝ բանտը վատակած ստակն էր, ուսկից նոր ելեր էր :
- Բոլոր այն ստակը բանտը վատակեր էր :
- Հնա . . . կ'ըսէր թէ եօթ հարիւր Ֆրանք ունէր . երբ բոլոր ստակը հատնի . . . նոր կողոպուտ մ'ալ ընելու միայք ունէր . . . և եթէ բոնուէր . . . իրեն համար հոգ չէր, ինչու որ Բասթիլն Բարիզ պոստիւնը քովը պիտի երթամ, կ'ըսէր :
- Ըսել է թէ բանտէն չէր վախնար, Ֆրանսուս :
- Ընդ հակառակն . . . Քաղաքային կ'ըսէր թէ՛ խել մը բարեկամներ և կոչնատներն կան հոն . . . թէ երբէք բանտին մէջ ունեցածին պէս բուսողոյն անկողին և բուսողոյն կեբակուր ու ըրիշ տեղ մը չէ ունեցած . . . շարժքը չորս անգամ աղւոր միս, ձմեռը կրակ, և դուրս ելնելու առտեն ալ աղւոր դուժար մը . . . մինչդեռ աւանակի պէս պարկեշտ դոր-

- ծաւորներ կան որ անթոթութենէ ու ցրտէն կը սատկին, ինչու որ դործ չունին . . . :
- Շխտակ է, Ֆրանսուս, այդպէս կ'ըսէր խոշոր կաղը :
- Այսանջողը լսեցի . . . ինչու որ նաւակին թիւն քաշողն ես էի, երբ իր պատմութիւնը կը պատմէր Քաղաքային և երկու կնիկներուն, որ կ'ըսէին թէ կնիկներուն բանան ալ ուսկից նոր ելեր էին, այսպէս էր :
- Եթէ այդպէս է, Ֆրանսուս, գողութիւնը դէշ բան մը չպիտի ըլլայ, քանի որ մարդ հանդիստ կ'ընէ բանտը :
- Իրաւ որ ինչ ըսեմ չզխտեմ ես . . . այս տեղ միտակ մեր Մարտիալ եղբայրն է ըսողը թէ գողութիւնը դէշ բան է . . . կարելի է կը սխալի . . . :
- Փոյթ չէ, պէտք է անոր հատալ, Ֆրանսուս, մեզի սրչափ կը սիրէ :
- Իրաւ է, մեզ կը սիրէ . . . երբ այս տեղ է, վտանգ չկայ որ ծեծ տանէր . . . : Եթէ այս իրկուն հոս ըլլար, մեր մայրը ասանկ անինաց չէր թմրիկեր մեզ . . . այն պատաւ ճիւղը, ինչ չարասիրտ է . . . մէջ, կ'ատեմ . . . կ'ատեմ զանի : . . . որչափ կը փափաքէի մեծ ըլլալ որ տուած հարուածներն իրեն դարձնեմ . . . մանաւանդ քեզի տուած հարուածները, քանի որ իմնէ աւելի փափուկ ես . . . :
- Ո՛հ, Ֆրանսուս, լու . . . կը գողամ երբ կը ըսեմ որ մայրս ծեծելու փափաք ունիս . — գոչեց խեղճ փոքրիկը լարով և թեկերն եղբօրը վզին փարեղլ զանի համբուրեց :
- Չէ, բայց այս իրաւ է — գոչեց Ֆրանսուս մեղմիկ մը հրելով Ամանտինը — որ մայրս և Քաղաքային չզխտեմ թէ ինչու համար այսպէս մեզ կը հարածեն :
- Ես ալ չզխտեմ — վրայ բերաւ Ամանտին ձեռքին ետեի երեսով աչերը սրբելով . — կարելի է մեզի դէմ անոր համար այդքան անիրաւ են որ մեր Անպարտալ եղբայրը թիարան նետեցին և մեր հայրը զլխատեցին . . . :
- Եւ մենք ինչ յանցանք ունինք :
- Տէր Աստուած, չէ յանցանք չունինք, բայց ինչ գիտնամ :
- Մաս որ եթէ այսպէս ամէն օր, ամէն զան պիտի ուտեմ, վերջապէս ես ալ, ինչպէս որ կ'ուզեն, գողութիւն պիտի ընեմ . . . չգործնազով ինչ կը շահիմ . . . :

- Հապահ Մարտիալ ինչ պիտի ըսէ :
- Ո՛հ, թէ որ ան չըլլար . . . շատոնց դուրս ծոեր էի, ինչու որ ծեծ ուտելէն ձանձրայայ . . . շխտակը, մայրս այս իրիկուան պէս չարապիքս չէի տեսեր . . . կատուի պէս կատղեր էր . . . մուժ, չորս կողմը մուժ էր . . . և բառ մը բերնէն չէր հաներ . . . մինակ սպաղուկ ձեռքը կ'ըզայի որ վզէս բռներ էր, մինչդեռ մէկալ ձեռքով ալ իս կը թոպէք . . . այնպէս մը կ'երևէր ինձ որ աչերը կը շողային . . . :
- Խեղճ Քրանսուա . . . մինակ սա էր յանցանքդ որ փայտանոցը սուր մը տեսայ ըսիր :
- Հն, ոտք մ'որ հողէն դուրս կ'երևէր — ըսաւ Քրանսուա վախէն սարսուռ մ'ըզալով, — բողբոլիկն ստոյգ եմ :
- Կարելի է որ աստն մը դերեզման կար այս տեղ, ինչ կ'ըսես :
- Կարելի է . . . ուրեմն ինչու համար մայրս ըսաւ թէ պիտի սատկեցնէ իս թէ որ Մարտիալ եղբոր ըսեմ թէ սուր մը տեսայ . . . : Ո՞ դիտէ, հաւանական է որ կուտելու աստն մէկը սպաննած և այն տեղ թաղած են որ երեսն չեղնէ :
- Իրաւունք ունիս . . . ինչու որ կը յիշե՛ս որ մազ մնաց այնպիսի ձիւն մը պիտի դար մեր զլխին :
- Ե՞րբ :
- Գիտես, այն անդամուն որ Պ. Պարպիյոն դանակի հարուած մը տուաւ այն խոշոր մարդուն որ անանկ ոսկրուտ, անանկ ոսկրուտ, անանկ ոսկրուտ է որ տարկի համար ինք զինքը կը յուշնէ :
- Ա՛հ, հասկցայ, շքող կ'ախ+ք . . . ինչպէս որ կը կոչեն . . . մայրս եկաւ դանոնք իրարմէ դատեց . . . թէ ոչ կարելի է որ Պարպիյոն մեծ կմակը կ'սպաննէր : Տեսար, ինչպէս կը փրփրէր Պարպիյոն և ինչպէս աչերը խոշոր խոշոր անկեր էր . . . :
- Ո՛հ, ոչ ինչ բանի համար դանակը կը հանէ անվախ և քեզ կը խօթէ . . . : Ի՛նչ դող աւազակ է այն :
- Այնչափ նորհասակ է և անդամ . . . Քրանսուա :
- Ի՞նչպիսի նորհասակ է, և անոր շտի անդամ կ'ըլլար թէ որ ոյժ ունենար :
- Հն, հն, շատ անդամ է . . . : Անցածն օր իս ծեծեց, ինչու որ հետը չուզեցի խաղալ . . . :

- քեզ ծեծեց մի . . . ըս . . . թէ որ անգամ մը տեսնեմ զինքը . . . :
- Չէ, չէ . իրաւ որ, Քրանսուա . . . ինտալու համար էր :
- Իրան կ'ըսես :
- Այո, իրաւ :
- Լա. ուրեմն . . . թէ ոչ . . . : Բայց չեմ հասկնար թէ այն սրիկան ուսկից կը դանէ այնքան ստակը . ինչ բազդաւոր է : Լա Շուէզին հետ հոս եկած օրը քսան Ֆրանսիաց ոսկիներ ցցուց մեզի : Ի՛նչ ծաղրածու երես ունէր, երբ ըսաւ մեզ : — «Գուք ալ ասանկ ստակ կ'ունենայիք, թէ որ փոքրիկ անկոթներ չըլլայիք :»
- Անկոթներ օր :
- Հն, արկտի լեղուով անկոթ՝ աւանակ, ապուշ ըսել է :
- Հն, ճիշտ է :
- Քառասուն Ֆրանք . . . ոսկի . . . ինչ աղւոր բաներ կ'ընայի ծախուանուլ այս դոմարով . . . : Հապա դու, Ամանտին :
- Ո՛հ, ես ալ :
- Ի՛նչ պիտի դնէիր :
- Նայի՛ր — ըսաւ տղեկը խոհուն գէմբով մը դուրսը վար առնալով — նախ և առաջ Մարտիալ եղբորս համար տարուկ կապայ մը կը դնէի որ նուակին մէջ չմնի :
- Բայց քեզի . . . քեզի համար . . . :
- Իս աւելի աղէկ ունէի փոքրիկ մամէ Յիսուս մը իր դառնուին ու խաչը մէկտեղ, ինչպէս որ կ'իրակի օր բոկայ մարդեր ծախող մարդն ունէր . . . կը յիշե՛ս, որ Անիէրի ժամին դուրս նստեր էր :
- Աղէկ ըսիր, մինակ պէտք չէ ըսել մօրս և Քարպասին որ ժամը տեսան մեզ :
- Իրաւ է, քանի որ արդիւած է մեզ ժամ մոնելու . . . : Մե՛ղբ, ինչու որ ինչ աղւոր է ժամին ներք . . . անանկ չէ՞, Քրանսուա :
- Հն, ի՛նչ աղւոր արծթէ աշտանակներ կան :
- Հապա սուրբ Աղոսին սրտիներն . . . ի՛նչ անուշ դէմք ունի . . . :
- Հապա աղւոր կանթեղները . . . տեսար . . . : Հապա սեղանին վրայի աղւոր ծածկոյթը, որ քահանան՝ իրեն պէս հարուած երկու բարեկամներու հետ սրատարազ կ'ընէր . . . և որուն ջուր ու գինի կուային . . . :

— Ինչ նայէ, Ֆրանսուա, կը յիշես արդեօք, որ հերուն, Մարմնոյ և արեան տօնին, երբ ասկից իրենց ձեռնակ քօղեցով ծածկուած փոխընկ աղջիկները տեսնոք որ կամրջէն կ'անցնէին և հարզդդ առնու կ'երթային :

— Ի՛նչ դեղեցիկ փունջեր ունէին :

— Ի՛նչ անուշ ձայնով կ'երգէին իրենց դրօշին ժապուէնը բռնելով :

— Եւ ի՛նչպէս իրենց դրօշին արծթէ բանուածքը կը փարկէր արևուն . . . : Արդեօք ի՛նչ սուղ բան է . . . :

— Ատուած . . . ի՛նչ սիրուն էր, հըմ, Ֆրանսուա :

— Ի հարկէ, հասրա այն հարզդդ առնու դացող աղջիկներուն ձեռնակ սնդուսէ ծոպերը թևերնին, և իրենց մոմերն որ կարմիր թաշէ և սակիով խաուն բռնատեղ ունէին . . . :

— Տղաք ալ իրենց դրօշն ունէին, անանկ չէ՞, Ֆրանսուա . . . : Ա՛հ, Ատուած, այն օրն ալ ձեծը կերպ մօրս հարցնելու համար թէ ինչն համար միւս տղոց պէս թափօրին չէիք երթար :

— Ահա այն ատեն պատուիրեց մեզ որ աւանը կամ Բարիզ երթալու ատեն բնա ժամ չմտնէք, և եթէ մտնէիք՝ աղքատներուն նստարանը, կամ թեմակամերուն դրպանը կողպտենք, պատարագի ատեն . . . յարեց Բարդաս ծիծաղելով և իր հին դեղնած արևանները ցոյց տալով . . . : Ի՛նչ անշահ կենդանի է, հա :

— Ա՛հ, այդ բլբլու բան չէ . . . միտ կտոր կտոր ընեն ժամը դողովուն չեմ ընէր . . . անանկ չէ՞, Ֆրանսուա :

— Ժամը կամ ուրիշ տեղ, նոյն բանն է, երբ անգամ մ'որոշես :

— Շխտակը, չգիտեմ . . . բայց աւելի դող կ'եննեմ ժամը . . . չդիտի կրնամ բնա . . . :

— Քահանաներուն համար :

— Չէ . . . կարելի է սուրբ Աղոյն այն պատկերին համար, որ անանկ անուշ, անանկ բարի զէմը մ'ունի :

— Ի՞նչ հրաս ունի, այն պատկերը մարդ չուտեր . . . դու ալ անմկտ ես . . . :

— Իրաւ է . . . բայց վերջապէս, չպիտի կրնամ . . . իմ ձեռքս չէ . . . :

— Քահանայ ըսիր և մտքս եկաւ, Ամանտին այն օրը, կը յիշե՛ս . . . :

• երբ Նիդօլա երկու մեծ սողտակ տուա ինձ, որովհետև տեսաւ որ դետափէն անցնող քահանային բարև տուի, տեսեր էի որ կը բարևեն, ես ալ անոր բարև տուի . չէի կարծեր որ բրածս դեշ բան է . . . :

— Իրաւ է, բայց այն անգամ, մեր Մարտիալ եղբայրն ալ Նիդօլաին պէս ըսաւ, որ մեզ չիմար քահանաները բարևելու :

Նոյն միջոցին՝ Ֆրանսուա և Ամանտին նրբազաւթին մէջ քաղելու ձայն մը լսեցին :

Մարտիալ իր մօրը հետ այն խօսակցութիւնն ունենալէն ետև՝ անկասկած խօսքը կը դառնար, կարծելով թէ Նիդօլա մինչև միւս սուսու փակուած պիտի մնայ :

Մարտիալ տղոց խցէն ելնող լուսին նշոյրը նշմարելով ներս մտաւ .

Երկուքնին ալ դէպ անոր վաղեցին . Մարտիալ զրկեց զանոնք գոլովալի :

— Ի՛նչպէս, դեռ չէք պատկած, սրտի շարակրասներ :

— Չէ, եղբայր իմ . . . դալը կ'սպասէինք որքեղ բար'իբիւն լսենք — սրատախանեց Ամանտին :

— Ասկից դատ՝ վարը խոշոր խօսքի ձայներ լսեցինք . . . կարծես թէ կուր կար — յարեց Ֆրանսուա :

— Այո՛ — ըսաւ Մարտիալ — Նիդօլաին հետ քիչ մը խօսքի եկա . . . բայց բան մը չէ . . . : Սակայն ուրախ եմ որ դեռ արթուն էք, ձեզի աղւոր լուր մ'ունիմ սալու :

— Մեզը, եղբայր իմ :

— Գոհ չէք բլբլու եթէ ինձի հետ երեք ասկից և ուրիշ հեռու տեղ մ'երթաք :

— Ա՛հ, այո՛, եղբայր իմ . . . :

— Այո՛, եղբայր իմ :

— Լաւ, երկու օրէն երեքնիս ալ կողմէն պիտի հեռանանք :

— Ի՛նչ երջանկութիւն . . . գոչեց Ամանտին ձեռները զարնելով զուարթալին :

— Եւ ո՞ր պիտի երթանք — հարցուց Ֆրանսուա :

— Այտի տեսնես, հետաքրքիր աղէկ . . . բայց ուր որ երթանք ա՛ղէկ արհեստ մը պիտի սորվիս . . . որով օրատպահիկ պիտի վաստկիս . . . ահա այս աղէկ միտքդ դիւ :

— Ալ քեղի հետ ձկնորսութեան չպիտի երթամ, եղբայր իմ:

— Չէ, աղբա, հիւանի կամ դարբնի մը մօտ աշակերտ պիտի մանենս. ուժով ես, ճարպիկ ես. եթէ քաջ ըլլաս և ժերթօժիր աշխատիս, տարիէ մը կընաս վաստակ մը ձեռք ձդել: Ա՛հ, ինձ նայէ... Ինչ ունիս... գէժքէդ կ'երեւի որ դո՛հ չես:

— Պատճառն այն է... եղբայր իմ... որ...:

— Շտա, խօսէ, ինչ է:

— Այս է որ աւելի աղէկ ունիմքովէդ չհեռանալ, քեղի հետ ձուկ որսալ, ուսկանդ շտկել, քան արհեստ սորվիլ:

— Իրան:

— Հասկն, բոլոր օր դործարանը փակուիլ... սխուր բան է... և աշակերտ ալ ըլլալ, ձանձրալի բան է...:

Մարտիալ ուսերը վեր առաւ:

— Աւելի աղէկ է խելքովդ ծոյլ, դատարկաշըլիկ, պարսպօրդ ըլլալ, այնպէս չէ — ըսաւ անոր խատօրէն — մինչև որ դո՛ղ դառնաս...:

— Չէ, եղբայր իմ, մինակ կ'ուզեմ որ ինչպէս այս սեղ, ուրիշ տեղ ալ քնկարդ ապրինք...:

— Այո, ըսէ է, ուսել, խմել, պառկիլ և ոստանիկ պէս ձուկ որսալ ու զուարճանալ կ'ուզես, այնպէս չէ:

— Այդ աւելի ախորժեղի է ինձ...:

— Կարելի է, բայց ուրիշ բաներ ալ ախորժեղի պիտի դանես...: Միտ դիր, Ֆրանսուա, ժամ է որ քեզ ասկից առնում տանիմ, առանց կատկածելու միւսներուն պէս անզգամ պիտի դառնաս...: Մայրս իր բառունք ունէր... կը վախնամ որ մտլութեան սերմ ունիս...: Իսկ դու, Ամանտին, միթէ չե՛ս ախորժիք արհեստ մը սորվելու:

— Ա՛հ, անշուշտ, եղբայր իմ... աւելի կը սիրեմ սորվիլ, ամէն բան կը սիրեմ մինակ հոս չմնալ: Որչափ դո՛հ պիտի ըլլամ եթէ քեղի և Ֆրանսուային հետ ասկից երթամ:

— Բայց ինչ է այդ գլխիդ կատարածը, աղջիկս — ըսաւ Մարտիալ Ամանտինի յաղթական գլխադարձը գիտելով:

— Թաշկինակ մ'է, Նիզօլա տուաւ ինձ...:

— Ինձի ալ հատ մը տուաւ — յարեց Ֆրանսուա դուռը դարձ:

— Եւ ուսկից ձեր ձեռքն ընկան այս թաշկինակները: Պիտի զարմանամ եթէ Նիզօլա ձեզի բնծոյ ընելու համար զնած ըլլայ զանոնք:

Երկու տղաք դուրսնին վար առին առանց պատասխան տալու:

Պահ մ'անցնելէն ետև՝ Ֆրանսուա ըսաւ անվհեմ:

— Նիզօլա տուաւ զանոնք, չղիտներ թէ ուսկից ատեր է, անանկ չէ՞, Ամանտին:

— Չէ... չէ... եղբայր իմ... — յարեց Ամանտին թոթովելով և ծիրանի դոյն առնելով առանց Մարտիայի նայիլ իշխելու:

— Սուտ մի խօսիք... — ըսաւ Մարտիայ խտօրէ:

— Չէ, սուտ չենք ըսեր — յարեց Ֆրանսուա յանդգնօրէն:

— Ամանտին, աղջիկս... ճշմարիտն ըսէ — վրայ բերաւ Մարտիալ անուշութեամբ:

— Լաւ ուրեմն, բոլոր ճշմարտութիւնն ըսելու համար — յարեց Ամանտին երկչոտութեամբ — այս գեղեցիկ թաշկինակները կերպասի մտուկէ մ'եղան, զոր Նիզօլա այս իրիճու նաւակալը հոս բերաւ...:

— Եւ դողցաւ:

— Կարծեմ թէ դողցաւ, եղբայր իմ... մակրիկէ մը:

— Կը նային հիմակ, Ֆրանսուա, սուտ կ'ըսէիր — յարեց Մարտիալ:

Ֆրանսուա գլուխը ծռեց անմուռնչ:

— Տուր ինձ սա թաշկինակն, Ամանտին. քուկդ ալ տուր նայիմ, Ֆրանսուա:

Փողբիկ օրհորդը գլխի կասրը հանեց, վերջին անգամ մ'ալ գլխոց պէս ահապին վարդն որ չէր աւրած, և Մարտիային յանձնեց թաշկինակը վշտաղին հաւառ մը զսպելով:

Ֆրանսուա գրգռնէն կամեցուկ մը քաշեց թաշկինակն, և իր քրօջ պէս Մարտիային տուաւ:

— Աւրն առտու — ըսաւ նա — Նիզօլային պիտի դարձնեմ թաշկինակները: Պէտք չէիր զանոնք առնուլ, տղաքս. ով որ դողցած բան մը վայելէ, նոյնն ինքը դողցածի պէս կ'ըլլայ:

— Մեղք, որչափ սիրուն էին այս թաշկինակներն — ըսաւ Ֆրանսուա:

— Երբ արհեստ մը սորվիս և աշխատելով ստակ վստակիս, անոնց

պէս աղւոր թաշկինակներ կրնաս գնել : Ելի՛ք , պառկեցէք , ուշ է . . . աղբքս :

— Արդեօք բարկացար , եղբայր իմ — ըստ Ամանտին երկչտու թեամբ :

— Զէ՛ , չէ՛ , աղջիկս , յանցանքը ձերը չէ . . . : Անդամներու հետ կ'ապրիք , և դուք ալ առանց զխնայու անոնց ըրածը կ'ընէք . . . : Երբ բարի մարդերու հետ գտնուիք , բարի մարդերու ըրածը պիտի ընէք , և քիչ ատենէն անոնց հետ պիտի տեսնուիք . . . թէ ոչ ամէն բան կրողին պիտի տամ . . . : Ելի՛ք , գիշեր բարի :

— Քեզ լոյս բարի , եղբայր իմ :

Մարտիալ տղաքը համբուրեց :

Աստը մինակ մնացին :

— Ի՞նչ ունիս նայիմ , Ֆրանսուա : Տրտում տխուր կ'երևիս — ըստ Ամանտին :

— Ի՞նչ պիտի ունենամ , եղբայրս աղւոր թաշկինակս առաւ . և դու ալ չըսեցիր ինչ ըսաւ :

— Ի՞նչ :

— Մեղի արհեստ սորվելու պիտի տանի . . . :

— Եւ մի՞թէ չե՞ս ուրախանար :

— Իբրաւ որ չէ . . .

— Աւելի աղէկ ունիս հոս մնալ և ամէն օր ծեծ ուտել :

— Ծեծ կ'ուտեմ , բայց դոնէ չեմ աշխատիր , ամէն օր նաւակն եմ , ձուկ կը բռնեմ , կը խաղամ , կամ ծուխերուն կը ծառայեմ , ուրնք երբեմն ինձի պարզե կտան , ինչպէս Կրօ-Պուաղէօն . այս աւելի զուարճալի է քան առաւօտէն մինչև իրկուն գործարանը փակուած մնալ և շունի պէս աշխատիլ :

— Բայց , չըսեցիր . . . եղբայրս մեզ ըսաւ որ եթէ այս տեղ աւելի մնանք անգգամ պիտի ըլլանք :

— Ա՛հ , բա՛ , հոգս է . . . քանի որ արդէն միւս տղաք մեզ սղտիկ գողեր կը կռչեն . . . կատափնատներ կը կռչեն . . . : Ասկից դամ աշխատիլն ալ . . . շատ ձանձրալի է . . . :

— Բայց այս տեղ ծեծ ուտելէն գլուխ առած չունինք , եղբայր իմ :

— Մեզ կը ծեծեն , վասն զի Մարտիալի աւելի մտիկ կ'ընենք քան միւսներուն . . .

— Մեղի համար սրչափ բարեւիրտ է :

— Բարեւիրտ է , բարեւիրտ է , խօսք չունիմ . . . անոր համար զինքը շատ կը սիրեմ . . . : Անոր առջև չեն համարձակիր մեզ վնաս մը ընել . . . մեզ պտըտելու կը տանի . . . իբրաւ է . . . բայց ասկից աւելի բան մ'ըրած չունի . . . մեզ բան մը տուած չունի . . . :

— Հարկաւ , բան մը չունի . . . վատկածը մեր մօր կտայ իր կերակուրին համար :

— Նիդօլս միշտ բան մ'ունի . . . : Անշուշտ թէ որ անոր միտ գնէինք , և իմ մօրս ալ , մեզ այսչափ չէին չարչարեր . . . այս օրուան պէս մեղի շատ մը լաթեր կտային . . . մեզնէ չէին կատկածեր . . . և Պօրըի-յարի պէս ձեռքեքնիս ստակ կ'անցնէր :

— Բայց , Աստուած իմ , անոնց աչքը մանուշակ համար գողութիւն ընել պէտք է , և մեր Մարտիալեղբայրն այն ատեն որչափ պիտի ցաւի :

— Ա՛աւ , որո՞ն հոգն է :

— Ա՛հ , Ֆրանսուա . . . թէ որ մեզ բռնեն , բանտ պիտի տանին . . . :

— Բանտ ըլլալ կամ գործարանի մը մէջ փակուիլ բոլոր օրը . . . մի և նոյն բանն է . . . : Բայց Կրօ-Պուաղէօն (խոշոր կաղ) ալ կ'ըսէ թէ մարդ կը զուարճանայ . . . բանտին մէջ :

— Բայց չես մտածեր թէ . . . Մարտիալին սրտին ինչ մեծ ցաւ պիտի պատճառենք . . . : Աերջապէս մեզի համար հոս եկաւ և մնաց . թէ որ իր չոր գլուխն ունենար ամենեւին նեղութիւն չէր քաշեր , անտառները կը դառնար և ինքզինքն որսորդութեան կտար , քանի որ սաստիկ կը սիրէ :

— Ա՛աւ ուրեմն , թող մեզ ալ իրեն հետ անտառները տանի — ըստ Ֆրանսուա — այդ ամէն բանէ աւելի աղէկ է : Միշտ հետը կ'ըլլամ քանի որ զինքը շատ կը սիրեմ և ձանձրալի արհեստներ չեմ սորվիր : Ֆրանսուաի և Ամանտինի խօսակցութիւնն ընդմիջեցաւ :

Գրեհն իրենց դուռը կրկնակի գոցեցին :

— Մեր վրայէն կը գոցեն . . . — գոչեց Ֆրանսուա :

— Ա՛հ , Աստուած . . . և ինչո՞ւ համար , եղբայր իմ : Ի՞նչ պիտի ընեն մեզ :

— Կարելի է Մարտիալն է . . . :

— Մտիկ ըրէ . . . մտիկ ըրէ . . . նայէ ինչպէս շունը կը հաջէ . . . — ըստ Ամանտին ականջ գնելով :

— Բանի մը վայրկենէ ետքը՝ Քրանսուա յարեց։
 — Կարծես թէ իր դուռը կացնում մը կը զարնեն . . . կարելի է զայն բռնի բանալ կ'ուզեն։
 — Այո, այո, իր շունը շարունակ կը հաջէ . . . :
 — Միտ դիր . . . Քրանսուա . . . Հիմակ ալ կարծես թէ բան մը կը դառնն . . . : Տէր ողորման, Տէր ողորման, կը վախնամ . . . : Ի՞նչ կ'ընեն մեր եղբօր, Հիմակ ալ շունը կ'ոռնայ։
 — Ամանախն . . . ալ ձայն ձուն չլսուիր . . . — վրայ բերաւ Քրանսուա գրան մօտենալով
 Երկու տղաք՝ իրենց շունչը բռնելով՝ անձևութեամբ մտիկ կ'ընէին։
 — Ահա եղբօր խցէն դուրս կ'եննեն — ըսաւ Քրանսուա ցած ձայնով մը։ — Նորադաւիթը քաղելու ձայն կը լսեմ։
 — Անկողին մանկեր . . . մայրս կ'սպաննէ մեզ թէ որ արթուն տեսնէ — ըսաւ Ամանախն սարսափելով։
 — Ո՛չ . . . — վրայ բերաւ Քրանսուա միշտ ականջ դնելով — մեր գրան առջևէն անցան գայլին . . . վաղելով սանդղէն վար կ'իջնեն . . . :
 — Տէր ողորման, ի՞նչ բաներ կը դառնան . . . :
 — Ա՛հ, խոհանոցին դուռը կը բանան . . . Հիմակ . . . :
 — Ա՛յնպէս կարծես . . . :
 — Հա, հա . . . ձայնն առի . . . :
 — Փարսիպի շունն անդադար կ'ոռնայ . . . — ըսաւ Ամանախն ահանջ դնելով։
 Յանկարծ սրտիկ աղջիկը սրտաց։
 — Քրանսուան, մեր եղբայրը մեզ կը կանչէ . . . :
 — Փարսիպի։
 — Այո . . . կը լսես, կը լսես ձայնը . . . :
 Յիրաւի, թէ երկու դոյ դռները թանձր էին, Փարսիպի որոտալիբ ձայնը, որ իր խցէն երկու տղաքը կը կոչէր, մինչև իրենց հասաւ։
 — Տէր Աստուած, չնիք կրնար անոր երթալ . . . մեր վրայէն դոյցեր են — ըսաւ Ամանախն — իրեն գէշութիւն մ'ընել կ'ուզեն, քանի որ մեզ օգնութեան կը կանչէ . . . :
 — Ո՛հ, եթէ բանն այդ է . . . եթէ կարող ըլլայի գէժ կենալ — դոյնց Քրանսուա անվեհեր — գէժ կը կենայի, եթէ մարմինս կտոր կտոր ալ ընէին . . . :

— Բայց մեր եղբայրը չդիտէ Հիմակ որ մեր դուռը բանալով դոյցերն, և պիտի կարծէ թէ իրեն օգնութեան չենք ուզեր երթալ, պոռան որ խցին մէջ փակուած ենք, Քրանսուա։
 — Այս վեճիկն իր քրոջ խօսքին պիտի հետևէր, երբ բռուն հարուած մը երկու տղայ խցին փորրիկ պատուհանին շերտոյրը դղորեց գրտէն։
 — Փեղկէն պիտի մտնեն մեզ սպաննելու համար — դոյնց Ամանախն, և սարսափէն անկողինը վազեց ու դուրսը ձեռքին մէջ պահեց։
 Քրանսուա անշարժ մնաց, թէև քրոջը չափ զարհուրեր էր։
 Սակայն՝ մեր ըսած բռուն հարուածին վրայ՝ փեղկը չբացուեցաւ, և տան մէջ խորին լուռութիւն մը տիրեց։
 Փարսիպի տղաքը կոչելէն դադար էր։
 Քորը ինչ հանդարտելով՝ Քրանսուա հետաքրքրութենէ շարժեալ կամայուկ մը փեղկը կ'իտովին բանալու և շերտոյրին մէջէն դուրսը նայելու սիրտ ըրաւ։
 — Չգոյշ եղիր, եղբայր իմ. — ըսաւ մեղմիկ Ամանախն, որ Քրանսուային պատուհանը բանալը լսեր և անկողինն մէջ ելեր նստեր էր։ — Միթէ բան մը կը տեսնես — յարեց նա։
 — Ո՛չ, գիշերը շատ մութ է։
 — Բան մը չես լսեր։
 — Ո՛չ, շատ հով կայ։
 — Գարձիր . . . եկուր ուրեմն։
 — Ա՛հ, Հիմակ բան մը կը տեսնեմ։
 — Ի՞նչ կը տեսնես։
 — Լապտերի մը նշոյլը . . . որ կ'երթայ ու կ'այս։
 — Ո՛վ բռներ է լապտերը։
 — Միտակ նշոյլը կը տեսնեմ . . . : Ա՛հ, կը մօտենայ . . . կը խօսին։
 — Ո՛վ է խօսողը։
 — Մտիկ ըրէ . . . մտիկ ըրէ . . . Քաղսան է։
 — Ի՞նչ կ'ըսէ։
 — Վ՛րտէ թէ երեսունին ոտքն աղէկ բռնեն։
 — Ա՛հ, կը նային, մեր պատուհանին կոթնած երեսունն տունը տանն ստօջուան աղբու կը հանելին։

- Հինակ ալ բան մը չեմ լսեր :
- Եւ ի՞նչ ըրին եհարանը , հինակ :
- Չեմ կարող ալ տեսնել . . .
- Բան մ'ալ չէս լսեր :
- Ո՛չ . . . :
- Աստուած իմ , կարելի է որ , Գրանատա , պատուհանէն Մարտիակի խօսքը մտնելու համար . . . եհարանն առած ըլլան :
- Շատ կարելի է :
- Եթէ քիչ մը վանդակը բանայի որ տեսնեմ . . . :
- Չեմ համարձակիր . . . :
- Շատ քիչ . . . :
- Ո՛հ , չէ՛ , չէ՛ : Թէ որ մայրս տեսնէ :
- Գուրն այնչափ մութ է որ վառնդ չկայ . . . :
- Գրանատա , թէեւ ակամայ , քրոջը փափաքը կատարեց , վանդակը կէս մը բացաւ և նայեցաւ :
- Ան , եղբայր իմ — ըսաւ Ամանակն երկիւղը զսպելով և մատերուն վրայ քայլելով եղբօրը մտեցաւ :
- Ապտերին լուսէն — ըսաւ տղան — Քաղաքը կը տեսնեմ որ եհարանին ոտքը բռնե՞ր է . . . Մարտիակի պատուհանին կա լծիցուցին :
- Եաքը :
- Նիզօլա եհարանէն ՚ի վեր կ'եհնէ , և ստաքարը ձեռքն է , կը նայիս որ կը շողայ . . . :
- Ա՛հ , դեռ չէք պատկիր և մեղի կը լրտեսէք — դռնից յանկարծ որբեարին , դրսէն Գրանատակն և քրոջն ուղղելով խօսքը : Խոհանոցը մտնելու միջոցին կիսբաց վանդակին մէջէն եհող նշոյլը դիտե՞ր էր :
- Խեղճ տղաք իրենց լոյսը մարելու մտցեր էին :
- Ահա , հինա վեր ձեր քովը պիտի դամ — յարեց որբեարին ստակաի ձայնով մը — հինակ ձեր քովը պիտի դամ , սղտիկ լրտեսներ :
- Ահա այս դէպքերն անցան Ռավածէօր կողմն այն օրուան առջի օրն որ արիկն Սէրափէն Գրէօր - ար - Մարին այն սեղ պիտի տանէր :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը

Կ Ա Ջ Մ Ի Կ Յ Ո Ւ Ն Մ Ը

Բասա՛՛ Պրասքի ըսուածը՝ որ՝ թէեւ Բարիդի կեդրոնն է , խուարին ու քիչ ծանօթ անցը մ'է , մէկ կողմէ Գրավէրսիէր - Սէնդ - Շնօրէ փողոցը կը յանդի , միւս կողմէն Սէն - Եփյօմի հրատարակն : Այս խոնաւ , սղմուտ , մթին , տխուր գոլհին մէջ տեղն՝ ուր դրեթէ երբէք արևը չթափանցեր , կաղմիկ տուն մը կը բարձրանար : (Ռամկօրէն կաղմիկ կը ստէր վարձքը շատ աման ըլլալուն) : Հին տախտակի մը վրայ կը կարգացուէր . Ապա՛՛ խոնցեր ու քահլիճներ , մութ ուղիի մ'աջ կողմը՝ մթնադոյն մթերանոցի մը գուռը կը բացուէր , և սովորաբար այն սեղ կը բնակէր այս կաղմիկ տան դիտուող վարձուորը :

Այս մարդը՝ որուն անունը ստէպ Ռավածէօրի կը ընէ յիշուեցաւ , Միքո կը կոչուի . հին երկաթ կը ծախէ յայտնապէս , բաց զաղանի կը դնէ և կը սրահէ գողտնի մետաղներ , ինչոյէտ երկաթ , կապար , պղինձ և անագ : Եթէ ըսէ՛ք միայն որ Միքո Մարտիակներու հետ առևտրաւ կ'ան և Քարէկաճակն յարարեցութեան մէջ էր , իր բարոյականութեան վրայ բաւական ճշգրիտ կարծիք մը տուած կ'ըլլանք : Երգալե՛ հետաքրքրական և միանգամայն զարհուրելի իրողութիւն մը կայ , այս է , զաղանի յարակցութիւն մը , հարգողականութիւն մ'որով Բարիդի բոլոր չարազորճանքն իրարու հետ կը կապուին : Հասարակօրքը բանտերն ընդարձակ օթեաններ են՝ ուր անգուլ կը վխտան և անկից գուռս կը յորդեն ապականութեան աշիքներ որ փոքր առ փոքր ճաշարարաւ կ'ստատակին և արհեստի քանդ ու աւեր կը գործեն :

Հայր Միքոն յիտան տարու խոշոր մարդ մ'է . դէմքը ստորին ու խորամանկ , քիթը սրալարուտ , այտերը գինեթոյր , ջրաղուէտնիի գլխարկ մը կը կրէ և կանաչադոյն հին վտառակ մը կը հագնի . ձուլածոյ փոքրիկ ուռանի (բօժե) մը վերէն՝ ուր կը ստաքայ թմաղընալ տախտակ մը կը տեսնուի սրտին կրած , անկից կախուած են բացակայ գանուղ անեցիկներուն խոցիւրուն բանալիները : Փողոցին վրայ բացուող առջևի պատուհաններուն ապակիներն այնպէս մը ներկուած են (և այս ալ դիտմամբ) որ կրպակին մէջ անցածը գրակն չեն կրնար տեսնել :

Այս ընդարձակ մթերանոցին մէջ կը տիրէ սառսիկ մթութիւն մը . սեռակ ու տամուկ պատերէն կերպ կերպ խոշոր ու երկայն ժանդոտ շղթաներ կախուած են . հողը դրեթէ բոլորովին անհետ եկած է երկաթի ու ձուլի դէզադէզ բեկորներուն ներքե :

Մասնաւոր կերպով մը դրան զարնուած երեք հարուած , վարձատուր — փերեզակ — դողակցին ուշադրութիւնը դրաւեցին :

— Կէրս մտիր . — գոչեց նա :

Զարնողը ներս մտա :

Այս էր Կիզուր , զիտատեալին որբեւարիին որդին : Շատ դուռնատ էր . իր դէմքն առջի օրէն աւելի չարագուշակ կ'երևէր , և սակայն հետեւեալ խօսակցութեան ժամանակ պիտի տեսնենք որ տեսակ մ'աղմկալի զուարթութիւն մը պիտի կեղծէ : (Այս տեսարանը կ'անցնէր աւազակին իր Վարսիալ եղբոր հետ ունեցած կռուին հետեւեալ օրը :)

— Ա՛հ , դու ես , բարի պտուղ . — ըսաւ փերեզակը մտերմօրէն :

— Հան , ես եմ , հայր Միքու . քեզի հետ առուստուր ընելու եկայ :

— Ուրեմն դուրը դոցէ . . . դուրը դոցէ . . . :

— Բայց շունս և սայլակս դուրսն են . . . ապրանքին հետ . . . :

— Ի՛նչ է բերածդ , կոթոյ կոթոյ :

— Ո՛չ , հայր Միքու :

— Մտադի կտորներ են . հիմակ շատ կը վնասուին . դու ալ չես աշխատիր . . . կարելի է կործարուիլ է (երկաթ) :

— Ձէ , հայր Միքու . կործարուիլ է (պղինձ) . . . չորս քծուար . . . գոնէ հարիւր յիսուն լիպրէ պիտի քաշէ . շնոս բոլոր քաշած բեռն է :

— Գոնս կործարուիլը բեր որ կշտենք :

— Պէտք է որ դու ալ օգնես ինձ , հայր Միքու . թեւ կը ցատի :

Եւ երբ այս աւազակը Վարսիալ եղբորը հետ ունեցած կռիւը յիշեց , դէմքն աստելութեան և վայրադ ուրախութեան զղայցում մ'արտայայտեց , իբր թէ արդէն իր վրէժը լուծած ըլլայ :

— Ի՛նչ ունիս թեղ , սողաս :

— Ո՛չ ինչ . . . քիչ մը ձմրեցա :

— Պէտք է երկաթի կտոր մ'աղէկ տարցնել , ջրի մէջ թաթխել , և թեղ այս եռացող ջրին մէջ խօթել , երկաթ վաճառողի դեղ է այս , քայց ընտիր է :

— Շնորհակալ եմ , հայր Միքու :

— Ելի՛ր , երթանք սա պղինձը բերենք , քեզ օգնեմ , ծոյլ :

Երկու անգամուն՝ խոշոր գամիւռէ մը քաշուած սայլակի մը քծուարները կրակի բերին :

— Այդ սայլակը աղէկ գտեր ես — ըսաւ հայր Միքու , և առաստաղին մէկ գերանէն կախուած կշտի մ'երկու ահաղին փայտի նժարները շակեց :

— Հան , երբ բան մ'ունենամ կրելու , շունս ու սայլակը նառակիս մէջ կը դնեմ , և երբ գետալին երեւում կը լծեմ : Կառասպան մը կարելի է խօսի , բայց շունս լեզու չունի :

— Տունս ինչպէս են , աղէկ են — հարցուց գողակիցը պղինձը կշտելով . — մայրդ ու քոյրդ քաջաւորջ են :

— Հան , հայր Միքու :

— Հանպա սղաք :

— Տղաք ալ աղէկ են : Հապա Անտրէ եղբոր որդիդ ո՛ր է :

— Անոր խօսքը մի ընդեր ինձ . երէկ կեր ու խումի էր . Պարպկեմու կրօն — Պուտղէօն զանի բերին , և այս առտու տուն եկաւ . արդէն արշաւանքի գնաց , թղթատան մեծ դիւանը , Ժան — Ժաք — Ռուսօի փողջը : — Հապա Վարսիալ եղբայրդ միշտ անանկ վայրենի է :

— Շիտակը կ'ուզես , չգիտեմ :

— Ի՛նչպէս չգիտես :

— Ձէ — ըսաւ Կիզուր անտարբեր կերպարան մ'առնելով — երկու օրէ վեր զինքը տեսած չունինք . . . կարելի է նորէն անտատները գնաց որսորդութեան , միայն թէ իր նառակն որ շատ հին էր . . . գետն խորատուգած չըլլայ , ինքն ալ միատեղ . . . :

— Մեծ ցաւ մը չէիր զգար , կալալ , ինչու որ եղբայրդ աչքիդ փուշ մ'էր :

— Իբրեւ է . . . ամէն մարդ այս ինչ կամ այն ինչ բանին վրայ իր թուխն ունի . . . : Քանի լիպրէ պղինձ կայ այդ տեղ :

— Աչքդ ճիշտ կը չափէ . . . հարիւր քառասուն ութ լիպրէ է , սողաս :

— Եւ ինչ կը պարտաւորիս հիմակ ինձ :

— Ճիշտ երսուն Փրանք

— Ի՛նչ , երսուն Փրանք մի , երբ պղնձին լիպրէն քսան սու է , երսուն Փրանք :

— Երտուն Տինդ Ֆրանք բանք, բայց ձայն մի հաներ, թէ ոչ կրողին կամ քեղ, սրբնձդ, շունդ ու սայլակդ :

— Բայց, հայր Միքու, չափէն աւելի կը նենդես զիս, ըրածդ խելք չէ :

— Արնաս հաստատել թէ ինչ կերպով այս սպրանքը քուկդ է, և այն ատեն լիպրէն տան հինդ սու կամ :

— Միշտ մի և նոյն խաղը . . . : Երարու կը նմանիք հաւած, դուք ամէնքնիդ, հանած վարած աւազակներ : Միթէ կարելի է այսպէս քերթել բարեկամները : Բայց այս բառ չէ . թէ որ փոխարէն սպրանք առնում, դո՛ւք քիչ մը կը խնայես զիս :

— Հարկաւ փոխարէնք պէտք է : Ի՞նչ կ'ուզես . նաւակներուդ համար շղթաներ և կեռիներ անշուշտ :

— Ամենեւին, ուզածս չորս հինգ ամուր թիթիկէ տախտակներ են, իբր փեղկեր ծածկելու համար :

— Բու ուզածդ ունիմ . . . չորս զիծ խոտ . . . հրացանակի մը դնդաւ կը չկրնար զայն ծակել :

— Ճիշտ . . . այդ է ուզածս . . . :

— Ի՞նչ մեծութիւն ունենայ :

— Բայց . . . բոլորն, եօթ ութ քառակուսի ոտք :

— Լաւ, ուրիշ ինչ բանի պէտք ունիս :

— Երեք երկաթեայ ձող՝ երեք չորս ոտք երկայն և երկու բլծամաս քառակուսի :

— Անցածն օր փեղկի մը վանդակը քակեցի, ձեռնացի պէս պիտի յարմարի քեզ . . . ուրիշ . . . :

— Երկու հասո յօդակաւ և դո՛ւստիակ մը, երկու ոտք քառակուսի խուսի մ'ըստ հաճոյս յարմարցնելու և դոյրելու համար :

— Ասիտը մ'ըսել կ'ուզես :

— Չէ, խուսի մը . . . :

— Չեմ կրնար հասկնալ թէ խուսին ինչ բանի կը ծառայէ քեզի համար :

— Դարելի է, բայց ես կը հասկնամ :

— Լաւ, ուրեմն ուզածդ ընտրէ, այդ տեղ խել մը յօդակաւներ ունիմ . . . : Եւ ուրիշ ինչ բանի պէտք ունիս :

— Ուրիշ բան չեմ ուզեր :

— Բոլորն այս է :

— Այս ամէն սպրանքը պատրաստէ, հայր Միքու, ՚ի դարձիս սիտի առնում. գետ ուրիշ տեղեր ալ երթալիք ունիմ :

— Սայլակիդ հետ : Ինձ նայէ, խաբուսիկ, անոր յատակը ծրար մը տեսայ, անշուշտ հաճախած մը պիտի ըլլայ այդ ալ, շատակեր դու, զոր հասարակչի մատանէն խորած ես :

— Ինչպէս որ կ'ընես, հայր Միքու, բայց քու բերնիդ համար չէ : Երկաթներուս համար սպասել չտան զիս, ինչու որ կէսօրէն առաջ պէտք է որ կողին դանուխմ . . . :

— Անհոդ եղիր . ժամն ութ է, թէ որ երթալիք տեղդ հետու չէ, ժամէ մը կը դառնաս անշուշտ, ամէն բան պատրաստ պիտի գտնես, ստակդ ու սպրանքդ . . . կ'ուզես կաթիլ մը անկել :

— Հարկաւ . . . իմ իրաւունքս է . . . :

Հայր Միքուն՝ հին դարանէ մը շիշ մ'օղեջուր, գիզած բաժակ մը, անկոթ թաս մ'առաւ և լեցուց :

— Ահագոյք, հայր Միքու :

— Բու կենացդ, տղայ, և տանդ կիներուն :

— Շնորհակալ եմ . . . : Խալ կազմիկ օթեւանդ կը բանի՛, հո՛ս :

— Քիչ շատ . . . : Միշտ քանի մը վարձուորներ ունիմ որոց համար կը վարձաւոր սր թատիկանին մարդը պիտի դայ . . . բայց վճարող են :

— Ինչո՞ւ համար :

— Ի՞նչ սպուշ ես . . . : Երբեմն ծախու առած կերպովս կը վարձեմ . . . վարձուորներուն անցալիք չեմ հարցնէր, ինչպէս որ քեզնէ ալ վաճառալիք չեմ ուզեր :

— Հասկցայ . . . : Բայց ասոնց այնչափ սուղ տուղ կտատ որչափ որ իզնէ աճան կը գնես :

— Հարկաւ, պէտք է պակասը լեցնել . . . : Հօր եղբորորդի մ'ունիմ որ Սէնդ - Օնօրէ փողոցը կազմիկ տուն մը կը պահէ, իր կինն ալ ժիր կարուհի մ'է որ միսն քանի չափ դորձուհի կը բանեցնէ թէ իր տունն, և թէ ամէն մէկուն սենեակը :

— Ինձ նայէ, ծերուկ վարպետորդի, անոնց մէջ սպասելիքն ալ պիտի գտնուին անշուշտ :

- Հարկաւ . երկու երեք հատ կան որոց զործ բերելին տեսայ . . . :
Շուտիկ , ինչ սիրուն են : Մանաւանդ փորրիկ օրիորդ մ'որ իր առան-
ձին սենեակը կ'աշխատի , շարունակ կը ծիծաղի և Ռիկօլէդ կը կոչուի
. . . : Աստուած իմ , Աստուած , մեղք որ քսան տարեկան չեմ , անօ-
րէնս :

- Տե՛հ , հայր Միքու , կրակը մարե , թէ ոչ հրդեհ կայ պիտի ը-
սեմ :

- Բայց պարկեշտ է . . . մանչուկ . . . պարկեշտ է . . . :

- Այս է , աւանակ . . . կորիք . . . և կըսէիք թէ հօր եղբորորդիդ .
. . . :

- Հաս աղէկ կը դարձնէ իր տունը , և որովհետեւ այն պղտիկ Ռի-
կօլէդին ջրէն է . . . :

- Պարկեշտ :

- Այո :

- Աւանակ :

- Անցադիր կամ վկայադիր ունեցող վարձուորներ կը վնասուէ . . . բայց
երբ տեսնէ որ չունին , քանի որ զիտէ թէ ես իրեն չափ խղճահար
չեմ , այն յաճախորդներն ինձի կը դրկէ :

- Եւ անոնք ալ անոր համեմատ կը վճարեն :

- Միշտ :

- Չրսեն որ անցադիր չունեցողները գողերու խճօրէն են : ✓

- Է՛հ , բնաւ : Շխտակը կ'ուղեն , հօր եղբոր որդիս՝ քանի մ'որ
կայ , վարձակալուհի մը զրկեց ինձ . . . կրողին բերանն երթամ եթէ
բան մը կը հասկնամ . . . : Անգամ մ'ալ բաժակները պարսկեր :

- Գէշ չըլլար . . . հեղուկը լաւ է . . . : Ահնայդ , հայր Միքու :

- Բու կինացդ , մանչուկ : Խօսքս չմոռնամ , կ'ըսէի թէ հօր եղբոր-
որդիս անցածն օր վարձակալուհի մը զրկեց ինձ որոց խեղքս չհամիր :
Երեակայէ մայր մ'ու իր աղջիկն որ դեղնած ու մաշած կերպարան մը
ունէին . իրենց աւարը թաշկինակի մը մէջ ծրարեր էին . . . լաւ , թէ և
ստորին բաներ կ'երևին , քանի որ անցադիր չունին և կիսամսեայն կը
վճարեն . . . և իրենց տեղէն խուրդի պէս չեն շարժիր . . . դարձեալ ե-
կող դացող չունին . . . աղբարիկ . . . մարդ տեսած չունին . . . : Եւ սա-
կայն , եթէ ասանկ նիհար և գունատ չըլլային , երկու բարի պտուղ կի-

ներ կը դառնային , մնաւանդ աղջիկը շատ շատ տան հինգ կամ տան
վեց տարեկան է . . . Ճերմակ է , ճերմակ նապաստակի պէս , սառէս
խոշոր սև աչերով . . . հանած վարած . . . ինչ աչեր , ինչ աչեր են ա-
նոնք :

- Հիմակ նորէն կրակ պիտի կարիս . . . : Եւ այն երկու կիներն ինչ
կ'ընեն :

- Ըսի . քեզի որ անոնց ըրածին խեղքս չհամիր . . . պարկեշտ կիներ
ըլլալու են , և սակայն անցադիր չունին . . . : Այս ալ կայ որ ստանց
հասցէի զիրեր կ'ընդունին . . . կ'երեւի որ իրենց անունը զրուելու անուն
մը չէ :

- Ի՞նչպէս :

- Այս առտու իմ Անարէ քեռորդիս մնայուն թղթատունը զրկեցին
Ք . Չ հասցէին ուղղուած նամակ մը փնտոտելու համար : Աւանակը
Նօրմանտիակէն պիտի գայ . . . Օպիէ ըսուած աւանկ մը : Այս տառերը
թղթի մը վրայ գրեցին որ Անարէն տոյն ծանօթութիւնը սալով գերը
ստանայ . . . : Կը տեսնես որ առ երեսու ոչ ինչ արարածներ կ'երևին ,
այնպիսի կիներ որ Ք և Չ անուն կ'առնուն . . . բայց և այնպէս , մար-
դու հետ չեն տեսուիր :

- Միթէ վարձն օրին կը վճարեն :

- Եւ կարծես թէ ինձի պէս ծեր կապիկ մը պոչէն կը բոնուի՞ : Ա-
ռանց վատարանի գահլիճ մը վարձու բունեցին , որուն համար կիսամս-
եայն կանխիկ քսան Փրանք կ'ընդունիմ : Կարելի է որ հիւանդ են , ին-
չու որ երկու օր կայ որ վար իջած չեն : Անշուշտ ահալութենէ հի-
ւանդ եղած չեն , վասնզի քանի որ եկեր են հոս , եւ կարծեր որ կրակ
վտած ըլլան կերակուր մ'եփելու համար : Բայց նորէն սա խօսքիս կը
դառնամ . մարդ տեսած չունին . . . նոյնպէս անցադիր . . . :

- Թէ որ ասանկ տունուրներ ունիս , հայր Միքու . . . :

- Կզան ու կ'երթան . . . : Եթէ անցադիր չունեցող մարդերու սե-
նեակ կը վարձեմ , զխցիր որ մեծափարթամ վարձուրներ ալ ունիմ ,
այս միջոցին երկու ուղևոր-վաճառական , թղթատունի ցրուիչ մը ,
Ադրերու սրճարանին երգեհոնապետը , և հասասէր կին մը , ամէնքն
ալ պարկեշտ հողիներ են , ահա ասոնք տանս անունն անսրատ պիտի
պահեն և եթէ ոտախիտն ամէն բան մտէն տեսնելու ենէ . . . ասոնք
գիշերուան տունուրներ չեն , այլ բաց արևու տունուրներ :

- Երբ արևն այս անցքին մէջ զարնէ հարկաւ, հայր Միրու:
- Խեղկատանկ... անգամ մ'ալ անկեղը...:
- Բայց այս վերջինն է, պէտք է որ ճամբայ եղնեմ...: Աղէկ յիշեցի, արդեօք Բօպէն Խոշոր-Ազդը գեռ այս անդ կը բնակի:
- Ա երբ, մայր և աղջկին բռնած խցին մօտ: Արծեմ թէ իր բանաստակը ընկուց... և փուշ մը չունի:
- Աչքդ բաց, քեզի կ'ըսեմ, թիարանէն փախած է:
- Քաջ դիտեմ, բայց չեմ ուզեր զանի ճամբել: Արծեմ թէ նոր դարան մը կը պատրաստեն. անցած իրկուն՝ պղտիկ Գօրդիլյարը, Պրա-Ռոմիկն տղան, Պարսկիցոնի հետ այս սեղ եկաւ զանի տեսնելու համար...: Աստեմ որ իմ՝ բարի տունորներուս փորձանք մը չհասցնէ այս անօրէն Բօպէնն. ուստի կիսամեծայն ըննալուն պէս... անոր ճամբայ սիտի տամ, բոնիով թէ իր դահլիճը դետպանի մը, կամ ախկին Սէնդ-Իլաֆօնոս հաստուտիս վարձու տալի:
- Հաստուտ հի մը:
- Ի՞նչ կարծես. փողոցին վրայ երեք տնեակ և դահլիճ մը բռնած է, հն... նոր կահ կարասիով, նոյնպէս իր դայեկին համար ձեղնաշարի մը... ու թառն Ֆրանք ամբար... վճարողն ալ հօրեղբայրն է, կանխիկ և երբ գեղէն դառնայ անոր պատրաստ խուց մը կտայ: Հիմակ, իր գեղը կրնայ բուսիլ, իբր թէ Ա իվիէն փողոցը, Սէնդ-Օնօրէ փողոցը, կամ այն կողմի շրջականերն ըլլայ:
- Հասկցայ...: Հաստուտ հի է, որովհետեւ ծերուկն անոր հասցեյ թէ կտայ:
- Լուէ, անպիտան... ահա դայեակը կգայ...:
- Բաւական տարեց կին մը՝ կասկածելի մարդութեամբ զողնոց մը դրած՝ Միրուին վաճառանոցը մտաւ:
- Հրաման մ'ունիս, ախկին Շարլ:
- Հայր Միրու, քեռորդիդ հոս չէ:
- Սեծ թղթատունը դնայ, հիմակ կը դառնայ:
- Պ. Պատինօ կ'ուզէր որ սա գիրն իր հասցէին տանի. պատասխանին չտրասեր, բայց ստիպողական է:
- Քատորդէ մը ճամբայ կ'ենէ, ախկին Շարլ:
- Թո՛ղ շուս ընէ...:

- Անհոգ եղիր:
- Գայեակը դուրս ելաւ:
- Ասի սունուորներուդ մէկուն դայեակն է, հայր Միրու:
- Ի՛հ, չէ, բլթափառ, հաստուտ հիս դայեակն է, ախկին Սէնդ-Իլաֆօնօն: Բայց Պ. Պատինօ իր հօրեղբայրն է. երէկ զեղէն դարձաւ - բաւ վարձատուն, որ նամակը կը քննէր. սարս հասցէն կարողալ յարեց. - Տես անգամ մը, ինչ նշանաւոր ծանօթներ ունի: Իրաւունք չունէի՛ք ըսելու թէ ունեօր մարդիկ են, դերկունի մը կը գրէ:
- Ա՛հ, բա:
- Չե՛ս հաստար, աչքովդ նայէ: Աս պարտն գերբնօս ար Սէն-Բըմի, Շայօ փողոց... շար արեւոյտակուն... էր Յետը...: Արծեմ թէ երբ մարդ իր առնը հաստուտ կիսերու կը վարձէ, որ զերկամներու նամակ զրոյ հօրեղբայրներ ունի, ասան վերի կողմը նստող վարձուորներուն անցաղ իրները կրնայ չգնատուել, հըմ:
- Հարկաւ...: Ահա կ'երթամ, հայր Միրու, քիչէն կը դառնամ: Եունս սայլակին հետ դբան պիտի կապեմ, հետիոտ պիտի երթամ բերելու ինչ որ պիտի բերեմ...: Ապրանքս ու ստակս պատրաստէ... ար դալուս պէս ճամբայ եղնեմ:
- Անհոգ եղիր. չորս թանակէ տախտակի իւրաքանչիւրն երկու քառակուսի ոտք. երեք երկաթէ ձող, երեք ոտք, և խուփին համար ալ երկու յօդակապ: Այս խուփը դարմանալի կը թուի ինձ, բայց ինչ և է... այն է բոլոր ուղածդ:
- Այն, հասցա սամիս:
- Ստակդ ալ կ'առնու... բայց ինձ նայէ, չգացած, պէտք է որ ըսեմ քեզ... դպէդ վեր... քեզ կը քննեմ...:
- Լու, ի՞նչ կայ:
- Չգիտեմ... բայց երեսէդ կ'երեւի որ բան մ'ունիս:
- Ի՛ս:
- Այն:
- Խեղդ ես... եթէ բան մ'ունիմ... այն է որ... անօթի եմ:
- Անօթի ես... անօթի ես... կարելի է... բայց կարծես թէ ուրախ դուարթ երեւի կ'ուզես, և ներսի դիդ բան մ'ունիս որ քեզ կը կծէ և կ'եղիէ... որդի մը կայ ինչ մօտ մտից մեջ, ինչպէս որ կ'ըսէ խիկարն...

• և մարմնջտարու համար 'ի հարկէ սիրտդ քերթել պէտք է... ինչու որ կրօնասէր չես :

- Քեզ ըսի որ յիմար ես, հայր Միքու - յարեց 'սիդօլս ակամայ սարտելով :

- Այսպէս երեցաւ ինձ որ այս խօսքիս դողդ բռնեց, իրաւ որ :

- Թեխ ցաւէն է :

- Աւրեմն դեղադիրս մի մոռնար, դարմանդ կը զանես :

- Հնորհակալ եմ, հայր Միքու... քիչէն պիտի դառնամ :

Եւ ոճրագործը դուրս ելաւ :

Գողակիցը՝ պղնձէ քծուարներն իր դարանին ետին պահելէն ետև՝ 'սիդօլսին ինդրած այլ և այլ իրերը կուտելու կը սրարայէր, երբ նոր մարդ մ'իւր կրպակը մտաւ :

Հուրջ իստն տարու մարդ մ'էր, նուրբ և խորագէտ դէմք ունէր, ալէխառն թանձրախիտ կիս մօրուս մը մանտկի ձևով, և ոսկեղէն ակնոյններ. բաւական մաքուր հագուեր էր, իր գորշ թիկնոցին լայն թեւերն որ սև թաւշէ եղբներ ունէին, իր յարգեգոյն ձեռնոյններն երևան կը հանէին : իր կօշիկներն ալ անշուշտ առջի իրիւս ջնարակով փայլեցուցեր էին :

Այս էր ահա Պ. Պատինո, հասատէր կնոջ հօրեղբայրն, այն տիկին Սէնդ-Իլաֆօնսին, որուն ընկերային կացութիւնը հայր Միքուին գոռօղութիւն ու սարահոլութիւն կ'ազդէր :

Ընթերցողը կը յիշէ թերևս որ Պ. Պատինո, հին իրաւարան մ'որ իր դասակիցներէն վճռուեր՝ և նոյն պահուն գրթի մը և կասկածելի գործերու գործակատար մ'էր, Պ. տը Կրատնին լրտեսութիւն կ'ընէր և այս դեպքանագէտին բաւական ընդարձակ և ճշգրիտ ծանօթութիւններ հաղորդէր էր սոյն պատմութեանս այլ և այլ անձերուն վրայ :

- Տիկին Հարլ նամակ մը չտուամ քեզ հիմակ տեղ մը դրկելու համար - ըսաւ Պ. Պատինո բնակապետէն :

- Այո, պարոն... քնորդիս ուր որ է պիտի դայ... և զայն պահակէ մը կը դրկեմ հասցէին :

- Հարկ չէ, տուր ինձ այն նամակը... միտքս փոխեցի, ես անձամբ պիտի երթամ Սէն-Բըմի կամսին բնակարանը - ըսաւ Պ. Պատինո սոյն անշուսպետական անունը դիտամբ և մեծամտութեամբ շեշտելով :

- Ահա առիկ նամակը, պարոն... ուրիշ հրաման մը չունիք :

- Չէ, հայր Միքու - ըսաւ Պատինո պաշտպան երեսով մը - բայց քեզ յանդիմանութիւններ ունիմ ուղղելու :

- Ի՞նչ, պարոն :

- Խիտ ծանր յանդիմանութիւններ :

- Ի՞նչպէս, պարոն :

- Անշուշտ... Տիկին Սէնդ-Իլաֆօնս շատ սուղ կը վճարէ առաջին դատիկնոյ. իմ քեռ աղջիկս այնպիսի վարձուր մ'է որ ամէն տեսակ սրատկառանքի արժանի է. այս սուսը բնակելու աւելի յարմար դատեց, վասն զի դեսպակներուն աղմուկն ու բոմբիւնը չսիրեր, և կը յուսար որ դեղի պէս բնակի այս տեղ :

- Եւ իրօք այնպէս է, աւանի մը կը նմանի տունս : Գուք քաջ պիտի հասկնաք այս բանս, պարոն, քանի որ դեղը կը բնակիք... այս տեղ կարծես թէ ճշմարիտ աւան մ'է :

- Աւան մը... ի՞նչ աղւոր աւան... դժոխային վայնասուն մը կայ միշտ :

- Սակայն ասկից աւելի հանդարտ տուն մը գտնել անկարելի է. ձեր քեռ աղջիկն վրայ կը բնակի՝ Այդերու սրճարանին նուազապես և ուղևոր-վաճառական մը... ասոնց վրայ ուրիշ ուղևոր վաճառական մը : Ասոնց վրայ կը դանուի... :

- Իմ խօսքս այդ անեցիներուն վրայ չէ, շատ հանդարտ և սրտկեշտ են անոնք, իմ քեռ աղջիկս կը խստովանի. բայց չորրորդ դատիկներ խոշոր կալ մը կայ որուն դեռ երէկ հանդիպեցաւ տիկին Իլաֆօնս ասնողին վրայ զինով, վայրենիի պէս կ'աղաղակէր, և սիրտը սաստիկ խաղաց, այնչափ ահ ու գողի ելեր էր... : Եթէ կը կարծես թէ այս տեսակ տառնորներով տունդ աւանի մը կը նմանի... :

- Պարոն, կ'երգում որ առ թի մը կ'սպասեմ՝ այն խոշոր կաղը սուսնէն դուրս վճռուելու համար, վերջին կիսամետայն կանխիկ վճարեց, թէ ոչ մինչև հիմակ դացած էր :

- Պէտք չէր իբր տունուր ընդունիլ զանի :

- Բայց յուսամ որ տիկինն ուրիշի վրայ գանդատ մը չունի. փոքրիկ թղթատան ցրուիչը կայ որ պարկեշտ մարդերու ծուծն է, և անոր վերևը՝ խոշոր կաղին խցին մօտ՝ կին մը կը բնակի իր աղջկան հետ որ խլուրդի պէս իրենց տեղէն չեն շարժիր :

— Նորէն կըսեմ որ տիկին Էլտփօնս մինակ խոշոր կտղէն գանդատ ունի . սանն խալիկին է այն թշուառականը . . . : Քեզ հիմնայէն կըսեմ, թէ որ պահես սուսը զանի , բոլոր պարկեշտ մարդիկ պիտի ձղեն երթան :

— Անհոգ եղիք ճամբայ պիտի դնեմ զանոնք . . . անորմէ պէտք չունիմ :

— Եւ աղէկ կընես . . . ապա թէ ոչ սուսնէդ պէտք պիտի չունենանք :

— Այդ իմ բանին չլար . . . : Աւստի , պարոն , բռնեցէք թէ խոշոր կտղն արդէն մեկներ է , վասն զի չորս օր ունի միայն :

— Չորս օրն ալ շատ է , վերջապէս դու գիտես . . . : Թէ որ նորէն գոռու գոչում ձդէ , տիկին Սէնդ—Էլտփօնս տունէն պիտի ելնէ :

— Անհոգ եղիք , պարոն :

— Ատմբ . բու . շահուդ համար կըսեմ , սիրելիդ . . . ըսածէս օդուտ քաղէ . . . ինչու որ խօսք մը միայն ունիմ — յարեց Պ . Պատինս պաշտպան երեսով մը :

Եւ դուրս ելա :

— Հանրի է ըսել որ այն կիներու նորարոյս օրիորդն , որ այնպէս սուսանձնակի կ'ապրէին , նոտարին ընչապիլութեան նահատակներն էին :

Ընթերցողն ասոնց բնակած ախտը սենեակը պիտի տանինք :

Գ Լ Ո Ւ Թ

ՉԱՐԱՆՄԱՐԻԹԵԱՆ ԶՈՅԵՐԸ

Թող ընթերցողն երեակայէ դահլիճ մ'որ Պրօֆէ անգլի տխուր տան չորբորդ գատիկները կը գտնուի : Տմնն և աղօտ լոյս մը՝ հաղիւ թէ միափեղի փոքրիկ պատահանէ մ'որ երեք զիլըսն ու աղանդի ապակիներ ունի , կը թափանցէ սոյն նեղ խցին մէջ . պատատուն ու գեղարարի թուղթ մը պատերը կը ծածկէ . փետեկած սուսառային անկիւններէն սարդի խիտ ոտայիներ կախուած են : Գետինն որուն շատ սեղերը խլիլած են , առիս անդին սալաքարները կրող գերաններն ու սախտակները կ'երևին :

Ճերմակ փայտէ սեղան մը , աթոռ մը , առանց նիղի հին սնուակ մը , և փայտէ յենարանով փակէ մահճակալ մ'որուն վրայ բարակ պատասա

մը կայ , հաստ կուտէ սաւաններ և դորշասուի հին ծածկոյ մը , ահա սոյն է սոյն սենեակին կարասին :

Տիկին աը ֆէրմնս պարոնուհին աթոռին վրայ նստած է :

— Բլէր աը ֆէրմնս օրիորդն անկողինը պառկած է . (ծարք ֆէրմնսի երկու զոհերուն սնունդներն ասոնք էին) :

Լոկ անկողին մ'ունենալով՝ ըստ կարգի մայր ու աղջիկ անոր մէջ կը պառկէին , սոսկէս զիշերային ժամերն իրարու մէջ բաժնելով : Մօրը մտատմնջութիւնն ու անձկութիւնն այնքան շատ էին որ հաղիւ անկողին կը մնանէր . բայց դէթ իր աղջիկը քանի մը վայրկեան կը մոռնար սոյն սեղ իր վիշտերը : Նայն սահուն կը նիւրհէր նա : Չկար աւելի սրտաշարժ և վշտալի բան մը քան սոյն թշուառութեան պատկերն՝ որով նոտարին ընչապիլութեան պատճառաւ՝ մինչ ցայն կէտ հեշտութեան անուշութիւններուն սովորած՝ սոյն երկու կիները կը տառապէին , և որոնք իրենց ընիկ երկիրն՝ իբր պատուաւոր և պատուեալ ընտանիք՝ ամէնուն յարգանքը կը վայելէին :

Տիկին աը ֆէրմնս շուրջ երեսուն վեց տարեկան է . իր դիմագրութեան վրայ անուշութիւն և միանգամայն աղնութիւն կը տիրեն . իր դէմքն՝ որ երբեմն նշանաւոր դեղութիւն մ'ունէր , դեղներ է և սլլայլեր . իր սեւ մազերն՝ որ ճակատին վրայ դատուեր՝ և հիւսակի ձև տափակցեր են՝ գլխին ետեւի կողմը կ'օրրին . վիշտն արդէն քանի մ'արծաղոյն թելեր խառնել է անոնց : Տիկին աը ֆէրմնս՝ որ շատ սեղերէ կարկած սուգի շրջադեհատ մը հազեր՝ ճակատը ձեռքին վրայ կը թնորէր , իր աղջկանքունք բարձին վրայ թևերը յենած՝ անմեկնելի տրամուլութեամբ անոր երեսը կը նայէր :

— Բլէր այն ինչ տանս վեց տարու է . իր անմեղ ու անուշ կիսադէմն՝ որ մօրն երեսին պէս նիհարցիւ էր , հաստ մոխրագոյն սաւաններու վրայ կը պատկերէ , որով սղոցածով լի բարձր պատած են : Նորաբոյս օրիորդին գոյնն իր սախտակափայլ յատակութիւնը կորստեղ է . իր գոց մեծ աչերը գոգաւոր սոսերուն վրայ կը ստուերազրնն իր երկար արօս անսունքին կրկնակի ծոպերն . իր շրթերն՝ որ երբեմն նամէտ էին ու վարդապոյն , խիլ այժմ՝ չորբարեկ , դուստտ , կէս մը բայուելով իր ակրոսաներուն սախտակ փայլն ընդհանրեւէ կտային . Մտա սաւաններն և ասուի վերմակը գերբոյս օրիորդին վզին , ուսերուն և թևերուն կարծ-

բօրէն շփուելով շատ տեղ մարմնոյն գոյնը կարմրեր, մաշեր էին, Աւր ուրեմն թեթեւ ասրառու մ'իր նուրբ ու թաւշենի ընթուխներն իրարու կը մօտեցնէին, իբր թէ ծանր երազ մը գինքը կը նեղէր: Այս դէմքին տեսքն՝ որ արդէն հիւանդագոյն երեւոյթ մ'ունէր, ասածանելի է. թաւրու ու սպառնալի հիւանդութեան մը նշաններն անոր վրայ կը տեսնուին:

Հատ ատենէ վեր տիկին տը Ֆէրմօնին արատաւը ցամբեր էին. իր աղջկին վրայ կը յատէր չորաբեկ աչք մ'որ գինքը մաշող ծանր տենդէ մը կը վառէր: Տիկին տը Ֆէրմօն օր օրի կը տկարանար, իր աղջկին պէս ինքն ալ կ'զգար անհանգստութիւն մը, տագնապ մ'որ մահատու և թաղուհի հիւանդութեան մը անվերջ նշաններն են. բայց առ ահի որ Քլէրին երկիւղ չազդէ և մանաւանդ՝ եթէ հնար էր, չուզելով որ ինքն ալ զարհուրի, հիւանդութեան աստջին հարուածներուն դէմ բուժոր ուժովը կը մաքատէր:

Վեհահանութեան մի և նոյն գրգռներով Քլէրն ալ իր մօրն անհանգստութիւն չբառձառելու համար, իր ցաւերը պարտկելու կը ջանար: Այս երկու թշուառ էակները մի և նոյն վիշտերու ենթակայ գտնուելով՝ ՚ի հարկէ մի և նոյն տառապանքը կը կրէին:

Տարբարողութեան ատեն կը հաննի ժամ մ'որ ասպղան այնպիսի ահաւոր տեսիլով մը կ'երևի որ ամենէն արի հողիները՝ զանի դէմ առ դէմ նկատելու անդօր՝ աչքերնին կը գոցեն և յիմարական անուշխնով ինքզինքնին պատրելու կը ճգնին:

Այս էր ահա տիկին և օրիորդ Ֆէրմօնին կացութիւնը:

Եթէ հնար ըլլար բացատրել այն կնկան տանջանքը՝ մինչդեռ երկար ժամեր այսպէս կը նկատէր իր քնտի գաւախն անցեալին, ներկային, սպաղային մտածելով՝ պիտի նկարագրէինք ինչ որ մօր մը վեհ և արբանտէր վիշտերն ունին կսկծալի, յուսահատական և յիմարական աւազներ. հանցելի յիշատակներ, չարազոյժ երկիւղներ, ահուելի կանխատեսութիւններ, դառն ցաւեր, մահաբեր վհատութիւն, անզօր կատողութեան մը թափն այս ամէն աղէտներու հեղինակին դէմ, անտի աղերսներ, բուռն աղօթներ, և ՚ի վերջէ. . . ՚ի վերջէ՝ ահարկու կասկածներ այն ամենազօր արդարութեան վրայ՝ որ անողբելի կը մնայ մայրական աղէտաբշ աղաղակին . . . այն նուիրական աղաղակին որուն թնոյլուն պարտ էր մինչ երկին հասնելը. քրեա՛ ի՞մ աղջկե՛ն:

« — Ինչպէս կը մնի հիմակ — կ'ըսէր ողբմոլի մայրն իր սատնալի ձեռնով դաւկին ստած թեւերուն գպելով — Իրչալ կը մնի. ժամ մը ստալ կ'ըսաներու մէջն էր. . . ջերմ ունի. . . երջանկօրէն ջերմ ունենալը չգիտէ. . . : Աստուած իմ, արչափ կը մնի. . . այս վերմակը շատ բարակ է. . . : Կուգէի իմ հին շալս ալ վրան ծածկել. . . բայց թէ որ դրան վրայ կախած տեղէս հաննմ. . . այն գինով մարդիկ երէկուան սէսնորէն պիտի գան նիզին ծակերէն, կամ շրջանակին անջատ տախտակներէն դիտակ: Այս ինչ ստակալի տուն է, Աստուած: Եթէ գիտնայի որ այսպիսի տունորներ կան. . . կիտանեայ վարձը կանխել չվճարած. . . կ'եղնէի կ'երթայի. . . բայց չգիտէի, ես որ. . . : Երբ մարդ ձեռքն անցաւ գիր մը չունի, միւս կողմիկ տուններէն չընդունուիր: Կ'վ կը գօշակէր որ անցագրէ մը պէտք պիտի ունենամ. . . : Երբ դեսպակովս Անժէէն մեկնեցայ. . . վան գի յարմար չէի դատեր որ աղջկիս հասարակայ կատրով ճամբորդութիւն ընէ. . . կրնայի մտածել թէ. . . »

Ապա զայրալի բարկութեան մը բողբոլով՝ խօսքն ընդմիջեց ու դառնաց:

« Բայց այս ինչ վատթարութիւն է. . . որովհետեւ հօտարը գիս կողպտել ուղեց, պէտք է որ ես ստակալի չքաւորութեան ֆջ ընկնիմ, և անոր դէմ ոչ ինչ չկարենամ ընել. . . ոչ ինչ. . . : Այո՛. . . եթէ ստակ ունենայի կարող կ'ըլլայի դատ բանալ, գատ բանալ. . . որ իմ բարի է. ազնիւ եղբօրս յիշատակն անարդուի, աղարտի. . . որ ըսուի թէ կործանելուն իր կեանքը գրաւեց, իմ և աղջկին բոլոր հարստութիւնը վատնելէն ետեւ. . . : Դատ բանալ. . . որ ըսնի թէ մեզ յետին թշուառութեան դուրը մղեց. . . : Ա՛հ, երբէք, երբէք: Սակայն. . . եթէ եղբօրս յիշատակը նուիրական է. . . աղջկին ալ կեանքն. . . ապագան ալ նոյնչափ նուիրական են. . . բայց հօտարին դէմ, Թս, փաստեր չունիմ, և անողուտ գայթակղութիւն մը պիտի պատճառեմ. . . : — Ահուելին. . . ահուելին այն է — վրայ բերաւ նա սրահ մը լուռ կենալէն ետեւ — որ երբեմն այս գծողակ վիճակէս գրգռելով ու զայրանալով եղբայրս ամբաստանելու. . . հօտարին իբառուք սաղու կ'իշխեմ, որպէս թէ, անխճելու երկու անուն ունենալով՝ ցաւերս կրնան փոփոխ. . . և սպա իմ անիրաւ, զղուելի ենթագրութիւններուս վրայ կը սրտմտիմ. . . ամենալու և անկեղծ եղբօր մը մասին. . . Ա՛հ, այս հօտարը չգիտէ իր դողու-

Թեան ամէն զարհուրելի հեռուութիւնները... կարծեց թէ լակ դրամ է գողցածը, մինչդեռ երկու հոգի կը չարչարէ... երկու կին քիչ քիչ կրակով կ'այրէ : Ափսոս , այս , չեմ ժտիր իմ խեղճ զուկիս յայտնել բուրբ երկիւղներս որ զինքը չտաղնապեմ... բայց հիւանդ եմ... շեքմ ունիմ... և անհնարին արիասբառութեամբս կը դիմանամ միայն . կըղզ դամ յիս հիւանդութեան մը սերմերն... որ թերևս վտանգաւոր է...
 • այս , կ'զգամ անոր դայը... մօտենալը... կուրծքս կ'այրի , գլուխս կը պայթի... : Այս նշաններն իմ կարծածէս աւելի ծանր են... : Աստուած իմ... եթէ հիւանդ... բողբողին հիւանդ ընկնիմ... եթէ մեռնիմ , ոչ , ոչ — դռնեց տիկին տը Գէրմնն եռանդազկն — չեմ ուզեր... չեմ ուզեր մեռնիլ... : Միթէ կարելի է Բէլբը... տասն վեց տարեկան... անձար , միտակ ու անտէր թողուլ Բարիլի մէջ... ոչ , հիւանդ չեմ... ինչ ունիմ . քիչ մը տարութիւն կ'զգամ կուրծքս , և գլուխս փոքր ինչ ծանր է . տրտմութեան , քնհատութեան , ցրտի և անհասկացողութեան հետևութիւնն է . իմ տեղս ամէն մարդ այս տատապանքը պիտի կրէր... բայց ծանրակշիռ բան մը չէ... : Օ՛ն , ծն , սկարութիւնը մէկզի... Աստուած իմ . այս տեսակ մտմտուրի , այսպէս ինքզինքին միտ դնելով մարդ իրօք հիւանդ կ'ընկնի... և արդարեւ հիւանդ ըլլալու ատենն է... : Միթէ աւելի լաւ չըլլար որ ինձի և Բէլբին համար գործ գտնելու աշխատիմ , քանի որ այն թշուառականն որ քանդակներ կտար մեզ գոհաւորելու... համարձակեցաւ... :»

Պահ մը լուռ կենալէն ետեւ՝ տիկին Գէրմնն առանց խօսքի աւարտելու , արտնութեամբ յարեց :

«Ո՛հ , քանի դարչելի է... այն աշխատութիւնը Բէլբին պատուին 'ի ֆիաս առաջարկել... այս ապրուստի չնչին միջոյն ալ մեզնէ անդ թօրէն զլանող , որովհետև յանձն չտրի որ աղջիկս իր սուրնն երթայ զիշերն առանձին աշխատելու... : Կարելի է որ ուրիշ տեղ գործ գտնելու յաջողիմ , կար կամ բանուած... : Բայց մարդ ալ չեմ ձանչեր , ինչ դժուարին բան... : Անցածներս պարսպ տեղ աշխատեցայ... : Քանի որ այս չքոտի բնակարանս կը նստինք , ոչ որ կը վստահի մեզ , և սուկայն , եթէ մեր ունեցած փոքրիկ դումարն ալ հատնի , ինչ պիտի ընենք... : Ինչ պիտի ըլլանք... : Ո՛չ ինչ չպիտի մնայ մեզ... բայց ոչ ինչ... երկրիս երեսն... և ոչ իսկ դանկ մը... սլլ սակայն հարուստ

էի... : Այս բաներուս շնորհակցեմ... քանի կը մտածեմ խեղքս կը թնայ... պիտի խեղդեմ... : Ահա յանցանքս , այս բաներուն վրայ շատ կը մտնամ , փոխանակ սթափելու... : Կարելի է ասոր համար հիւանդ եղայ... չէ , չէ , հիւանդ չեմ... կ'երևի իսկ որ շեքմն այնչափ սաստիկ չէ — յարեց թշուառ մայրն ինքն ինքնին երակը գննելով :

Բայց աւաղ , երբ իր չոր ու սառ մորթին ներքև զգաց երակին շտապարի , սնկարդ ու անկանոն զարկը բողբողին յուսալուտը մնաց :

Պահ մը տխուր ու աղօս յուսահատութեան մէջ մնալէն ետեւ՝ գտնուողէս ըսաւ :

« — Տէր իմ , Աստուած իմ , է՛ր այսպէս կը տատապեմ մեզ . որու գէշութիւն մ'ըրած ենք երբէք : Միթէ անմեղութեան և բարեպաշտութեան օրինակ մը չէ՛ր աղջիկս և հայրն ալ նոյն իսկ պատու : Միթէ իմ ամուսնացին և մայրական սրտատուորութիւններս արիապէս չլատարեցի՞ շարունակ : Է՛ր կը թողուս որ անզգամ մը զո՛հ ընէ... մանաւանդ այս եղիկի աղջիկը... : Քանի մտնում որ եթէ այս նոտարը մեզ չկողբայտէ՛ր աղջիկս վիճակին վրայ երկիւղ մը չպիտի ունենայի... այս ժամուս մեր առնը պիտի գտնուէինք , սպալապէս ապահով , և միտակ իմ խեղճ եղբօք մահուան վրայ տրտում և դժբաղդ... երկու երեք տարեկն Բէլբը կարողելու պիտի խորհէի , և իրեն արժանի մարդ մը պիտի գտնէի , քանի որ բարեխիտ , չքնաղ , և զեղանի... է : Ո՛վ երջանիկ չէր ըլլար զանի կին առնուլ... : Սակայն կ'ուզէի փոքրիկ թոշակ մը պահել ինձի համար որ իր հետն ապրիմ , և բոլոր ունեցածս անոր տալ , այս է , գոնէ հարիւր հազար Ֆրանք... վասն զի զեռու և սիրայի քիչ մը ինայութիւն ալ ընէլ , և երբ իմ սիրական աղջիկս պէս սիրուն և բարեկիրթ օրիորդ մը հարիւր հազար Ֆրանքէն աւելի օժիտ ունենայ... :»

Յետոյ՝ վշտայի հակադիմութեամբ մ'իր խոկական վիճակին դառնալով տիկին Գէրմնն զնորեալ անձի մը պէս գոչեց .

« — Բայց անկարելի է ինձ համբեր սրտով մը տեսնել աղջիկս այս ստոկայի թշուառութեան մէջ , որովհետև նոտարն այսպէս ուզեց , այն որ այնքան երանութեան իրաւունք ունէր... : Եթէ օրէնքն անպատիժ կը թողու այն ուճիկն , ես չպիտի թողում , վասն զի , եթէ վերջապէս բաղդն աւելի հարածէ զիս... եթէ այս ահաւելի վիճակէն ուր այն

անպատճիռ ձեռք դիտ իմ՝ դատարանս, աղափարու ճար ճարակ մը չգտնեմ, չգտնեմ թէ ի՞նչ պիտի ընեմ... սպաննելու պիտի ելնեմ այն մարդն... ետքն ինչ որ կ'ուզեն թող ընեն զիս... բայց մայրեկն իմ կողմն պիտի բռնեն... : Այս... բայց իմ աղջիկս... աղջիկս : Անք ու միայնակ թողուլ զինքն, ահա այս է իմ սարսափս, ահա այս պատճառաւ չեմ ուզելու մեռնիլ... ահա այս պատճառաւ չեմ կրնար սպաննել այս մարդը : Ի՞նչ պիտի ըլլայ աղջիկս. տասն վեց տարեկան է... նորասի և սրբուհի է հրեշտակի պէս... այլ սրջափ զեղանի է... : Բայց լրտմը, բայց թշուառութիւնը, բայց անսթուրթիւնն... այս ամէն աղէտնեցող միասին ինչ սոսկալի թաղուկ չեն պատճառել որ այս տարեկն ունեցող աղջիկ մը... և այն ատեն... այն ատեն ի՞նչ անդուռդի մէջ պիտի ընկնի նա... : Ա՛հ, ահա ինչ է... քանի թշուառութիւնն բոս ին խորը կը մտնեմ, զարհուրելի բաներ կը դանտեմ անոր մէջ... : Թշուառութիւնն... թշուառութիւնն ամենուն համար դժուրակ է, բայց զեռ ևս աւելի դժուրակ է անոնց համար որ իրենց բոլոր կեանքը հանգստութեամբ անցուցած են... եթէ ինքզինքիս չնրբելու բան մ'ունիմ, այս է թէ, այսքան սպառնալի աղէտներու առջև, չեմ կարող հարստութեան դժբաղդ զգայումս զսպել : Պէտք է որ աղջիկս լիովին հացէ զուրկ տեսնեմ որ մուրալու յանձնառու ըլլամ... : Այլ սակայն... սրջափ վատ եմ... : »

Եւ յարեց նա տխուր դատնութեամբ մը .

« — Այս նոտարը զիս մուրացկան ըրաւ, պէտք է որ 'ի հարկէ բռնադատեալ վիճակիս յարմարեմ. ալ խղճի իտյթ, փափկաւերութիւն չմնաց, հիմակ պէտք է որ ձեռք կարկառեմ աղջիկս և ինձի համար. այն, եթէ դործ չգտնեմ... պէտք է որ ուրիշներուն սղորմասիրութիւնը հայցելու զիջանիմ, քանի որ նոտարն այսպէս կ'ուզէ... : Անշուշտ ասոր մէջ ալ ճարպիկութիւն մը, փորձառութեան տուած մէկ հնարագիտութիւն մը կայ, գայն պիտի սորվիմ... : Այս ալ ամէնուն պէս արհեստ մ'է — յարեց նա կերպ մը ցնորական բորբոքումով : — Սակայն կ'երեկ ինձ թէ զուրթ շարժելու ամէն պէտք եղածն ունիմ... սոսկալի աղէտներ, որոց արժանի չէի, և տասն վեց տարեկան աղջիկ մը... հրեշտակ մը... այն, բայց պէտք է զիտնալ, պէտք է այս առաւելութիւններէն օգուտ քաղելու ժտիլ, և պիտի յաջողիմ՝ Հետեալ

պէս, դանդաղեցու ինչ ո՛նիմ, դռնեց նա շարադուշակ բրբիջ մը ձեռքով : — Հարստութիւնն անպար, կորուսելի է... : Նոտարը գտնէ արհեստ մը սորվեցուցած կ'ըլլայ ինձ : »

Պատճ մ'այս խորհուրդները տիկին Ֆէրմոնին միաբը պաշարեցին . սպա աւելի հանդարտ վրայ բերաւ :

« — Ստէպ միտք ըրի պաշտոն մը ինդրելու, փափաքածս առաջին գտնիկներ բնակող կնկան սպասուհին վիճակն է. եթէ անոր տեղը բռնեի, կարելի է, իմ ամառաններումս Գլէրին պիտոյից կը հասնեի... կարելի է, այս կնկան պաշտարանութեամբ աղջիկս համար ալ գործ կը գտնեի... աղջիկս ալ հոս կը մնար... և այսպէս քովէն չէի հեռանար : Ի՞նչ երջանիկութիւն... եթէ դործն այսպէս կարգի դրուէր... : Ա՛հ, ո՛չ, ո՛չ, չափէն աւելի ընտիր կ'ըլլար այս վիճակս... երազ մը : Սակայն ո՞նոր տեղն անցնելու համար, հարկ պիտի ըլլայ այն սպասուհին ճամբել... և թերևս իր վիճակն իմնէս աւելի գժբաղդ կ'ըլլայ այն ատեն... է՛հ, լաւ, ի՞նչ հոգս է... միթէ խեղճ ըրին զիս կողոպտելու, զիս՝ Ամէն բանէ առաջ խելքս աղջիկս վրայ է... : Նայենք, ինչպէս առաջին գտնիկներ բնակողին տեսնուող մտնելու է, ի՞նչ միջոցով նետելու է սպասուհին, վասն զի սցապիտ պաշտոն մը մտնով փնտուէի չէի գտներ : »

Նոյն պահուն երկու երեք բռնն հարուած գրան զարնուելով տիկին Ֆէրմոն գող ելաւ և աղջիկն ընդոստ արթնցաւ :

— Տէր Աստուած, մամա, ինչ կայ — դռնեց Գլէրյան լարծ անկողնին մէջ նստելով, յետոյ մերենական շարժումով մ'իր թիւերը մօրը վզին պլեց, որ նոյնպէս լեղապատու ըլլալով աղջիկը գրկեց սերտիւ սարսափալին գէպ 'ի դուռը նայելով :

— Մամա, ի՞նչ է — կրկնեց Գլէր :

— Չգիտեմ, զաւակս... հանդարտէ... բան մը չկայ... Ենակ դուռը զարկին... կարելի է որ թղթատունէն մեր դրած նամակին պատասխանը բերին... :

Նոյն միջոցին ցեցակեր դուռը դռդռեցաւ նորէն ուժղին կռուիներու ընդհարումէն :

— Ա՛յ է այն. — ըսաւ տը Ֆէրմոն տիկինը դողդոջ ձայնով մը : Վատթար, վայրենի, կերկերուն ձայն մը սրտասխան տուաւ :

— Ա՛հ, զարմանք, ուրեմն խուլ էք դուք դրացուհիներս : Հէյ . . . դրացուհիներ, հէյ :

— Ի՛նչ կ'ուզես . . . պարոն . . . քեզ չեմ ճանչեր . . . — ըսաւ տիկին տը Ֆէրմնն իր ձայնին այլայլութիւնը ծածկելու ջանալով :

— Ձեր դրացին . . . Բօպէնն եմ . . . ծխափայտս վառելու կրակ մը տուէք ինձ . . . շուտ, հո՛սի, շուտ ըրէք :

— Աստուած իմ . . . այն կաղ մարդն է որ միշտ զինով է — ըսաւ մայրը մեղմիկ իր աղջկին :

— Կը լսէք . . . կրակ մը պիտի տա՞ք, թէ ոչ գուռը պիտի խորտակեմ . . . շանթ ու կայծակ պիտի փչեմ . . . :

— Պարոն . . . կրակ չունիմ . . . :

— Անշուշտ վառիկ պիտի ունենաք . . . ամէն մարդ վառիկ ունի . . . : Բացէք . . . գուռը բացէք նայիմ :

— Պարոն . . . բանիզ գնա . . . :

— Ձեք ուզեր բանալ հա՛ն, մէկ անդամ . . . երկու անդամ . . . :

— Կ'արջաչեմ քաշուէ գնա՛, թէ ոչ օդնութեան պիտի կանչեմ . . . :

— Մէկ անդամ . . . երկու . . . երեք . . . չէ, չէք բանար հա՛ . ուրեմն ամէն բան պիտի քանդեմ . . . հո՛ւ, սուէք հիմա :

Եւ անողամն այնպիսի կատաղի հարուած մը տուաւ որ գուռը բացուեցաւ, զայն դոցող անշահ նիզը կտորելով :

Երկու կիները սարսափելով մեծաձայն աղաղակ մ'արձակեցին :

Տիկին Ֆէրմնն թէև տկար՝ ոճրագործին առաջն առաւ՝ նոյն միջոցին որ ոտքը ներս կը դնէր, և անոր ձամբան կտրեց :

— Պարոն, անարժան է ըրածդ, ներս չպիտի մտնես — դոչեց դժբաղդ մայրը բութը ու ժողի կիսբաց գուռը հրելով : — Հիմակ օդնութեան պիտի կանչեմ . . . :

Եւ այս ժահաղէմ ու զինեղի մարդուն երեսը դիտելով կը սարսուէր :

— Ինչո՛ւ, ի՛նչ կայ . . . — վրայ բերաւ գինարբուն — միթէ դրացին ներս իրարու չեն օդներ . . . բանալ պէտք է իր, և գուռը չէի խորտակեր :

Յետո՞յ՝ գինութեան ապուշ կամակորութեամբ, յարեց նա, անհաւատար ու գայթ՛ի գայթ՛ քալելով :

— Ներս մտնել կ'ուզեմ, պիտի մտնեմ . . . և մինչև որ ծխափայտս չվառեմ գուռս չպիտի երես :

— Ոչ կրակ ունիմ և ոչ վառիկ . . . : Պարոն . . . յանուն Աստուծոյ, քաշուէ, գնա . . . :

— Իբրև՛, այդպէս կ'ըսես որ պատկած սրբոկի աղջիկը չտեսնեմ . . . երէկ դրան ծակելը դոցեցիր : Միբուն է այն և տեսնել կ'ուզեմ . . . : Չգոչ ինչի . . . թէ որ մտնելու թոյլ չտաս երեսդ կը ջախջախեմ հիմակ . . . քեզ կ'ըսեմ որ սրբոկի աղջիկն անկողնին մէջ պիտի նայիմ և ծխափայտս պիտի վառեմ . . . թէ ոչ ամէն բան պիտի քանդեմ . . . քեզ ալ մէկտեղ . . . :

— Օդնութեան հասէք . . . օդնութեան . . . Աստուած իմ . . . — դոչեց տիկին տը Ֆէրմնն որ խոշոր կաղին ուսովը տուած մէկ հարուածէն գուռը բացուեցաւ :

Պարոն՝ այս աղաղակներէն վախնալով՝ քայլ մ'ետ առաւ և բուռը ցոյց տուաւ տիկին տը Ֆէրմնին ըսելով .

— Գու՛ պիտի վճարես այդ, կեցիր . . . : Այս գիշեր պիտի դառնամ, լեղուդ պիտի պրկեմ և չպիտի կրնաս պոռալ . . . :

Եւ կրօ՛—Պատարե՛ծն, ինչպէս որ կը կոչէին Ռավածէօրի կղզին՝ սանդղէն իջաւ սոսկալի սպանալիք ժայթքելով :

Տիկին տը Ֆէրմնն ահէն որ ետ չգառնաց, տեսնելով որ նիզը կտորած է, սեղանը դրան ետին քաշեց իբր սրաննէշ : Քէր այնքան այլայլեր, վրդովեր էր այս սոսկալի տեսարանէն որ զրեթէ անկեղան խշտեկին վրայ ջրային ճգնաժամի մը ճարակ ընկեր էր : Մայրն իր յատուկ ասրատիք մտնալով՝ դէպ անոր վաղեց, թեբուն մէջ սեղմեց, քիչ մը ջուր խնցուց անոր, և այնչափ հող տարաւ վրան, այնչափ դուռեց որ վերջապէս կենդանութեան բերաւ :

Երբ դիտեց որ փոքր աւ փոքր կ'սթափի՛ անոր ըսաւ :

— Հանդարտե՛ . . . հող մ'ըներ, խեղճ զաւակս . . . : Այն անդամը գնաց . . . — Ա երբը թշուառ մայրը սրամտութեան շեշտով ու անասելի արտոնութեամբ մը դոչեց : — Եւ սակայն մեր բոլոր տանջանքին պատճառն այն նուարն է . . . :

Քէր իր չորս զին կը նայէր զարմանքով ու երկիւղալի :

— Մի վախար, զաւակս — վրայ բերաւ տիկին տը Ֆէրմնն իր աղջիկը գրկելով՝ դորովալի . . . — այն անօրէնը գնաց . . . :

— Մամա, հասցաւ եթէ նորէն վեր ելնէ, Աստուած իմ, Կը նային

կապուեր էր...: Տիկին ար Լիւանէյ բաղնաթիւ ծանօթներ պիտի ունենայ և թերևս մեղի համար տուն ու գործ մը գտնէ:

— Հարկաւ, մամա, բայց կ'ըմբռնեմ թէ ինչո՞ւ կը քաշուի. զինքը բնու չես ճանչեր, մինչդեռ հայրս և խեղճ մօրեղբայրս գտնէ փորը ինչ ծանօթ էին Պ. ա'Օրպինցիին:

— Վերջապէս, եթէ տիկին ար Լիւանէյ ալ չկրնայ մեզի հասնիլ, վերջին միջոց մը պիտի գործածեմ:

— Ի՞նչ միջոց, մամա:

— Իրաւ է որ խիստ սին... խիստ յիմարական յոյս մ'է, բայց ի՞նչ պատճառաւ այս փորձն ալ չընեմ... Պ. ար Սէն-Րըմին որդին...:

— Պ. ար Սէն-Րըմին որդի ունի՞. — գոչեց Քէր մօրը խօսքն ընդմիջելով զարմանօք:

— Այո, աղջիկս, որդի մ'ունի...:

— Հայրը բնաւ խօսքը չէր ընեք... բնաւ Աստէ չէր դար...:

— Ճիշտ է, և այսպիսի պատճառներու համար զոր չես կրնար իմանալ. Պ. ար Սէն-Րըմին տառն հինգ տարիէ վեր Բարիզէն ելած ըլլալով այն օրէն վեր որդին տեսած չէ:

— Տասն հինգ տարի հայրը չտեսնել... միթէ կարելի է այդ բանը, տէր Աստուած...:

— Ափսոս, այո, կը տեսնես որ այսպէս է...: Պ. ար Սէն-Րըմին որդին ինքզինքը զեղիտ-թեան տուած և շատ հարուստ ըլլալով...:

— Շատ հարուստ... և իր հայրը աղքատ է:

— Պ. ար Սէն-Րըմին որդիին բոլոր հարստութիւնը մօրէն եկած է...:

— Բայց ի՞նչ և է... ի՞նչպէս կը թողու իր հայրը...:

— Այլոն թէ հայրը չէ ուզեր անտրմէ բան մ'առնուլ:

— Ինչո՞ւ համար:

— Այդ հարցումիդ ալ չեմ կարող պատասխան մը տալ, սիրելի աղջիկս: Բայց իմ խեղճ եղբորս կողմէն խմայեր եմ որ այն պատանիին առատարարութիւնը շատ կը դողեն... Կորահասակ և վեհանձն, հարկաւ բարեխիտ ալ պիտի ըլլայ...: Աւտի եթէ իմանայ թէ իմ էրիկս իր հօրը մտերիմ բարեկամն էր, կարելի է մեր հողը ամառ և գործ կամ

պաշտօն մը մեզ գտնէ... այնչափ շատ են և փառաւոր իր յարաբերութիւններն որ իրեն համար դիւբին է...:

— Կարելի է իրմէ ալ կ'իմանանք եթէ իր հայրը Սէն-Րըմին Անժէէն մեկնած է քու գրեթէ՞ առաջ, որով իր ընտրեան պատճառն ալ երևան կ'ենէ:

— Կարծեմ, աղջիկս, որ Պ. ար Սէն-Րըմին ամենևին յարաբերութիւն պահած չէ...: Բայց վերջապէս, փորձ մ'է ընենք...:

— Միայն թէ Պ. ա'Օրպինցիէն նպատաւոր գիր մը չընդունինք... և նորէն կ'ըսեմ, չգիտեմ թէ ի՞նչ պատճառաւ ակամայ կը յուսամ:

— Բայց քանի մ'օրէ վեր գրեւեմ գիրս, զաւակս, մեր դժբաղդութեան պատճառները յայտնելով, և ի՞նչ... լուր մը չելաւ...: Երբեկոյեան ժամը չորսէն առաջ թղթատունը ձգուած նամակ մը կրնայ միւս առտու Օպիէ հասնիլ... հինգ օրէ վեր կրնայինք պատասխան մը ստանալ...:

— Կարելի է պատասխանը գրեթէ՞ առաջ մեզի օդասկար ըլլալու միջոց մը կը փնտռէ որ բաւ այնմ պատասխանէ:

— Աստուած ձայնդ լսէ, աղջիկս:

— Եւ շատ պարզ կը թուի ինձ այս ընտրեանը, մամա... եթէ մեզ օգնելու անկարող գանուէր շուտ մը պատասխան մը կը գրէր:

— Թերևս չուզեր օգնել...:

— Ա՛հ, մամա... կարելի է... արհամարհելով չպատասխանել և չորս օր յուսով օրորել մեզ, թերևս ութ օր... վասն զի երբ մարդ դժբաղդ է միշտ կը յուսայ...:

— Աւագ, զաւակս, երբեմն մարդ անտարբեր կը մնայ չգիտցած աղէտներու առջև:

— Հասցա նամակդ...:

— Նամակս մեր ամէն վայրկեան կրած անհանգստութեան և վիշտերու գաղափարը չէ կարող տալ անոր. միթէ գիրս մեր այս ամենաթշուառ կեանքն, ամէն տեսակ անարդանքն, այս ստիպի տան մէջ մեր ունեցած դժուրութիւնը կրնայ նկարագրել... նամակս վերջապէս կրնայ մեզ սպասող ահաբեղի ազդան նկարագրել, եթէ...: Բայց արի... աղջիկս, չխօսինք այս բաներուն վրայ...: Աստուած իմ... կը դողը զատ... կը մտնի...:

— Ա՛հ, մամա... ուշ մի դներ. բայց, ըսէ ինձ, ենթադրենք թէ ամէն բան մեզ կը պակսի, սա մտտիկն մէջդ ստանա՞ծ քիչ մը ստակն ալ կը վտանուի... ուրեմն կարելի է որ Բարկի պէս հարուստ քաղքի մը մէջ... երկուքնիս ալ մեռնինք թշուառութենէ... գործ չըլլալուն, և որովհետեւ անդամ մարդ մը բոլոր գոյքդ ձեռքէդ առա... :

- Այդպէս մի խօսիր, դժբաղդ աղջիկ... :
- Բայց վերջապէս, մամա, ուրեմն այս բանս կարելի է :
- Ահսոս... :

— Բայց Աստուած՝ որ ամէն բան զիտէ, որ ամէն բանի կարող է, ինչպէս մեզ երեսի վրայ կը թողու, քանի որ երբէք անոր զէմ մեղանշած չենք :

— Ար պաղատիմ, զուակս, այս յուսահատ դաղափարներդ ցրուէ... աւելի լաւ օւնիմ որ յուսածս, թէեւ մեծ խրատոյս մը չկայ... : Աղէ, գոնէ քու սիրտիք պատրաստուի՞ք չիրտ տալք ինձ, պիտես որ շուտով կը վհատիմ... :

— Այո, այո, յուսանք... այս լաւազոյն է : Այսօր դռնապանին քեւորքին պիտի գայ անշուշտ թղթատուէն զիր մը բերելով... : Նորէն վճարելու զիր մ'ունիս... քու փոքրիկ դանձէդ... և այս ալ իմ մեղքէս է... : Եթէ երեկ ու այսօր ակար չըլլայի, անձամբ թղթատուը կ'երթայինք, տոջի օրուան պէս... բայց զիս մինակ թողու չուղեցիր երթալ :

— Մի՞թէ կրնայի... զուակս... : Տե՛ս անդամ մը... քիչ մ'առաջ... այն թշուառականն որ դուրը բռնաբարեց, թէ որ մինակ գտնուէ՞ իր :

— Ա՛հ, մամա, լուռ կեցիր... մինակ ասոր վրայ մտածելով դողս կը բռնէ... :

- Նոյն պահուն բաւական ուժ զին դուրը զարկին :
- Երկին... այն է — գոչեց տիկին Ֆէրմոն որ դեռ նախորդ սարսափին տպաւորութիւնը չէր փարատեր... և բոլոր ուժով սեղանը դրան ետին հընց :

- Իր երկիւղը դադրեցաւ երբ հայր Միքուին ձայնը լսեց :
- Տիկին, իմ քեռորդին Անտրէն թղթատուէն դարձաւ... : Ք և Ձ սասուրով հասցէ ունեցող զիր մ'է... հեռու տեղէ կ'կայ... ու թ

սու պիտի տաս ուղարկն և զբարեբին ալ տասն երկու սու... բոլորը քանն սու... :

— Մամա... այդ զիւրը գաւառէն եկած է, աղատեցանք... Պ. աը Սէն-Րոմիէն պիտի ըլլայ կամ Պ. տ'Օրպիէնիէն : Խեղճ մնայ իմ, ալ ցաւերդ պիտի դազրին, ալ հոգս չպիտի սանկս, երջանիկ պիտի ըլլաս... : Աստուած արգար է... Աստուած բարի է... — գոչեց նորաբոյս օրիորդն, և յուսոյ նշոյլ մ'իր անուշ և չքնաղ գէմքը լուսաւորեց :

— Ա՛հ, պարնս, շնորհակալ եմ... տուր... շուտ տուր — ըսաւ տիկին աը Ֆէրմոն շարապա սեղանը շարժելով և զուրը կէս մը բանաւելի :

— Քանն սու է, տիկին — ըսաւ գոնայունն անհասկերութեամբ սպասուած զիւրը ցոյց տալով :

- Հինակ պիտի վճարեմ քեզ, պարնս :
- Ա՛հ, տիկին, հոգդ է հասեր... շտապելու հարկ չկայ... : Աերնասենեակը պիտի երնեմ, տաս վայրկենէ պիտի իջնեմ և ասիկց անյնկու ատենս օտակը կ'աւտում :

Փերեզակը տիկին աը Ֆէրմոնին տուաւ զիրն ու աներեղթ եղաւ :

— Նամակը Նորմանտիակէն է... : Դրոշմազրկն վրայ Օպէէ գրուած է... Պ. տ'Օրպիէնիէն կողմն եկած է... — գոչեց տիկին աը Ֆէրմոն հասցէն քննելով. Առ քիչն ք. Ձ... Տնայուն իջնապան, ի Բարէն : *

— Աս ուրեմն, մամա, իրաւունք չունէի... : Աստուած, սիրտս ինչպէս կը բախէ... :

— Մեր լաւ կամ զէշ բաղդն ասոր մէջն է... — ըսաւ տիկին աը Ֆէրմոն այլալամ ձայնով մը, և նամակը ցոյց տալով :

Երկու անդամ իր դողահար ձեռքը վնակն մօտեցաւ քակելու համար : Այլ արկութիւն չունեցաւ :

*Տիկին Ֆէրմոն այս գիրն իր վերջին բնակարանէն գրած ըլլալով և չգիտնալով թէ ուր պիտի երթայ բնակելու, աղաչեր էր Պ. տ'Օրպիէնիէն որ իր պատասխանը մնայուն թղթատուը գրէ. սակայն իր նամակն ալ զիւսանէն ստանալու համար անցադիր չունենալուն, մինակ իր հասցէին նախատեսելը ցոյց տուեր էր, որ բաւական է նոյն նախատեսուելը կեղծ գիւրը ձեռք ձգելու :

Յուսայի է նկարագրել այն միջին անձկու թիւնն որով կը ճարակին, ինչպէս արիւն ֆէրմոն, նամակէ մը յոյս կամ յուսահատութիւն սորսողը ներք: Խաղանդին հրատապ և տենդային պայտը թիւնն որ իր վերջին ոսկիները խաղին բաղդին ձգած է, և հետևել հրացայտ աչօք՝ վճռական հարուածէ մը կ'սպասէ իր կործանումը կամ փրկութիւնն, ահա այս բունն այլայլութիւնը հազիւ թէ դադարար մը կարող է տալ մեր ակնարկած սոսկալի անձկութեան վրայ: Մէկ վայրկեան մէջ հոգին խնդարիւր յոյսով կը վառի, կամ մահատու վհատութեան մէջ կը զլորի: Թշուառը՝ նպատակամբ մեծուստարուն համեմատ՝ հետզհետէ բունն և իրարու ներհակ պայտը թիւններէ կ'անջնի: Երջանկութեան և երախտաղխութեան անպատում՝ ետանդ մը կ'զգայ որդմնի ճակատազրի մը զթացող վեհանձն սրտին համար, դառն ու վշտայի սրամտութեամբ կ'զգածուի ինքնատէր և անտարբեր անձի մը գէմ: Երբ նպատակ արժանի տատաղեալներ գտնուին, անոնք որ ստէպ կը նպատակն թիւնս միշտ պիտի նպատակին... և անոնք որ միշտ կը մեծեն թերևս ստէպ կը նպատակին, եթէ դիմանային կամ տեսնէին թէ որդմնութեան գործ մը ի՞նչ, կամ արհամարհական մեծումը մը վախ ի՞նչ... վերջապէս իրենց կ'ածին... ի՞նչ անուշ կամ սոսկալի զգայումներ կը յուզեն արեւաստիւս սրտերու մէջ:

— Ի՞նչ տկարութիւն. — ըստ արիւն ֆէրմոն, և արտանային ժպտելով իր աղջկին անկողինն վրայ նստաւ. — նորէն կ'ըսեմ, իմ ինքն ֆէրմ, մեր ճակատաղիւն ասկէ կ'ախում ունի... — Եւ նամակը կը ցուցնէր: — Կը մրկիմ դիմանալու թէ ինչ գրեթէ և չեմ ժախր... Եթէ մեծում մ'է, աւանդ, որչափ ուշ կարդանք, փոյթ չէ:

— Հապա եթէ նպատակը խոտում մ'է — ըստ ֆէրմ — եթէ այս պարզ սրտի գիրն աղոր մի ի թարական խօսքեր կը սպառնակէ, մեր ապագան կ'ապահովէ և Պ. Գ. Գրայնիին տունը սարկել շտ պաշտոն մը տալու կը խոստանայ, մի թէ ամէն մէկ վայրկեանի կորուստ երջանիկ վայրկեանի մը կորուստ չէ մեղ համար:

— Այո, դատակն, բայց եթէ ընդ հակառակն...:

— Աչ, մամա, կը սխալիս, հուսատի եմ: Երբ կ'ըսէիք թէ Պ. Գ. Գրայնիի նամակիդ սրտասխանն ոչոքայի ուշացուց որ կարենայ նպատակարար լուր մը տալ...: Թող որ նայիմ գիրը, մայր իմ. միմակ

տատերը տեսնելով կարող եմ գուշակել թէ այս լուրը լաւ է թէ վատ: Երաւ որ վտահ էմ, հիմակ — յարեց ֆէրմ նամակն առնելով — մի միայն այս աղոր, պարզ, շխտակ, ամուր գիրը տեսնելով գիրքին է գուշակել որ անսուտ, առասպալութ և կարօտներու համեղ ձեռքի դործ է...:

— Կ'աղերսեմ, ֆէրմ, անսուտ յոյսեր մի տածեր, թէ ոչ այս նամակը բանալու աւելի ևս պիտի վհատիմ...:

— Տէր Աստուած, մայրիկ, սուսնց բանալու կրնամ գրեթէ ըսել քեզ անոր պարունակը. մտիկ ըրէ ինձ: Տիկին, քու և աղջկիդ վիճակն այնչափ արժանի է կարեկցութեան որ ինչքեմ հաճիր իմ քովս գալու եթէ յանձնառու կ'ըլլաք տանս տեսութիւնը վարելու...:

— Կ'աղաչեմ, աղջիկս, շնորհ ըրէ... մի անտի յոյսեր մի... ապա պատրանքն ահոելի ևս կը գտնայ...: Արի, քաջութիւն — ըստ արիւն ֆէրմոն և նամակն աղջկին ձեռքէն առնելով կնիքը խորտակելու պատրաստուեցաւ:

— Քաջութիւն, քեզի համար այն, խօսք չունիմ — ըստ ֆէրմ ժպտելով, և իր հասակին բնական վտահութեան շարժեալ — Ես քաջութեան պէտք չունիմ, վասն զի ստոյգ եմ որ ըսածս պիտի ելնէ: Ահա, կ'ուզես որ նամակն ես բանում և կարդամ... տնր նայիմ, երկչոտ մայրիկ...:

— Հատ աղէկ... տն, ուզածդ ալ պող է...: Բայց, չէ, չէ, աւելի լաւ է որ ես կարդամ:

Եւ արիւն տը ֆէրմոն կնիքը պատուեց սրտի ստակալի բախումով: Իր աղջկին ալ թէ և առ երեսս վտահ նոյնպէս ասասիկ յուղուած ըլլալով հազիւ շունչ կ'առնուր:

— Բարձր ձայնով կարգան, մայրիկ — ըստ ֆէրմ:

— Նամակն երկար չէ. Գրայնիի կոմունիստիկէն է — ըստ արիւն տը ֆէրմոն ստորագրութեան նայելով:

— Աւելի լաւ, աղոր նշան մ'է... կը նային, մամա, այն ընտիր նորատի կոմունիստ քեզ անձամբ սրտասխան տալ ուղեր է:

— Հիմակ պիտի նայինք:

Եւ արիւն տը ֆէրմոն դողդոջուն ձայնով մը կարդաց յետագայ սուղերը:

— Ի՞նչ կ'ուզես որ... ես ընեմ: Եթէ իրօք կողոպտեցին քեզ... և կ'ըսես թէ արծաթ ստակ էր (թէ և կասկածելի կ'երևի ինձ), արդէն հալած է մինչև հիմակ... արծաթդ:

— Աստուած իմ, Աստուած իմ...:

— Կողոպտան ընող չարածճին այնքան միամիտ չզիտի ըլլայ որ ստակները նշանակէ և այս տեղ պահէ որ ծուղակն ընկնի, եթէ անեցինք ընէն մէկն է. և չեմ կարծեր, վասն զի, ինչպէս որ այս ստակ կ'ըսէի սուաջին դասիկները նստող տիկինին մօրեղբօրն, այս տեղը զիւրի կը նմանի. եթէ կողոպտեցին քեզ, դժբաղդութիւն մ'է: Բիւր անգամ բողբես, ձեռքդ սանդիւմ մը չկրնար անցնիլ... աս հա քեզ ստոյղը կ'ըսեմ... և հաւատա ըսածիս...: Լու ուրեմն — գոչեց դողակիցը խօսքը կտրելով երբ տեսաւ որ տիկին տը Ֆէրմօն կը կ'իջարի — Ի՞նչ ունիս... զոյնք կը նետէ...: Նայէ անգամ մը... օրիորդ, մայրդ գէշ վիճակի մէջ է... — յարեց փերեզակը ժամանակին յստաջ քալելով տարաբարդ մայրը բռնելու համար, որ այս վերջին հարուածին չզիմանալով՝ նուազելու վրայ էր. այսչափ ժամանակէ վեր զինքը բռնող շինովի արիասրտութիւնն այն նոր ցնդումէն յաղթահար եղեր էր:

— Մայր իմ... ո՛հ, տէր Աստուած, ի՞նչ ունիս — գոչեց Քլէր միշտ պատկած Գողակիցը՝ թէ և յիտուն սարեկան՝ դեռ ևս զօրեղ էր, անցաւ որ զթասարտութենէ մը շարժեալ իր թևերուն մէջ առաւ տիկին տը Ֆէրմօնը, ծնկովը դուռը հրեց սենեակը մտնելու համար, և ըսաւ:

— Օրիորդ, ներէ եթէ պատկած ատենդ ներս կը մտնեմ, բայց հարկ է որ մայրդ ներս բերեմ... մարեցաւ... հիմակ կ'սթափի:

Երբ Քլէր այս մարդուն ներս մտնելը տեսաւ ահաբեկ՝ ձայն մ'արձակեց և թշուառ օրիորդը կըրցածին չափ վերանակին սակ ծածկուեցաւ: Փերեզակը փոկէ անկողինն մօտ աթոռին վրայ նստեցուց տիկին Ֆէրմօնն, և քաշուեցաւ գնաց կիսբաց թողլով դուռն՝ որուն նիզը կ'ըրօ — Պուազէճն խորտակեց էր:

Այս յետին ցնդումէն ժամ մ'ետքն՝ այն բուն հիւանդութիւնն որ երկար առնէ վեր թագուն էր և տիկին Ֆէրմօնի կ'սպառնար, երևան ելաւ:

Թշուառ կ'ինն՝ որ հրատապ տենդի ու սոսկալի ցնորքի մը ճարակ ըն-

կեր էր, իր աղջկին անկողինը սրտակեր էր, մինչև ևս տպուշ, ահաբեկ, միայնակ, զրեթէ իր մօրը չափ հիւանդ, ոչ ստակ ունէր և ոչ ճար մը և ամէն վայրկեան կը վախնար որ նոյն դատիկին վրայ բնակող ոճրագործը ներս չմտնէ:

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ

ՅԱՅՑ ՓՈՂՈՅԸ

Քանի մը ժամ առաջ պիտի անցնինք Պ. Պատինօէն, որ Պրասրիի անցքէն վարնելով՝ արատնօք Սէն-Բըմի գերկունին բնակարանը կը դիմէր: Այս վերջինն ինչպէս որ ըսինք՝ Շայօ փողոցը կը բնակէր, և չքնաղ սուն մը բռնեց էր առանձին, որ բակի ու պարտիկի մը մէջ տեղը՝ տոյն թափուր թաղը կը գտնուէր, թէ և Շանդ-Ելիդէի մօտ էր, Բարիդի այս ամենէն բանուկ ու նորաձև ձեւիկներ:

Աւելորդ է թուել թէ ի՞նչ օգուտներ կը քաղէր Պ. տը Սէն-Բըմի, այս բաղդատէր մարդն՝ իր ուշմտութեամբ ընտրած բնակութենէն: Այսչափ ըսենք միայն որ կ'ին մը կրնար խիստ դաղանի իր սունը մտնել՝ ընդարձակ պարտիկին վորիկի գոնէն՝ որ լիովին ամայի գոխէի մը վրայ կը բացուէր: Ի վերջէ՝ հրաշալի կ'սպառնում մը՝ Բարիդի ամենէն աղբոր գակցէր: Ի վերջէ՝ հրաշալի կ'սպառնում մը՝ քիչ բանուկ երբ մ'ունենալով՝ Պ. տը Սէն-Բըմիին խորհրդաւոր այցելու հինքն՝ եթէ յամկարծ անակնկալ խաղի մը կամ վտանգի մը հանդիպէին, խիստ բանաւոր ու առաջընթաց պատրուակ մ'ունէին դժեղակ գոխէին մէջ մտնելու. կրնային ըսել թէ ծաղիկ քաղելու կ'երթան ծաղիկաձակ պարտիկայանի մը բուրաստանն՝ որ իր ջերմոցներու կողմէն համբաւաւոր էր:

Գարձեալ այս գեղանի այցելութիւնները կ'ետլին ստա մ'ըսած պիտի ըլլային. բոտ որում գերկունն ընտիր ճոխտ թխան մ'ամէն տեսակ ճաշակն ունենալուն՝ չքնաղ ջերմոց մ'ունէր որ մասամբ մը մեր արդէն խօսած գոխէին մէջ կը տարածուէր. գողացիկ պլտիկ դուռն այս գմայլիկ ձմերուցին սրբաբոլին վրայ կը նայէր, սրմէ մինչև զարդարան

մը կ'երթուէր (ներուի մեզ այս Հին բացատրութիւնն) և ասն զետնանալարկը շինուած էր :

Աստի առանց այլաբանութեան ներքի է ըսել որ Պ. տը Սէն-Բըմիլին տունը մտնելու համար այն վտանգաւոր սեմէն անցնող կիներ քաղէ կառնէր որդիէ մը դէս կը կորուստը կը դիմէր . այս ձմեռը մանաւանդ՝ սոյն վայելչագեղ ուղին շողուն ու հոտաւէտ ծաղիկներու թփերով զարդարուն էր : Տիկին տը Լիւսնէյ՝ խոնարհիւր կիսան մը պէս նախանձոտ՝ այն փոքրիկ դրան բանալին պահանջեր էր :

Եթէ այս բնակութեան ընդհանուր էր քիչ վրայ փոքր ինչ երկարորէն կը խօսինք, պատճառն այն է որ կերպով մը՝ այնպիսի ապակահակիք անձի մ'էութիւնը կը ցորանար, որ, բարեբաղդօրէն, օր օրի հազուադիւտ կը դառնան, բայց հարկ է նշանակել իբր ժամանակին այլ ընդակութիւններէն մին, կ'ուզենք ակնարկել այն մարդերուն կենակցութեան, որ են կիներուն մօտ՝ ինչ որ են հոմանի կիները (courtisane) մարդերու մօտ . աւելի յատուկ բառ մը չգտնուելուն այս մարդիկը պիտի կոչէինք, հոմանի-մարդիկ, եթէ կարելի է ըսել :

Պ. տը Սէն-Բըմիլին ասն ներքի կողմն այս մասին հետաքրքրաշարժ տեսք մը կ'ընծայէր, կամ այս տունն երկու բացօթյա դօրիով զատուած էր :

Գետնայարկն ուր կիները կ'ընդունէր .

Առաջին դասիկանն ուր իր խաղի, սեղանի, որսորդութեան ընկերները կ'ընդունէր, վերջապէս ինչ որ քարեկաշէն կ'ըսուին . . . :

Այսպէս՝ գետնայարկը կը գտնուէր ննջարան մը՝ որ միայն ոսի, հայլի, ծաղիկ, սնդու և ճամուկ (dentelle) էր . աւտր մօտ երաժշտութեան սրահիկ մը՝ ուր կային քնար ու դաշնակ մը, (Պ. տը Սէն-Բըմիլ ընտիր երաժիշտ մ'էր) . վերջապէս պատկերներու թանդարան մը, և ասոյս զարդարանն որ ջերմոցին հետ հաղորդակցութիւն ունէր : Երկու անձի համար սեղանատուն մը՝ ու շրջանաւոր պահարանով կերակուր կը մեծարուի և կ'առնուի . բարնիքի սրահ մը, արեւելեան ձուխութեան և բարակութեան կատարուն պատկեր մը, և ասոր մօտ փոքրիկ մասնադարան մը՝ որ մասամբ մը շտկուած էր այն գայթակղեցուցիչ ցանկին համեմատ՝ զոր Լա Սէրբին քաղեր էր մեծին Ֆրէտերիկի համար, այս էր ասհա սոյն դասիկանին լրացուցիչ մասն :

Աւերորդ է ըսել թէ բոլոր այս սենեակներն՝ որ դողողիկ ճաշակով, և արդարև . . . բարանդակէն ընտրուած թեամբ մը շտկուեր էին, իբր զարդարանք ունէին քիչ քան Վալմօներ, անշիշակէր Պաշէնէր, այսինքն վտառէր պատկերներ, որոց տարապայման դիներ տրուած էին . փոքր ինչ հետու կային վարար խումբեր, զոր Գլոսիօն եփած կառով յօրիներ էր, և ասոյս անդին յարիսէ կամ հին կիւն պատուանդաններու վրայ՝ Նարոլիի գաղանի թանդարանին սիրուն արանդարամետեան սպիտակ մարմարէ անդրիններու քանի մը թանկագին օրինակներ դրուեր էին : Այս բաներուն աւելցուր՝ ամուսն իբր հեռանկար ուղի մը՝ թանձաբախտ՝ մենեկան՝ ծաղկալից և թոչուններով լի սարսիղի մը դալարաւէտ մթին պուրակները, զոր կ'ուպէ ակնակիտ վտակ մ'որ թարմաւէտ գալարիկն վրայ սփռու ծաւալիէն առաջ՝ սև ու վայրենի ժայռի մը վրայէն կը ծորի, արծաթէ շրջի մը ծալի պէս կը փարիլի, և գաղտակի կոհակներու պէս կը վիժի վճիտ առաջանի մը մէջ՝ ուր դեղանի սպիտակ կարասներ կը կայտուին շուրհալի : Աստի, էրբ եղի ու յատակ դիշերը կը հասնէր, ինչ ստուեր, անուշահոտ բուրուս, ինչ լուսութիւն կը տիրէր սոյն հոտաւէտ պուրակներուն մէջ, որոց խտտեղաններն անգհովանիի պէս կը ծածկէին սրտուէ և հնդկային փոթաթէ յօրինուած դեղջային բաղմարանները :

Իսկ ընդ հակառակն՝ ձմեռը հայլիէ դուռէն զատ՝ որ ջերմոցին վրայ կը բացուէր՝ ամէն ինչ աղէկ դոց էր . կիսադոյրներուն թափանցիկ մետաքսը, վարադոյրներուն հիւսկէն ճամուկներն աւելի խորհրդաւոր կը գործէին լոյսն . ոսկեհոտ ու արծնայ մեծ բաժակներէն կարծես թէ օտարաթի բոցեր հոյլ հոյլ կը ժայթքէին ամէն կարասիներու վրայ :

Այս լուին բնակարանն՝ որ լի էր հոտաբոյր ծաղիկներով և հեշտահան պատկերներով, մարդ սիրաւէտ, արբշու, շուտայ օք մը կը ծծէր, որով հոգին ու գգայարանը հրակէզ թմուրի մը մէջ կ'ընկղմէին :

Վերջապէս այս տաճարին պաշտօնը վարելու համար, տաճար մ'որ Աստղիկն և Յունաստանի մերկ գիցուհիներուն ՚ի պատիւ կանդնուած կերեւէր, մարդ մը կար, նորասի ու դեղանի, բարեգէմ ու աղիւ, մերթ ուշիմ՝ մերթ գորովալի, ասպետական կամ վտառէր, երբեմն ծաղրարան ու զուարթ յիմարութեան չափ, երբեմն շուրհալի ու հրապուրելի, ընտիր երաժիշտ, հնչուն, տափալի ձայնի տէր անձ մը, . . .

բուն երգը չեն կարող կիները լսել առանց խորին . . . գրեթէ իրական ապաւորութիւն մը զգալու , վերջապէս մարդ մը մանաւանդ որ տարփաւոր է . . . միշտ տարփաւոր . . . այս էր ահա գերկոմսին նկարագիրը :

Եթէ Աթէնք դանուէր Ալիսիսիսիս պէս անշուշտ ամէն մարդ աւոր վրայ պիտի պրանչանար , երկինք հանէր , դից կարգն անցնէր , իսկ մեր օրերն , և ճիշտ մեր խոսած ժամանակը՝ գերկոմսը պարզապէս վատագոյի գրամանները մ'էր , անօրէն գող մ'էր :

Պ. սըր Սէն-Բըմիին առաջին դատիկները ընդ հակառակն առնական տեսք մ'ունէր : Այն տեղ կ'ընդունէր իր բազմաթիւ բարեկամներն որ սակայն ընտրելագոյն ընկերութեան կը վերաբերէին :

Այն տեղ նանիր , սքճնատր , կնատ բան մը չկար . պարզ ու անշուք էր սպասն . իբր զարդ՝ գեղեցիկ վէներեր , ձիարշախ պատկերներ , որով գերկոմսը շատ մ'ոսկեղէն ու արծաթեղէն փառաւոր ամաններ շահէր էր և կահերուն վրայ դրուէր էին , ծխարանն ու խաղի սրահիկը գուարթագեղ ճաշատունի մը մօտ էր , ուր ութ Տիւրքի (այս էր կոչնականներու ճշտապէս սահմանում թիւն երբ քէրտիան ճաշ տրուէր) շատ անգամ խոհարարին վարպետութիւնը գողեր՝ նոյնպէս գերկոմսին զինի մնաւանին արժէքը ճանչեր էին , անոր դէմ վիսթի հինգ վեց հարիւր ոսկի խաղը խաղալէն՝ կամ զժողային քեօքէ մը սփերն որոտայիլը շարժելէն առաջ :

Պ. սըր Սէն-Բըմիի բնակարանին այս երկու որոշ կերպարանը բացատրելէն ետեւ՝ ընթերցողը պիտի հաճի մեզի հետեւիլ դէպ 'ի ստորնայոյն վայրերը , կառատեղին մանեղ և փոքրիկ սանդղէն երնել՝ որ Պ. սըր Սէն-Բըմիի ախտապետ Էտվար Բողեբոսին՝ խիստ հեշտաուոր սենեակը կը տանէր :

Այս անուանի ախտապետը նախածաշի հրաւիրեր էր Պ. Պոյէն , գերկոմսին վտահոթ թեան պայիկը : Անդդիսցի խիստ սիրուն սպասուհի մ'արծաթի թէյամանը բերելէն ետեւ քաշուեցաւ դնաց և մեր այս երկու մարդիկն առանձին մնացին :

Էտվար շուրջ քառասուն տարեկան էր . երբեք տեսնում չէ ասոր պէս ճարպիկ ու մարմնեղ կառապան մ'որ իր հոժիւր բողբոսիւթեամբը նստարանը կը սարսէր , կարմրուն դէմքը սպիտակ կեղծամովը կը բողբէր և քառաձի կտրի մը քառեակ երասանը վայելչապէս իր

ձախ ձեռնովը կը վարէր : Լոնտօնի Գասէրապին պէս ձիերը ճանչելու արհեստին մէջ շատ վարպետ և հոշակաւոր ծեր Շիֆնէի պէս իր եւրիտասարդութեան ատեն քաջ վարէր մ'ըլլալով Էտվար գերկոմսին համար ընտիր կառավար և խիստ յաջողակ մարդ մ'երած էր ձիարշախ քանի մը երկվարներու աշխոյժն ուղղելով՝ զոր գերկոմսը գրաւ բռնելու համար պահէր էր : Երբոր Էտվար իր գորշ արծաթանիշ փառաւոր սքճնագեղատը չէր պարզեր զինագրոշմեալ նստարանին աճառին վրայ՝ անդդիսցի պարկիշտ ազարակապանի մը կը նմանէր . ահա սոյն կերպարանով պիտի ներկայենք զինքը ընթերցողին , այս ալ ըսելով որ իր լայն ու գունաւոր երեսին ներքեւ նշմարելի էր ձիավաճառի մ'անողորմ ու գիւական խորամանկութիւնը :

Պ. Պոյէ , իր հիւրը , գերկոմսին մտերիմ պայիկը , բարակ , մեծահասակ մարդ մ'էր , ալէխառն տափակ մազեր , կունտ ձակատ , նուրբ ակնարկ , պող , խոհեմ և համեստ կերպարան մ'ունէր . հասընտիր ըտուր կը գործածէր խօսելու ատեն , քաղաքավար , հեշտին կերպեր կը դասէր . գոյզն ինչ հմուտ էր դրականութեան , օրինաւորական էր քաղաքական կարծիքներու կողմէն , և երաժշտասէրներու ակնքի մը մէջ կարող էր իբր առաջին ջութակահար անցնիլ . ատեն ատեն անհող կերպով մը քթախոտ մը կ'առնուր ոսկի տիէ մ'որ ընտիր մարդարտով զարդարուն էր . . . ապա իր ձեռնին յետկուտովը , որ իր սիրովը ձեռքին պէս մաքուր էր , թուլակի կը շարժէր Հօլանտայի նուրբ կտաւի շապկին ծալերը :

— Գիտես , սիրելի Էտվար — ըսաւ Պոյէ — որ Պէդի սպասուհիք թէ և հասարակ այլ խիստ համով կերակուրներ կ'իփէ : Իրաւի , ատեն ատեն , ընտիր համագամներէն մարդ կը տաղտկանայ :

— Իրաւ է որ Պէդի բարի աղջիկ մ'է — ըսաւ Էտվար , որ քաջ գաղղիարէն կը խօսէր — հետս պիտի տանիմ զինքը իմ բնակութիւնս , եթէ այս որոշումն իրապէս ընեմ . և այս առթիւ , քանի որ միմակ ենք , սիրելի Պոյէ , արի՛ գործի վրայ խօսինք , բանէ լաւ հասկցող մարդ ես գու :

— Ի հարկէ , քիչ մը կը հասկնամ — ըսաւ Պոյէ համեստօրէն քթախոտ մ'առնելով : — Բնականապէս բան կը սորվի մարդ . . . երբ ուրիշներուն գործերուն կը պարապի :

— Աւրեմն կարե որ խորհուրդ մը պիտի հարցնեմք զքեզ, և այս պատճառաւ խնդրեցի որ դաս հետս թաս մը թէյ խմես :

— Քեզ ծառայելու պատրաստ եմ, սիրելիդ Էստվար :

— Գիտես որ արշաւի ձիերէս զատ՝ Պ. դերկոմնին հետ միահաղթն սակարկութիւն մ'ըրեր Բի իր ակտոնի բոլոր պիտոյքը, կենդանի և սպասուոր հոգալ, այսինքն ութ երիվար և հինգ վեց սպայ ու մանչ, տարին 24,000 Ֆրանք վարձքով՝ իմ սարեկանս ալ մէկտեղ :

— Արդար սակարկութիւն մ'էր :

— Չորս տարի շարունակ Պ. դերկոմնը ճշտիւ վճարեց ինձ . բայց անցեալ տարուան մէջ տեղ ինձ ըսաւ նա . « — Էստվար, քեզ դրեթէ 24,000 Ֆրանք պարտք ունիմ. ինչ գին կտաս, առ նուագն, իմ ձիերուս և կտարերուս : — Պարոն դերկոմն, ութ ձիերդ՝ ամէն մէկը 3,000 Ֆրանքէն վար չճախուիր . իրարու վրայ, և արդէն տուին (և իրաւ է, Պոյէ, վասն զի Ֆայեդձի ձիերուն զոյգը 300 կիների առնուած են), 24,000 Ֆրանք կ'ընէ երիվարներուն համար : Իսկ կտարերուն գալով չորս հաս կոյ, ասոնք ալ 2,000 Ֆրանք բռնելով՝ եթէ ձիերու գին 24,000 Ֆրանքին միացնենք, 36,000 Ֆրանք կ'ընէ : — Լսո՛ւրեմն — վրայ բերաւ Պ. դերկոմն — այդ գնով ամէնն ալ իզնէ ծախու առ, այս պայմանաւ որ՝ նախորդ պահանջըդ վար գնեղէն ետե՛ ինձ գողցը 12,000 Ֆրանքին փոխարէն վեցս միս շարունակ ձի, սպասուոր և կտրք իմ ծառայութեանս գործածես :

— Եւ այս սակն ընդունելու խեղ ըրիր, Էստվար : Ոսկի գործ մ'էր այդ :

— Անշուշտ . տասն հինգ օրէն վեց ամիսը պիտի աւարտի, և ձիերն ու կտարերն իմ ստացուածքս պիտի ըլլան :

— Բնակիանայէս այդպէս պիտի ըլլայ : Պ. Պատինօն, որ դերկոմնին գործակառարն է, գրեց գաշնադիրը : Ի՛նչ բանի համար ինչէ խորհուրդ պիտի հարցնես :

— Ինչ ընել պէտք եմ. ձիերն ու կտարերը ծախու հանեմ, Պ. դերկոմնին մեկնելուն առթիւն, և ապրանքը գին պիտի գտնէ, վասն զի Բարիլի մէջ դերկոմնին իբր առաջին կարգի ճանչցողի անուն ունի, թէ ոչ իբր ձիալաճառ հաստատուիմ, ակտոնի հետ, և այս ալ աղբոր ակիղբ մը կ'ըլլայ : Ի՛նչ խորհուրդ կտաս ինձ :

— Ար յորդորեմք զինչ ինչ որ ես ալ պիտի ընեմ :

— Ի՛նչպէս :

— Ես ալ քու վիճակից մէջ կը գտնուիմ :

— Գո՛ւ :

— Պ. դերկոմնը մանր մունր բռնեք նայելու գլուխ շունի . երբ իր ծառայութեան մտայ վաթսուն հազար Ֆրանքի մօտ խնայութեամբ և ժառանգութենէ դումար մ'ունէի . ինչպէս դու ակտոնին, ես ալ ասն ծախան ըրի, և ամէն տարի Պ. դերկոմնն առանց քննութեան ինձ վճարեց . դրեթէ քեզի պէս մի և նոյն ժամանակին տեսոյ որ քան հազար Ֆրանքի մօտ իմ քակէս բացուեր եմ, և վաթսուն հազար մասակաւարաներէն . այն ատեն Պ. դերկոմնը քեզ առաջարկածն ըսաւ ինձ պահանջս հատուցանելու համար, այսինքն այս ասն բոլոր սպար ծախել, նոյնպէս արծաթեղէնն՝ որ շատ գեղեցիկ է, աղբոր պատկերներն և այլն . ամէնը խիստ վար գինով 140,000 կարեցինք : Պարտք կար 80,000 Ֆրանք, կը մնար 60,000 Ֆրանք՝ զոր սեղանի, ամսականի և այլն բռնեալ միայն պիտի յատկացնէի, մինչև որ սպառի . այս էր սակարկութեան մէկ պայմանը :

— Ասան զի այս ծախսեղէն ալ շահ ունէիր :

— Հարկաւ, վասն զի մասակաւարաններուն հետ ալ կարողացրեցի որ վաճառքէն ետքը պիտի ստակնին առնուն — ըսաւ Պոյէ լիտլիք լիտլախոս մ'առնելով — ուստի այս ամսուն վերջը . . . :

— Աս հարապին ու սպասը քուկը պիտի ըլլան, ինչպէս որ ձիերն ու կտարերն իմն :

— Անտարակոյս : Պ. դերկոմնն ասկէ սա օրուան ունեցաւ որ այս վերջին օրերն իր սիրած կերպովը կեսնք մը վարեց . . . մեծ իշխանի պէս, և այս ալ իր սիրտատէրներու քթին տակ . ինչու որ սպան, արծաթեղէնը, ձիերը, կտարերն, ամէն բան կանխիկ վճարուեցաւ իր չափահաս հասակի ատեն, և քու ու իմ գոյքս եղեր էր :

— Այսպէս Պ. դերկոմնը կործանած պիտի ըլլայ . . .

— Հինգ տարուան մէջ . . . :

— Եւ Պ. դերկոմնը ժառանգեք էր . . . :

— Փոքրիկ միլիօն մը կանխիկ — ըսաւ բառական արհամարհան կերպով մը Պ. Պոյէ քթախոս մը քաշելով — այս միլիօնին դրեթէ

200,000 Ֆրանք ստեղծուր, և ձեռք կտայ . . . Ասով ըսել կուզէի, սիրելի Էսովար, որ միտքս վարձու տալ էր այն պահանջապէս դարդաբուսած տունն, ինչպէս որ է, Անդրկապոյններու, Ճերմակեղէնը, յախճապակն, արծաթեղէնը, շերտոյր . քու հայրենակիցներէն ոմանք շատ սուղ կը բռնէին այս տունը:

— Անշուշտ օ Ինչո՞ւ համար այդպէս չես ընէր:

— Այո՛, բայց քննար չես մտածեր. վստահաւոր գործ մ'է. ուստի սպասը ծախելու որոշեր եմ: Պ. գերկոմսը թանկագին կահերու և արհեստական իրերու մասին այնչափ հուշակուած է իր հմուտ մարդ որ իր տունէն երած ամէն բան միշտ կրկին գին պիտի կտրէ, այնպէս որ կըրթիկ գումար մը պիտի իրացնեմ: Գու ալ ինձի պէս բրէ, Էսովար, իրացուր, և շահագիտական գործերու մէջ շահերդ մի վստահեր. դու, Պ. ար Սէն-Բրավին իր առաջին կառապանն ամէն մարդէ պիտի փնտռուիս. դեռ երէկ լսեցի որ անչափահաս պատանի մը նոր ազատութիւնը գտեր է, ար Ալուանէյ դքսուհիին մօրեղբորորդին, նորաստի տը Մօնպրիզոն դուքան, որ իր դատարարակին հետ Կոստիակէն կը դառնայ և իր տունը տեղը դարդարելու վրայ է: Երկու հարիւր յիսուն հազար կըրթիկ գումար մը հողատոյթ ունի . . . սիրելիդ Էսովար, երկու հարիւր յիսուն հազար Ֆրանք եկամուտ . . . Եւ դեռ նոր աշխարհ կը մննէ . . . քան տարեկան է, վստահութեան աօն պատրանքը, ծախս ընելու ամէն ցնորական եռանդն ունի . . . իշխանի պէս շուայլ մը . . . Մատակարարը կը ճանչնամ, և կրնամ ըսել քեզ այս բանս վստահութեամբ, արդէն զիս իբր առաջին պայիկ ընդունել տուաւ . . . կը պաշտպանէ զիս . . . շլամիսը:

Եւ Պ. Պոյէ ուսերը վերուց իր քթթխտան ուժգին շնչելով:

— Իր յուսանս զանի վար ձգել:

— Իր հարցնես, ասուշ մ'է . . . կամ իբր մը օ Զիս այն պաշտօնին մէջ պիտի գնէ . . . իբր թէ իզնէ երկիւղ մը չունի. Երկու ամսէն իր տեղը պիտի անցնիմ:

— Երկու հարիւր յիսուն հազար Ֆրանք հողատոյթ . . . — վրայ բերաւ Էսովար մտնուելով — և դեռ նորաստի է . . . շահաւէտ տուն մի է . . .

— Ըսիքեզի որ հայ կայ այն տեղ . . .: Քեզի համար պաշտպանիս

պիտի խօսիմ — ըսաւ Պ. Պոյէ հեղնօրէն: — Մտիւր այն տունը . . . բազմ մ'է որ արմատներ ունի և անկէ երկար ժամանակ կրնանք կատարել: Պ. Գերկոմսին գօրազգ միջոնին չամանիր այն, որ իրօք ձիւնի գնդակ մ'էր, բարիքեան արեւուն մէկ շտապիդն որ անոր դարնէ, իսկոյն կը հայի: Ես շուտ մը գիտեցի որ այս տեղ վաղանցուկ թուուն մը պիտի ըլլամ, մեղք եղաւ, ինչու որ այս տունը մեզ պատիւ կը բերէր, և յետին ժամը Պ. Գերկոմսին պիտի ծառայէի իրեն վայել յարգն ու համարումն ընծայելով:

— Հաւան, սիրելիդ Պոյէ, քեզ շնորհակալ եմ և առաջարկութիւնդ կ'ընդունիմ. բայց միտքս բան մ'եկաւ, ինչպէս կ'ըլլայ եթէ այն նորաստի դքսին Պ. Գերկոմսին արտոն առաջարկութիւն Բոլորովին պատրաստ է. բոլոր Բարիզ վայն կը ճանչէ և անոր վրայ կ'ըմպի:

— Ճիշտ է, ոսկի կը կտրես եթէ այդ գործը յաջողի:

— Բայց դու, դու ալ ինչո՞ւ համար այս պահանջի կերպով զարդաբուսած տունը չես առաջարկեր. ասիկ լաւագոյն ինչ կուզէ:

— Իբրև որ, Էսովար, խելացի մարդ մ'ես, չեմ զարմանար. բայց ընտիր գաղափար մը տուիր ինձ. պէտք է Պ. Գերկոմսին դիմել, այնպիսի բարի տէր մ'է որ չպիտի մերժէ մեզի համար նորաստի դքսին խօսիլ. անոր պիտի ըսէ թէ՛ ստիպուած ըլլալով ժէրօլդէյնի դեսպանատունն՝ ուր պաշտօն ունի, գնալ, իր բոլոր բնակարանը ծախել կուզէ: Հաշիւն ընենք. տունը բոլոր կահ կարասիովը 160,000 Ֆրանք, 20,000 Ֆրանք արծաթեղէն սպասին և պատկերներուն համար, 50,000 Ֆրանք արտոն և կառքերուն համար, որով կ'ընէ 230,000 Ֆրանք. ամէն բանի պէտք ունեցող երեսասարդի մը համար շահաւոր գործ մի է այս. եթէ այս գումարին եռապատիկն ալ ծախս ընէ գարձեալ չպիտի կարենայ ձեռք ձգել այս տան պարտնակածին պէս վայելուչ և ընտիր կարասիներ . . . Ասան զի, պէտք է խոստովանիլ, Էսովար, որ Պ. Գերկոմսին նմանը չկայ կեանք վարելու գիտութեան մէջ . . .

— Հապա ձիերը:

— Հապա համագամ կերակուրը: Կօսմբուա՛ իր խոհարարն՝ ասիկ հարիւր անգամ աւելի վարպետ պիտի ելնէ քան թէ մտած օրը. Պ. Գերկոմսն ընտիր հրաշմանդներ տուաւ անոր և չափազանց բարակցուց անոր արհեստը:

— Ասիէ զաս՝ կըրեն թէ Պ. դերկոմնը չտիպանց խաղամը մ'է ։
 — Սքանչելի . . . ահապին դու մարնե՛ր կը շահի այնպիսի անտարբե-
 բութեամբ որ կը կորուսե՛ . . . ։ Եւ սակայն չտեսեր եմ՝ բնաւ մարդ մը
 որ այնչափ առաստաձեռնութեամբ կորուստ ընէ ։

— Հարա կիները, Պօյէ, կիները ։ Ա՛Տ, այս մասին շատ բաներ
 ունիս անշուշտ ըսելու, դու որ մինակ կը մտնես գետնայարկին սեննակ-
 ները . . . ։

— Ես ալ իմ գաղանփքս ունիմ, ինչպէս որ դու քուրդ ունիս, սիրե-
 լիք իմ ։

— Ի՛մ գաղանփքս ։

— Երբ Պ. դերկոմնը քեզ արշաւել կտար, միթէ դու ալ մասնակից
 չէիր ըլլար անոր գաղանփքին ։ Չեմ ուզեր քեզ հակառակորդ կատարան-
 ներուն ուղղամտութիւնը պարսաւել . . . ։ Բայց վերջապէս քանի մը
 ձայներ . . . ։

— Առութիւն, սիրելիք Պօյէ . ազնիւ մարդ մը՝ զինքը մտիկ ընելու
 տկարութիւնն ունեցող հակառակ կատարանի մը համբար չարատեր .
 . . ։

— Ինչպէս որ իրատեր մարդ մ'իրեն երախտիք ընող կնիան մը
 համբար չարատեր . ուտի, ես ալ կ'ըսեմ՝ քեզ, մեր գաղանփքը մենք
 գիտնանք, կամ լաւ եւս Պ. դերկոմնին գաղանփքը, սիրելի Էտվար ։

— Ա՛Տ, բա . . . հիմակ ինչ պիտի ընէ դերկոմնը ։

— Գերմանիա պիտի երթայ ուղևորութեան կառքով և եօթը կամ
 ութ հազար Փրանքով զոր անշուշտ տեղէ մը ձեռք ձգելու ճամբան կը
 գտնէ ։ Ա՛Տ, Պ. դերկոմնին հողը չեմ տանիր, այն մարդերէն է որ
 ստրի վրայ կ'ընկնին, ինչպէս որ կ'ըրեն . . . ։

— Եւ արդեօք ուրիշ ժառանգութիւնէ մը յոյս չունի ։

— Ամենեկն . վասն զի իր հայրը հաղիւ թէ իր պետօքը հողալու
 չափ ստակ ունի ։

— Իր հայրը ։

— Անշուշտ . . . ։

— Պ. Գերկոմնին հայրը միթէ մեռած չէ . . . ։

— Գէթ չի՞նչ վեց ամիս առաջ մեռած չէր . Պ. դերկոմնն անոր
 գրեց ընտանեկան քանի մը թղթերու մասին . . . ։

— Բայց երբէք այս տեղ չտեսնուիր . . . ։

— Քանաւոր սրտածառ ունի . տասն հինգ տարիէ վեր դուրս գա-
 ւաւոր, յԱնժէ կը բնակի ։

— Բայց Պ. դերկոմնն անոր այցի չերթնար ։

— Իր հօրը ։

— Այո ։

— Երբէք . . . երբէք . . . այո, երբէք ։

— Ուրեմն իրարու հետ հաշտ չին ։

— Քեզ ըտեղիք գաղանփք մը չէ . վասն զի ար Կուարմոն իշխանին
 մտերիմ մարդու մը բերնէն լսեր եմ ։

— Տը Լիւանէյ տիկինին հայրը .

Ըսաւ Էտվար նենդաւոր ու նշանակական ակնարկով մը՝ որուն նշա-
 նակութիւնը չհասկնալու վարկաւ Պ. Պօյէն՝ իր համեստ և շրջահայ-
 եաց սովորութեան հաւատարիմ մնալով . ուստի վրայ բերաւ սպաղու-
 թեամբ մը ։

— Արդարև ար Լիւանէյ զբարհիւն Կուարմոն իշխանին աղջիկն է .
 դերկոմնին հայրն իշխանին հետ սերտիւ կապուած էր . զբարհիւն այն
 ժամանակ նորահասակ օրիորդ մ'էր, և Պ. ար Սէն-Քըմի հայր, որ
 զանի շատ կը սիրէր, հետն այնպիսի ընտանի կերպով մը կը վարուէր
 իբր թէ իր աղջիկն ըլլար ։ Այս պարագաները Սիմոնէն, իշխանին մտե-
 րիմ ծառայէն իմացայ . կրնամ առանց խղճի խօսիլ, վասն զի սրտմեղիք
 արկածս ժամանակին բոլոր Քարիդի ժողովրդեան բերնին զրոյցն էր ։
 Թէև վախճան տարեկան է, Պ. դերկոմնին հայրն երկաթի բնաւորու-
 թեան աէր մարդ մ'է, առիւծի արիւթ թիւն ունի, և այնպիսի արդա-
 լասիրութիւն մ'որուն առասպելական անուէր տալու պիտի համարձա-
 կիմ . զրեթէ ոչ ինչ չունէր, և կրութեան աւեր էր լսի սէրէն շար-
 ժեալ Պ. դերկոմնին մայրը՝ բաւական հարուստ անձ մը և ասոր ստա-
 ցուածն էր այն միջիտնն որուն հարուստին հանդիսաասես գանուելու պա-
 սիւն ունեցանք ։

Եւ Պ. Պօյէ խոնարհութիւն մ'ըրաւ ։

Էտվար ալ անոր հետեւեցաւ ։

— Ամուսնութիւնն երանաւէտ եղաւ մինչև այն միջոցն որ Պ. դեր-
 կոմնին հայրը գտաւ, կ'ըրեն, զիպուածով աղետալի նամակներ՝ որ

բայէ ՚ի բայ կը հաստատէին թէ՛ իր մէկ տարակարգութեան ատենն՝ ամուսնութենէ երեք չորս տարի ետքն՝ իր կինն լեհացի կոմսի մը համար փափուկ տկարութիւն մ'ունեցեր է :

— Այս բանս ստեղ կը պատահի Ղեհացիներուն : Երբ Պ. Սէն-Վալ մարքիզին տունը կը դանուէի, մարքիզուհին . . . կատաղի կին մը . . .

Պ. Պոյէ իր ընկերն ընդմիջեց :

— Պարսաւոր ես, սիրելի Էտիլար, խօսեղէն առջ՝ մեր եղևելի դերդաստոններուն ինամութիւնները դիմնալ, թէ ոչ անձուսի սխալ մտքներու կ'ենթարկիս :

— Ի՞նչպէս :

— Սէն-Վալ մարքիզուհին քոյր է Մօնպրիզօն դրօն՝ որուն քով մանեկ կ'ուզես . . . :

— Ա՛հ, կրո՞ղ :

— Մտածէ անգամ մը թէ ի՞նչ զէշտապարտութիւն պիտի դործէ իր եթէ այդ ոճով խօսէիր նախանձուտ և բանասրիւտ անձերու առջև . քսան չորս ժամ անգամ տունը չէիր մնար :

— Ստոյգ է, Պոյէ . . . պիտի ջանամ ինամութիւնները դիմնալ :

— Խօսքս կը շարունակեմ . . . Պ. դերկոմսին հայրը՝ սասն երկու կամ տասն հինգ տարուան ամուսնութենէ ետև՝ վեր հանեց որ Ղեհացի կոմսէ մը անարդուեր է : Գժբողոսութիւն ըսեմ կամ բարեբողոսութիւն՝ Պ. դերկոմսը ծներ էր իր հօրը . . . կամ լաւ ես ըսեմ Պ. աը Սէն-Բըմի կոմսին այս աղետաբեր ուղևորութենէ ինն ամիս ետքն, այնպէս որ չէր կրնար ստուգել, թէ և հասանախնութիւնն մեծ էր, թէ Պ. դերկոմսը ճշտութեան ծնունդ է : Սակայն աը Սէն-Բըմի կոմսն իսկոյն իր կնիկէն զատուեցաւ, սնոր բերած հարստութեան և ոչ մէկ սուխն դպիլ ուղեց և պատար ձգեց գնաց ունեցած գրեթէ 80,000 Ֆրանքովը : Թէ և այս նախատիքը սասն հինգ տարի ետքն երևան հանեց, և սրդիք ալ կար, դերկոմսին հայրն իր մէկ ազգական Պ. աը Ֆէրմօնին հետ Ղեհացի հրատարիչին հետքը գտնելու ելաւ, զանի Ղէնէտիի գտաւ, և արտաքի բոլոր քաղաքները սասն ութ ամիս փնտրեցն ետև :

— Ի՞նչ կամակոր մարդ . . . :

— Սասնին ոին ունէր այս մարդը, կ'ըսեմ՝ քեզ, սիրելի Էտիլար . . . Ղէնէտիի ստիպիլ մեանմարտ մը տեղի ունեցաւ, որուն մէջ Ղեհացին սպանուեցաւ : Ամէն ինչ անկեղծօրէն անցեր էր . բայց Պ. դերկոմսին հայրն, ինչպէս որ կ'ըսեն, այնպիսի վայրազ ուրախութիւն մը յայտնեց է Ղեհացին կարեղէր վիրաբորած տեսնելով, որ իր ազգակցը՝ Պ. աը Ֆէրմօն՝ ստիպուեր է զանի բոնի հետ այնիլ մեանմարտութեան վայրէն . . . ըստ որում, կոմսը կ'ուզէ եղբ իր աչքովը անանել ստիպն հօգեվարբը :

— Ի՞նչ մարդ, ի՞նչ մարդ :

— Կոմսն ինքը Բարիզ դարձաւ, իր կնկան տունը գնաց, ինքուց անոր որ Ղեհացին սպանեց է և նորէն ճամբայ ելաւ գնաց : Այն օրէն վեր ոչ կ'իյնը տեսաւ և ոչ որդին, ու Անժէ քաշուեցաւ . ահա այն տեղ կը բնակի, կ'ըսեն, ճիւղաղի մը պէս, իր ունեցած 80,000 Ֆրանքով՝ որ, ինչպէս որ կ'ընաս երեակայել, թեթեցած պիտի ըլլար Ղեհացիին ետևէն ըրած արշաւանքին պատճառաւ : Անժէի մէջ մարդ չտեսնեց, բայց վրայն իր Ֆէրմօն ազգականին կ'ինն ու աղջիկն . և այս Ֆէրմօն ալ քանի մը տարիէ վեր մեռած է : Այլ սակայն բազմը կը հաւրածէ ադն ընտանիքը, վասն զի կ'ըսուի թէ տիկին աը Ֆէրմօնին եղբայրն ալ քանի մ'ամիս առաջ հրացանի տուաւ ըղեղը :

— Հասցա դերկոմսին մայրը :

— Երկար ատենէ վեր կորցս : Ահա այս պատճառաւ Պ. դերկոմսն իր չափահասութեան ատեն իր մօրը հարստութիւնը վայելեց . . . Ուստի կը դիտես, սիրելի Էտիլար, Պ. դերկոմսը ժառանգութեան մասին ոչ ինչ, գրեթէ ոչ ինչ սպասելիք չունի իր հօրը կողմն . . . :

— Ար հարկաւ զանի կատէ :

— Բնաւ զանի չուղեց տեսնել այն դործին երևան գալէն վեր, համարած ըլլալով անշուշտ որ Ղեհացիին որդին է :

Այս երկու անձերուն խօսակցութիւնը հսկայածև և ուշի ուշով փոշտուած սպասուոր մ'ընդհատեց, թէ և հաղիւ թէ ժամը տասն մէկ էր :

— Պարոն Պոյէ, Պ. դերկոմսն երկու անգամ զանգակը հնչեց — ըսաւ հսկան :

Պոյէ կարծես թէ շատ վշտացաւ իր ծառայութեան մէջ թերթ

գտնուելուն, արտործոր ոտք ելաւ և այնպիսի եռանդով ու յարգանքով սպասաւորին ետեւէն վազելոյ՝ որպէս թէ իր տիրոջը տան կալուածատէրն ինքը չէր :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ա

ՆՈՍՍ ՏԸ ՍԵՆ-ԲԸՄԻ

Շուրջ երկու ժամ կար որ Պոյէ՝ Էտվարը թողլով՝ Պ. ար Սէն-Բըմիին մօտ գացեր էր՝ երբ այս վերջնայն հայրը Շայօ փողջի տան կանազուռը զարնելու եկաւ :

Կոմս ար Սէն-Բըմի թէև տարօք՝ մեծահասակ, դեռ ևս կայտառու կորովի մարդ մ'էր . իր դէմքին դրեթէ պինձի զոյնը զարմանալի հակասարտիւր մը կընծայէր մօրուսին և մաղերուն ձիւնափայլ սպիտակութեան հետ . իր խիտ յօնքն՝ որ մե մնացեր էին՝ կիտովին կ'ըբողէին սուր աչերն, որ իրենց շրջանին մը խորասուզեր էին : Թէև տեսակ մը մարդատեսաց սովորութեամբ դժգին հապուստներ հազեր էր, իր բոլոր անձին վրայ հանգարաւ, հպարտ և պատկառանք ազդող երեւոյթ մ'ունէր :

Իր որդիին տան դուռը բացուելով ներս մտաւ :

Գունապան մ'որ գորշ արծաթահոն սքնադղեցտ մը հազեր էր, և մաղիւր փոշոտ, ու մետաքսէ գուլբաներով վայելուչ օթեկի մը գրան սեմը երեցաւ . այս օթեական այնչափ յարարելու թիւն ունէր Պ. Բիբլէի ծիտա քարայրին հետ, որչափ որ կարկատէ կնկան մը աակառը կընայ ունենալ նորաձև ճերմակի գէնի վաճառու հիւ մը պերճ կրպակին հետ :

— Պ. ար Սէն-Բըմի — հարցոյց կ'ունը սուղ ձայնով մը :

Գունապանը պատասխան տալու տեղ՝ քամահեղի զարմանքով մը կը քննէր անձանթին՝ որ ձեռքը հաստ բիր մ'ունէր, սպիտակ մօրուսը, կիսանշ թիկնոցն և հին փեղոյրը :

— Պ. ար Սէն-Բըմի — կըլինեց կ'ունն անհամբեր, գունապանին լրբերի քննութեան զայրանալով :

— Պ. դերկոմսը տունը չէ :

Ե.յս ըսելով՝ Պ. Բիբլէի սաշտօնակիցը լայր քաշեց և նշանակական շարժումով մ'անձանթը գուրս եղնելու հրաւիրեց :

— Պիտի սարսեւ՝ — ըսաւ կ'ունը :

Եւ յառաջ բռնց :

— Է՛հ, բարեկամ, բարեկամ, այսպէս տուները չեն մաներ — գոչեց գոնասարնը կ'ունին ետեւէն վազելով և թեւէն բռնելով :

— Ի՞նչպէս, անհոբհ . . . — սրասախանեց ծերունին սպառնալից դէմքով մը, և բիրը վերցնելով — Ինչպէս կը համարձակիս ինձ դպելու . . . :

— Ուրիշ բան ալ պիտի համարձակիմ ընելու, եթէ շուտ մը գուրս չեղնես : Բեղ ըսի որ Պ. դերկոմսն այս տեղ չէ, ուստի կորիւր գնա :

Նոյն պահուն Պոյէ, ձայն ու աղմուկ լսելով՝ տան գրանդին վրայ երեցաւ :

— Ի՞նչ աղմուկ է այն — հարցոյց նա :

— Պարոն Պոյէ, այս մարդն է որ անպատճառ ներս մանել կ'ուզէ . թէև ըսի անոր որ Պ. դերկոմսն այս տեղ չէ :

— Վերջ տանք — վրայ բերաւ կ'ունը Պոյէին գտնալով՝ որ մօտ եկեր էր. կ'ուզեմ որդիս տեսնել . . . եթէ գուրս ելեր է, պիտի սպասեմ . . . :

Երգէն ըսինք՝ Պոյէ քաջ գիտէր իր տիրոջը հօր գոյութիւնն ու մարդատեսցո թիւնն . և արդէն բառական գիտնալէս ըլլալով՝ կ'ունին խալութեան վրայ տարակցո չունեցաւ, զանի ակնածութեամբ բարեկց և սրատասխանեց :

— Եթէ կ'ունն ինձ հետեւիլ համձի, իր հրամանին պատրաստ եմ . . . :

— Երթանք . . . — ըսաւ Պ. ար Սէն-Բըմին, որ Պոյէին կ'ուղեկցէր, նոյն միջոցին որ գոնասարնն սպուշ կըթած կը նայէր :

Կ'ունը միշտ պայկիկին ետեւէն երթալով՝ առաջին գտնալունը հասաւ . և իր առաջնորդին հետեւեցաւ, որ Բիբլէտոտան ար Սէն-Բըմիին աշխատութեան գրասենեկէն անցնելով (այսուհետև գերկոմսն այս անունով պիտի նշանակուէր իր հօր անունին հետ չլիթթելու համար) սրահի մը մտցոյց որ նոյն սենեկին կից էր, և գետնայարկին զարդարանին անոյնպէս վերելը կը գտնուէր :

— Պ. դերկոմսն այս ատու գուրս եղնելու տախտեցաւ — ըսաւ Պոյէ — եթէ Պ. կ'ունը սպասելու ծանրութիւնն առնու, գերկոմսը դառնալու չուշանար :

Եւ պայիկն աներեւոյթ եղաւ :

Կոմսը մինակ մնալով՝ չորս դին անտարբեր աչքով նայեցաւ . բայց յանկարծ շարժում մ'ըրաւ , դէմքը դոյն առաւ , այտերը ծիւրանի դարձան , բարկութիւնն երեսին դժերը կարկամեց : Իր կնկան . . . Ֆլորէտտան սը Սէն-Քրմիկն մօրը պատկերն աչքին զարկեր էր : Թեւերը կրծքին վրայ խաչաձև դրաւ , գլուխը ծոեց որպէս թէ այն տեսիլէն խոյս առլ ուղէր և մեծաքայլ քայլել սկսաւ :

— Տնօրրինակ բան — կ'ըսէր նա — այս կինը մեռած է . իր սիրահարը սպաննեցի , և իմ վէրքս առջի օրուան պէս վառ է ու վշտահար . . . իմ վրէժի ծարաւս դեռ չէ մարեր , իմ վայրագ մարդաստեղծութիւնս՝ զիս դրեթէ լիովին աշխարհէս հեռու քշելով իմ նախատինքիս գաղափարին դէմառ դէմ բերաւ զիս . . . այն , վասն զի այս վատազլի կնոջ գաւակցին մահն իմ նախատինքս սրբեց , բայց բարբոտիկն յիշատակէս չջնջեց : Ո՛հ , կ'զգամ , իմ քէնս անբուժելի ընտղն այն մտմտութն է որ՝ տասն հինգ տարի շարունակ խաբուեցայ , տասն հինգ տարի համաբուսն , յարգս չնորհեցի ապիրասի մ'որ զիս վատօրէն պատրեր էր . . . որ իր որդին սիրեցի . . . իր յանցանքին պատճն . . . իբր թէ իմ որդիս ըլլար . . . վասն զի այժմ այս Ֆլորէտտանին ինձ աղբած հակակրութենէն կը համոզուիմ որ շուտօրէն ծնունդն է : Եւ սակայն իր անհարազատութեան անվերջ ստուգութիւնը չունիմ , կարելի է որ իմ որդիս է . . . երբեմն այս կասկածն ահաւելի է ինձ : Մակայն եթէ իմ որդիս ըլլանք : Այն ատեն աններելի պիտի ըլլար զինքն այսպէս երեսի վրայ , միշտ իզնէ հեռի և անտես թողուլս : Բայց , ինչ և է , հարուստ , նորաստի , երջանիկ է . . . ինչ բանի մէջ կրնայի անոր օգնել : Այն , բայց իր գորովը թերեւ մեզմ էր իր մօրն ինձ պատճառած վիշտերը . . . :

Պահ մը խորին մտածելէն ետեւ՝ կոմսը վրայ բերաւ ուսերը վեր առնլով :

— Կորէն այս անխմատ ենթացութիւններն . . . որ ելք մը չունին . . . որ բոլոր աղէտներս կը գրգռեն . . . մարդ ըլլանք , և յաղթներ այն ասուշ և տաժանելի այլայլութեան՝ զոր կ'զգամ մտածելով որ հիմակ պիտի տեսնեմ այն պատանին՝ զոր տաս տարի յիմարական գորովանօք սիրեցի , զոր իբր որդիս սիրեցի . . . վնքը . . . վնքն . . . այն մարդուն որդին՝ որուն սրիս տակ տապաստ ընկնլը ինդութեամբ տեսայ , այն

մարդուն՝ որուն արեան հոսիկն ուրախութեամբ զխտեցի . . . և արդիւնջին զիս անոր օրհասին , անոր մահուան ականատես ըլլալու . . . : Ո՛հ , չգիտէին թէ ինչ ըսել է ինձի պէս կարելիք զարնուիլ . . . : Եւ ասկէ զաս՝ քանի մտածեմ որ իմ յարգուած ու պատուեալ անունս անշուշտ ստեպ լրբօրէն և հեղոտութեամբ արտասանած են . . . ինչպէս որ պատրեալ ամուսնի մ'անունը կ'արտասանեն . . . : Քանի մտածեմ որ անունս . . . որով միշտ կը պարծենայի , այս ժամուս այն մարդուն որդին կը կրէ , այն մարդուն որ սիրար խղել կ'ուզէի . . . ո՛հ , չգիտեմ թէ ինչպէս չեմ խենդանար երբ այս բանիս վրայ կը խորհիմ . . . » :

Եւ Պ . . . սը Սէն-Քրմիկն յուզմամբ քալելը շարունակելով մեքենայէս վերուց այն դռնակն որ Ֆլորէտտանի գրասենեակը սրահիկէն կը զատէր , և տոյն վերջին սենեկին մէջ քանի մը քայլ առաւ :

Քանի մը վայրկիւնէ վեր աներեւոյթ եղեր էր՝ երբ սրահիկին մէջ թաղուն փոքրիկ դուռ մը մեղմիկ բացուեցաւ , և տիկինս աը Լիւանէյ , մեծ կանաչ քաշմիր շալով մը փաթթուած՝ սե թաւշէ պարզ գգակ մը դրած՝ նստաւ այն սրահիկին ուսկէ պահ մ'առաջ կոմսն ելեր էր :

Այս անակնկալ երեւոյթին պատճառը բացատրենք :

Ֆլորէտտան սը Սէն-Քրմիկն առջի օրը դքսուհիին հետ ժամացրեր եղեր էր միւս օրուան համար : Գքսուհին ինչպէս ըսինք , գոիհին փոքրիկ գրան բանային ունենալուն՝ ըստ սովորականին՝ շեքնոցէն մտեր էր՝ Ֆլորէտտանը գետնայարկը գտնելու յուսով , և զանի այն ատեն չգտնելով՝ կարծեց թէ (ինչպէս որ երբեմն պատահեր էր) գերակոմսն իր գրասենեակը նստած գիր կը գրէր . . . : Գաղանի անաղուղ մը զարգարանէն առաջին գատիկները կը տանէր : Տիկին աը Լիւանէյ անսխալ վեր ելաւ , կարծելով որ Պ . . . սը Սէն-Քրմիկն ինչպէս միշտ , այս անգամ աը արդիւնք է մարդ ընդունելու : Գծբարդօրէն Պ . . . պատիւօին բառական սպառնալից մէկ այլը ստիպելով Ֆլորէտտանն արտոնօք դուռս ելնել , տիկին սը Լիւանէյն ժամադրութիւնը մոռցեր էր : Գքսուհին մարդ չտեսնելով՝ գրասենեակը պիտի մտնէր՝ երբ սրահիկին միջնադրան վարադրյնները բացուեցան , և դքսուհին Ֆլորէտտանի հօրը դէմառ դէմ ելաւ :

Գքսուհին չկրցաւ ահ ու գոլի ձիկ մը զսպել :
— Քլօդիլտ — գոցեց կոմսն ապշած :

Պ. տը Սէն-Բըմի, Տիկին տը Լիւանէյի Տօր՝ տը Նուարմն իշխանին հետ սերտութեամբ ըլլալով՝ կը ճանչէր իր աղջիկն երբ երեկոյս ու նորասի էր, և ատեն մը զանի իր միջոցով թեան անտնովը կոչեր էր: Գբսուհին անշարժ կը մնար՝ նկատելով զարմանքով այս պէզորդ և դէշ հազուամ ծերունին, որուն կերպարանը շփոթ կերպով կը յիշէր:

— Դու, Բլոզիլա... — կրկնեց կոմսը վշտալի յանդիմանութեան շեշտով մը — դու... այս տեղ... իմ որդիիս տունը:

Այս յետին խօսքերը տիկին տը Լիւանէյի անորոշ դաղափարները պնդեցին, վերջապէս Ֆլօրէստանի հայրը ճանչեց ու գոչեց:

— Պ. տը Սէն-Բըմի:

Գբսուհին դիւրն այնքան բացորոշ ու նշանակալան էր, որ իր արտակերպում և անվեհեր բնաւորութեան բերմունքէն՝ սուտ ըսելու անգոտնեց այս իր ներկայութիւնը Ֆլօրէստանի տունը բացատրելու համար. կոմսին երբեմն իր վրայ ունեցած հայրական սէրէն յորդորուելով՝ ձեռքն անոր երկնցուց, և անոր ըստ իր յատուկ շնորհալի, մանրամասն և ժպիւրհ գէմքովը:

— Խնդրեմ... մի յանդիմաներ դիս... իմ ամենէն վաղեմի բարեկամս ես... Յիշէ անգամ մ'որ քսան տարի առաջ զիս քու սիրական Բլօզիլադ կ'անուանէիր...:

— Այո՛... քեզ այդպէս պիտի անուանեմ... բայց...:

— Կանխաւ դիտեմ ամէն ըսելիքդ. իմ նշանաբանս դիտես. Ինչ որ է, է... Ինչ որ ըլլայ, պէտք է ըլլայ...:

— Ա՛հ, Բլօզիլա...:

— Զիս ինչպէ և մի յանդիմաներ, թող որ քեզ տեսնելու ուրախութիւնս յայտնեմ քեզ. քու ներկայութիւնդ քանի քանի բաներ յուշ կ'անծեն. նախ՝ իմ խեղճ հայրս, ապա իմ տանն հինգ տարուան հասակս... Ա՛հ, տանն հինգ տարեկան, ինչ զեղեցիկ ժամանակ:

— Որովհետեւ հայրդ իմ բարեկամն էր, որ...:

— Ա՛հ, այո՛ — վրայ բերաւ գբսուհին Պ. տը Սէն-Բըմիին խօսքը կորելով — սրտի կը սիրէր քեզ: Ար յիշես, կ'առաջ ժողովուրդէն մարդ... կը կոչէր քեզ ծիծաղելով. դու ալ միշտ կ'ըսէիր. — Բլօզիլաի երես շատ կուսա... զի ոչ եղիւր. — և քեզ պատասխան կտար զիս համ-

բուրելով: — Անշուշտ երես կտամ, և պէտք է շտապիմ և դիտանքս աւելցնեմ, վասն զի քիչ ատենէն ձեռքէս պիտի առնուն և բողբոլիմն աւրեն: — Ընտիր հայր, ինչ բարեկամ կորուսի: — Արտօսը մը փշրուց տիկին տը Լիւանէյի զեղեցիկ աչերուն մէջ, ապա ձեռքը Պ. տը Սէն-Բըմիին կարկառելով այլայլած ձայնով մ'ըսաւ. — Իրաւի, երջանիկ, շատ երջանիկ եմ քեզ նորէն տեսնելուս. սրտիս մէջ անցին և սիրալիւր յիշատակներ կը յարուցանես...:

Կոմսը՝ թէև ՚ի վաղուց կը ճանչէր գբսուհին բնատիպ և խոհուն բնաւորութիւնը, կը շփոթէր տեսնելով Բլօզիլաի անշփոթութիւնն՝ որով Բլօզիլա այս փափուկ վիճակը կ'ընդունէր. իր սիրահարին տունը հանդիպել սիրահարին հօրը:

— Եթէ երկար ժամանակէ վեր Բարիդ կը դանուխ — վրայ բերաւ տիկին տը Լիւանէյ — անմարգավարութիւն է քու կողմէդ գալ զիս չփնտսելը. քեզի հետ անցեալին վրայ երկարօրէն կը խօսէինք... վասն զի կ'սկսեմ հասնել այն տարիքիս՝ ուր յետին հրապոյր կ'զգայ մարդ իր հին բարեկամներուն ըսելու: Ար յիշես:

Արդարեւ գբսուհին ասկէ աւելի անգորր անհոգութեամբ մը չպիտի խօսէր եթէ տը Լիւանէյ այսպիսին առաւօտեան այցելութիւն մ'ընդունէր:

Պ. տը Սէն-Բըմի չկրցաւ համբերել և ըսաւ անոր խտիւ:

— Անցեալին վրայ խօսելու տեղ, աւելի պատեհ է ներկային վրայ խօսիլ... որդիս հիմակ ուր որ է պիտի գայ, և...:

— Ա՛հ — ըսաւ Բլօզիլա խօսքը կտրելով — Չերնոցին պղտիկ դրան բանալին քով է, և երբ դերկոմսը կ'առնազունէն մտնէ՝ միշտ անոր գալուստը հնչակին ձայնով իմաց կը արուի. այս ձայնը լսելուս՝ ինչպէս որ եկայ ծածուկ մ'անհետ կ'ըլլամ և քեզ պիտի թողում Ֆլօրէստանդ տեսնելու ուրախութեամբ: Ինչ անուշ զարմանք պիտի պատճառես անոր... քանի ատենէ վեր զինքն երեսի վրայ թողեր ես...: Շիտակը... ես քեզ յանդիմանելու պարտաւոր եմ:

— Զիս... զիս...:

— Ի հարկէ...: Որդիդ որը աշխարհ մտաւ, ինչ առաջնորդ, ինչ նեցուկ ունեցաւ. և դրական բիւրաւոր ինդիքներու համար հօր մը խորհուրդներն անհրաժեշտ են...: Ուստի, բայց ՚ի բաց կ'ընեմ, անպատեհ բան մ'էր քու կողմէդ...:

Այս տեղ տիկին տը Լիւսնէյ՝ իր այլանդակ բնաւորութեան անաս-
լով վերցաւ շարունակել, այլ խենդի պէս ծիծաղելով կոմսին ըսաւ :

— Խոստովանէ որ դէժ իմ կայտութիւնս եղական է, և շատ կծու
կը թուի որ քեզ յանդիմանաւն ես ըլլամ :

— Իրօք, անօրինակ բան մ'է այդ, բայց արժանի չեմ ոչ պարտաւոր
և ոչ գովեստիդ, իմ որդիիս տունն եկայ . . . բայց չէ թէ իմ որդիին
համար . . . իր հասակին մէջ կարօտ չէ, կամ այսուհետեւ կարօտ չէ իմ
խորհուրդներու . . . :

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես :

— Պիտի գիտնաս թէ ինչ պատճառներ ունիմ մարդիկն և մանա-
ւանդ Բարիդն ատելու — ըսաւ կոմսը տածանակիր և բռնագբօսիկ կեր-
պով մը — ուստի յետին կարևորութիւն ունեցող պարագաներ միայն
գրգռեցին զիս Անժէէն ե՛նել, և մանաւանդ այս տեղ գալ . . . այս առ-
նը . . . : Բայց հարկ եղաւ ամէն ներքին ընդդիմութիւն գտել և ամէն
տեսակ մարդկան դիմել ինձ համար կարևոր խուզարկութեան մը մասին
աջակցութիւն կամ ծանօթութիւն խնդրելու :

— Ա՛հ, եթէ այդպէս է — ըսաւ տիկին տը Լիւսնէյ սիրալիր
շնորհով մը — եթէ բանի մը մէջ կարող եմ ծառայել քեզ պատրաստ
եմ ընելու : Արդեօք յանձնարարութիւն մ'ունիս . . . Պ. տը Լիւսնէյ բա-
ւական վարկի տէր է, վասն զի տը Վոնպրիզօն մեծ մասին տունը ճաշի
գացած օրերս՝ ազգային երեսփոխաններու կոչուքը կտայ, և այս ալ ա-
ռանց պատճառի չըլլար . հաւանական է որ այս անարատհութեան
փոխարէն օգուտ մը պիտի քաղուի . . . իբր թէ այս միջոցիս շատ ազգե-
ցութիւն ունեցող մարդերու վրայ տեսակ մը առաւելութիւն ստանալ :
Նորէն կ'ըսեմ, եթէ կրնանք քեզ ծառայել, հաւատ որ պատրաստ ենք
հիամանիք : Ասիկէ զատ նորատի մօրեղբորդիս ալ կայ, Վոնպրիզօն
փոքր դուքսն՝ որ նախարար ըլլալուն՝ բոլոր նորարոյս աւաղանիին հետ
կապուած է . . . : Եթէ անոր ձեռքէն ալ բան մը կ'ըսայ, քեզ կ'ընծայեմ :
Մէկ խօսքով իմ և խմբինն ըսաւ աջակցութեան վրայ վստահ եղիր, ար-
դէն գիտես թէ որչափ արի և անձուէր է բարեկամութիւնս :

— Իրիտեմ . . . և աջակցութիւնդ չեմ մերժեր . . . այլ սակայն . . . :

— Տեսնե՞ք, սիրելի Ալեքս, մենք կենցաղագէտ մարդիկ ե՛ք, ուստի
կենցաղագէտ մարդկան պէս վարուինք : Թէ այս տեղ և թէ այլուր

դանուխք, փոյթ չէ, կարծեմ, քեզ վերաբերող գործին նկատմամբ, որ
հիմակ ինձ ալ յատկապէս կը պատկանի . բանի որքաւ գործդ է : Աւստի
խօսինք այդ խնդրին վրայ, և բունէն սկսելով խօսինք . . . այսպէս կը
պահանջեմ :

Այս ըսելով դքսուհին վաւարանին մօտ եկաւ, անոր կոթնեցաւ և
դէպ 'ի կրակին երկնցուց չնաշխարհիկ փորրիկ ոտք մը, որ նոյն պա-
հուն սառեր էր : Հիանալի վարպետութեամբ մը՝ տիկին տը Լիւսնէյ
դերկունին վրայ չխօսելու առիթը կը բռնէր և Պ. տը Սէն-Րըմիին
հետ այնպիսի խնդրի մը խօսքը բանալու՝ որուն այս վերջինը մեծ կարևո-
րութիւն կտար : Քրօղիլտի վարմուշքը ֆլօրէստանի մօրն առջև տար-
բեր սիւնի ըլլար . բարեբաղդութիւն և պարճանք համարելով սիւնի
երկարօրէն խստովանէր թէ որչափ սիրելի է նա իրեն :

Պ. տը Սէն-Րըմի թէև խտտարարոյ և դաժան սոյն կնկան առնա-
ցի և մտերմական շորհին ներգործութիւնը կրեց, կին մը՝ զոր՝ երբ
փոքր էր սակաւին տեսեր և սիրեր էր, և դրեթէ մոռցաւ որ իր որդի-
ին հոմանիին հետ կը խօսէր :

Սակայն ինչպէս գիտագրել տարափոխիկ օրինակի մը, երբ նոյն խի
գիւցալնը յետին ծայր շփոթալի վիճակի մը մէջ դանուելով կարծես
թէ չեղբայրի կամ չուղբ երկրայիլ անդամ սոյն դժուարին պարագա-
յին վրայ :

— Արեղի է չլիտես, ֆլօղիլտ — ըսաւ կոմսն — որ երկար ժա-
մանակէ վեր Անժէ կը բնակիմ :

— Ա՛հ, գիտէի :

— Որչափ որ տեսակ մը մենակեցութիւն կը միտուէի, այս քաղաքն
ընտրեր էի, վասն զի իմ ազգականներէս Պ. տը Գեթեմոն՝ այն տեղ կը
բնակէր, և ինձ համարող սոսկալի աղէտէն վեր՝ եղբօր պէս կը վարուէր
հետս . . . : Եւրոպայի բոլոր պտրտած քաղաքներս . . . ուր կը յուսայի
հանդիպիլ . . . մարդու մը զոր սպաննել կ'ուզէի, ինձ ուղեկից գտնուե-
ցաւ, և մենամարտի մ'ատեն վկաս եղաւ . . . :

— Այո, սոսկալի մենամարտ մը, հայրս ատենօք ամէն բան ինձ
պատմեց — վրայ բերաւ տիկին տը Լիւսնէյ տրտմազին . բայց երջան-
կօրէն ֆլօրէստան այս մենամարտը չլիտէ . . . նոյնպէս անոր զրդիւ
առող պատճառը . . . :

— Թողուլ ուղեցի որ իր մայրը յարդէ — պատասխան տուաւ իրմ
սը հառաչ մը զարեւով . . . և շարունակեց :

— Քանի մը տարի ետքը՝ Պ. Ֆէրմօն դիրկս մեռաւ յԱնժէ, թող
լով գուտար և կին մը՝ զոր իմ մարդասեպութեանս հակառակ՝ ստի-
պուեր էի սիրելու, վասն զի այս ընտիր էակնեբուն պէս անարաս և
աղնիւ հոգիներ քիչ կը դանուին աշխարհին վրայ : Քաղքէն հեռի աւան
մը կ'ապրէի միայնակ, բայց երբ իմ վերահաս նսեմ տրտնութիւնս դա-
դար առնուր՝ արիկն տը Ֆէրմօնին առնը կ'երթայի՝ իր և դասեր հեա
մեր կորուսած անձին վրայ խօսելու համար . . . : Ի՞նչպէս կենդանի ե-
ղած ասեմնս՝ այս անուշ մտերմութեամբ սիրտս կազդուրելու, անդոր-
բելու կը ջանայի, և անոնց վրայ կեդրոններ էի իմ բոլոր գորովն : Տիկին
տը Ֆէրմօնին եղբայրը Բարիզ կը բնակէր, երբ էրիկը մեռաւ իր քրոջը
բոլոր գործերուն հօգը վրան առաւ, և նոտարի մը քով շահու դբա-
շուրջ հարկեր հազար Ֆրանք, որ որբեարիկն բոլոր հարստութիւնը կը
կազմէր : Շատ չանցաւ արիկն տը Ֆէրմօնին զիտին նոր ու ահոնի ա-
ղէտ մը հասաւ . իր եղբայրը՝ Պ. Բանիլլը՝ գրեթէ ութ ամիս առաջ
ինքզինքը սպաննեց : Արցածիս չտի զանի միտիմարեցի : Երբ իր նոր
վիշան ամբեց՝ Բարիզ զնայ՝ որպէս զի գործերը կարգի գնէ : Քիչ ա-
տենէն իմացայ որ իր հրամանին համեմատ Անժէ վարձու բռնած տան
անշուք կարասին կը ծախեն, և գոյացած գումարով իր ձգած քանի մը
պարտքը կը վճարեն : Այս պարագայէն վրդովելով հարց ու փորձ ըրի
և իմացայ անորոշ կերպով մ'որ այս թշուառ կի՞նն ու գուտարը՝ տուա-
պանքի մէջ կը գտնուին, և անշուշտ մնանկութեան մը զոհ ընկած են :
Եթէ արիկն տը Ֆէրմօն՝ այսպիսի ծանր գժբարգութեան մ'ատեն՝
վստահելու անձ մ'ունէր, այս անձն ևս էի . . . սակայն լուր մը շատի
իր կողմէն . . . : Մանասանդ՝ այս անուշ մտերմութիւնը կորուսելով ա-
նոր արժէքը հասկցայ : Ձեք կրնար երեակայել արիկն տը Ֆէրմօնին և
աղջկանն երթէն վեր իմ վիշտս և անձկութիւնս . . . : Իրեն հայրն,
ամուսինն, իբր եղբայր մ'էր ինձի համար . . . : Ուստի պէտք էր գտնել
զանոնք անվրէպ, և իմանալ թէ ինչ պատճառաւ այս ձախորդութեան
ժամանակ ինձի չեն գիմեր, թէ և ես ալ սպրատ եմ. ճամբայ ելայ այս
տեղ դարու, Անժէ թողլով անձ մ'որ՝ եթէ նոր բան մ'իմանար, ինձի
պիտի հաղորդէր :

— Լսո՛ւ ուրեմն :
— Գեռ երէկ Անժէէն զիր մ'ատի . . . ոչ ինչ չեն յայտնեց որ այս մա-
սին . . . : Բարիզ զարով խուզարկութիւններս սկսայ . . . նախ արիկն տը
Ֆէրմօնին եղբորը հին առնը գացի . . . : Անկէ իմացայ որ Աէն-Մար-
գէնի ջրանցքին քարափին վրայ կը բնակի :

— Հասա՛ս այս հասցէն . . . :
— Իրն է եղեր, բայց իր այժմու բնակարանը չգիտեն թէ ուր է . .
. . . Գժբարգէն մինչ արդ խուզարկութիւններս անօգուտ եղան : Քանի
քանի ընդունայն փորձեր ընեղէն ետև յոյսս կտրեցի, ու ելայ այս տեղ
եկայ : Թերևս արիկն տը Ֆէրմօն՝ որ՝ անմեկնելի առ թիւ մ'իդնէ ոչ
նպաստ, ոչ օգնութիւն ինդրեց, որդիիս դիմած է, իբր իր էրկանն ա-
մենընտիր բարեկամին որդիին . . . : Անշուշտ այս յոյսս ալ անհիմն է,
սակայն այս եղիկելի կի՞նն ու գուտարը գտնելու համար չեմ ուղեր որ
բան մը զանց ըրած ըլլամ :

— Քանի մը վայրկինէ վեր՝ արիկն տը Ալուանէ՛յ՝ որ ևս քան զևս մտա-
գիր մտիկ կ'ընէր կոմիսն, յանկարծ գոչեց :

— Յիբա՛ի, զարմանալի կ'ըլլար եթէ այդ անձերը նոյն իսկ արիկն
տ'Արդիլի ալ վնասած անձերն ըլլան . . . :

— Ի՞նչ անձեր — հարցոյց կոմսը :

— Ձեր ակնարկած որբեարկն նորահասակ է, այնպէս չէ՛ . իր դէմ-
քը շատ աղնիւ է :

— Անշուշտ . . . բայց ո՞ւրի՞նչ գիտես . . . :

— Իր գուտարը հրեշտակի պէս գեղանի, շատ շատ տասն վեց տա-
րու է :

— Այո՛ . . . այո՛ . . . :

— Եւ նա Քէր կը կոչուի :

— Ո՛հ, շուրջ ըրէ : խօսիր, ո՞ր են :

— Ափսո՛ս, ես ալ չգիտեմ :

— Չգիտես :

— Ահա պատմեմքեզ գործն . իմ ընկերու հինբէս՝ արիկն տ'Արդիլ, տունս
եկաւ և հարցոյց ինձ թէ արդեօք որբեարկ կին մը կը ձանչեմ, որուն
գասեր անունը Քէր կ'անուանի, և եղբայրն ինքզինքը սպաննած
ըլլայ . արիկն տ'Արդիլ ինձ կը դիմէր տեղեկութիւն ինդրելու, վասն

զի սա բառերը կարգացր էր . Գրեւ առ արկին որ Լեւանէ, նամակի մ'որուազ ծի մը մէջ զոր այս թշուառուհին անձանութ անձի մը կը գրէր, և որուն օգնութիւնը կը հայցէր :

— Նա քեզ դրել կուզէր . . . քեզ . . . և ինչո՞ւ համար :

— Չգիտեմ . . . զանի չեմ ճանչեր . . . :

— Բայց նա կը ճանչէր քեզ — զոչեց Պ. տը Սէն-Բընի, յանկարծ միտքը բան մը գալով :

— Ի՞նչ կ'ըսես :

— Հարիւր անգամ լսած է բերնէս հօրը , քու , քու տրասէր ընտիր սրտիդ գովեստան . . . : Իր դժբաղդութեան մէջ քեզ դիմելու մտաբերած պիտի ըլլայ . . . :

— Յիբաւի , ուրիշ կերպով կարելի չէ մեկնել այս բանը . . . :

— Հապա տիկին տ'Արվիլ . . . ինչպէս այն ուրուազիրը ձեռք ձգեր էր :

— Չգիտեմ ; այս միայն գիտեմ որ տիկին տ'Արվիլ՝ զեռ ևս անտեղեակ ըլլալով թէ ո՞ր սպաստաններ են այս ողորմելի կիներ ու դուստրը , կարծեմ թէ անոնց հետքը գտեր էր . . . :

— Աւրեմն քեզ կ'սպառնան , Քլօդիլտ , և յուսամ որ զիս տիկին տ'Արվիլի կը ներկայես . պէտք է որ այսօր իսկ տեսնեմ զինքը :

— Անկարելի . . . : Իր ամուսինն այն ինչ զարհուրելի սրտահարի մը զոհ ընկաւ . հրազէն մ'որ ձեռքն էր և կը կարծէր թէ լեցուն չէ , կրակ առնող խնայն տապաստ կ'ընկնի կը մեռնի :

— Ա՛հ , ահաբեկ բան . . . :

— Մարքիզուհին ալ նոյն հետոյն Կորնանտիա գնաց իր սգի առջի օրերը հօրը սուսն անցնելու համար . . . :

— Քլօդիլտ , կ'աղբսեմ քեզ , այսօր գրէ անոր և արդէն ստացած տեղեկութիւնները ինչպէ . քանի որ այն հէք կիներուն հողը կը տանի , ըսէ անոր որ թող իբր ջերմազին օգնական մը նկատէ զիս . իմ միակ փափաքս է բարեկամին այլին գտնել և դոյզն ինչ ունեցածս անոր և աղջկան մէջ բաժնել : Այժմ այս է միայն ընտանիքս :

— Միշտ նոյնը , միշտ վեհանաճն ես և անձուէր : Ատաս հեղի իմ վրայ , այսօր իսկ տիկին տ'Արվիլի պիտի գրեմ : Ա՛ւր պէտք է զրկել պատասխանս :

— Անիէր , մնայուն թղթատունը :

— Ի՞նչ այլանդակութիւն , ինչո՞ւ համար այն տեղ կը բնակիս , և չէ թէ Բարիլ :

— Ար գնալիմ Բարիլէն միտքս բերած յիշատակներուն համար — ըսաւ Պ. տը Սէն-Բընի մթին գէմքով մը . — իմ հնամի բարեկամն , տոբսօր Արիֆօն , որուն հետ կը գրակցիմ , Սէնի ավին վրայ՝ Անիէրի մօտ գիւղատուն մ'ունի . ձմունն այն տեղ չբնակիր , զայն առաջարկեց ինձ , գրեթէ Բարիլի մէկ աւանն է . կարող էի , իմ խաղարկութիւններս աւարտելէն ետե՛ւ ինձ հաճելի եղած առանձնութիւնը դանել . . . ուստի ընդունեցի :

— Աւրեմն զիրս Անիէր պիտի ուղղեմ , սակայն կրնամքեզ կանխաւ տեղեկութիւն մը տալ որ թերեւս քեզ նպատէ . . . և զայն տիկին տ'Արվիլի սրտուտոր եմ . . . : Յիկին տը Ֆէրմենին կործանութիւնն սրտաձառն այն նօտարին անգղամութիւնն է՝ որուն յաւանդ թողեր էր ազգականդ բոլոր հարստութիւնը . . . : Մոյն նօտարն աւանդն ուրացաւ :

— Ապիրանս . . . : Եւ անունն ինչ է :

— Պ. Թաք Ֆէրբան — ըսաւ դքսուհին , չկրնալով ծիծաղելու փափաքը զսպել :

— Զարմանալի ես , Քլօդիլտ , այս ինչիրը շատ ծանրակշիռ ու տխուր է , և դու կը ծիծաղին — ըսաւ կոմսը զարմացած և դժգոհ :

Արդարեւ՝ տիկին տը Լիւանէյ՝ նօտարին սիրային յայտարարութիւնը յիշելուն՝ չէր կրցեր խնդուքը բռնել :

— Ներէ՛ , բարեկամը իմ — վրայ բերաւ նա . — բայց այն նօտարը տարօրէն մարդ մ'է . . . և իր վրայ ծիծաղելի բաներ կը պատմեն . . . : Եւ իրօք , եթէ ունեցած պարկեշտ մարդու համբաւը՝ սուրբ մարդու համբաւին չափ արժէք ունի . . . (և արդէն կը հաստատեմ որ այս վերջինն անհիմն է) մեծ անգամ մ'է :

— Եւ ո՞ր կը բնակի :

— Մանկիւի փողոցը :

— Այցի պիտի երթամ անոր . . . : Աւրեմն այս մարդուն համար ըսածդ բաւական կը յարմարի մէկ քանի կասկածներու . . . :

— Ի՞նչ կասկած :

— Իմ թշուառ բարեկամուհին կըբօրը մահուան վրայ առած տե-

զեկու թիւններուս նայելով կը միտիմ հաւատարու որ այն թշուառը փոխանակ ինքզինքը սպաննելու . . . դաւաճանութեան մը զոհ ընկած է :

- Տէր Աստուած . և ինչպէս կրնաս ենթադրել . . . :
- Հաս մը պատճառներ կան զոր երկար կըլլայ մի առ մի ըսելու . պիտի երթամ . . . մի մտնար քու և Պ . աը Լիւանէյի կողմէն ինձ առաջարկած ծառայութիւններդ :

- Ինչպէս , կը մեկնիս . . . առանց Ֆլորէստանը տեսնելու :
- Այս տեսութիւնը շատ տաժանելի պիտի գայ ինձ , և պատճառը պարտիս իմանալ . . . : Գիմնադրաւ եկող այս տեղ տիկին աը Ֆէրմանի մտայն քանի մը տեղեկութիւններ ստանալու յուսով , որպէս զի զանի գաննելու համար բան մը զանոց առած չըլլամ . ուրեմն մնաս բարև . . . :

- Ա՛հ , անպարօրն ես :
- Միթէ չգիտես . . . :
- Գիտեմ որ որդիք մեծապէս կարօտ է խրատներուդ . . . :
- Ինչպէս : Միթէ հարուստ , երջանիկ չէ . . . :

— Այո , բայց մարդիկը չճանչին : Կուրօրէն շուսյլ , վնաս զի անհնդ է և մեծանձն ամէն բանի մէջ , ամէն ատեն և միշտ իբր մեծ իշխան վարուելով , կը վախնամ որ իր բարեսրտութիւնը չարաչար չործածեն : Եթէ գիտնայիր թէ քանի ազնիւ է իր սիրան : Երբէք չիշխեցի իր ծախսերուն և անկարգութեան համար զինքը յանդիմանել , նախ որովհետեւ իրեն պէս խեղ եմ , և երկրորդ . . . ուրիշ պատճառներ կան . բայց դու , ընդ հակառակն , կրնաս . . . :

- Տիկին աը Լիւանէյ խօսքը չաւարտեց :
- Յանկարծ Ֆլորէստան աը Սէն-Բրմիի ձայնը լսուեցաւ . :
- Արտօրնօք սրահին կից գահինը մտաւ , գուռը վերօրէն գոցելէն ետեւ իրեն ուղեկից եղող անձի մը լրատ պղպլուռն ձայնով մը :
- Բայց անկարելի է . . . :

— Նորէն կըսեմ . . . — պատասխանեց Պ . Պատինօին պայծառ ու սուր ձայնը — կը կրկնեմ քեզ , սպաս թէ ոչ , չորս ժամէն առաջ ձեր քակալ պիտի ըլլաս . . . : Ասան զի եթէ ստակը ժամանակին չստանայ մեր մարդը՝ դատաստանական ատենին պիտի ներկայէ իր բողբոն , և գիտես թէ ինչ է այնպիսի նեղութեան մը պատահալը , թիարան , իմ խեղճ գերկան . . . :

Խ Օ Յ Ա Կ Յ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Անհնար է տիկին աը Լիւանէյի և Ֆլորէստանի իրարու նետած ակնարկը նկարագրել՝ երբ սա ահռելի խօսքը լսեցին — Պատասխանալ . . . Ինչպէս պիտի ըլլայ : — Կտնին գոյնը մոխիր դարձաւ , աթուր մը յենարանը կռթմեցաւ , ծունկերը կիթսուեցան : Իր պատկառելի և յարգուած անունն . . . իր անունն անպատուի մարդ մ'որ իբր շուքեան ծնունդ կ'ամբաստանուէր : Այս առաջին տաղնապն անցնելէն ետեւ՝ ծերունիին զայրազին կերպարանը , գէսլ 'ի գահինը զիմկով ըրած սպառնալի շարժումն՝ այնպիսի որոշումի մը յայտարար նշաններն էին , որ տիկին աը Լիւանէյ անոր ձեռքը բռնեց , կեցուց և կամայով մ'անոր ըսաւ , խորին համոզումի շեշտով մը :

— Կերպում որ . . . անմեղ է . . . : Մտիկ ըրէ լուեկայն . . . : Կտնը կանկ առաւ : Գրտահին ըսածին հաւտալ կ'ուզէր : Եւ իրաւի տիկինը համողներ էր թէ Ֆլորէստան անհնդ է : Գերկոմնն՝ այս կուրօրէն վեհանձն կնիկէն նոր նոր զոհողութիւններ ստանալու համար , զոհողութիւններ՝ որով միայն կարող եղեր էր ծաք Ֆէրմանի կողմէն դատափետ և ձերբակալ ըլլալէն ազատիլ , սնդեր էր տիկին աը Լիւանէյի մօտ թէ՛ անդամէ մը խարտելով՝ որմէ շինծու փոխանակալի մը ստացեր էր , թղթանդին իբր դաւակից սեպուելու վտանգին մէջ կը գտնուի , քանի որ ինքը նոյն թուղթը շրջարեւութեան հաներ էր : Տիկին աը Լիւանէյ գիտէր որ գերկոմնն անխոհեմ , շուսյլ , անկարգ էր , բայց պահ մը չէր երկբայիս բնաւին որ կարող ըլլայ , չէ թէ ցած կամ վատանուն գործ մ'ընելու , այլ նոյն իսկ թեթեւ դժպտտեհութիւն մը : Երկու անգամ՝ դժուարին պարագաներու մէջ հաղին գումարներ փոխ տալով՝ տիկին աը Լիւանէյ քաբէխաճախած ծառայութիւն մ'ընել ուզեր էր , ըստ որում՝ գերկոմնը նոյն գումարները հատուցանելու յատուկ պայմանով մը ստացեր էր , և կըսէր թէ կրկնապատիկ գումար մ'առնելիք ունի : Իր արտաքին ճոխութիւնն այսպէս կարծեւ կուտար : Մտիկն , տիկին աը Լիւանէյ իր ընդարցս բարեսրտութեան անսարով մը միայն Ֆլորէստանին օգտակար ըլլալու մտածեր

էր, և չէ թէ իր փոխ տուած ստակին վճարումը ապահովել: Քրօրէստան կը հաստատէր, տիկին ար Լիւանէյ կը հաւատար, ապա թէ ոչ այնպիսի ծանր փոխառութիւններ ընելու միջեւ կը յանդիպէր: Երբ զբառահին ֆրօրէստանի պատուոյն երաշխաւոր կը մնար և կ'աղաչէր ծերունի կամնն որ որդւոյն խօսակցութեան ունկնդիր ըլլայ, յոյս ունէր թէ՛ ինչպէս որ դերկունը կը սնդէր, խարէութեան զոհ ընկնելն երեւան պիտի դար և իր հօրն աչքին լիովին պիտի արդարանար:

— Նորէն կ'ըսեմ — վրայ բերաւ Քրօրէստան այլայլուն ձանով մը — այս Բըղի-Թանը վատազգի մ'է. ապահովեր էր ինձ որ իր ձեռքն ուրիշ փոխանակաղի չունէր անոնցմէ զատ որ երէկ և երեք օր առաջ իրմէ ստացայ...: Արթնէի թէ շրջաբերութեան մէջ են, քանի որ երեք ամսէ վճարելի էին Լոնտօն, Ատան և ընկեր սեղանաւորին կողմէն:

— Այո, այո — ըսաւ Պատինօին կծու ձայնը — դիտեմ, սիրելի դերկուն, որ շատ վարպետութեամբ բռնեք էիք զործը. շինծու թողութեղ ճամբայ երևելէն ետև երևան պիտի գային... բայց անոնք քեզնէ աւելի վարպետորդի բրգան:

— Ի՛հ, հիմակ ատենն է այդ խօսքն ըսելու ինձ, թշուառական դու... — զոչեց Քրօրէստան մոկեղին — միթէ դու չճանօթացուցի՞ր զիս փոխանակաղբերը ծախողին հետ:

— Մի նեղանար, իմ աղնուական պարոնս — պտտախանեց Պատինօ ստանազին — հանդարտութիւն...: Մեծ ճարտարութեամբ առևտրական ստորազրութիւնները կը կեղծազրես, քանչեղի է, բայց պտտառ մը չունիս անխորժ ընտանութեամբ մը վարուիլ բարեկամներուդ հետ: Թէ որ նորէն սրբողիս... քեզ պիտի թողում եթեմամ, և խելքդ փշածին պէս գործը կարգադրէ...:

— Ի՛հ, միթէ կարծես թէ մարդ սրտաբլուրութեամբ կրնայ վարուիլ այսպիսի վիճակի մը մէջ...: Եթէ շատեղ ճշմարիտ է, ինձի գէմ բողբազիւն արբունի փաստարանին պիտի տրուի, ես կարսուած մարդ մ'եմ...:

— Ճիշտ իմ ըսածս ալ այդ է, միայն թէ... նորէն դիմես քու կապուտակն չքնաղ Նախախնամութեանդ...:

— Անկարելի է:

— Ուրեմն, ամէն բան աչքդ առ: Մեղը, վերջին փոխանակաղբերն էր... և չնչին քսան հինգ հազար ֆրանքի համար... եթեմալ Թուրքի հարաւային օդը ծծել... անխելքութիւն, ապշութիւն, յիմարութիւն է: Արբելի բան է որ քեզի պէս հնարադէտ մարդ մը զիջանի սցոպէս ծակը մանելու:

— Աստուած իմ, ի՛նչ, ի՛նչ ընել պէտք է... այս տեղ դանտած զոյքերէն ոչ ինչ ինչ չէ, քսան ոսկիի կարօտ մարդ մ'եմ...:

— Հապա բարեկամներդ:

— Ի՛հ, ինձ փոխ տալու կարող եղող անձերու պարտք ունիմ արդէն. այնչափ խնդ կարծես զիս որ մինչև այսօրս սպասած և անոնց օգնութիւնը ստացած չըլլամ:

— Ճիշտ է, ներք... արի, հանդարտօրէն խօսիմք, ասկէ լատագոյն միջոց մը չկայ բանաւոր լուծում մը դանելու: Քիչ մ'առաջ կ'ուզէի մեկնել քեզ թէ ինչպէս քեզնէ աւելի հանած վարածի մը հանդակցար... բայց ինձ մտիկ չըրիր:

— Լաւ, խօսէ, եթէ բնիկքեդ օգուտ մը կրնամ քողել:

— Անցած դացածը մեր աչքին առջև բերնք. երկու ամիս կայ ինձ ըսիր. «Երկար պայմանաժամով 113,000 ֆրանքի փոխանակաղբեր ունիմ, իմ սիրելի Պատինօ, այլ և այլ սեղանաւորներու վրայ, զանոնք ծախելու ճար մը դաիր...»:

— Ըստ լա... վերջը...:

— Սպասէ... ինդրեցիքեզնէ որ այն արժէթովներն ինձ ցոյց տաս...: Մէկն որուն անունը չդիտեմ, ըսաւ ինձ որ այն փոխանակաղբերը շինծու են, թէ և կատարելապէս անանցուցած: Ճշմարիտը չէի տարակուսեր բնաւ որ այնպիսի ճարտար գեղազրական տաղանդ մ'ունենաս, բայց քու ստացուածիդ տեսչութիւնը վրաս առած ըլլալով ստացուածդ կորուսելդ վեր՝ դիտելի որ լիովին կործանած ես: Ես ինքս վաւերացունել տուի այն գաշնաղիւն որով ձիւնբղ, կատ բերդ, այն ապարանին բոլոր կարասին Պոյէին և Գալարին կ'անցնէին...: Ուստի իմ կողմէս անխոհեմ բան մ'ըրած չէի ըլլար եթէ այնպիսի մեծ առևտրական դու մարներ ձեռքդ տեսնելովս զարմանայի, հըմ:

— Ինդրեմ զարմանդ մէկդի թող և իրողութիւնը պատմէ:

— Ահա սլախի պտտեմ... բառական փորձառու եմ կամ երկչառ...:

և զպշ կըլլա՞մ ուղղակի այս անասկ գործերու խառնուելու . ուստի երբորդ անձի մը զրկեցիք քեզ՝ որ ինձի չափ աչքբաց ըլլալուն , իրեն խաղալիք խաղէ՞ք խիոյն կասկածի դնայ :

— Անկարելի բան , երբէք այն արժէթղծելն չէր զեղջեր թէ որ զխնար որ շինձու են :

— Այն 113,000 Ֆրանք գումարին թերհաշիւ սրչափ ստակ սուտաքեղ :

— Կանխիկ 25,000 Ֆրանք սուտա , և մնացորդին համար ալ վճարելի մութհախներ . . . :

— Եւ այն մութհախներէն ի՞նչ քաղեցիք :

— Ո՛չ ինչ , արդէն զիտես , երևակայական էին . . . բայց միշտ 25,000 Ֆրանք վստանդի մէջ կը դնէր :

— Քանի համբակ ես , սիրելիդ իմ զերկումն : Եթէ գործը յաջողէ՛ր հարիւր լուի յանձնարարութեան վարձ ընդունելիքս զխանալով՝ այն երբորդ անձին քու գործերուդ ստոյգ վիճակը յայտնելու զգուշացեր էի . . . : Կարծէր թէ տակաւին ունեւոր ես , նա մանաւանդ քաղ զիտէր որ մեծատուն նշանաւոր կին մը քեզ կը սրաշտէ և նեղութեան մէջ չթողուր քեզ . ուստի հաւաստի էր զէթ իր սուսած ստանիներն ես առնելու , միջին ճամբով մը , անտարակոյս կորուստ ընելու . վստանդն աչքը կ'առնուր , բայց շատ ստակ շահելու բողոքն ալ կրնար բանիլ , և իր հաշիւն անհին չէր . վստն զի , անցածն օր 58,000 Ֆրանքի շինձու փոխանակարդին ազատելու համար 100,000 Ֆրանք մէկէն կոխեցիք , և երէկ ալ 30,000 սուիւր երկրորդին համար . . . : Իբրա է որ ասոր համար բուն խի արժէղինը ստանալով գոհ եղաւ : Այն երէկուան 30,000 Ֆրանքն ի՞նչպէս ձեռք ձղեցիք , կրողը տանի զիս , եթէ զիտեմ . վստն զի Զի հատիկ ես անասիլդ մէջ . . . : Ի վերջէ կը նայես ուրեմն որ ի՞թէ Բըզի-ժան կ'առիլայէքեզ վերջին 25,000 Ֆրանքի թուղթը վճարել , քեզ վճարած 25,000 Ֆրանքի տեղ քեզնէ 135,000 Ֆրանք ընդունած պիտի ըլլայ . հեռուսպէս իրուունք ունէի ըսելու թէ քեզնէ աւելի հնարաղէտ մարդու մը խաղացիք քու խաղդ :

— Բայց ինչու համար ըսաւ ինձ որ այն վերջին փոխանակարդիլը՝ զոր այսօր կը ներկայէ , վաճառուած է :

— Քեզ չահարեկելու համար . ըսեր էր նաև քեզ թէ՛ 58,000

Ֆրանքնոյ թղթէն զատ՝ միւսները շըջարելութեան մէջ են . անդամ՝ որ սուսջինը հաստցիր , երէկ երկրորդը հասաւ , և այսօր ալ երրորդը :

— Ապիբանաղ . . . :

— Մտիկ ըրէ , ամեն մարդ իր շահը կը մտածէ . Բայց պաղ արիւնով խոտակցինք . ասիէ կ'իմացուի որ Բրդի ժան (և խօսքը մեր մէջը՝ չպիտի զարմանամ , թէև սրբազին է համբան , որ ժաք Գէբրան այս շահագլխական գործատուութիւններու մէջ կ'իսով մատ ունենայ) ասիէ սա կ'իմացուի , ըսի , որ Բրդի ժան , սուջի վճարելիք համն համն առնելով՝ այս յետին փոխանակարդին վրայ կը շահագլխակէ , ինչպէս որ միւսներուն վրայ ըրաւ , ստոյգ ըլլալով որ Քարէկուէրդ չպիտի թողունքեզ որ գատաստանական ատանն երեսն : Քեզ կ'ընկի դատել թէ արդեօք այս բարեկամներէդ քաղելիք բուն մը չունիս , եթէ իրենց ծուծը քաղեր ես և եթէ տակաւին ոսկիի քանի մը կաթիլներ չես կարող անոնցնէ քամել . վստն զի եթէ երեք ժամէն 25,000 Ֆրանք ձեռք չձգես , ծակը պիտի մննես , աղիւ դերկումն իմ :

— Ի՞նչ կը հասկնաս նոյն բանն անպաղար կրկնելով . . . :

— Սա կ'իմանամ՝ որ թերևս հաճիս այն արասէր դքսուհիէն վերջին փետուր մ'աղ փետեղու փորձ փորձել . . . :

— Կորէն կը կրկնեմ որ անկէ յոյսդ կարէ . . . : Կրեք ժամէն 25,000 Ֆրանք գտնելիլը յուսով՝ այնչափ զոհողութիւններ ընելէն ետքը՝ զարգապէս յիմարութիւն է :

— Բարեբաղդ մարդ , քեզ հաճելի ըլլալու համար , անկարելին անպամ կը փորձէ . . . :

— Ի՛հ , արդէն փորձեց նա անկարելին . . . այս էր 100,000 Ֆրանք իր երկիէն փոխ ուղելու յաջողիլը . բայց ասանք կրկին երևցող երևոյթմանը չին : Բայցէ՛ ի բայ ըսեմ , սիրելիդ իմ՝ Գառախո , մինչև այսօր իղնէ գանդատելու առիթ մը չունցար . . . միշտ առատաձեռն եղած եմ . . . Նման սա ապիրատ Բրդի ժանէն պայմանաժամ մը ստանալու . . . : Գիտես արդէն որ ինձ ծառայող մարդերը վարձատրելու միջոցը միշտ կը գտնեմ . եթէ անդամ մը սա վերջին գործն ալ ծածկուի , նոր թիւ մը կ'առնում . . . և իղնէ գոհ պիտի ըլլաս :

— Բրդի ժան այնքան անպարելի է որքան որ գու յիմար ես .

— Ե՛ս . . . :

— Լոկ ճիգ մը թափէ քու վնճանն բարեկամուհիդ դու թը շարժելու ազդարար վիճակիդ վրայ . . . Ի՞նչ կը տեսաննես, պարզօրէն անոր յայտնէ ինչիւրը . չէ թէ, առաջուան պէս, իբր թէ թղթանենդ ներու ճարակ ընկար, այլ թէ նոյն իսկ դու դբամանենդ մ'ես :

— Երբէք այնպիսի խոստովանութիւն մը չպիտի ընեմ անոր . անշահ նախատիւր մ'է :

— Մի՞թէ լաւագոյն կը սեպեն որ վաղը դատարանէն քաղցրէն իմանայ գործը :

— Գեո ևս երեք ժամ ունիմ, կրնամ խոյս տալ :

— Եւ ո՞ւր կրնաս երթալ առանց ստակի : Լաւ կըռէ գործը . ընդ հակառակն, եթէ այս վերջին շնորհի թուղթը աղբասես, փտաւոր կացութեան մը մէջ պիտի մննես, մինակ պարտքերդ պիտի մնան . . . Երես, խօսք տուր ինչ որ նորէն դքսուհիին պիտի խօսիս : Գու քանի շաղաշյոտ ես (բօսէ), կարող ես անոր սիրար շահիլ և սխալմունքդ պարտկել, դէշին դէշն ինչ կրնայ ըլլալ . քիչ մը պակաս, կամ բնու չպիտի յարգէ, բայց դէժ այդ տաղնապէն նորէն պիտի աղատէ քեզ : Խօսք տուր, նայիմ, որ դեղանի բարեկամուհիդ պիտի տեսնես . ես ալ Բըդի Ժանին մօտ կը վազեմ կ'երթամ և բոլոր ճիգս կը թափեմ մէկ երկու ժամու պայմանաժամ ստանալու . . . :

— Ի՞նչ դժոխք, պէտք է որ նախատանացս մինչև գիբար խմեմ . . . :

— Արի, բարեբաղդութիւն կը մաղթեմ քեզ . Չանս փոփկապիրա, խանդալիր, սիրուն երեւելու . ահա Բընի Ժանը դանելու կ'երթամ, մինչև ժամն երեք իր խանութը պիտի գտնես զիս . . . եթէ անկէ ուշ քաս բանը բանէն կ'անցնի . . . դատաստանի տեսանը մինչև ժամը չորս բաց է . . .

Եւ Գ. Պատինս դուրս ելաւ :

Երբ դուռը գոցուեցաւ, Քլորէտտանի ձայնն ելաւ, որ խորին յուսահատութեամբ կը դռէր :

— Աստուած իմ . . . Աստուած իմ . . . Աստուած իմ :

Այս խոսակցութեան ատեն, որով կրնն իր որդւոյն անուանարկութիւնն ու տիկինն ար Վիսնէյ իր կարօրէն սիրած մարդուն անուանարկութիւնը կ'իմանային, երկուքին ալ անշարժ, ոչ ետաւ մնացել էին այս զարհուրելի յայտնութեամբ : Անհնար է նկարագրել այն նարատի

կնիան և կուսին մէջ անցած վշտալի տեսարանին լին ճարտասանութիւնն երբ Քլորէտտանի ոճրին վրայ կասկած չմնաց : Ծեբունին իր թեւն որդւոյն գտնուած սենեակն ուղղելով՝ դառն հեղնութեամբ մը ժպտեցաւ, տիկինն ար Վիսնէյի վրայ շահեթաւար ակնարկ մը ձգելով և կարծես թէ անոր ըսել ուզեց .

— Ահա այն մարդն՝ որուն համար ամէն նախապիսի զինադբաւ կեցար, ամէն զո՛՛՛՛ ըրիր . ահա այն անձն որմէ երես դարձնելուս կը յանդիմանէիր զիս . . . :

Գքսուհին յանդիմանութիւնն զգաց, պահ մ'իր գլուխը ծռեց անօթաճար ընկճելով :

Այս գանն ահա որ էր . . . :

Ապա, փոքր առ փոքր, տիկինն ար Վիսնէյի դէմը կարկանդ անուղորդն անձկութեան յաջորդեց տեսակ մը վէս սրտմտութիւն : Մոյն կնիան աններելի սխալանքը կը թեթեւացին սիրոյն անկեղծութեամբն, իր անձնուիրութեան ժպրհութեամբն, իր առատասրտութեան մեծութեամբն, իր բնութեամբն աններելութեամբն և ամէն ցած ու վատ բանի համար ունեցած անողորելի ատելութեամբը : Այս դոտող ու արխապիրա կինը շատ դեռահաս, շատ դեղմնի, շատ ինկելի էր և ստակին համար ծուղակն ընկնելուն տորնութիւն մը չէր ուրար, և անդամ մ'որ իր սիրոյ սրտանքը յանկարծ մարեցաւ՝ ոչ ատելութիւն տածեց և ոչ բարկութիւն . յանկարծուտա, առանց որ և է անցումը, մահարեր զգուանք մը, ստունագին քամահանք մ'իր մինչ ցայն կէտ առողջ գորովը ջնջեց . այլ ևս անարժանօրէն սիրահարէ մը խարուած ակրուհի մը չէր նա, այլ բարեկեցալ կին մ'որ երեսն կը հանէր թէ իր ընկերութեան հաղորդ մարդ մը, զող մը, դբամանենդ մ'էր զը իր տունէն պիտի վնասէր :

Նախարարելով անդամ որ քանի մը սարսղաներ զօրէին մղովիլ Քլորէտտանի անուանարկութիւնը, տիկինն ար Վիսնէյ գտնար չպիտի ընդունէր . իր կարծեօքն այս մարդն որ մայր թեւնէ, դէշ օրինակէ կամ տկարութեան պատուոյ որոշ սահմանէ մը կ'անցնի, այն մարդն էր ազգին ետնիան զանէր, պատուաւորութիւնն իրեն համար ետնեմ կամ չէ . . . Ինչպէս ինչիւր մ'ըլլարուն Գքսուհին զգացած վշտալի քէնն ակրի ևս զրոհեցաւ իր վաղեմի բարեկամ՝ կուսին վրայ այս անակոտենելի յայտնութեան ըբած սակալի սպաւ որութեան :

Քանի մը վայրկեանէ վեր՝ կարծես թէ կոմսը չէր տեսներ, քան մը չէր բեր. աչերն անթարթ էին, զլուխը կոր ՚ի կոր, թևերն առ ՚ի կախ, դեղնութիւնը կսպռտտակ. ուր ուրն լանջն ելև էջ կը շարժէր ջրաձողական հաստը մը: Այսպիսի անվիհեր և ազդու մարդու մը վերայ տեսնուած վհատութիւնն աւելի զարհուրելի էր քան բարկութեան բոցը: Տիկին տը Ալուանէյ անձկանօք անոր երեսը կը նայէր:

— Արեւթիւն, բարեկամդ իմ — ըսաւ անոր մեղմիկ ձայնով մը:

— Քեզ... ինձի... այն մարդուն համար... ընելիքս գիտեմ...:

Ծերունին ակնապիշ նայեցաւ անոր, ապա, իբր բռն յուզումով մը իր ազդութեան օւշարբելով՝ զլուխը վեր առաւ, կերպարանն սպրտնայի երևոյթ մը ստացաւ, և մտնալով որ իր սրբին կրնար իր ձայնը լսել, դռնէն.

— Եւ ես ալ, քեզի, ինձի, այն մարդուն համար ընելիքս գիտեմ...:

— Ո՛վ կայ ներսը — հարցուց Ֆրօբէտտան զարմանօք:

Տիկին տը Ալուանէյ՝ գերկոմսին հետ գտնուելու խորհուրէն՝ սլաքիկ գոնէն աներեւոյթ եղաւ և զաղանի սանդղէն վար թլաւ:

Ֆրօբէտտան նորէն հարցնելով թէ ո՞վ կայ ներսն՝ և սրտասխան չընդունելուն, սրահը մտաւ: Այն տեղ կոմսին հետ ինքզինքն առանձին գտաւ:

Ծերունին երկար մօրօսն այնպէս պլախոխեր էր զինքն, այնպէս աղբատիկ հագուեր էր որ իր սրբին, զինքը շատ տարէէ վեր տեսած չըլլալուն ՚ի սկզբան ճանչից և սպառնալի դէմքով մը դէպ անոր վրայ դնայ:

— Ի՞նչ կ'ընես այդ տեղ... ո՞վ ես դու:

— Այս կնիւն էրկիլը — պատասխանեց կոմսը տիկին տը Սէն-Բըմի կենդանաղկըր ցոյց տալով:

— Հայր իմ — դռնէն Ֆրօբէտտան ետ ետ քաշուելով առ սարսափ, և կոմսին կերպարանը յիշեց, զոր ՚ի վաղուց մտցեր էր:

Կոմսը կանգուն, ահաւոր, ակնարկը զայրալիբ, ճակատը բարկութեան հրացայտ, սպիտակ մաղերն ետին ընկած, լանջն վրայ թևերը կարած՝ կը տերատեւէր, կը յաղթահարէր իր սրբայն, որ զլուխն ՚ի կոր չէր ժտեր աչերն դէպ իրեն վերցնելու: Սակայն Պ, տը Սէն-Բը-

մի՛ գաղանի առթիւ մը՝ անվրդով մնալու և իր ահուելի քէնն ու հեռը պօղելու համար բռն ճիգ մ'ըրաւ իր անձին վրայ:

— Հայր իմ — վրայ բերաւ Ֆրօբէտտան այլայլուն ձայնով մը — այդ տեղն էիք...:

— Այո, այս տեղն էի...:

— Ասեցիր:

— Ամէն բան...:

— Ա՛հ... — դռնէն գերկոմսը վշտաղին իր երեսը ձեռներուն մէջ պահելով:

Պահ մը լուռութիւն տիրեց:

Ֆրօբէտտան՝ թէև ՚ի սկզբան իր հայրն այսպէս անակնկալ տեսնելուն զարմանք և ցաւ զցաց, բայց վերջէն՝ իբր հնարագէտ մարդ՝ մտածեց թէ ի՞նչ օղուտ կրնայ քաղել այս դէպքէն:

— Գեւ յուսալու տեղ ունիմ — ըսաւ նա ինքնովին: — Հօրս ներկայութիւնը բաղդին մէկ շտրհն է: Ամէն բան գիտէ, չպիտի թողու որ իր անունն արատի. հարուստ չէ, բայց դարձեալ քսան հինգ հազար ֆրանքէն աւելի ստակ ունենալ սէտք է: Ամէն հնար ՚ի գործ գնեց...: Ճարտիկութիւն, հրապոյր, այլալու թիւն գործածելու է... դքսուհիին զլուխը չեմ ցտցնի և այսպէս կ'ազատիմ:

Յետոյ՝ իր չքնաղ կերպարանին վշտահար վհատութիւն մը տալով, ապաշաւի արտաբերով աչերը թըլեց, և ամենէն հնչական ձայնն և սրտաշարժ շեշտը գործածելով՝ գերկոմսը դռնէն յուսահատ շարժումով մ'իւր ձեռները կցելով:

— Ո՛հ, հայր իմ... շատ դժբաղդ եմ... տեսնեմ քեզ... այնքան տարիներէն վերջն... այս վիճակիս մէջ...: Քու աչքիդ քսնի յանցաւոր կ'երևիմ անշուշտ: Բայց շտրհ ըրէ ինձ մտիկ ընելու, կ'աղաչեմ, թոյլ տուր ինձ, չէ թէ ինքզինքս արդարեւ, այլ վարմունքս քեզ բացատրելու...: Հրաման կտամ, հայր իմ...:

Պ, տը Սէն-Բըմի բառ մը չարտասանեց, անվրդուելի կերպարան մը ցցուց, թիկնաթտի մը վրայ նստաւ արմուկները յենլով, և այսպէս՝ ծնօտն ակին մէջ բռնած՝ գերկոմսին երեսը նայեցաւ լուրջայն:

Եթէ Ֆրօբէտտան զխնայր այն պատճառներն որ իր հօրը սրտին առնելու թիւն, կատու թիւն և վրէժ կ'ազդէին, անտարակոյս անոր երես-

այժմական հանդարտութենէ երկնելով չպիտի փորձ փորձէր զանի պատրելու, իբր միառնա Ծէրճառ մը: Մակայն իր ծնունդին հարազատութեան վրայ եղած ազիտարի կասկածներէն անդէս՝ անդէս ըլլալով նաև իր մօրը յանցանքէն, Գլորէստան վստահօրէն յուսաց որ իր սուտ ու պատիր ընթացքը կրնայ յաջողիլ, քանի որ կը կարծէր թէ այնպիսի հօր մը դուժը պիտի շարժէ, որ մարդատեսաց և միանդամայն իր անունին վրայ հպարտ ըլլալուն՝ պիտի զիջանի՝ ամէն զոհ ընել փոխանակ թողլու որ սոցն անունին արատ մը համար:

— Հայր իմ — վրայ բերաւ Գլորէստան երկչտութեամբ — հրաման կտան որ ջանամ, չէ թէ ինքզինքս անբասիր հանելու, այլ յայտնելու քեզ թէ ինչպէս յախանայից բոնադաստեալ . . . մինչև անդամ վաս դարձելու . . . կը խոստովանիմ . . . ձեռնարկելու յանդգնեցայ . . . :

Գերկոման իր հօրը լուծիւնն իբր թագուն հաւանութիւն համարեց և շարունակեց :

— Երբ իմ մայրս . . . իմ եղիկի մայրս՝ որ զիս շատ կը սիրէր . . . կորուսի դժբաղդօրէն . . . հազիւ քսան տարեկան էի . . . : Միայնակ դասը ինքզինքս . . . առանց խորհրդատուի . . . առանց պաշտօնանի . . . : Ահազին հարստութեան մը տէր . . . ի մանկութենէ ճոխութեան վարժ ըլլալովս . . . այս բանս ինձ սովորութիւն մը . . . պիտոյր մը դարձեր էր . . . : Չզիտէի թէ դրամ շահիլը քանի դժուարին է, և զայն կը վատնէի անխնայ . . . : Գժբաղդօրէն . . . դժբաղդօրէն կը լսեմ, վասն զի այս եղաւ իմ սուտն փրդը . . . իմ ծախսերս, թէ և յիմարական, վայելչութեան կողմէն նշանաւոր էին . . . : Այնքան ճաշակ ունէի, որ ինչէ տանասպտոսիկ աւելի հարուստ անձերը նսեմցայի . . . : Այս առաջին յաջողութիւնը դուրսիս դարձուց, ճոխութեան մարդ եղայ, ինչպէս որ ուրիշները սրտեղբայրի, պետութեան մարդ կը դառնան, այն, ճոխութիւնը կը սիրէի, չէ թէ դուհիի մտապարծութեամբ, այլ կը սիրէի ինչպէս պատկերհանր նկարչութիւնը կը սիրէ, ինչպէս քերթողը բանասիրութիւնն . իբր ամէն արհեստագէտ՝ ես ալ իմ դորձիս նախանձախնդիր էի . . . և իմ դորձս ու արհեստս իմ ճոխութիւնս էր . . . : Ամէն բան զմեզի զայն կատարելագործելու համար . . . : Ամէն բանի մէջ շքեղ, մեծ, կատարուն, ներդաշնակ դործելու ջանացի սոցն ճոխութիւնն . . . արտուէն բունէ մինչև սեղանս, հազուատէս մինչև կահ

կարասիս . . . : Փափաքս էր միայն ճաշակի ու վայելչութեան դաս ընծայել իմ կենցաղալիտութեամբս : Ահրջապէս՝ իբր արհեստագէտ մի թէ ժողովրդին զովեաններուն և թէ ընտիր մարդկան զարմացումն անկշտօրէն կարօտ էի . այս հազուադիս յաջողութիւնը ձեռք ձգեցի . . . :

Այսպէս խօսելով Գլորէստանի դէմին փոքր առ փոքր իր կեղծ ու պատիր երևցնելը կը կորուսէր և աչեքը տեսակ մ'եռանդաղին փայլով կը փայլէին : Ճշմարիտը կը խոստովանէր . ի սիրբան ճոխութիւնն այս պէս ուրիշներէն տարբեր կերպով իմանալուն հրասպարձուք էր :

Գերկոման իր հօրը կերպարանը հարց ու փորձ ըրաւ ակնարկովն իրեն այնպէս մ'երեցաւ որ քիչ մը մեղմեր է :

Նոր եռանդով մը շարունակեց :

— Նորաձեւութեան իբր պատգամ ու տնօրէն կանգնելով իմ պաքս սուս կամ զովեստս օրէնքի տեղ կ'անցնէր . ամենուն բերանն էր առնուն, օրինակս, դժվեստս, զարմացումս, և նոյն խի Բարիկի զերազնիւ ընկերութեան, այսինքն Եւրոպայի, աշխարհի . . . : Այնինչ այս ընդհանուր պանչացումն հաղորդ դտան, ամենէն զեղանկներն ուր ուրեմն սուսձ հանդէսներուս դալու կը մրցէին մտադիւր, և ամէն տեղ և միշտ այս հանդէսներուն անհամեմատ վայելչութեան և գոռուրիկ ճաշակին վրայ կը հիանային . . . և միթօններու տէր մարդիկ չէին կարող ասոնց հաւասար կամ մոտոյ բերող բան մ'ընել . վերջապէս, ինչպէս որ կ'ըսեն նորայնօրէն ինքստորի եղայ . . . : Այս բառն ասմէն բան կը մեկնէ, հայր իմ, եթէ զայն կ'իմանաս :

— Կ'իմանամ . . . և ստոյգ եմ որ թիարանն ալ շղթադ կրելու կերպին մէջ նուրբ վայելչութիւն մը կը հնարէի . . . այդ ալ նորաձեւութիւն մը պիտի գտնար թիարարաններուն մէջ և պիտի կոչուէր . . . Սէն-Բըթակէն — բաւ ծերունին արիւնապի հեղուութեամբ մը — . . . յետոյ յարեց : — Եւ Սէն-Բըթի . . . ԲՄ ԱՆՈՒՆՍ է . . . :

Եւ լուց, միշտ արմուկը յետած, միշտ ծնօրը արիւն մէջ բռնած : Կնքն իրեն վրայ մեծ իշխանութիւն ունենալ պէտք էր Գլորէստան որպէս զի այս սայրասուր երգիծանքին ըրած վէրքը ծածկելու կարող ըլլար :

Հեղ ձայնով մը նորէն շարունակեց :

— Ափսոս, հայր իմ, այս յաջողութիւններուն յիշատակը դուողու

Թեանէս չեմ յիշեր . . . վասն զի, կրկին կըսեմ, այս յաջորդութիւնը զիս 'ի կորուստ մասնեց . . . : Շահահնդիւր հացկիսասաներ չէին զիս փնտռող, փափաքող, շողորթթող, զգուող անձերն, այլ այնպիսի մարդիկ որոց կացութիւնն խնկէս շատ վեր էր, և որոց վրայ մինակ առաւելութիւն մ'ունէի, այս է վայելչութիւնն . . . որ առ ճոխութեան է ինչ որ է ճաշակն արհեստներու մասին . . . խելքս թուա : Ալ հաշիւ չըրի . բոլոր հարատու թիւնն քանի մը տարիէն պիտի սպառէր, փոյթս չէր : Կարող էի այս տենդային, հիասրաշ կեհաց հրածեշտ տալ, երբ զուարճութիւնը կը յաջորդէր զուարճութեան, բերկրութիւնը՝ բերկրութեան, հանդէս՝ հանդիսի, արբըտութիւնն՝ ամէն կերպ հիանալի ու թողիչ արբըտութեան . . . : Ա՛հ, եթէ զիսնայիր, հայր իմ, թէ ինչ ըսել է իբր ժամանակին զիսցաղըր հոչակ տալ ամէն տեղ . . . ըսել այն շշուկն որով կ'ընդունուիս երբ պահ մը մտնես . . . լսել կ'իներուն ձայնն որ կ'ըսեն իւրովի : Նոյն ինքն է . . . ահաւասիկ . . . : Ա՛հ, թէ որ զիսնայիր . . . :

— Գրեմ . . . — Ըստ ծերունիին որդւոյն խօսքը կորելով և առանց իր զիբըր փոխելու — զիսեմ . . . : Այո, անցածն օր հրապարակի մը մէջ բազմութիւն կար . . . յանկարծ շշուկ մը լսուեցաւ . . . այն շշուկին նման որով կ'ընդունուիս երբ ալ զ մը մտնես . . . յետոյ կ'իներուն աչքը մանաւանդ՝ խիստ զեղանի պատանիի մը դարձան ակնասիւշ . . . ինչպէս որքու վրադ կը դառնան . . . և զանի իրարու ցոյց տալով իւրովի կ'ըսէին . . . նոյն ինքն է . . . ահաւասիկ . . . իբր թէ դու ըլլայիր այն պատանին . . . :

— Բայց ո՞վ է այն պատանին, հայր իմ . . . :

— Գրամանեղ մ'որուն վզէն կ'անցնէին անուրը :

— Ա՛հ — զոչեց Քլօրէստան անզուտ կասողութեամբ մը . յետոյ, խորին վիշտ մը կեղծելով՝ յարեց : — Հայր իմ, որչափ անդով ես . . . և ինչ կ'ուզես որ ըսեմքեզ . . . իմ յանցանքս պարտելու փափաք չունիմ . . . մինակ զայն առթող աղէտաւոր մելութիւնը կ'ուզեմ բացատրել : Ան ուրեմն, շարունակէ որչափ կ'ուզես հեղնութիւններովդ խոցել զիս, չպիտի ընկրկիս և պիտի ջանամ այս խոտտվանութիւնս ծայրէ 'ի ծայր ընել, պիտի ջանամ կորստաբեր տենդային աշխոյժս բացատրել քեզ, վասն զի այն ատեն միայն կարելի է իմ վրայ ցախ . . . : Այո, վասն զի մարդ խենդին վրայ կը ցախ . . . և ես խենդ էի . . . : Աչքս

զոց՝ առեւր էի ինքզինքս այն շողորուն փոթորկին՝ որուն մէջ ինձի հետ կը քարշէի չնայեղ կ'իներ, սիրայիր մարդիկներ : Անակ առնել, կարելի էր ինձ : Կարելի է բսել բանաստեղծին որ կ'սպասի և որուն հանձարն իր առողջութիւնը կը լսի, Անակ առ . . . քեզ յափշտակող ներշնչութեան ժամանակ . . . : Ա՛չ, ես . . . ես . . . չէի կարող հրածեշտ տալ այն իմ վարած արբայական իշխանութիւնէ և անձանցթ դրոհին մէջ մտնել ամօթահար, լիակործան, և առակ նշաւակի եղած, չէի կարող այս յաջորդանակը տալ իմ նախանձորդներու՝ որոց դէմ մինչև այն օրը գիմադբաւ կանդներ, տիրապետեր և խորտակեր էի . . . : Ա՛չ, ոչ, չէի կարող . . . դէժ կամովին : Եկաւ հասաւ այն դժնգակ ծրն երբ առաջին անգամ տակա հատու . . . զարնացոյ մնացի որպէս թէ այս ժամն երբէք չպիտի հասնէր ինձ : Սակայն դեռ ևս իմն էին ձիբքս, կատրերս և տանս կարասին . . . : Իմ սլարաբերս հատուցանելէն ետե կարելի է 60,000 Փրանք ևս մնար ինձ . . . : Ի՞նչ կրնայի ընել այս ճնչին ստակով : Այն ատեն, հայր իմ, առաջին քայլ մ'առի անուանարկ ձամբու մը մէջ . . . : Տակաւին պարկիշա էի . . . մինակ ունեցածս վասնիւր էի . . . բացց այն ատեն սկսայ այնպիսի պարտքեր ընել զոր չէի կարող վճարել . . . : Բոլոր գլքս իմ՝ երկու ապաստարներուս ծախեցի՝ որպէս զի առանց պարտքս սամ, և կարենամ, դեռ ևս վեց ամիս, իմ սլարատէրաներուս հուցելով զիս արբըտող ճիսութիւնը վայելիլ . . . : Իմ խալի պէտքերուս և յիմարական ծախուցս հասնելու համար՝ նախ հրէաներէ փոխ առի . յետոյ հրէաներուն պարտքս հատուցանելու համար, բարեկամներէս, և բարեկամներս ալ դո՛հ ընելու համար, սիրուհիներէս . . . Երբ այս ազբիւրները չորցան, կենացս մէջ նոր կանկ մ'առի . . . : Պարկիշա էի և հացկիսասակ դարձայ . . . բացց տակաւին յանցաւոր չէի . . . : Սակայն վարանեցայ . . . բուռն որոշում մ'առնուլ ուղեցի . . . : Շատ մը մենամարտութիւններու մէջ ցոյց առեւր էի որ մահէն չեմ վախնար . . . ուղեցի ինքզինքս սպաննել . . . :

— Ա՛հ, վա՛շ . . . ստուգիւ . . . — Ըստ կամըր զայրալին հեղնու թեամբ մը :

— Միթէ չես հաւտար, հայր իմ :

— Շատ վաղ կամ անպահ էր . . . յարեց ծերունին միշտ անդրուելի և նոյն զիբըրն էջ :

Քլորէստան՝ որ կարծէր թէ հօրը սիրաբ շարժեց իր ինքնասպանութեան խորհուրդը յայտնելով՝ կարևոր դատեց այս տեսարանին նոր շարժում մը ստալ թատերական խաղով մը: Կահ մը բացաւ, կանաչկեկ բլուրեղէ փոքրիկ սրուակ մ'ստաւ և սեղանին վրայ դնելով կոմսին ըսաւ .

— Իտալացի ճամբարակ մը ծախեց ինձ այս թոյնը . . .

— Եւ . . . միթէ քեզի՞ համար է . . . այս թոյնը . — ըսաւ ծերունին միշտ արմուկին կաթնած .

Քլորէստան իր հօրը խօսքին իմաստն բնութեց . Այս անդամ իր կերպարանը ճշմարիտ սքանտութիւն մ'արտայայտեց, վաւն զի ըսածը ստոյգ էր . . . : Օր մ'ինքզինքը սպաննելու հովիւ ունեցեր էր . անցաւոր հով մը . իբ դասի մարդիկ շատ վատ են և չեն կարող ցրտօրէն և առանց հանդիսականի մահաւան դիմել, որուն դիմադրաւ կը կենան միայն մեղանարտի մէջ լոյ պատուոյ համար օ Աստի ճշմարտութեան շեշտով մը դռնեց . :

— Շատ վար ընկայ . . . բայց դոնէ կարծածիւ չափ չէ , հայր իմ : Այս թոյնն ինձի համար պահեր էի :

— Եւ վախցար — ձայնեց կոմսը զիբըբ չիփօնելով :

— Ար խոստովանիմ որ այս ծայրայեղ և ահուելի միջոցը դործածելու սիրտ չըրի . դեռ ևս ամէն բանէ յոյս չէի կորած . իմ պարտատէրներս հարուստ կարող էին սպասելու . . . : Իմ տարիքս , իմ յարաբերութիւններս պահ մը յոյս տուին ինձ , եթէ ոչ հարստութիւնս վերաշինելու , դէթ պատուաւոր , անխախտ կացութիւն մ'ապահովելու որ կընար անոր տեղը բռնել . . . : Իմ բարեկամներէս շատերն որ թերևս իջնէ աւելի արժէք չունէին , դեսպանադիտութեան մէջ խիստ առաջդացեր էին :

Փառասիրութեան իղձ մ'առաւ դիս . . . բաւական էր որ կառն ունենայի , և իսկոյն ժէրօլտէյնի դադրիական դեսպանատան պաշտօնատար անուանեցայ . . . : Գժբադրօրէն՝ այս պաշտօնին հասնելէն քանի մ'օր ետքը՝ խաղի առ թիւ իմ մէկ տտած մարդուս պարտական մնալուս , անադրոյն տաղնապի մը մէջ ընկայ . . . : Իմ բոլոր դրամական հնարներս սպառեր էի . . . : Աղետաւոր գաղափար մ'եկաւ միտքս : Կարծելով թէ ստուգապէս անսպառիժ պիտի մնամ , վատթար դարձ մ'ըրի . .

« Ար տեսնես , հայր իմ . . . բան մը չպահեցի քեզնէ . . . կը խոստովանիմ որ վատամտն ընթացք մը բռնեցի , և չեմ ճգնիր զայն շարժելու . . . : Գործածելի երկու միջոց ունիմ՝ առջևս , և երկուսն ալ հակամէտ եմ միապէս . . . : առաջինն է ինքզինքս սպաննել . . . և անունդ ազարած թողուլ , վաւն զի եթէ այսօր իսկ 25,000 Փրանք չիճարեմ , բոլորքը պիտի սրտի , շարաշուք համբաւը պիտի եխէ , և թէ կենդանի թէ անկենդան մնամ , դարձեալ անունս պիտի սենայ : Միւս միջոցն է զիբըբ ընկնիս , հայր իմ . . . և քեզ ընել . Աղետէ քու սրդիդ , վատահամբաւէ անունդ ազատէ . . . և կ'երդեռամ քեզ վաղը դէպ 'ի Ափրիկէ ուղևորել , հոն զինուոր գրուել և մահ վնասուել կամ օրին մէկը քաջագործութեամբս իմ պատուիս մէջ վերահաստատ դառնալ . . . : Այս տեղ քեզ ըսածս , հայր իմ , հաւտն որ ճշմարիտ է . . . : Այս աղէքեկ պարագայիս մէջ ուրիշ հնար չունիմ . . . : Արշուակը բրէ . . . կամ ամօթահար պիտի մեռնիմ , կամ քու շնորհիւ . . . յանցանքս քաւելու համար պիտի սպրիմ . . . : Ասոնք երիտասարդի սպանուիլը և խօսք չեն , հայր իմ . . . : Քսան հինգ տարու եմ , անունդ կը կրեմ , բաւական արիւթ թիւն ունիմ ինքզինքս սպաննելու . . . կամ զինուոր ըլլալու , վաւն զի չեմ ուզեր թիսական երթալ . . . »

Կոմսը ոտք կ'աւ :

— Ձեմ ուզեր որ իմ անունս արագաբար — ըսաւ նա Քլորէստանի ցրտօրէն :

— Ա՛հ , հայր իմ . . . ազատարարդ իմ — դռնեց զերկումը ջերմաղին , և իր հօրը զիբըբ սքանալու վրայ էր , երբ սա , սառնապին շարժումով մ'անոր եռանդը մեղմեց :

— Մինչև ժամ երեք պիտի սպասեն քեզ . . . նենդպաղին ունեցողին գրատունը :

— Այո , հայր իմ . . . և արդէն ժամն երկու է . . . :

— Անցնիք գրասենեակդ . . . դրելու համար պէտք եղածը սուր ինձ :

— Ահաւասիկ , հայր իմ :

Կոմսը Քլորէստանի գրասենեակին առջև նստաւ և հաստուն ձեռքով մը դրեց .

« Ար խոստանամ , այս իրկուն ժամը տասին վճարելու , որդիիս ունեցած քսան հինգ հազար Փրանք պարտքը :

« Կոմսը սը Սէն - ԲԼՄ »

— Բու պարտատէրդ լոկ ստակ կ'ուզէ, թէ և կ'սպառնայ, այս իմ ապահովադիրս նոր պայմանաժամ մը տալու պիտի յորդորէ զինքը . Գիշիկէօ փողոցը, թիւ 7, Պ. Տիբօն սեղանատրին զբաստնը պիտի երթայ և այն ալ այն թղթին վճարումին պատասխանատու պիտի մնայ :

— Ա՛հ, հայր իմ . . . Բնչպէս պիտի . . . :

— Այս իրիտն պիտի սպասես զիս . . . Ժամը տասին այն դռմանը պիտի բերեմ . . . թող պարտատէրդ ալ այս տեղ դանտի . . . :

— Այս, հայր իմ, և հետեւեալ օրն Ափրիկէ կ'երթամ . . . : Պիտի տեսնես որ ապաշնորհ չեմ . . . : Թերևս, այն ատեն երբ պատիւս տեղը բերեմ, իմ շտրհակալիքս պիտի ընդունին :

— Ա՛չ ինչ պարտաւոր չես ինձ . քեզ ըսի որ անունս այլ ևս չպիտի արատի, / չչ չպիտի արատի — ըսաւ Պ. աը Սէն-Քրիստի պարզապէս, զբաստնանին վրայ դրած գաւազանն առնելով, և դէպ'ի դուռը դիմեց :

— Հայր իմ, դո՛նէ ձեռքդ առնր . . . — վրայ բերաւ Ֆլօրէստան ազգերսալի ձայնով մը :

— Ատո՛ այս իրիտն, ժամը տասին — ըսաւ կամը ձեռքը մերժելով : Եւ դուրս ելաւ :

— Ազատեցայ . . . — դռնէջ Ֆլօրէստան խնդարիր : — Ազատեցայ :

— Ապա վրայ բերաւ, պահ մը խորհելէն ետեւ . — Ազատեցայ, զրեթէ . . . : Ինչ փոյթ, միշտ նոյն բանն է . . . : Թերևս այս իրիտն փոքրձե՛ ալ անոր յայտնեմ . . . անշուշտ կէս ճամբան չպիտի կենայ, և իր առաջին դո՛հն անօդուս կը մնայ եթէ երկրորդ մ'ալ չընէ . . . : Գարձեալ Բնչ հարկ կայ անոր ըսել . . . : Ա՛յ սիտի երբեք խմանայ . . . : Իրօրօք, եթէ բան մ'երևան չեմ, տալիք ստակը պիտի պահեմ այն վերջին պարբէրը դոցելու համար . . . : Ինչ նեղութիւն քաշելի այս սատանայ մարդը շարժելու : Իր երկրիժամբին դառնութիւնէ կը կասկածէի որ այն պիտի աղուր որոշում մը պիտի ընէ . բայց ինքնատպանութեան սպառնալիքէս, իր անունը մրտաձ տեսնելու վախէն միտքը փոխեց . ճիշտ այն կողմը զարնել պէտք էր . . . : Անշուշտ այնչափ ազբատ չէ ինչպէս որ երբեք կը կեղծէ . . . : Եթէ հարիւր հազարի մօտ ֆրանք ունի, անշուշտ ինչպէս թիւն ըրած պիտի ըլլայ իր ապրած կերպովն ապրելով . . . : Ատրէն կ'ըսեմ իր պարտան բաղդին մէկ շտրհն է . . . : Ապրենի դէմը

մ'ունի, բայց զիտեմ որ ներսէն բարի է . . . : Հիմակ սա բարատանի՞ տեղը երթանք :

Հնչակը քաշեց, Պ. Պօյէ երեցաւ :

— Ինչ պատճառաւ խնայ չտուիր ինձ որ հայրս հոս էր : Այդ ինչ տեսակ անհողութիւն է որ . . . :

— Երկու անգամ զերկունին խօսքը բանալ ուղեցի այն միջոցին որ Պ. Պատինօնին հետ պարտիզէն ներս կը մտնէիք . բայց դուք՝ կ'երեւի թէ այնքան զբաղած էիք Պ. Պատինօնին հետ՝ որ ձեռնով նշան ըրիք խօսքը չընդմիջելու . . . : Ուստի նորէն չհամարձակեցայ սնդելու . . . : Սե՛ծ վիշտ պիտի զղամ եթէ զերկունս կարծէ թէ անհողութեան յանցանք մ'ունիմ . . . :

— Շատ լաւ . . . Իսովարին ըսէ որ իսկոյն Օքթօն, ո՛չ . . . Բնչքէ՛ երկանիւն լծէ . . . :

Պ. Պօյէ ակնածական խոնարհութիւն մ'ըրաւ :

Այն միջոցին որ դուրս պիտի ելնէր, դուռը վարկին :

Պ. Պօյէ հարցական դէմքով մը զերկունին նայեցաւ :

— Ներս մտիր — ըսաւ Ֆլօրէստան :

Երկրորդ սպասուոր մ'երեցաւ, արժթէ ափսէ մը ձեռքը բռնած :

Պ. Պօյէ ափսէն նախանձայրոյդ ակնածութեամբ, և յարդական շտապաւ մ'առաւ և բերաւ զերկունին ներսից :

Գերկումն անոր միջէն բաւական մեծ կակ սպահարան մ'առաւ, որ սե կըրամոնսլ կըրտած էր :

Երկու սպասուորները խոհեմարար քաշուեցան :

Ֆլօրէստան սահարանը բացաւ : Անոր մէջ 25,000 ֆրանքի գանձադիր մը կար . . . ատանց որ և է ազգարարութեան :

— Իրաւի — դռնէջ նա խնդութեամբ — այսօր բաղդս կը բանի . . . ազատեցայ . . . և այս անգամ ալ լիովին ազատեցայ . . . վաղեմ երթամ ակնավաճառին . . . և տակաւին . . . — ըսաւ իւրովի — կարելի է . . . : Ա՛չ, սպասե՛ք . . . չեն կարող վրաս կասկած մ'ունենայ . . . այս 25,000 ֆրանքը դէշ չեմ ընեք եթէ պահեմ . . . : Արդ . . . ինչ յիմար եմ որ իմ աստղէս կը կասկածիմ . . . այն պահուն որ միժողոյն կը թուի, ահա աւելի փայլուն չեմ իր . . . : Բայց այս դրամն ուսկէ կ'ուայ . . . հասցէին դիրն անձանսթ է ինձ . . . : Գնիքը նայի՛ք . . . դիտարոշմը . . . բայց

այս, այս . . . չեմ վրիպիր . . . Ն մը և Լ մը . . . նոյն իսկ Քրօղիլան է . . .
 . . . Ի՞նչպէս խնայու . . . և բառ մ'ալ չկայ . . . այլանդակ է : Ի՞նչ պա-
 տեհ ստիժ . . . անհ, Աստուած իմ, կը մտնում . . . այս առաւ անոր
 հետ ժամադիր եղեր էի . . . : Պատիւօին սպառնալիքը զիս տակն ու
 վրայ ըրաւ . . . Քրօղիլար մտցայ . . . գեանայարկը ինձ սպասեղէն ետև
 դացած տիտի ըլլայ . . . : Անտարակոյս այս նուէրը վափուկ միջոց մ'է
 ինձ հասկցնելու թէ գրամական նեղութիւններու պատճառաւ կը վախ-
 նայ որ ինքը չնոյցուի . . . այն, անուղղակի յանդիմանութիւն մ'է այս .
 . . որ իրեն չդիմելի, ինչպէս որ միշտ կ'ընէի . . . : Բարեսիրա Քրօղիլա
 . . . միշտ մը և նոյնը . . . թագուհիի մը պէս վեհանձն . . . : Մեղք որ
 այս կերպով կը վարուիմ իր հետը . . . քանի որ այնքան սիրուն է . . . :
 Երբեմն կը վշտանամ . . . բայց ես ծայրայեղ պարագայի մէջ անոր դի-
 մեր եմ . . . պնայէս ընելու աղիպուէր էի :

— Գերբումը իմ, երկանիւր պատրաստ է — եկաւ ըսելու Պ. Պօ-
 յէ :

- Պ'վրերաւ այս նամակը — հարցոյց անոր Ֆրօրէստան :
- Չդիտեմ, պարծն գերբում . . . :
- Լաւ, վարը պիտի հարցնեմ :
- Բայց, ըսէ, գեանայարկը մարդ չկայ . — յարեց գերբումն և
 նշանակելի գեմբով մը Պօյէին երեսը նայեցաւ :
- Հիմակ մարդ չկայ, պարծն գերբում :
- Պարծիքս սխալ չէր — մտածեց Ֆրօրէստան — Քրօղիլա ինձ
 սպասեց և դնայ :
- Արդեօք Պ. գերբումը կը հաճի ինձ քանի մը վնայրկեան շտորհե-
 լու — ըսաւ Պօյէ :
- Խօսիր . . . բայց շնա խօսիր . . . :
- Ետևար և ես խնայանք որ Մօնպրիզօն գուրն իր առնը շտկել
 կը փախարի . . . : Արդեօք պարծն գերբումը յանձն կ'առնու իրը բոլոր
 կահ-կարասիօնն անոր ստ աջարկի . . . նոյնպէս իր պատրաստի ախտն
 . . . Ետևարի և ինձի համար օգտաւէտ առիթ մը կ'ըլլար այս սանն
 բանը ծախել, և գերբումիդ համար ալ թերեւ յարմար առիթ մը կ'ըլ-
 լար սոյն վաճառումին օրինաւոր պատճառ մը տալու :
- Բայց իրաւունք ունիս, Պօյէ . . . իմ մտախ ալ . . . այդ ըսածք

յարմար կը դատեմ . . . Մօնպրիզօն տեանեմ" և անոր հետ խօսիմ պի-
 տի . ի՞նչ սրբանաներով պիտի ապք :

— Պարծն գերբումը քաջ կ'իմանայ . . . որ ըստ կարի իր առասա-
 ձեռնութենէ օգուտ քաղել պէտք ենք :

— Եւ այդ վաճառումն շահիլ, ասկէ պարզ ի՞նչ կայ . . . : Նայինք
 . . . ի՞նչ է զինք :

— Բոլորը 260,000 Ֆրանք . . . պարծն գերբումն :

— Ի՞նչ կը վատկիք ասկէ, գու և Ետևար . . . :

— Շուրջ 40,000 Ֆրանք, պարծն գերբումն :

— Աղբոր շահ . . . ինչ և է, ձեր իրաւունքն է, վանն զի ձեռնէ
 դո՛հ եմ . . . և եթէ կտակ մը ձգէի, սոյն դումարը քեզ և Ետևարին կը
 թողուի :

Եւ գերբումը գուրս ելաւ նախ իր պարտատէրին մօտ երթալու, յե-
 աոյ տիկինն ալ Լիւանէլի, որուն համար բնաւ չէր կատակներ թէ Պա-
 տիւօին հետ ունեցած խօսակցութեան ներկայ դատուէր էր :

Գ Լ Ա Ի Խ Ժ Գ

Հ Ե Տ Ա Ջ Օ Տ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Տը Լիւանէլի սպարանը Սէն-Ժէրմէնի արուարձանին մէկ արբոյսա-
 կան բնակութիւններէն մին էր՝ որ իրենց զար ու վար դիւրբօնն այնքան
 հոյակապ կ'երեւէին . այժմաւ տաւն մ'այս պարտաներուն սանդղին վան-
 դակին մէջ հեշտիւ կրնար բռնել, և անոնց բռնած տեղն ամբողջ թաղ
 մը սպարունակել :

Երեկոյեան ժամն իննին մօտ՝ սոյն սպարանին ահագին դրան երկու
 թևերը բացուեցան շողողուն կիսակառնի մ'առջև, որ ընդարձակ բա-
 կին մէջ քաջավարժ կոր դիծ մը դժեւէն ետև՝ կանկ առաւ անբոյժ
 գրանդի մ'առջև՝ որ առաջին նախասենեկի մը կը ամսէր :

Մինչդեռ երկու հրաւիրա և կորոյի ձիերուն գալիքը հնչական սա-
 լարկին վրայ կը թիւար, սկսեցան սպայի մը դիմանիշ դո՛նալի բացու .
 պատանի մը սոյն փայլուն կառքէն թիթեակի իջաւ, և նոյնպէս թե-
 թեման գրանդին հինգ վեց աստիճաններէն վեր ելաւ :

Այս պատանին ալ Սէն-Յըմէ գերբումն էր :

Գերկումնն՝ իր պարստատէրին առնէն երեսով իր Տօրը խոստմնադրէն
 դօժ հղեր՝ խնդրուած սրբանամածամբ շնորհեր և տրամադիր էր երեկո-
 յին ժամը տասնն գալ Շայօ փողոցը, ստակն առնուլ, դերկումն ըսինք՝
 տիկին տը Լիւանէյի ապարանն եկեր էր որպէս զի անոր ըրած նոր
 ծառայութեան փոխարէն իր շնորհակալեքը մատուցանէ . բայց առտու
 դքսուհին չգտնելուն իրը յողթանական ներս կը մտնէր, ստոյգ ըլլա-
 լով առջի իրկուն գտնել զանի, քանի որ այս ժամը դքսուհին անոր կը
 պահէր ստորաբար :

Նախասեռնեկին երկու սպայակներուն շտապէն՝ որ Քյօրէտտանի
 կասն այն ինչ ճանչցան վաղեջին ապակեայ դուռը բանալու, միւս
 սքննազգեստ սարսառոքներուն յետին ծայր յարդակնան կերպարանէն՝ ո-
 ըրով խոցոյն ոտք երան դերկումն անցնելուն, վերջապէս գրեթէ քանի մը
 աննշմարեթի՝ նշաններէ մնարդ կը հասկնար որ աման էր Երբէքը կամ լաւ
 ևս ճշմարիտ աէրն էր Քյօրէտտան :

Երբ տը Լիւանէյ դուքսն իր սունը մտնէր՝ անձրենայն ՚ի ձեռին և
 ահաղին կիսիօշիկներ ոտքը հագած (չորեկը կատրով երեսու չէր ա-
 խորժեր) նոյն սպաստորական շրջանները մի և նոյն ակնածութեամբ
 կը կրկնուէին . սակայն դիտող աչքի մը դիւրին էր նկատել որ կերպու-
 րաններու մեծ սարքերութիւն մը կար ամուսնին և սիրահարին
 արուած բնգունելութեան մէջ :

Մի և նոյն եռանդազին շտապը սենեկատաններու մէջ յայտնուեցաւ
 երբ Քյօրէտտան այն աեղ մտաւ . իսկոյն մէկն անոր առջեւ ընկաւ տի-
 կին տը Լիւանէյի ձայն սարու համար :

Երբէք դերկումն այնչափ պերճ եղած չէր, երբէք ինքզինքն այնքան
 թեթեւան, վստահ և յողթկու չէր գրացած . . . : Ըստու Տօրը վրայ
 սարած յաղթանակը, տիկին տը Լիւանէյի սերնջ նոր սարցոցոյն, իր
 ուրախութիւնն, ահաւելի կացութեան մը հրաշապէս ազատելուն վրայ,
 իր նորածին վստահութիւնը՝ բաղդին վրայ, իր սիրուն գեղերին յան-
 դգնութեան և դուարթութեան երեւոյթ մը կընծայէին սրով աւելի
 հրապուրելի կը գտնար . վերջապէս երբէք լատարձք մէջ մէջ ինք-
 ղինքը գրացած չէր . . . : Եւ իբրտուր ունէր : Երբէք իր նուրբ և դիւ-
 րաշարժ հոտակն այն օրուանէ աւելի վիտօրէն կանողուն չէր բռնած .
 երբէք իր ճահառն ու ակնարկն այնքան ակնաբարտան կերպով չէր

բարձրացուցած, երբէք իր դուռըութիւնն աւելի հեշտօրէն չէր
 գրգռած սա մտածութեամբ . «Մեծատուն կէնը, սոյն սպառտն տի-
 լուհին, իմն է, իմ լծիս տակն է . . . գեռ ևս այս առտու ինձ կ'սպա-
 սէր իմ սունս . . . » :

Քյօրէտտան այս յետին ծայր մտապաշտ խորհրածութիւնները կը-
 նէր երեք չորս սրահէ անցնելով որ փոքրիկ սենեկի մը կը ամանէին ուր
 դքսուհին սովորաբար կը նստէր : Հայլիկ մը մէջ վերջին նայուած մը
 նկատելով Քյօրէտտան իր վրայ ունեցած ընտիր կարծիքը լրացուց : Սե-
 նեկապանը սրահին գրան երկու փեղիկը բացաւ, և իմացուց .

— Պարոն տը Սէն - Բըմի գերկումնը . . . :

Գքսուհին զարմանքն ու սրամտութիւնն անբացատրելի եղան :

Կարճէր թէ կոմսն իր որդիին ըսած է թէ ինքն ալ ամէն բան լսեր
 էր . . . :

Ըրգէն ըսինք, իմանալով որ Քյօրէտտան այնքան վստահուն էր,
 տիկին տը Լիւանէյի սէրը՝ յանկարծ մարելով ստանաղին արհամար-
 հանքի փոխուեր էր : Ըսինք նաև, թէ իր թեթեւութիւններուն և սխա-
 ըմնայ մէջ ալ տիկին տը Լիւանէյ անարատ և մարտը պահէր էր ուղ-
 դութեան, պատուոյ զգացումները, նոյնպէս ստակատական անկեղծու-
 թիւնն սր իրովին առնացի ուժգնութիւն և խստութիւն մ'ունէր . իր
 թեթեւութիւններուն յատկութիւններն, իր մտութիւններուն սարքնու-
 թիւններն ունէր . սիրոյ հետ խորխտաբար վարուելով ինչպէս կը վա-
 ըուի մարդ մը, անձնուիրութեան, վեհանձնութեան, արիութեան և
 մանաւանդ ստորնութեան գեմաւելութեան չափը՝ նոյն իսկ մարդէ ա-
 վելի, կ'անցնէր : Տիկին տը Լիւանէյ իրկումը հանգիսի պիտի երթար,
 ուստի իր սովորական ճաշակով և շքեղութեամբ հագուեր էր, թէև
 ուսանց անբարձր . . . : այս փառաւոր հագուարը, բայց ՚ի բաց և յան-
 դգնօրէն գրած շաւրն, իբր սպառտական կէն մը, մինչև արեւանտուն-
 ըլին առին, իր գեղութիւնն որ մանաւանդ լոյսին պայծառ էր, իր ամ-
 պանէճ գեղարարէն մը հասակն՝ որով աւելի աչք կը գրաւէր այն վեհ
 կերպարանը զոր ոչ ոք իրեն պէս ունէր, և ՚ի հարկին, մինչև շանթա-
 ձիւր ժպրհութեան կը հասցնէր . . . : Գքսուհին վէս և անպիտան բնա-
 տրութիւնը կը ճանչէր . . . : ուրեմն թող ընթերցողն երևակայէ իր կեր-
 պարանն, իր ակնարկն, երբ դերկումնը յառաջ անցնելով թոռուցիկ, գե-
 դած իծաղ և վստահ, լատ անոր սիրայիլ .

— Իմ սիրելի Քլոդիլա . . . քանի բարեսիրտ ես . . . քանի . . . :

Գերկոմսը չկրցաւ խօսքն աւարտել :

Դքսուհին նստեր էր և տեղէն չէր շարժեր . բայց իր շարժումն , իր ակնարկն այնպիսի հանդարտ ու միանդամայն շանթահարքամանք մը կը յայտնէին . . . որ Ֆլորէստան քար կտրեցաւ . . . :

Անկարող եղաւ ոչ բառ մ'ըսել , ոչ քայլ մ'առաջ առնուլ :

Տիկին ար Լիւսնէյ երբէք այս երևոյթով անոր տեսնուած չէր : Ֆլորէստան չէր կարող հաւատալ որ մի և նոյն կինն ըլլայ այն որ իրեն միշտ անուշ , գորովալի , կաթողին , հլու երեցեր էր . ըստ որում չկայ էակ մ'այնքան հեղև վեհերոս որքան անվեհեր կին մարդու մ'առջև որ կը սիրէ զանի և անոր վրայ կը տիրէ :

Երբ առաջին զարմանքն անցաւ , Ֆլորէստան իր տկարութենէ ամօթահար մնաց . իր սովորական յանդգնութիւնը գտաւ : Քայլ մ'առնելով առ տիկին ար Լիւսնէյ ձեռքը բռնելու համար , ըսաւ անոր՝ իր ամենէն զգուշիկ ձայնովը .

— Աստուած իմ , Քլոդիլա , ի՞նչ կայ . . . : Երբէք քեզ այսքան սիրուն չեմ տեսեր , և սակայն . . . :

— Ա՛հ , անամօթութեանդ չափը կ'անցնես . — զոչեց դքսուհին այնպիսի զզուանօք և ամբարտաւանութեամբ որ Ֆլորէստան նորէն ապուշ և արձանի պէս մնաց :

Սակայն քիչ մ'ինքզինքին դալով անոր ըսաւ :

— Գոնէ չպիտի իմացնես ինձ , Քլոդիլա , այս յանկարծական փոփոխութեան պատճառն : Ի՞նչ ըրի քեզ . . . ի՞նչ կ'ուզես :

Առանց պատասխան տալու , տիկին ար Լիւսնէյ անոր նայեցաւ , ինչպէս որ կ'ըսեն ռամկօրէն , ոտքէն ցլուխն , այնպիսի նախատական դէմքով մը , որ Ֆլորէստանի արիւնը բարկութենէ ճակտին դարկաւ , և զոչեց .

— Գիտեմ , տիկին , որ սովորութիւնդ է այսպէս յանկարծակի գժտիլ . . . : Միթէ ինձի հետ ալ գժտիլ կ'ուզես :

— Այդ մեծամտութիւնդ հետաքրքրական է — ըսաւ տիկին ար Լիւսնէյ արարտնական քրքիջ մ'արձակելով . — զիտցիր , պարոն , որ երբ ծառայ մը զիս կը կողպտէ . . . ես անոր հետ չեմ քժտէր . . . այլ զանի կը վճռեմ . . . :

— Տիկին . . . :

— Ա երջ տանք — ըսաւ դքսուհին սուղու լաիրը ձայնով մը — ներկայութենէդ կը դարձիմ : Ի՞նչ բան ունիս այս տեղ : Միթէ ստակդ չառի՞ր :

— Ուրեմն ստոյգ է . . . դուշակեցի որ դու ես . . . : Այն 25,000 Ֆրանքը . . . :

— Քու վերջին նենդադիրդ ազատեցիր , այնպէս չէ՞ , ընտանիքիդ անունին պատիւն անրի՞ծ մնաց . . . : Քանջ է . . . ելիր գնա . . . :

— Ա՛հ , հաւտան . . . :

— Այն դումարը կը մեղքնամ , կրնար շատ մը պարկեշտ մարդերու օղնել . . . : Բայց հարկ էր հօրդ և իմ պատուին մտածել :

— Այսպէս , Քլոդիլա , ամէն բան զիտէիր . . . : Ո՛հ , բաւ է , հիմա . . . կը մնայ ինձ մեռնիլ . . . — Գոչեց Ֆլորէստան սրտաղբաւ և յուսահատ ձայնով մը :

Դքսուհին լրբենի քահ քահ մը թողով ընդուրեց այս ողբերգական բացագանչութիւնն , և կրկին զուարթութեան թափով մը յարեց .

— Աստուած իմ , երբէք չէի կարծէր որ վասանուտութիւնն այսքան ծաղրաշարժ կրնայ դառնալ :

— Տիկին . . . — զոչեց Ֆլորէստան՝ դէմքը կատրութենէ կարկամ : Դրան երկու թեւերը դղրդիւնով բացուեցան և իմաց տուին ,

— Մօնպրիզօն դուքսը :

Թէև Ֆլորէստան մեծ իշխանութիւն ունէր իր վրայ՝ հազիւ թէ իր ստեղծութեան թափը զսպեց , զոր դքսէն զատ ուրիշ դիտող աչք մ'անշուշտ պիտի կարենար նշմարել :

Պ . ար Մօնպրիզօն հազիւ թէ տասն ութ տարեկան էր : Երեակայէ դեղձանիկ , սպիտակ և վարդազգոյն նորատի օրփորդի մը հիանալի դէմքը , որուն կարմրուն շրթերն և մաղուսի ծնօտը նորարոյս մօրուսով մը թեթևակի հովանաւոր ըլլայ . աւելցուր ասոր գեւ ևս փոքր ինչ վեհերոս գորշ մեծ աչեր՝ որ կայսրուէլու (émérillonner) կը միտին , դքսուհին նման նրբակերտ հասակ մը , և թերեւ այն ստեն սոյն գեոտատի դքսին վրայ դաղափար մը կ'ուսննաս , պատանի մ'որ հնաշխարհիկ տեսլական բերթէ տիպն ունէր և երբէք կօտուէր և նա թիշտ կրային զգալով զարդարած չուսին զայն , իր փղոսկրի վզին սպիտակութիւնը նկատելէն ետև :

Գերկունը տկարութենէ կամ յանդգնութենէ չթողուց զգնաց :

— Քանի մարդավար ես, Գծնրաս որ այս իրկուն զիս մարէ անցուցիր — ըսաւ արիկն ար Ախանէյի սիրանուշ ձայնով մը, իր դեղէյիկ ձեռնը նորաստի գրսին երկարելով :

Գուրջը արիկն ար Ախանէյի ձեռքը պիտի թռթռէր, բայց նա զայն թեթեւ մը բարձրացուց և զուարթօրէն ըսաւ .

— Համբուրէ զայն, քեռարդիս, ձեռնդցնելը չես հանած :

— Ներէ՛ . . . մօրաբոյր իմ — ըսաւ նորաստի սրտանին, և իր շրթերն իրեն ներկայացուած մերկ ու չքնաղ ձեռնին վրայ դրռնեց :

— Ի՞նչ պիտի ընես այս իրկուն, Գծնրաս . . . — հարցուց անոր արիկն ար Ախանէյ, ասանց Ֆլօրէստանի ուշադիր ըլլալ ցուցնելու :

— Ա՛յ ինչ, մօրաբոյր իմ, ասիկց ելնելէն ետև քլուար (ավումբ) պիտի երթամ :

— Ամենին, մեղի, Պ. ար Ախանէյի և ինձ ուղեկից պիտի ըլլաս, արիկն Մէնվալի ստանը երթալու, այսօր իր ընդունելութեան օրն է . արդէն քանի մ'անդամ խնդրեց իղնէ քեզ իրեն ներկայելու . . . :

— Մօրաբոյր իմ, քու հրամանիդ պատրաստ եմ մտադիր :

— Մանուսնդ՝ անի յայտնի կ'ընես, քլուարի համար ունեցած եռանդդ ու ճաշակդ չեմ սիրեր, ամէն պէտք եղածն ունիս որ և է բարձր ընկերութիւններու մէջ սիրով ընդունուելու և նոյն իսկ փնտուռելու . . . ուստի պէտք է որ ստէպ յաճախես :

— Այո՛, մօրքոյր իմ :

— Եւ որովհետև քու առջևդ իբր թէ մտադիր վիճակն ունիմ . . . սիրելիդ իմ Գծնրաս, քեզմէ շատ բաներ պիտի պահանջես : Գու հիմակ ազատ ես, իբրև, բայց կարծեմ թէ տակաւին երկար ժամանակ ինձ մակալի պէտք ունիս . . . և պէտք է իմ խնամակալութիւնս ընդունելու զիջանիս :

— Ուրախութեամբ, երջանկութեամբ, մօրքոյր իմ . . . — ըսաւ նորաստի գուրն աշխուժով մը :

Անհար է Ֆլօրէստանի՝ որ միշտ կանդուն էր և վառարանին յետնած լին կատարութիւնը նկարագրել : Ա՛յ գուրն, ոչ Բլօղիլա ուշէին գետն անոր : Քաջ զխանալով թէ արիկն ար Ախանէյ որչափ շուտ կ'երուշէր ըրածն, երևակայեց թէ զքսուհին այն աստիճանի կը հասցնէր

յանդգնութիւնն ու արհամարհանքն որ անմիջապէս և իր առջև կը քծնէր Պ. ար Մօնպրիդօնին հետ :

Բայց գերկունը կը սխալէր . դքսուհին լիովին մնայական սէր կը տածէր իր քեռարդիին համար, վասն զի գրեթէ անոր ծնունդը տեսեր էր : Բայց նորաստի գուրն այնքան սիրուն էր, այնքան բարեբաստիկ կը համարէր զինքը մօրքեռ. ցոյց տուած շնորհալի ընդունելութենէ, որ նախանձը, կամ լաւ ևս Ֆլօրէստանի դուռը թիւնը զայրացաւ . իր սիրաբը կը գալարէր նախանձու անադորոյն խայթուածքէն, որով կը ներշնչէր զինքը Գծնրաս ար Մօնպրիդօն, որ, հարուստ և չքնաղ, փառաւորապէս կը մտնէր բերկրանօք, արքունութեամբ և խրախճանօք լի կեանքի մը մէջ, մինչդեռ գերկունն անկէ կ'երէր կործանած, ազարտած, անդունած և անպատիւ : Պ. ար Մէն-Բրովի քաջ էր, եթէ ներքի է ըսել, զիսի քաջութեամբ, որ բարկութենէ կամ անապարժութենէ մենամարտութեան մը գիմազբաւ կենալ կը դրդէ . բայց, վատազգի ու ապականակիր, չունէր այն սրտի արթութիւնն որ յօռի կրկն կը յաղթէ, և կամ, գեթ կամու որ մահուամբ մը վատահամբաւութենէ խորշելու ազգութիւն կ'ընծայէ : Գքսուհին գոտիային քամահանքէն մոլեղանձ, նորաստի գուրն իր յաջողութեամբ կարծելով, Պ. ար Մէն-Բրովի լրբութեան կողմէ միջիլ մտադրեց արիկն ար Ախանէյի հետ, և ի հարկին Գծնրասի հետ կուռի բռնախլ :

Գքսուհին Ֆլօրէստանի ժպրհութենէ սրտանելով անոր երեսը չէր նայեր . և Պ. ար Մօնպրիդօն իր մօրքեռ հաճելի երևելու եռանդէն, փոքր ինչ պատշաճութիւնները մտնալով ոչ բարեւեր և ոչ բառ մ'ուղղէր էր գերկունին, որ թէ և իրեն ծանօթ էր : Սա՛ գէպ Գծնրաս յառաջանալով որ իր կրնակը դարձուցեր էր, թեթեւ մ'անոր թեթեւ գնաւ և չոր ու հեղհական ձայնով մ'ըսաւ :

— Բարի իրկուն, պարոն . . . գեռ ևս քեզ չտեսնելուս քիւր ներում կը ինդրեմ :

Պ. ար Մօնպրիդօն զգալով որ իրօք քաղաքավարութեան դէմ գործած է, աշխուժով մը գարձաւ և գերկունին ըսաւ մտօրմօրէն .

— Պարոն, ստուգիւ : ամօթապարտ եմ քու առջև . . . : Բայց կը ժողովյաւարտ որ մօրքոյրս, որ իմ անմտադրութեանս պատճառ եղաւ, զայն քու առջև անբասիր ընելու կը հաճի . . . և . . . :

— Գօնրատ — ըսաւ դքսուհին, Ֆլօրէստանի անխոհեմութենէ համբերութիւնը հասնելով, քանի որ նոյն տեղ մնալու գիմագրաւ կը պնդէր — Գօնրատ, հարկ չէ, ներում պէտք չէ... ընելիքը չափեր:

Պ. տը Մօնպրիզօն կարծելով թէ իր մօրքեռ աղջիկը կատակ կ'ընէ շատ կարգապահ ըլլալուն համար, զուարթօրէն դերկումին ըսաւ, որ զոյնը դեղներ էր բարկութենէ:

— Չսիրտի սնդեմ, պարոն... քանի որ մօրքեռ աղջիկ կ'արդիւէ...: Ար տեսնես որ իր ինամակալութիւնը կ'սկսի:

— Եւ այդ ինամակալութիւնն այդչափով զօժ չպիտի ըլլայ... սիրելի պարոն, սողոյ եղբր: Ուստի այս նախատեսութեամբ (զոր դքսուհի տիկինը պիտի շտապի իրացնել, աներկբայ եմ) այս նախատեսութեամբ, կ'ըսեմ, քեզի առաջարկութիւն մ'ընելու կը մտադրեմ...:

— Ինչի՞, պարոն. — ըսաւ Գօնրատ, Ֆլօրէստանի երգիծական կերպն անվայել գտնելով:

— Նոյն իսկքեզի...: Քանի մ'օրէն ծէրօլտէյնի գետապանատունը պիտի երթամ, որուն պաշտօնատար կարգուած եմ...: Ար փափաքէի կահազարդ տունս ծախել, նոյնպէս կազմու պատրաստ ախոս. պարտաւոր ես նոյնպէս օտրիչ քանի որ կարգի դնել...:

— Եւ դերկումն այս վերջին բառերը լրբօրէն շեշտեց տիկին տը Լիւանէյն նայելով. — Շատ հետաքրքրական պիտի ըլլայ... այնպէս չէ՞, դքսուհի տիկին:

— Միտքդ չեմ հասկնար, պարոն — ըսաւ Պ. տը Մօնպրիզօն հետզհետէ զարմանալով:

— Ես քեզի պիտի բացատրեմ, Գօնրատ, թէ ինչ պատճառաւ չես կարող ընդունիլ քեզի եղած առաջարկութիւնն — ըսաւ Քլօդիլտ:

— Եւ ինչո՞ւ համար պարոնը չկրնար ընդունիլ իմ առաջարկութիւնս, դքսուհի տիկին:

— Սիրելի Գօնրատ, ինչ որքեզ ծախու տալու կ'առաջարկեն արդէն ուրիշներու ծախու տրուած է... կը հասկնաս... իբր անտատի մը մէջ կողպատուելու անպատեհութիւնը ըրած պիտի ըլլաս:

Ֆլօրէստան կատողութենէ շրթերը խածաւ:

— Չզոյշ եղբր, տիկին — գոչեց նա:

— Ի՞նչպէս, սպառնալիք... այս տեղ... պարոն. — գոչեց Գօնրատ:

— Աղէ՛, Գօնրատ, ուշ մը դներ խօսքերուն — ըսաւ տիկին տը Լիւանէյ շարքահատ մ'առնելով ամենէ մ'անդրդուելի սառնութեամբ, պատուաւոր մարդ մը պէտք չէ և չկրնար պարոնին հետ յարաբերութիւն հաստատել: Եթէ հակառակը պնդէ, պատճառն ըսելու պատրաստ եմ:

Ստակայի գուպար մը տեղի պիտի ունենար անշուշտ, երբ նորէն դրան երկու փեղկերը բացուելով տը Լիւանէյ դուքան իր սովորականին պէս որոտնդոտս, բռնապէս, փոթորկայի ներս մտաւ:

— Ի՞նչպէս, սիրականդ իմ, արդէն պատրաստ ես. — ըսաւ նա իր կնիկան. — բայց զարմանք... բայց հիանալի է...: Քարի իրկուն, Սէն-Րմի, բարի իրկուն, Գօնրատ...: Ա՛հ, ամենէն յուսահատ մարդն ահա ես եմ... այսինքն, բուն չունիմ ցաւէս, հաց չեմ ուտեր, անբան դարձեր եմ, չեմ կրնար վարժիլ այն կորուստին... խեղճ տ'Արվիլ, ի՞նչ դէպք:

Եւ Պ. տը Լիւանէյ՝ կրնակի վրայ ընկնելով տեսակ մը կընայե՞նք բազմացի վրայ՝ փեղդոյն հեռուն նետեց յուսահատական շարժումով մը, և ձախ ծոռնին աջ ծնկին վրայ դնելով դիրք մ'առնելու համար իր ոտքը ձեռօքը բռնեց, և վշտազին բացազանչութիւններ արձակեց շարունակ:

Գօնրատի և Ֆլօրէստանի այլայլութիւնը գաղբերու վրայ էր, թէ և Պ. տը Լիւանէյ, որ աշխարհիս ամենէն անհեռատես մարդն էր, ոչ ինչ չկրցաւ հասկնալ:

Տիկին տը Լիւանէյ՝ չէ թէ շփոթութենէ, վասն զի դիւրաւ շփոթուելու կին մը չէր, ինչպէս յայտնի է, այլ վասն զի Ֆլօրէստանի ներկայ յութիւնն իրեն զգուելի և անտանելի էր, դքսին ըսաւ:

— Երբոր ուզես պատրաստ եմ մեկնելու, Գօնրատը տիկին տը Սէն-վայի պիտի ներկայեմ:

— Չէ՛, չէ՛, չէ՛ — սկսաւ գոչել դուքան ոտքը թողով՝ բարձրէն մի առնելու համար, որուն վրայ ուժգին զարկաւ երկու բուռովը, մինչդեռ Քլօդիլտ թուտու ելաւ և երկանն անակնկալ աղաղակներէն թիկնաթուին վրայ ցատկեց:

— Աստուած իմ, բայց ի՞նչ ունիս, պարոն — ըսաւ անոր դքսուհին — զիս ահ ու դողի մէջ ձգեցիր:

— Չէ՛ — կրկնեց դուքան, և բարձր մեկրի հրելով՝ յանկարծ ոտք

զ'նեղով . . . և արդարև աղւոր են, դքսուհիին գոհարները . . . տեսար զանանք, Սէն-Բըմի :

— Այո . . . սրարնը զանանք կը ճանչէ . . . իրովն — ըսաւ Քլօ-դիլա . ապա յարեց : — Թեւդ սուր, Գօնրատ . . . :

Պ. սը Լիւանէյ դքսուհիին հետևեցաւ Սէն-Բըմիի հետ, որ բարկութենէ ինքն իրմէ ելեր էր :

— Աիթէ մեզի հետ Սէնվալի տունը չ'սխտի դաս, Սէն-Բըմի — ըսաւ անոր Պ. սը Լիւանէյ :

— Ո՛չ . . . անկարելի է — պատասխանեց խրոխտաբար :

— Ճիշտ, նոյնպէս, տիկին Սէնվալն, ահա նոր անձ մ'ալ, Սէն-Բըմի . . . ինչ կ'ընեմ մէկ . . . երկու . . . զորյօժարակամ կը զոհէի. վասն զի իր էրիկն ալ իմ ցանկիս մէջն է :

— Ի՛նչ ցանկ :

— Այն անձերուն որոց մահն անտարբեր աչօք սխտի տեսնէի, հերիք էր որ ա'Սըմիլ կենդանի մնար :

Այն միջոցին որ Պ. սը Օճուրիզօն դքսուհիին կ'օգնէր օգոստոբանն՝ իր լօգիկը հաղնելու, Պ. սը Լիւանէյ անոր դառնալով ըսաւ :

— Քանի որ մեզի հետ կգաս, Գօնրատ . . . ըսէ կառավարիդ որ մեր կառքին ետևէն դայ . . . միայն թէ Սէն-Բըմի, դու ալ մեզի ուղեկցիլ ուղեւ. այն աստն ինձի ալ տեղ մը կտաս, և քեզի ուրիշ աղւոր պատմութիւն մը սխտի պատմեմ, որ դերձակին պատմութենէ աւելի կ'աժէ :

— Շնորհակալ եմ — ըսաւ Սէն-Բըմի չոր ու ցամաք կերպով մը .

— չեմ կարող ձեզի ուղեկցի բլբլալու :

— Ուրեմն, 'ի կրկին տեսութիւն, սիրելիդ իմ . . . Արդեօք կնկանս հետ կուի ըրիք. նայէ, կառք կը հեծնէ առանց քեզի բառ մ'ընելու :

Եւ արդարև դքսուհիին պէքէնը գրանդին առջևը դալով մէջը մտաւ թեթևակի :

— Բարեկամ . . . — ըսաւ Գօնրատ առ մարդավարութիւն Պ. սը Լիւանէյի սպասելով

— Հեծիք, դու հեծիր . . . — ըսաւ դուքան՝ որ պահ մը գրանդին վերի կողմէն գերկումնին կառքին ընտիր երիվարներուն վրայ զնայելով .

— Ասոնք են աշխատ ձիերդ . . . Սէն-Բըմի :

— Այո . . . :

— Հապա դիրուկ Խովարդ նայէ . . . ինչ ձև ունի . . . : Ահա ասոր կ'ընեն վարդեա կառավար մը . . . : Նայէ, ինչպէս աղւոր կը վարէ ձիերը . . . : Պէտք է ճիշտն ըսել, մինակ սա սատանայ Սէն-Բըմիին տրուած է ամէն բանի մէջ ընտրելագոյն բաները վայելել :

— Տիկին սը Լիւանէյ և իր քեռորդին քեզ կ'սպասեն, բարեկամ — ըսաւ Պ. սը Ուէն-Բըմի դառնութեամբ :

— Այո, ճշմարիտ է . . . ինչ կրպիտ եմ . . . : Մնաս բարև, Սէն-Բըմի . . . : Ա՛հ, սխտի մոռնայի — ըսաւ դուքըր գրանդին մէջ կենալով

— թէ որ ուրիշ աղւոր տեղ մը չունիս երթալու, վաղը մեզի եկուր ճաշի . լըրտ Տուտէյ Սկովտիան ինձի թաւուտի աքաղաղներ դրկեց :

Երևակայէ որ հրէշային բաներ են . . . : Ա՛րնդունիս հրաւերս, այնպէս չէ :

Եւ դուքըր միացաւ իր կնկան և Գօնրատին :

Սէն-Բըմի գրանդին վրայ մինակ մնալով կառքին հետանալը տեսաւ :

Իրն ալ յառաջ անցաւ :

Իր կառքը հեծաւ բարկութեան, ատելութեան և յուսահատութեան ակնարկ մը նետելով այս տան վրայ, ուր ստէպ իբր տէր մտած էր, և ուսկից անարդաբար այժմ կը վստատէր :

— Շխտակ տունս — ըսաւ խրոխտաբար :

— Ապարանս — ըսաւ պայիին Խովարին գոնակը պոյելով :

Գիւրին է երևակայել թէ ինչ գառն ու հալումաշ մտմտութի մէջ ընկաւ Սէն-Բըմի երբ տուն դարձաւ :

'Ներս մանելու միջոցին՝ Պօյէ՛ որ զինքը գրան գաւիթը կ'սպասէր՝ անոր ըսաւ :

— Կունը վերն է . . . գերկումնիդ կ'սպասէ :

— Շատ ըսաւ . . . :

— Աւրն է նաև մարդ մ'որուն հետ գերկումնոյ ժամը տասին ժաւ մաղիք եղաւ, Պ. Բըլի-Ժանը . . . :

— Լաւ, ըսաւ . . . :

— Ո՛հ, այս ինչ իրկուն է — ըսաւ Քլօրէստան հայըր գանելու համար վեր ելնելով, որ առաջին դասիկումնին սրահը կ'սպասէր, այն սրահն ուր առաւօտեան տեսարանը տեղի ունեցեր էր :

— Բիւր ներում կը ինդրեմ, հայր իմ, որ երած ասեղսդ այս սեղ չբանուեցայ . . . բայց . . .

— Սուտ փոխանակողին ունեցող մարդն հոն է . — ըստ կոմնն իր որդիին խօսքն ընդմիջելով . . . :

— Այո, հայր իմ, վարն է . . . :

— Վեր կանչել տուր :

Փլօրէստան հնչակը վարկաւ, Պոյէ հասաւ :

— Պ. Բրդի-ժանի բսէ որ վեր երնէ . . . :

— Հաս աղէկ, պարոն դերիմն : — Եւ Պոյէ դուրս ելաւ :

— Բանի բարեսիրտ ես, հայր իմ, որ խտտումը չմտցար :

— Միշտ տուած խոտումն կը յիշեմ :

— Բանի երախտապարտ եմ . . . ինչպէս պիտի հատուցանեմ երբէք . . . :

— Ձէի ուղեր որ անուան անպատուի . . . և չպիտի անպատուի . . . :

— Ա՛չ, չպիտի անպատուի . . . ո՛չ . . . և այսուհետև չպիտի արատի խօսք կսամ . քեզ, հայր իմ . . . :

Կոմնն տարօրէն դէմքով մ'իր որդին դիտեց և կրկնեց :

— Ա՛չ, այսուհետև չպիտի արատի :

Ապա երգիծական դէմքով մը յարեց :

— Վհուկ մ'ես :

— Վասն զի իմ որոշումն սրտիս մէջ կը կարդամ :

Փլօրէստանի հայրը բան մը չպատասխանեց :

Սենեկին մէջ վեր վար պարտեցաւ, իր երկու ձեռներն երկար թիկեացին երկու գրպաններուն մէջ դրած :

Գունատ էր :

— Պարոն Բրդի-ժան — ըստ Պոյէ ներս հրամայելով ցած, քծուծ և խորամանկ երեսով մարդ մը :

— Ա՛ւր է սա փոխանակողին — ըստ կոմնն :

— Ահաասիկ, պարոն — ըստ Բրդի-ժան (ժաբ-Ֆէրբան նոտաբին արբանեակը), թուղթը կոմնին տարով :

— Միթէ այս է ըսած թուղթդ — ըստ կոմնն որդիին աջքովը զայն անխարհելով :

— Այո, հայր իմ . . . :

Կոմնն իր բաժնիւնակին գրպանէն քսան հինգ հատ հաղար ֆրանքնոց լումատուն հանեց, զանոնք որդիին յանձնեց և ըսաւ :

— Վճարէ :

Փլօրէստան վճարեց և թուղթն առաւ գոհունակութեան խորին հառաչ մ'արձակելով :

Պ. Բրդի-ժան հին թղթակալի մը մէջ ուշի ուշով տոմսերը տեղաւորեց, և բարեկեց :

Պ. տը Սէն-Բըմի անոր հետ սրահէն դուրս ելաւ, մինչդեռ Փլօրէստան խոհանարար փոխանակողիւրը կը պատուէր :

— Գէթ Բլոզիլախն 25,000 ֆրանքը քովս մնայ : Աթէ բան մ'երևան չեղնէ . . . միթէ արութիւն մ'է . . . : Բայց ինչպէս վարուեցաւ հետս . . . : Զարմանք, ինչ ըսելիք կրնայ ունենալ հայրս Պ. Բրդի-ժանին :

Կրկնակի գոցող նիզի մը կախնչը դերիմնին սարսուռ մ'աղղեց :

Եր հայրը ներս մտաւ . . . :

Եր գունատութիւնն աւելցեր էր :

— Այնպէս մ'եկաւ ինձ, հայր իմ, որ դահլճիս գրան գոցուելը ըսեցի :

— Այո, ես գոցեցի :

— Գն, հայր իմ . . . : Եւ ինչ պատճառաւ . — հարցուց Փլօրէստան ապշած :

— Հիմակ պիտի ըլլամ քեզ պատճառը :

Եւ կոմնն այնպէս մը կեցաւ որ իր որդին յիարեանց պարտնի սանդղէն անցնիլ, որ դեանայարկը կը տանէր :

Փլօրէստան սկսեր էր տարապաղին դիտել հօրը շարագուշակ կերպարանն և անվստահութեամբ անոր բոլոր շարժումները կը քննէր :

Անորոշ սարսափ մը կ'զգար՝ առանց պատճառը մեկնելու :

— Հայր իմ . . . ինչ ունիս . . . :

— Այս ատուտ, երբ զիս տեսար, քու միակ մտնուտըդ սա եղաւ . Հայրս չպիտի թողու որ իր անունն արատի, պիտի վճարէ . . . Եթէ յաջողմ անոր սիրտը շարժել ապաշտի քանի մը սուտ ու պատիւ խօսքերով :

— Ա՛հ, միթէ կրնամ երեւակայել սր . . .

— Խօսքս մի կարեր . . . : Այն սուտ ու պատիր խօսքերէն չբռնուեցայ . դու ոչ ամօթ ունիս , ոչ զիղճ , ոչ խիղճ . մտղութիւնը բոլոր սիրտդ զբաւեր է . երբէք ուղիղ զգացում մը չես ունեցեր , քանի որ քմածին կերբդ գոճ ընելու միջոցներ ունէիր գողութիւն չըրիր , այս է ահա քու կարգի հարուստներու ուղղութիւն ըստածն . ապա սկսար անպատշաճ գործեր ընել , ապա ստորնութիւններ , ապա ոճիր , դրամանենդ ութիւն . . . : Ասի կենացդ լուկ առաջին շրջանն է . . . աղւոր և անարատ է այն՝ ապագայ կենացդ հետ բազմատելով . . . :

— Իբաւ կ'ըլլար ըսածդ եթէ ընթացքս չփոխէի , բայց պիտի փոխեմ . . . հայր իմ . . . արդէն երգում ըրի որ պիտի փոխեմ :

— Զէ , չպիտի փոխէիր . . . :

— Բայց . . . :

— Զէ , չպիտի փոխէիր . . . : Մինչ ցարդ ապրած ընկերութենէդ վնասուելով քիչ ատենէն մեղապարտ պիտի դատնայիր այն թշուառներու նման՝ որոց մէջ պիտի ընկնիս , անվրէպ զող պիտի դաւնայիր . . . և եթէ հարկը սրահանջէր . . . մարդասպան . . . : Ահա քու ապագայ . . .

— Մարդասպան . . . ես . . . :

— Այո , դու , զի վատ ես :

— Մենամարտութիւններ ունեցայ , և 'ի փորձ ցոյց տուի . . . :

— Ես քեզի կ'ըսեմ որ վատ ես : Ատանուտութիւնը մահուանէ նախապես համարեցիր . . . : Օր մը պիտի դար ուրբու նոր ոճիրներուդ անպատիժ մնալն ուրիշի կեանքէն նախադաս պիտի սեպէիր : Այդ բանը չպիտի պատահի , չեմ ուղեր որ այդպիսի բան մը պատահի . . . : Թամանակին հասց պոնէ հասարակային անպատուութենէ մ'իմ անունս զերծ պահելու . . . : Պէտք է վերջ տալ այս բանին . . . :

— Ի՞նչպէս , հայր իմ . . . վերջ տալ . . . : Ի՞նչ է միտքդ . . . — գոչեց Ֆլորէստան ևս քան զէս ստկարով իր հօրը դէմքին ահեղ երեւոյթէն և աճեցուն գունատութենէն :

Յանկարճ դահլճին դուռը ուժգին զարկին . Ֆլորէստան շարժում մ'ըրաւ երթալ բանալու համար , որպէս զի վերջ տայ այս տեսարանին որ իրեն սարսափ կ'ազդէր , բայց կոմսը զանի երկաթի ձեռքովը բռնեց ու կեցուց :

— Ո՛վ է զարնողը — հարցուց կոմսը :

— Յանուն օրինաց , բացէք . . . բացէք . . . — ըսաւ ձայն մը :

— Ուրեմն այն կեղծ թուղթը վերջինը չէր — գոչեց կոմսը կամանացուկ մը , և իր որդիին դէմքն ահաւոր դէմքով իր նայելով :

— Այո , հայր իմ . . . կ'երգնում որ վերջինն է . . . — ըսաւ Ֆլորէստան հօրը բռուն ձեռքէն ազատելու ջանալով 'ի զուր :

— Յանուն օրինաց . . . բացէք . . . — կրկնեց ձայնը :

— Ի՞նչ կ'ուզէք — հարցուց կոմսը :

— Ոստիկանութեան գործակալն եմ . եկեր եմ գողցուած գոհարներ հետազօտելու , և այս գողութեամբ ամբաստանուած է Պ . տը Սէն-Բըրնի . . . Պ . Պատինս ակնավաճառը փաստեր ունի : Եթէ չբանայք , սարսն . . . պիտի ստիպուիմ դուռը խորտակելով ներս մտնել :

— Ահա արդէն գող ես . . . չէի սխալեր . . . — ըսաւ կոմսը կամանացուկ մը :

— Եկեր էի քեզ սպաննելու . . . և շատ ժամանակ անցուցի . . . :

— Զիս սպաննելու :

— Բաւական է անունիս եղած նախանտիքը , վերջացնենք . ահա այս տեղ երկու ատրձանակ ունիմ . . . պէտք է որ ինքզինքդ սպաննես . . . թէ ոչ , ես , ես պիտի սպաննեմ քեզ , և պիտի ըսեմ թէ նախատիքէ ազատ մնալու համար յուսահատութենէդ ինքզինքդ սպաննեցիր :

Եւ կոմսը , ստկարի պաղարինութեամբ մը , գրպանէն ատրձանակ մը հանեց , և ազատ ձեռքովը որդիին ներկայեց անոր ընելով .

— Շուտ . . . ըսածս կատարէ , եթէ վատ չես :

'Նորէն ընդունայն ձիւ թափեղէն ետև՝ կոմսին ձեռնէն ազատելու համար , Ֆլորէստան ահաբեկ դէպ ետին ընկաւ և գոյնը մոխիր դարձաւ :

Իր հօրը ահուելի , անորոքիլի ակնարկը տեսնելով տեսաւ որ անոր մէ գթութիւն մը սրտակուտ յոյս չկայ :

— Հոյր իմ . . . — գոչեց նա :

— Պէտք է մեռնիլ :

— Կը զղջամ . . . :

— Շատ ուշ է . . . : Կը լսես . . . դուռը կը դղրդեն . . . :

— Բոլոր յանցանքս կը քաւեմ . . . :

— Հիմակ ներս պիտի մտնեն . . . : Ուրեմն կ'ուզես որ ես սպաննեմ քեզ :

— Շնորհ . . . :

— Հիմակ դուռը պիտի բռնի բռնան . . . և զիս պիտի ստիպես . . .
Եւ կոմար Գրորէստանի կրծքին վրայ դբաւ հրազենին ծայրը :

Արտաքին ազակէն իրօք կիմացուէր որ գահճին դուռն աւելի երկար չպիտի զիմանար ու պիտի բացուէր :

Գերկոմար տեսաւ որ ազատում չկայ :

Իր ձակարկն վրայ յանկարծահաս և յուսահատ սրոշում մը նշմարելի եղաւ , այլ ևս հօրը դէմ չդրաւ , և հաստատուն ու անձնուէր կերպով մ'անոր ըսաւ :

— Իբաւուք ունիս , հայր իմ . . . սուր հրազենն . . . : Անունս բաւական նախատեցաւ , իմ ապագայ կեանքս ստակարի է , չաժեր որ զայն պահպանելու փորձ փորձեմ : Տուր ինձ սա հրազենը : Հիմակ պիտի տեսնես թէ վնաս եմ : — Եւ իր ձեռնն ատրճանակին երկնցուց :

— Բայց դոնէ . . . միտմարութեան , զթու թեան և հրաժեշտի բառ մ'ըսէ ինձ — / յարեց Գրորէստան :

Եւ իր դողով շրթերն , իր դեմութիւնն , իր ահարկի կերպարանն այս օրհասական ժամուն ահա որ պայտու թիւնը կը յայտնէր :

— Եւ սակայն եթէ դէթ իմ որդիս ըլլար . . . — մտածեց կոմսն ահ ու դողով և հրազենն անոր տալու վարանելով . — եթէ իմ որդիս ըլլար , ուստի ինչ հարկ այսբան վարանիդ այն գահճու թեան առջև . . . :

Գահճի դուռը սաստիկ ձարձատելուն յայտնի եղաւ որ խորասակեր էր :

— Հայր իմ . . . ահա ներս կը մանեն . . . : Ո՛հ , հիմակ կիզամ , մահճը բարիք մ'է ինձ . . . : Շնորհակալ , շնորհակալ եմ , սուր դոնէ ձեռքդ և ինձ ներէ :

Թէև խոտարարոյ՝ կոմսն ակամեց սարսուռ մ'զգաց և այլայլուն ձայնով ըսաւ .

— Քեզ կը ներեմ . . . :

— Հայր իմ . . . դուռը կը բացուի . . . անոնց առաջը դիս . . . չըլլայ որ վրադ կատկածի ենթան . . . : Ասկէ զատ՝ եթէ հասնին , չպիտի թողուն որ ինքզինքս սպաննեմ . . . : Անաս բարե . . . :

Մտակայ սենեկին մէջ բազմութիւն անձերու գոռկներ ըստեցաւ :

Ֆրէրէստան ատրճանակին ծայրը կրծքին վրայ դրաւ :

Հրացանակը կրակ առաւ այն միջոցին որ կոմսն՝ այս ահաւոր տեսարանէն հեռանալու համար , աչքը կը դարձնէր մէկուսի , և սրահէն դուրս կը շտապէր , որուն դռնակներն իր վրայ գոցուեցան :

Պայթումին ձայնէն , կոմսին դուռնաւ և մտորապէս դէմքէն , ուստի կանութեան գործակալը կանկ առաւ յանկարծ դրան սեմին մօտ , և իր մարդերուն նշան ըրաւ որ չյառաջանան :

Պոյէ՛ գործակալին արդէն իմաց տուած ըլլալով որ գերկոմսն իր հօրը հետ խոցը փակուեր է , գործակալն ամէն բան հասկցաւ , և այս գառնադառն վիշաղ յարդեց :

— Մեռաւ . . . — գոչեց կոմսն երեսը ձեռներուն մէջ պահելով . . . — մեռաւ . . . — կրկնեց նա վշտաբեկ : — Այս արդար էր . . . լաւագոյն է մահը քան վատանուութիւնը . . . բայց այս ստակալի է :

— Պարոն . . . — ըսաւ գործակալը տրամադին քանի մը վայրկեան լուռ կենալէն ետև — սոյն վշտալի տեսարանէն հեռացիր , ձեզ դնա այս տունէն . . . : Այժմ՝ աւելի ծանր պարտաւորութիւն մ'ունիմ կատարելու քան այն որ զիս այս տեղ կը կոչէր :

— Իբաւուք ունիս , պարոն — ըսաւ Պ . տը Սէն-Բըմի . — իսկ գողութեան ենթակայ եղող մարդուն կրնաս ըսել որ Պ . Տիւբօն սեղանաւորին ներկայի :

— Ռիշլիէօ փողոցն . . . ամենուն ծանօթ անձ մ'է — պատասխանեց պաշտօնատարը :

Գողցուած դոհարներուն զինն ինչ է :

— Գրեթէ 30,000 ֆրանք . . . պարոն . զանոնք գնող անձն , և որուն միջոցաւ գողօնն երևան ելաւ , սոյն գումարն . . . որդիիդ տուաւ :

— Այս գումարն ալ կրնամ վճարել , պարոն . . . : Թո՛ղ ակնապիւսձաւոր վաղը չէ միւս օր սեղանաւորիս դրատունը դաց , ես անոր հետ կը յարմարիմ :

Պաշտօնատարը խոնարհութիւն ըրաւ :

Կոմսը դուրս ելաւ :

Այս վերջնոյն մեկնելէն ետև՝ պաշտօնատարն՝ այս անակնկալ տեսարանէն սաստիկ վրդոված՝ կամացուկ մը սրահը դիմեց , որուն դռնակները վար առնուած էին :

Զանոնք այլայլութեամբ վերուց :

— Մարդ չկայ . . . — դուքեց նա սպշած սրահին բոլորը նայելով, և այն տեղ անցնելիք եղեւոնական դործին և ոչ իսկ հետքը նշմարեց :

Յետոյ՝ սրահակին մէջ գտնուած փոքրիկ գուռը տեսնելով դէպ 'ի այն կողմը դիմեց :

Գողթուկ ասնդղին կողմէն գոցուեր էր :

— Խաբէութիւն կայ բանին մէջ . . . : Անշուշտ անկից փախուստ տուած է — դուքեց նա սրահեզութեամբ :

Եւ արդարև, գերիմանն իր հօրը առջև ատրճանակը սրտին վրայ դրեր, բայց ապա թեւին տակէն ճարպիկութեամբ մը կրակ տուեր և փութանալի անհետ եղեր էր :

Թէև տան ամէն կողմերը խուզարկութիւններ ըրին, սակայն Փլօբէտամեր չգտան :

Իր հօրն ու պաշտօնատարին խօսակցութեան ատենն՝ արագօրէն զարգարանը հասեր, ապա շերտոյն՝ ապա դրիհն, և վերջապէս Էլիսեան դաշար :

Ճոխութեան մէջ այս սլոգալի ապականութեան պատկերը ակտոր բան մ'է . . . արդէն դիտելը :

Բայց, 'ի շղջէ կրթութեան, հարուստ դասերն ալ դատապարտուած են իրենց թշուառութիւնները, մոլութիւններն, ոճիրներն ու նենայրու :

Այս մեր պատմած անխոհեմ և անարդիւն շտայութիւններն յաճախակի են և յետին ծայր վշտալի, և իրենց հետ կը բերեն կործանում, անպատութիւն, ցածութիւն կամ վատանունութիւն : Աղէտալի է այս տեսարանն . . . և դժուրակ . . . իբր ծաղկաւէտ ցորենի արտ մ'որ կ'աւերի վայրի զազաններու խմբէ մը :

Անապրակից ժառանգութիւնը, սեպհականութիւնն անբռնաբարեթի, նուիրական են և պիտի ըլլան . . . :

Մտացական կամ աւանդական հարստութիւնը պէտք է որ աղքատ և թշուառ դասին աչքին անպատիժ և փառաորակէս շողայ :

Տակաւին շատ ժամանակ տոյն սոսկալի անհամեմատութիւնները պիտի գտնուին և դեռ ևս կը գտնուին միլիոնի տէր Սէն-Բէթի և գործաւոր Մ օրէի մէջ :

Բայց քանի որ օրէնքն այս անխուսելի անհասարկութիւնները կը նուիրագործէ և կը պաշտպանէ՝ այսբան դոյք ունեցողները Բարոյապէս Էստրադադուս են անոնց որ մնակ ուղղութիւն, համբերութիւն, արիւթթիւն և աշխատութեան եռանդն ունին :

Բանականութեան, մարդկային էրառածի և նոյն իսկ ընկերական շահուն համար, մեծ հարստութիւն մը հարկ է որ ժառանգական աւանդ մը կազմէ, խոհական, հաստատամիտ, հնարագէտ, վեհանձն անձերու կողմէ ստանձեալ, որ տոյն հարստութիւնն արդիւնաւորելու և բաշխելու պաշտօնն ունենալով՝ պիտի կարող ըլլային արգասաւորել կենսական, յառաջագէմ՝ գործելու ամէն ինչ որ իր շքեղ և օգտաւէտ և փայլուն շղջանին մէջ մտնելու բարեբաղդութիւնն ունենար :

Երբեմն այսպէս կ'ըլլայ, բայց օրինակները հազուադիւր են :

Քանի քանի սրատոնիներ Սէն-Բէթիին պէս (վատանունութեան մօտ) իրենց քսան տարեկան հասակին մէջ ահապէս ստացուածքի տէր գտնուելով անգործութեան, տաղաւկի, մոլութեան մէջ զբոսն կ'սպառեն, անգէտ ըլլալով տոյն գոյքը լաւագոյն կերպով գործածելու թէ իրենց և թէ ուրիշներու համար :

Ոմանք ալ մարդկային իրերու անհաստատութենէ ահաբեկ ժլատ կերպով մը կը գանձեն :

Վերջապէս, ուրիշներն ալ, գիտնալով որ կայուն հարստութիւն մը կը նուազի, ինքզինքնին իբր ակամայ սպուշ կամ գող ստրիկ վտանգալի, անբարոյական խաղերու կտան, և իշխանութենէ ալ քաջալերութիւն և պաշտպանութիւն կը գտնեն իրենց արհեստին մէջ :

Եւ ինչպէս կարելի է որ ուրիշ կերպ ըլլայ :

Այն գիտութիւնն, այն կրթութիւնն, անհասարակ օրնորեւտութեան տարերքը, հետեւապէս և ընկերականը ո՞վ կը սորվեցնէ անպորձ երկտասարդութեան :

— Ոչ որ :

Հարուսան իր հարստութեամբ կը նետուի ընկերութեան մէջ, ինչպէս աղքատն իր արքայութեամբ :

Ոչ որ փոյթ ունի միայն աւերողէն և միւսին պիտոյրէն :

Ոչ որ կը խորհի հարստութիւնը բարոյելու, նոյնպէս և թշուառութիւնը՝ Միթէ իշխանութեան պարտքը չէ՞ այս մեծ և ակնիւ պաշտօնը վարել : Եթէ, վերջապէս, Գեո. ԵԻՍ ՀԱՄԲԵՐՍՏԱՐ գործաւորներու

Թշուառութիւններուն և օր ըստ օրէ աւելցող ցաւերու դժարով . . .
ամենուն մահաբեր հետաշահութիւն մը (concurrency) զսպելով, ՚ի
վերջէ աշխատութեան կազմութեան աննահանջելի խնդիրը լր ծելով
նոյն ինքը որբամբէլութեան և աշխարհի ընկերակցութեան օգտաշատ
օրինակը ընծայէր . . . :

Բայց սարկեշտ, մտացի, արդար ընկերակցութիւն մը՝ որ դործառ-
րին բարօրութիւնն ապահովէ առանց հարուստին գոյլց վնասելու . . .
և այս երկու դասերու մէջ սիրոյ, երախտագիտութեան կապեր հաստա-
տելով տէրութեան անդորրութիւնն ՚ի սպառ ապահովութեան մէջ
դնէր . . . :

Ո՛րչափ զօրաւոր կ'ըլլային այսպիսի դործնական կըթութեան մը հե-
տևութիւնները .

Ա՛յն ատեն ո՞ր հարուստը կը վարանէր ,

Կամ լուսնաշահութեան անիրաւ և աղետաբեր վտանգներն ,

Ադահութեան վայրագ վայելումները ,

Տնտեսը շուսլութեան մը անմիտ ցուցամղութիւններն ընտրել ,

Եւ կամ արդիւնաւոր և բարեգործ շահագրութիւն մը (place-
ment) որ բազմութիւ ընտանիքի մէջ բարօրութիւն, բարոյականու-
թիւն, երջանկութիւն, ուրախութիւն կ'ընայ ծաւալել :

Վ Ե Ր Ջ Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Գ Հ Ա Տ Ո Ր Ի

Ց Ա Ն Կ Գ Լ Ի Ս Ո Ց

Գ Լ Ո Ւ Ս	Ս	Երե-
Ա.	ՍԷՍԻԼԻ	5
Բ.	ՌԻԿՕԼԷԳԻԵ ԱՌԱՋԻՆ ՎԻՇՏԸ	46
Գ.	ԿՏԱԿ	39
Դ.	ՌԱՎԱԺԷՕՐԻ ԿՂՁԻՆ	54
Ե.	ԳԵՏԱՀԷՆ	62
Զ.	ՄԱՅՐ ՈՒ ՈՐԳԻ	81
Է.	ՖՐԱՆՍՈՒԱ ՈՒ ԱՄԵՆՏԻՆ	98
Ը.	ԿԱԶՄԻԿ ՏՈՒՆ ՄԸ	115
Թ.	ՉԱՐԱԿԱՄՈՒԹԵԱՆ ԶՈՀԵՐԸ	126
Ճ.	ՇԱՅՕ ՓՈՂՈՑԸ	147
ԺԱ.	ԿՈՄՏ ՏԸ ՍԷՆ-ՐԸՄԻ	160
ԺԲ.	ԻՕՍԱԿՏՈՒԹԻՒՆ	173
ԺԳ.	ՀԵՏԱԶՕՏՈՒԹԻՒՆ	191

20

2473
2472
2471

2013

5-41

